

LIETUVOS KARIUOMENĖS ISTORIJA

Gintautas Surgailis

KETVIRTASIS PĖSTININKŲ
LIETUVOS KARALIAUS

MINDAUGO PULKAS

Pašto Apsaugos Ministerija

bet
masų
mūsų
Tokių
Mindaugle
žengti
bet
masų
mūsų
Tokių
Mindaugle
žengti
bet
masų
mūsų
Tokių
Mindaugle
žengti

Lietu
kakti
visus
sti-
kariuomenę

Jis bus 4 pėstininkų pulkui ir visai
dar gražesnis, dar laimingesnis.
skatinamas nuobirdžiai link
gretomis ir
antrą dvidešimtmetį

GINTAUTAS SURGAILIS

KETVIRTASIS PĖSTININKŲ LIETUVOS KARALIAUS

MINDAUGO PULKAS

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS
KARO AKADEMIJA

GINTAUTAS SURGAILIS

KETVIRTASIS PĖSTININKŲ LIETUVOS KARALIAUS

MINDAUGO PULKAS

Monografija

Vilnius 2016

UDK 356(474.5)(091)
Su75

Atsakingasis redaktorius – dr. Manvydas Vitkūnas

Recenzentai: prof. dr. Juozas Skirius,
dr. Rimantas Zizas

© Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2015
© Gintautas Surgailis, 2015

ISSN 1822-4423

ISBN 978-609-8074-50-5

TURINYS

I. ĮVADAS	7
II. PULKO ORGANIZAVIMO PRADŽIA	10
Panevėžio srities apsaugos būrio sukūrimas ir pirmosios jo dienos.....	10
Būrys Kėdainiuose.....	13
III. KOVOS DĖL LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS RAUDONARMIEČIŲ FRONTE.....	14
Pirmieji mūšiai su raudonarmiečiais ties Kėdainiais	14
Kovos dėl Panevėžio	22
Bataliono veiksmai užimant Ukmergę	27
Panevėžio operacija.....	31
Kupiškio užėmimas ir priešų persekiojimas.....	42
Kovos Latvijos teritorijoje.....	47
Didžioji žvalgyba.....	49
Tolesnės kovos su raudonarmiečiais	52
Batalionas liepos 6–12 d. operacijoje	54
Sąlyginės ramybės laikotarpis.....	58
Zarasų–Dauguvos operacija.....	60
Apsaugos nuo raudonarmiečių bare	63
BERMONTININKŲ FRONTE	65
Kovos su bermontininkais	65
Pulkas Šiauliuose	74
LENKŲ FRONTE.....	76
Kaišiadorių apsaugos bare.....	76
Pulkas Kaune.....	81
Intensyvių kovų su lenkais laikotarpiu	83
IV. VYKDANT NEUTRALIOSIOS ZONOS APSAUGĄ	108
V. PULKAS TAIKOS METO SĄLYGOMIS PANEVĖŽYJE	127
VI. PULKAS PRASIDĖJUS ANTRAJAM PASAULINIAM KARUI	204

VII. PULKAS LIETUVĄ OKUPAVUS SSRS	219
Pulko likvidavimas	229
VIII. KETVIRTOJO PĖSTININKŲ PULKO VADAI.....	230
IX. IŠVADOS	244
PRIEDAI	246
SANTRUMPOS.....	253
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA.....	255
PAVARDŽIŲ RODYKLĖ.....	257
SERIJOS „LIETUVOS KARIUOMENĖS ISTORIJA“ IŠLEISTI LEIDINIAI:	275

I. ĮVADAS

Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas – vienas iš pulkų, kurie buvo įkurti pačiu sunkiausiu šaliai laikotarpiu, pirmosiomis atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės dienomis.

Pulko istorija sulaukė tyrėjų dėmesio. Vienas iš svarbiausių publikuotų šaltinių, naudotų rašant monografiją apie Ketvirtąjį pėstininkų pulką, – pirmojo pulko vado plk. ltn. Jono Variakojo studija¹ „4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas“, išleista jau po jo mirties sūnaus Jono Variakojo 1965 m. JAV. Šioje studijoje yra gana išsamios medžiagos apie pulko kovas dėl nepriklausomybės, taip pat skirta dėmesio pulko likvidavimui 1940 m. Vis dėlto reikėtų pažymėti, kad knyga rašyta neturint daugelio pulko dokumentų, laikui bėgant pamirštos ar supainiotos kai kurios detalės, todėl monografijos autorius ne viskuo, kas pateikta J. Variakojo knygoje, galėjo pasiremti. Savo darbe jis dėl objektyvių priežasčių minėtoje studijoje atsiradusias spragas užpildė, o netikslumus ištaisė remdamasis archyvuose rasta medžiaga.

Atskiriems pulko istorijos fragmentams daugiau ar mažiau skirta dėmesio ne vieno Lietuvos istoriko darbuose. Ketvirtojo pėstininkų pulko veiksmai bendrame kovų su Lietuvos priešais kontekste nagrinėti doc. dr. Vytauto Lesčiaus knygoje „Lietuvos kariuomenė 1918–1920“², taip pat Kazio Ališausko studijoje „Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. 1918–1920“³. Apskritai, kalbant apie V. Lesčiaus ir K. Ališausko monografijas, reikėtų pabrėžti, kad tai – išsamiausi moksliniai leidiniai apie Nepriklausomybės kovas. Tai, ko nėra parašęs, neturėdamas archyvinių dokumentų, K. Ališauskas, papildė V. Lesčius, panaudojęs

---

1 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, Karys, Brooklyn, N. Y. 1965.

2 Lesčius V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, Vilnius: Leidybos centras, 1998.

3 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. 1918–1920, Chicago, 1972.

ypač gausią archyvinę medžiagą.

Trumpą pulko istoriją pateikia Vytenis Statkus⁴. Vienas kitas Ketvirtojo pėstininkų pulko istorijos fragmentas aprašytas kai kuriuose kituose veikaluose, tačiau svarbiausias ir pagrindinis šaltinis nagrinėjant pulko istoriją yra Lietuvos centrinis valstybės archyvas ir jo 517 fonde sukaupti Ketvirtojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko dokumentai.

Labai svarbūs nagrinėjant pulko istoriją ir pulko vado įsakymai. Juose atsispindi kasdienis pulko gyvenimas: skyrimai, karininkų ir kareivių kaita, mokymas, aprūpinimas, buities ir ūkinės problemos, pulko vado ir aukštesniųjų viršininkų pulko tikrinimo medžiaga, išvados ir pan., bet daug mažiau galima sužinoti apie „kariškąją“ jo veiklą. Apie tai rašoma operatyviniuose ir slaptuose įsakymuose. Juose aprašyti pulko kovos veiksmai ir operacijos, vidaus problemos, yra informacijos apie priešą ir pan. Nagrinėjant kovų dėl nepriklausomybės eigą daug vertingos ir tikslios medžiagos randama pulko ir brigadų, vėliau – divizijų, į kurių sudėtį įėjo pulkas, kovos veiksmų žurnaluose ir dienynuose. Čia įvykiai dažnai užfiksuoti net minutės tikslumu. Galbūt reiktų išskirti 929 fondo 3-iojo apyrašo 103-iąją bylą. Tai – Ketvirtojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko 1919 m. istorijos konspektas. Jame pabandyta apibendrinti pulko kovos veiksmus ir istoriją šiuo labai svarbiu šiam kariniam vienetui ir Lietuvai laikotarpiu.

Daug vertingos pulko istorijai medžiagos yra pulko susirašinėjimo su aukštesnėmis institucijomis bylose. Ypač reiktų pažymėti 1919–1923 m. telefonogramas ir pulko padalinių vadų pranešimus. Juose sukaupta neapdorota informacija apie pulko batalionų, kuopų, komandų kovos veiksmus, ypatingus ir paprastus įvykius, planuojamas ir vykdomas operacijas. Labai daug apie tai galima sužinoti iš pulko telefonogramų, išsiųstų divizijos, Krašto apsaugos ministerijos ir Generalinio štabo vadovybei ir jų atsiųstų pulkui. Tačiau 1919–1923 m. telefonogramos dažniausiai užrašytos pieštuku ne visada kokybiškame popieriuje, saugotos fronto sąlygomis, neretai sunkiai įskaitomos, o kai kurios – beveik neperskaitomos.

Gana plati kareivių ir karininkų mokomoji medžiaga. Tai ir patvirtintos įvairios kareivių mokymo programos, karininkų mokymo planai ir programos ir netgi parengtų paskaitų tekstai.

Nemažai bylų sudaro įvairių pulko manevrų ir karinių pratimų (pratybų) mokomoji medžiaga. Nors ji įdomi, tačiau didesnės vertės pulko istorijos tyrėjams neturi. Tą patį galima pasakyti ir apie daugybę mobilizacijos planų, ūkinės veiklos dokumentų.

Kaip atskirą šaltinį reiktų paminėti įsakymus kariuomenei, iš kurių sužinome apie jos vadovybės sprendimus svarbiausiais pulko veiklos klausimais, vadų sky-

---

⁴ Statkus V. Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m., Chicago, 1986.

rimą, aukščiausios kariuomenės vadovybės vertinimą po pulko patikrinimų ir kt.

Vertingos medžiagos yra ir 509 fonde sukauptuose Pirmosios pėstininkų divizijos, kurios sudėtyje veikė Ketvirtasis pėstininkų pulkas, dokumentuose. Divizijos dokumentacija nėra tokia gausi kaip pulko, tačiau čia galima rasti daugiau apibendrinamosios medžiagos apie diviziją ir pulką. Ypač vertingi slapti divizijos vado įsakymai, divizijos karo įvykių dienynas, itin plačios ir išsamios pulko tikrinimo ataskaitos ir kiti dokumentai.

Daug įdomaus ir vertingo rasta 929 fondo 3-iojo aprašo bylose. Svarbios pulko vado teiktos įvairios ataskaitos ir kita informacija Krašto apsaugos ministerijai, ypač paminėtini mūšių aprašymai.

Apie Raudonosios armijos kovos su Lietuvos kariuomene veiksmus medžiagos ieškota Rusijos valstybiniame kariniame archyve (Российский государственный военный архив), XV Vakarų armijos, Sovietų Lietuvos kariuomenės ir Sovietų Latvijos kariuomenės fonduose. Čia pavyko rasti kitos, t. y. priešiškos, pusės su Panevėžio grupe kovojusios Sovietų Latvijos kariuomenės pulkų aprašymus, palyginti dviejų skirtingų šaltinių tų pačių įvykių duomenis. Tyrėjui ypač svarbūs buvo 200-asis ir 201-asis Sovietų Lietuvos ir Sovietų Latvijos kariuomenių dokumentų fondai. Čia išskirti reikėtų Sovietų Lietuvos ir Sovietų Latvijos kariuomenių karo dienynus, Sovietų Rusijos XV armijos karo veiksmų žurnalą, kuriuose suregistruoti kiekvienos dienos kovos veiksmai. Susipažinus su Raudonosios armijos šaltiniais lengviau suprasti kartais sveiku protu nesuvokiamus ir logika nepaaiškinamus dalykus, pavyzdžiui, kaip vienas batalionas sugebėjo sėkmingai kovoti ir laimėti prieš vieną ar du raudonarmiečių pulkus. Remiantis šiais šaltiniais galima teisingai įvertinti kovojusių su Lietuvos kariuomene raudonarmiečių tiek kovinį pajėgumą, tiek moralinę būseną.

Monografijos autoriaus tikslas – tiek, kiek leidžia sukaupta istorinė medžiaga, nušviesti Ketvirtojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istoriją nuo sukūrimo iki likvidavimo, parodyti, kokiomis sąlygomis ir kaip jis buvo formuojamas, kokių kilo su tuo susijusių problemų, aprašyti pirmąsias kovas ir visą jo nueitą kovų su raudonarmiečiais, bermontininkais ir lenkų kariuomene kelią, išryškinti pulko reikšmę ginant Vilnių – stabdant gen. L. Želigovskio vadovaujamos Lenkijos kariuomenės puolimą ir veržimąsi gilyn į Lietuvą, pasirinkus daugiau chronologinį įvykių dėstymo būdą, apžvelgti pulko raidą taikos metais, jo veiklą prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, Lietuvą okupavus sovietinei kariuomenei, ir likvidavimo istoriją.

Autorius nesiekia nušviesti karių, ypač žymesniųjų karininkų, vėlesnės veiklos, kai jie paliko pulką, ir likimo, jį likvidavus 1940 m. Tai jau nebe tiriamojo pulko, o konkrečių žmonių, susijusių su šiuo daliniu, istorija, juo labiau kad panašius klausimus nagrinėjo kiti autoriai.

II. PULKO ORGANIZAVIMO PRADŽIA

Panevėžio srities apsaugos būrio sukūrimas ir pirmosios jo dienos

Lietuvos vyriausybei 1918 m. pabaigoje pradėjus kurti karinius dalinius didesniuose Lietuvos miestuose, 1918 m. gruodžio 29 d. krn. Jonas Variakojis krašto apsaugos ministro buvo paskirtas Panevėžio srities apsaugos viršininku⁵.

1919 m. sausio 1 d. iš Krašto apsaugos ministerijos gavęs 50 000 Vokietijos markių, J. Variakojis išvyko į Panevėžį. Sausio 4 d. jis ir krn. Justinas Kibirskštis atvyko į Panevėžį. Jau sausio 5-ąją J. Variakojui iš besitraukiančių vokiečių pavyko gauti apie 70 šautuvų ir kiek šovinių. 25 šautuvai buvo atiduoti miesto milicijai, kiti, kad kartais nepatektų į rankas bolševikams, – išgabenti iš miesto⁶.

Kpt. Jonas Variakojis (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 82)

J. Variakojis užmezgė santykius su Panevėžio jaunimu ir moksleivija – jie su džiaugsmu sutiko žinią, kad mieste organizuojamas Lietuvos kariuomenės dalinys. Turgaus dieną J. Variakojis su keliais prie jo prisijungusiais savanoriais paskelbė Lietuvos vyriausybės atsisaukimą, kviečiantį stoti savanoriais į Lietuvos kariuomenę.

Buvo užmegzti ryšiai su Vokietijos kariuomenės daliniu, besitraukiančiu į Vokietiją ir tuo metu vis dar esančiu Panevėžyje. Iš jo pavyko išprašyti dar apie 30 šautuvų ir kelis tūkstančius šovinių, 50 rankinių granatų ir 6 revolverius. Kadangi ginklus Panevėžyje laikyti buvo pavojinga, jie, kaip ir sausio 5 d. gautieji, buvo nugabenti į Panendrių kaimą, 5 km į pietus nuo miesto, pas Balčius⁷.

5 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 9. 1918 m. gruodžio 30 d.

6 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 3 a. p.

7 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 18–19.

Tuo metu padėtis Panevėžyje buvo labai sudėtinga. Jau 1919 m. sausio 2 d. nuo Subačiaus ir Kupiškio pusės Panevėžio link ėmė veržtis raudonarmiečiai. Mieste buvo dvi valdžios: lietuvių ir bolševikų. Vietos bolševikai, sužinoję, kad rusų kariuomenė jau netoli Panevėžio, naktį iš sausio 6 į 7 d. į miestą išvedė savo raudonąją miliciją, o Darbininkų ir valstiečių taryba paėmė valdžią į savo rankas. Tą pačią naktį karininkai J. Variakojis, Juozas Mikoliūnas, karo valdininkai Konstantinas Kregždė ir Kazys Kubilius, savanoriai Stasys Mačekūnas, Juozas Kriaučiūnas, Petras Miknys ir dar du, nusipirkę du pakinkytus į roges arklius ir apsiginklavę revolveriais, išvyko iš miesto į Panendrius, kur buvo saugomi iš vokiečių gauti ginklai. Čia prie būrio prisidėjo visi trys broliai Balčiai: Boleslovas, Stasys ir Vladas, krn. Kazys Dragūnevičius. Visi, paėmę ginklus, išvyko Kėdainių link⁸.

Kitą dieną būrys per Ēriškius atvyko į Ramygalą ir apsisistoję keletui dienų. Prie jo prisijungė dar keliolika savanorių. Karininkai juos pradėjo mokyti elgtis su ginklu, ėmėsi supažindinti su Karo lauko statuto pagrindais. Čia būrio vyrai, žygiuodami per miestelį, pirmą kartą užtraukė dainą „Kur lygūs laukai“. Krn. J. Mikoliūnui buvo pavesta eiti adjutanto pareigas, krn. K. Dragūnevičiui – mokyti naujokus, karo vald. K. Kubiliui – platinti Lietuvos vyriausybės atsišaukimą ir kviesti savanorius, karo vald. K. Kregždei – rūpintis maistu, pašaru ir amunicija⁹.

1919 m. sausio 7 d. J. Variakojis išleido pirmąjį įsakymą būriui. Jis nurodė:
„ § 1. Dežuru būrio ant šios dienos skiriu kareivį Boleslovą Balčą.

§ 2. Nuo gruodžio 29 d. 1918 m. pradėjau pildyti Panevėžio srities apsaugos viršininko pareigas.

Pagrindas krašto apsaugos ministerijos štabo viršininko įsakymas Nr. 32.

§ 3. Savo padėjėju ir adjutantu skiriu karininką Justiną Kibirktį, skaityti jį pildymą pareigų nuo gruodžio 29 1918 m.

§ 4. Ūkio vedėju skiriu agronomą Konstantiną Kregždę nuo sausio 1 d. š. m.

§ 5. Kuopos viršininku skiriu krn. Juozą Mikoliūną nuo sausio 3 d.

§ 6. Krn. Kazį Dragūnevičių skiriu kuopos viršininku nuo sausio 7 d., gi karininkui Juozui Mikoliūnui įsakau vesti pareigas viršininko žvalgų komandos.

§ 7. Kuopos viršila skiriu kareivį Vladą Balčą nuo šios dienos.

§ 8. Nuo sausio 7 d. priimti į būrį laisvanoriai:

1. Balčas Boleslovas

2. Balčas Vladas

3. Balčas Stasys

4. Daunoraitis Juozas

⁸ Ten pat, p. 19.

⁹ Ten pat, p. 19–20.

5. *Kubilius Kazys*

6. *Kriaučiūnas Jonas*

7. *Labanauskas Petras*

8. *Sabaliauskas Petras*

9. *Miknys Petras*

10. *Kubilius Stasys*

11. *Mačekūnas Stasys*

§ 9. *Valdininką Skeberdį skiriu valdininku ypatingiems reikalams, skaityti jį pildymą pareigų nuo gruodžio 29 1918 m.*

Būrio vadas

*Krn. Variakojis.*¹⁰

Būrys pasipildė savanoriais. Sausio 8 d. į jį įstojo 15¹¹, sausio 9 d. – dar 17 savanorių. Todėl J. Variakojis Panevėžio srities apsaugos būrį suskirstė į 4 būrius. 1-ojo būrio viršininku paskyrė krn. Mykolą Šipelį, 3-iojo – krn. Juozą Kriaučiūną, 4-ojo – krn. Juozą Daunoraitį. 2-ojo būrio viršininku sausio 11 d. buvo paskirtas Benjaminas Jakševičius. Juozui Andžiejauskui laikinai pavedė eiti agitatoriaus pareigas. Raštininku paskyrė Stasį Balčą, o gurguolės prižiūrėtoju – krn. Juozą Venckūną (nuo sausio 8 d.)¹².

1919 m. sausio 9 d. Panevėžį užėmė rusų bolševikų kariuomenė. Į miestą įžengė Raudonosios armijos Internacionalinės divizijos 39-asis pulkas. Būrio kariams atbėgę Panevėžio gimnazijos mokiniai pranešė, kad bolševikų kariuomenė traukia Ramygalos link, todėl jie paliko miestelį ir per Okainius, Šėtą, Žemuosius Kaplius patraukė link Kėdainių. Pakeliui būrys toliau augo ir stiprėjo. Sausio 13 d. atvykęs į Kėdainius būrys turėjo jau apie 90 savanorių, kai kurie jų atsinešė po šautuvą ir atsivedė savo pabalnotą arklį¹³.

J. Variakojis nusprendė, kad vietos bolševikai nepastebėtų, jog dalinys nėra gausus, ir apie tai nepraneštų raudonarmiečiams, į Kėdainius išgytuoti naktį. Būrys apsistojo caro laikais statytose kareivinėse, kurios tuo metu buvo labai apleistos, o šaltis tą naktį siekė apie -20⁰ C. Dalinys čia rado Kėdainių srities apsaugos viršininką krn. Juozą Šaraušką ir beveik 80 savanorių būrį¹⁴.

10 Įsakymas Panevėžio srities apsaugos būriui Nr. 1. 1919-01-07 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 1–2.

11 Įsakymas Panevėžio srities apsaugos būriui Nr. 2. 1919-01-08 // Ten pat, l. 3.

12 Įsakymai Panevėžio srities apsaugos būriui Nr. 3 ir Nr. 5 // Ten pat, l. 4, 7.

13 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 4 a. p.; Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 20.

14 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 20.

Būrys Kėdainiuose

J. Variakojis, negavęs iš Kauno nurodymų, ką toliau būriui daryti, nutarė likti Kėdainiuose. Jis pasiskelbė įgulos viršininku ir pasiryžo telkdamas į būrį savanorius bandyti sutrukdyti priešui veržtis Kauno link. Jokios pagalbos iš Kauno nesitikėta, todėl J. Variakojis nusprendė užmegzti ryšius su dviem Kėdainiuose įsikūrusiais vokiečių batalionais, kurių sudėtyje buvo artilerijos, inžinerijos ir ryšio dalinių, tačiau dėl bendrų kovos su bolševikais veiksmų Lietuvos vyriausybei nepavyko su jais susitarti¹⁵.

Kėdainiuose būrys toliau augo. Į jo gretas buvo priimami savanoriai, buvę carinės Rusijos karo tarnybos karininkai ir puskarininkiai. Dalinys ypač sustiprėjo iš Panevėžio atvykus keliolikai gimnazistų. Naujų ginklų būrys įsigydavo iš vokiečių už pinigus ir lašinius, maisto produktų gaudavo iš vietos ūkininkų, deja, arklius iš tų pačių ūkininkų tekdavo rekvizuoti. Nuo sausio 16 iki 24 d. į būrį įstojo 49 savanoriai¹⁶. Sausio 17 d. į Kauno karo ligoninę buvo išsiųsti pirmieji susirgę būrio kareiviai – Juozas Šipelis ir Jurgis Kiaunis¹⁷.

Prie Kėdainių priartėjus raudonarmiečiams, būrys trumpam iš miesto pasitraukė į Kruopius, bet sausio 21 d. grįžo. Kėdainiuose kareiviai vėl apsigyveno kareivinėse, o būrio štabas įsikūrė Kognevickio namuose. Kėdainiuose ir Kapliuose būriui labai padėjo Kėdainių valsčiaus komitetas ir apylinkės gyventojai¹⁸.

Kitiems Lietuvoje kuriamiems kariniams daliniams taip pat trūko tiek karininkų, tiek kareivių, todėl sausio 26 d. iš būrio į Apsaugos ministerijos štabą buvo perkeltas krn. J. Kibirkštis ir 29 kareiviai¹⁹. Sausio 26 d. įsakyme būrio vadas išvardijo ne tik į kitas kariuomenės dalis perkeliamus tarnauti, bet ir pirmuosius iš jo pabėgusius savanorius. Tą dieną buvo išbraukti iš būrio sąrašų šie pabėgę savanoriai: Jonas Balčiūnas, Alfonsas Daunoraitis, Jonas Gneskis, Kazys Kirdeikis, Petras Vaitkevičius, Mykolas Vaitkevičius, Kazys Ramaška ir Antanas Valikonis²⁰.

15 Ten pat, p. 20–21.

16 Įsakymai Panevėžio apsaugos būriui. 1919-01-11–24 // LCVA, f. 517, ap. 1. b. 1 l. 6–14.

17 Įsakymas Panevėžio apsaugos būriui Nr. 21. 1919-01-27 // Ten pat, l. 17.

18 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 5.

19 Įsakymas Panevėžio apsaugos būriui Nr. 20. 1919-01-26 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 15–16.

20 Ten pat, l. 16.

III. KOVOS DĖL LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS RAUDONARMIEČIŲ FRONTE

Pirmieji mūšiai su raudonarmiečiais ties Kėdainiais

Artimiausias Panevėžio ir Kėdainių apsaugos būrių priešas buvo Pskovo divizijos Antrasis šaulių pulkas, kurį sudarė daugiau kaip 1000 kovotojų. Tačiau jis intensyviai dar nepuolė, matyt, derino savo veiksmus su kitais pulkais, kurie turėjo pulti Kauno kryptimi iš rytų ir pietų, be to, laukė, kol Vokietijos kariuomenės daliniai išsikraustys iš Lietuvos. Remiantis J. Variakojo prielaida, raudonarmiečiai tikriausiai dar neturėjo tikslesnių žinių apie Lietuvos pajėgas. Be to, juos gąsdino ir klaidino ir vietos gyventojai.

J. Variakojis rašė:

„Kartą galėjome ir mes juos suklaidinti; tas įvyko, kada jie sausio mėn. 13 d. per parlamentarus atsiuntė ultimatyvinį raštą – pasiūlymą mums pasiduoti; aš parašiau jiems išdidų atsakymą, pasirašydamas kaipo Brigados vadas ir pridėdamas sufabrikuotą atitinkamą antspaudą.“²¹

Prieš atskirus raudonarmiečių dalinius būrys rengė vadinamąsias ekspedicijas, t. y. sužinoję iš vietos gyventojų, kuriuose kaimuose yra rusų bolševikų (ištiso fronto tuo metu dar nebuvo), būrio kariai naktimis juos užpuoldavo. Priešas dažniausiai po tokių antpuolių pasitraukdavo. Pavykdavo paimti net šautuvų. Pagrindinis „ekspedicijų“ tikslas buvo demoralizuoti priešą, tarp gyventojų įgyti populiarumą ir pritraukti daugiau savanorių²².

Pirmasis rimtesnis ginkluotas susidūrimas su priešu įvyko 1919 m. sausio 13 d. netoli Kėdainių, prie Kaplių kaimo, kur per žvalgybą buvo sužeistas savanoris J. Kiaunė²³. Kadangi susidūrimų metu ne vienas būrio kareivis buvo sunkiau ar lengviau sužeistas, sausio 30 d. Krašto apsaugos ministerija tarnauti į būrį atsiuntė felčerį Bronislovą Grudzinskį²⁴.

Nors tai dar nebuvo itin rimtos kovos su raudonarmiečiais, vis dėlto būrys patyrė nuostolių. Sausio 28 d. į nelaisvę pateko kareiviai Mykolas Kukuraitis, Petras Sereika, Mykolas Klikūnas, Petras Vinckūnas ir Simonas Rapšys, vasario 1 d. – pasiūsti į Aristavos dvarą pašaro kareiviai Leonas Stankevičius, Kazys Banaitis, Ignas Taruška, Povilas Klikūnas ir Antanas Rimas. Tiesa, vienam kareiviui, kuris pasislėpė šiene, tokio likimo pavyko išvengti²⁵. Vasario 7 d. pateku-

21 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 22.

22 Ten pat, p. 21.

23 Ten pat, p. 22.

24 Įsakymas Panevėžio apsaugos būriui Nr. 22. 1919-02-04 // LCVA, f. 517, ap. 1. b. 1, l. 21.

25 Įsakymas Panevėžio apsaugos būriui Nr. 28. 1919-02-03 // LCVA, f. 517, ap. 1. b. 1, l. 20; 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 5.

siam į nelaisvę Ignui Taruškai pasisėkė pabėgti.

Sužinojus, kad paimti į nelaisvę būrio kariai nugabenti į Šėtą, pradėta rengtis juos išvaduoti. Pasišovęs sužinoti, koks šių karių likimas, savanoris P. Bičkus, kilęs iš Ramygalos, buvęs vokiečių nelaisvėje ir turintis belaisvio dokumentus, persirengė ruso belaisvio drabužiais ir išvyko į Šėtą. Raudonarmiečiai, patikėję, kad žmogus grįžta namo iš nelaisvės, leido jam pernaktoti. P. Bičkus iš raudonarmiečių pokalbių sužinojo, kad suimti lietuviai belaisviai siunčiami į Ukmergę. Taip pat jam pavyko išsiaiškinti, kad ten yra apie 300–400 raudonarmiečių ir jie ruošiasi pulti Kėdainius.

Be savanorio P. Bičkaus, apie šiuos raudonarmiečių planus pranešė ir vietos gyventojai, taip pat iš Ukmergės atvykusi gailėstingoji sesuo²⁶. Kėdainių įgula ėmė rengtis gynybai. Kad būtų išvengta netikėtų atsakomųjų raudonarmiečių puolimų, Aukštuosiuose Kapliuose, apie 10 km į rytus nuo Kėdainių, ir Kulučiuose buvo pastatytos užtvartos²⁷, o kad nebūtų užkirstas kelias pasitraukti iš Kėdainių, Panevėžio srities apsaugos būrys įrengė užtvartą ir Nociūnų kaime.

Vasario 2 d. raudonarmiečiai apšaudė ir privertė pasitraukti Aukštuosiuose Kapliuose buvusią būrio lauko sargybą²⁸. Vasario 6 d. raudonarmiečių žvalgai vėl priartėjo prie būrio sargybų ir jas apšaudė. Tačiau tą pačią dieną Kėdainių įgula iš Kauno gavo šautuvų, šovinių ir rankinių granatų, ir tai labai pakėlė karių nuotaiką²⁹.

Vienas didesnių priešų puolimų buvo surengtas vasario 7 d. Tą dieną jo dalinys nustūmė lietuvių lauko užtvartą prie Koliupės kaimo. Iš 7 užtvartą gynusių kareivių 5 raudonarmiečių buvo paimti į nelaisvę, 2 pasislėpė po tiltu ir naktį grįžo į Kėdainius³⁰. Likvidavę sargybą, raudonarmiečiai patraukė Kėdainių link, bet atvykęs karininkų J. Mikoliūno ir K. Dragūnevičiaus vadovaujamas būrys sulaukė priešą prie rytinės Kėdainių miesto ribos. Tada raudonarmiečiai į juos paleido artilerijos ugnį. Daugumai savanorių tai buvo pirmasis artilerijos apšaudymas, todėl būrio karininkams teko įdėti daug pastangų, kad jie nepabėgtų. Apie 12 val. paprašyta vokiečių, kurie buvo įsikūrę netoli Kėdainių, pagalbos. Jie pasiuntė 3 kareivius su kulkosvaidžiu. Važiuojančius rogėmis vokiečius apšaudė raudonarmiečiai, todėl jiems pasiekti lietuvių nepavyko. Tai buvo pirmas rimtas Kėdainių įgulos savanorių krikštas.

Toliau, kad skaitytojas galėtų susidaryti išsamų aprašomų kovų vaizdą, tekstą papildysime plk. lt. J. Variakojo knygoje pateiktomis išsamiomis schemomis

26 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 127.

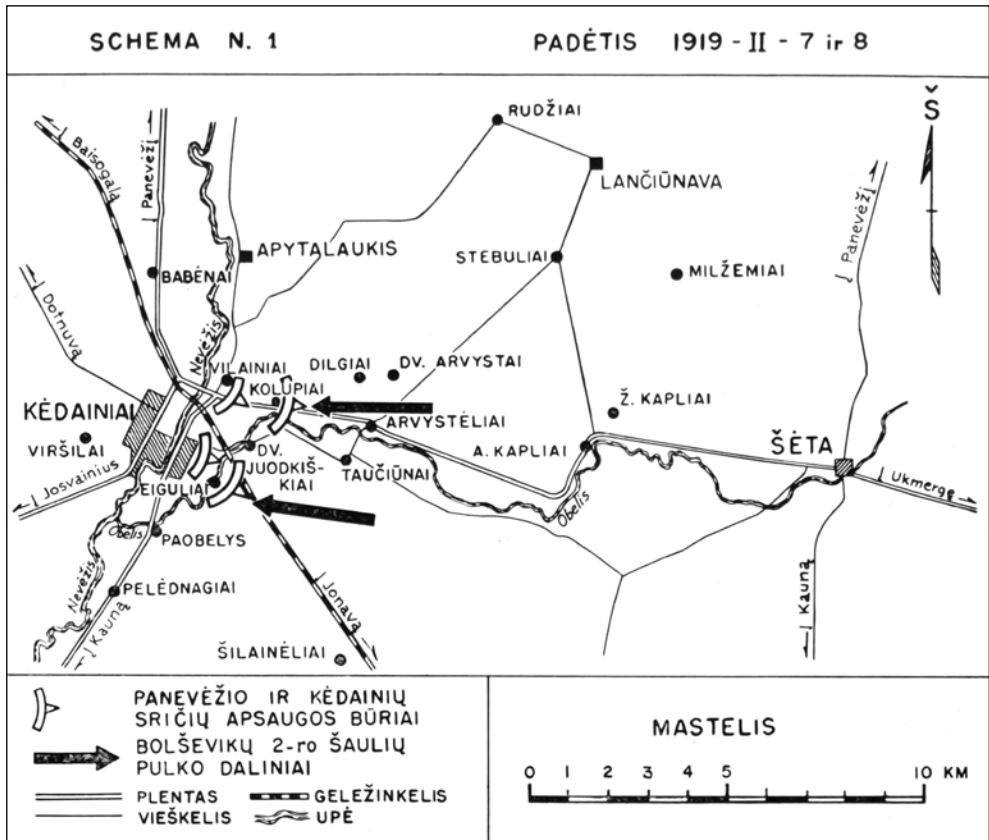
27 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 5.

28 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 23.

29 Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 42.

30 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 5 a. p.

Padėtis 1919-02-07–1919-02-08 (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 24)

(žr. 1 schemą).

Negalėdami iš karto užimti Kėdainių, raudonarmiečiai pradėjo puolimą iš pietų pusės, judėdami per Eigulių kaimą. Jie perėjo geležinkelį ir, prie Eigulių nustūmę lauko sargybas, ėmė artintis prie miesto. Kėdainių įgulai kilo didelis pavojus. Bet pasiūstas Kėdainių srities apsaugos būrys raudonarmiečius pietryčiuose ties Kėdainiais sulaukė. Krn. J. Šarauskas dar pasiuntė 10 vyrų, vadovaujamų viršilos V. Vainausko ir būrininko P. Lukšio. Jie ne tik sulaukė priešą, mėginantį užimti vieškelį Kėdainiai–Kaunas, bet ir užėję iš užnugario prie Paobelio dvaro puolė jo karius.

Raudonarmiečiai iš Eigulių kaimo pasitraukė. Juos atremti padėjo vokiečiai – iš Kėdainių geležinkelio stoties lietuvius parėmė dviejų artilerijos pabūklų ugnimi. Bendromis pastangomis Koliupės kaimas buvo atsiimtas. Puolantiems lietuviams į pagalbą dar buvo pasiūsta ginkluota kulkosvaidžiais vokiečių kuopa. Pavakary raudonarmiečiai pradėjo trauktis³¹.

³¹ Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 23; Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 42–43.

Vakare iš Kauno į Kėdainius atvyko vokiečių pėstininkų dalinys, ginkluotas kulkosvaidžiais ir dviem patrankomis. Vokiečių kulkosvaidininkai buvo priskirti prie lietuvių būrio. Naktį buvo pastatytos lauko sargybos, kareiviai galėjo grįžti į kareivines pavalgyti, nes lauko virtuvių tada dar neturėta³².

Tą pačią dieną Šėtos kryptimi buvo pasiūstas Kėdainių komendantūros žvalgų būrys, vadovaujamas viršilos V. Vainausko ir jo padėjėjo P. Lukšio. Vasario 8 d., auštant, žvalgams artinantis prie Taučiūnų kaimo, raudonarmiečiai staiga pradėjo šaudyti. Per susišaudymą žuvo pirmas mūsų kariuomenės karys, būrininkas Povilas Lukšys. Tos pačios dienos pavakary lietuviai apėjo raudonarmiečių dešinįjį sparną. Ataka buvo sėkminga. Buvo paimta 18 belaisvių, o priešas priverstas pasitraukti į Šėtą³³.

Krn. J. Variakojis Apsaugos ministerijos štabui nusiuntė pranešimą:

„Pranešimas.

Bolševikai tapo nugalėti. Bėga į Šėtos pusę. Nuo Kėdainių dabar randuos apie 10–12 varstų³⁴. Žengimas pirmyn sulaikytas. Sulaikė vokiečiai. Apie Kėdainius išstatytos sargybos su kulkosvaidžiais. Šiandieną išsiusti žvalgai į bolševikų pusę, kad sužinotų, kur randas bolševikai. Dar negrįžo. Nuostoliai iš mūsų pusės tokie: iš mūsų būrio pateko vienas kareivis Kazys Arantas į nelaisvę su arkliu, užmuštų ir sužeistų nėra. Kėdainių būrio užmuštas 1 kareivis Povilas Lukšys ir du arkliai žuvo. Iš bolševikų pusės nuostoliai tokie: 3 žmonės paimti nelaisvėn, 2 iš jų patys pasidavė mūsų sargybai su savo ginklais ir 1 sunkiai sužeistas. Užmuštų daug, spėjama, kad apie 100–120 žmonių. Dar lavonai nesuskaityti.

*Sulig pranešimų belaisvių, sužeistų buvo dar daugiau. Bolševikai mūsųje vartoja sprogstamąsias kulkas. Vienas buvo veikiausia kontaktų su vokiečiais. Apie tolimesnius žygius pranešiu vėliau.*³⁵

Pranešime informacija apie žuvusių raudonarmiečių skaičių, be abejo, gero kai perdėta, bet tai buvo viena pirmųjų Panevėžio būrio pergalių.

Vasario 8 d. raudonarmiečiai tik stiprino savo pozicijas ir gynėsi nuo Kėdainių apsaugos būrio, remiamo vokiečių.

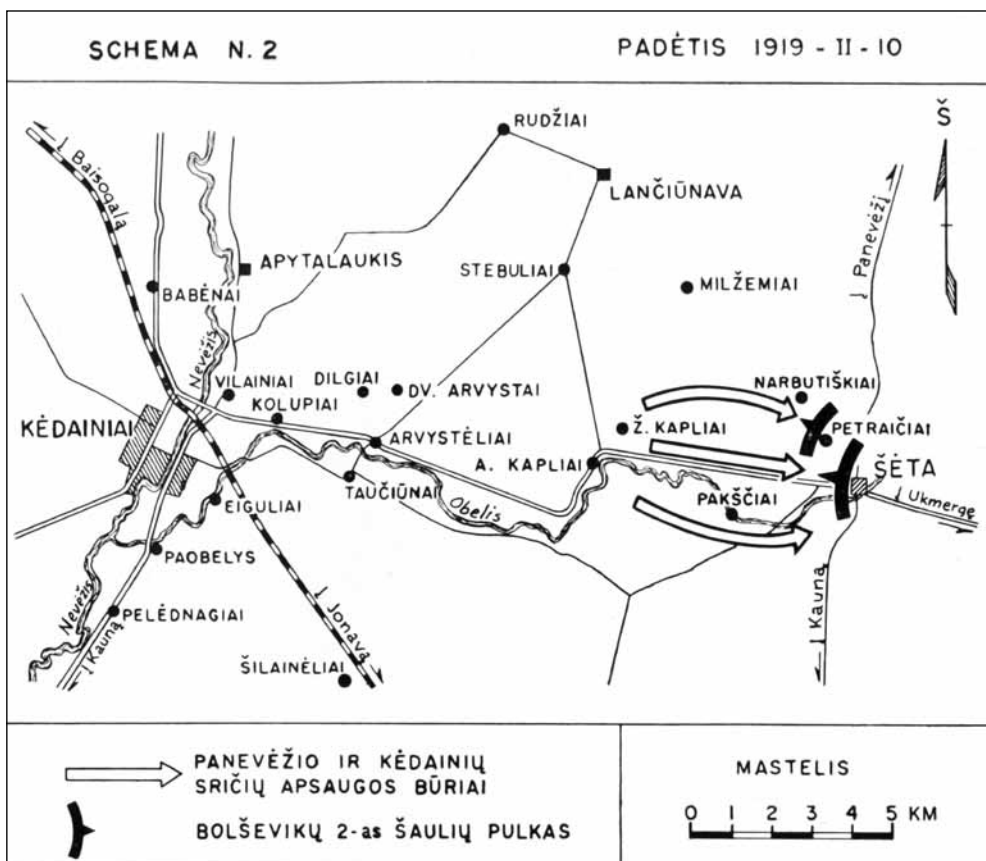
Vasario 10 d., apie vidudienį, Panevėžio ir Kėdainių srities apsaugos būriai kartu su vokiečiais išvyko iš Kėdainių ir po trijų keturių valandų atvyko į Žemųjų Kaplių kaimą. Čia rinktinė buvo suskirstyta į tris vienodus būrius. Vokiečių kareiviai buvo įtraukti į lietuvių būrius ir trimis voromis pradėtas Šėtos puolimas. Puolančiuosius rėmė dvi vokiečių patrankos ir kulkosvaidžiai (žr. 2 schemą). Dešiniajai vorai vadovavo krn. J. Variakojis. Ji puolė raudonarmiečius per

32 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 131.

33 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 25.

34 Varstas – sen. rusų ilgio matas, lygus 1,067 km.

35 Telefonograma Nr. 498 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1b, l. 5.

Padėtis 1919-02-10 (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 26)

Pakščius ir turėjo užėti į jų užnugarį iš pietų pusės. Vidurinei vori, kuri puolė Kaplių–Šėtos vieškeliu, vadovavo krn. K. Dragūnevičius. Kairioji vora, vadovaujama krn. J. Mikoliūno, puolė per Žemuosius Kaplius, Narbutiškius ir Petraičius.

Vokiečių artilerija priešą apšaudė iš Žemųjų Kaplių. Puolimą 15 val. visos trys voros pradėjo kartu. Vos prasidėjus puolimui, raudonarmiečiai ėmė smarkiai šaudyti iš šautuvų ir kulkosvaidžių, tačiau dėl blogo matomumo (snigo) jų ugnis buvo netaikli.

Pirmieji į Šėtą įsiveržė krn. J. Mikoliūno vadovaujami kariai. Raudonarmiečiai iš pradžių atkakliai gynėsi. Teko kautis rankinėmis granatomis, bet, pamatę, kad juos supa, raudonarmiečiai pradėjo trauktis Bukonių ir Ukmergės link, palikę nukautuosius, sužeistuosius ir nemažai karinio turto.

Buvo paimta keliasdešimt šautuvų, daug šovinių, rankinių granatų, keletas telefono aparatų ir 3 raudonos vėliavos. Ginklai ir amunicija atiteko lietuviams, maistas – vokiečiams. Keliolika raudonarmiečių žuvo, buvo ir sužeistų. Šiose kautynėse buvo sužeistas savanoris A. Sereika. Jis buvo išvežtas į Kauno karo

ligoninė³⁶.

Taigi, bolševikams per Kėdainius apsupti Kauno iš dešinės nepavyko. Matyt, neatsitiktinai vasario 18 d. krašto apsaugos ministras Panevėžio apsaugos būriui už mūsų ties Šėta pareiškė padėką³⁷.

Panevėžio apsaugos būrys, ypač po pirmųjų pergalių, sparčiai augo. Jo vadovybė stengėsi kuo greičiau aprūpinti dalinį ginklais, šaudmenimis, būrio naujokus mokė jais naudotis.

Po pralaimėtų kautynių raudonarmiečiai atsitraukė, tačiau netoli, todėl Panevėžio srities apsaugos būrys ir toliau rengė ekspedicijas į jų užimtas teritorijas. Reikėtų paminėti vasario 11 ir 12 d. ekspedicijas į Ramygalą ir Truskavą. Krn. J. Variakojo nurodymu iš Truskavos kilęs savanoris Jurgis Gegžna su 20 karių, pažįstančių Truskavos ir Ramygalos apylinkes, vasario 11 d. naktį suėmė Ramygalos, o vasario 12 d. rytą – Truskavos bolševikų komitetus. Raudonarmiečių sargyba pabėgo. Buvo paimta keletas šautuvų, 5 arkliai ir 2 telefono aparatai.

Vasario 17 d. buvo surengtas žygis į Surviliškį. Vadovavo savanoris Povilas Babickas. Ten rasto valsčiaus revoliucinio komiteto nariai nesipriešino. Raudonarmiečių nebuvo. Po sėkmingo žygio į Surviliškį savanoriai nutarė likviduoti ir Krekenavos revoliucinį komitetą. Bet jį jau saugojo raudonarmiečiai: jų sargyba budėjo ir tą naktį, kai vyko puolimas. Po mūsų raudonarmiečiai, netekę 14 karių (2 buvo nukauti, 5 – sužeisti, 7 – pateko į nelaisvę), pasitraukė. Kai kurie revoliucinio komiteto nariai buvo suimti.

Mūšyje žuvo savanoris Povilas Bičkus. Pirmasis žuvęs Panevėžio srities apsaugos būrio savanoris vasario 18 d. buvo palaidotas Kėdainiuose³⁸.

Panevėžio srities apsaugos būryje trūko patyrusių karininkų, todėl 1919 m. vasario 18 d. krašto apsaugos ministras Vokietijos kariuomenės karininką S. Halą paskyrė Panevėžio srities apsaugos viršininko būrio instruktoriumi³⁹.

Antanas Sereika (Variakojis J.
Karaliaus Mindaugo pulkas, p. 96)

36 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 25; Įsakymas Panevėžio apsaugos būriui Nr. 38. 1919-02-13 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 26; Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 133.

37 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 33. 1919 m. vasario 18 d.

38 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 155–156; Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1919–1920, p. 63.

39 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 36. 1919 m. vasario 24 d.

Savanoris Juozas Kupčinskas, žuvęs mūšyje su bolševikais Truskavoje 1919 m. vasario 26 d. (VDKM)

Vasario 20 d. raudonarmiečiai, sulaukę pastiprinimo, vėl užėmė Ramygalą, Truskavą ir Krekenavą, mėgino pulti Šėtą. Truskavos netektis būriui buvo skausminga, nes per ją buvo palaikomi ryšiai su raudonarmiečių užimtų teritorijų gyventojais, todėl J. Variakojis nusprendė šį objektą atsiimti. Vasario 26 d. K. Dragūnevičiaus vadovaujama kuopa puolė Truskavoje esančius raudonarmiečius. Šie po trumpo pasipriešinimo išsibėgiojo. Puolimo metu į nelaisvę pateko 2 kuopos raitieji žvalgai, juos raudonarmiečiai sušaudė. Užimtoje Truskavoje buvo palikta sustiprinta užtvara⁴⁰.

Požymių, kad raudonarmiečiai rengiasi puolimui, nebuvo, todėl būrys turėjo šiek tiek laiko susitvarkyti. Vasario 27 d. jis jau buvo Kėdainiuose. Tą dieną Kėdainių lietuvių karinės įgulos budėtoju

buvo paskirtas krn. J. Mikoliūnas ir patvirtinta detali jo veiklos instrukcija. Joje buvo nurodyta, kad budėtojas privalo:

1. turėti visų sargybų ir sargybinių sąrašą;
2. kas tris valandas tikrinti visas sargybas;
3. dalyvauti vakariniame patikrinime;
4. užtikrinti, kad visi nurodymai dėl kareivių paskirstymo būtų įvykdyti;
5. būti šalia kareivių pietų, vakarienės ir pusryčių metu;
6. prieš valgant ragauti paruoštą maistą;
7. dalyvauti valant arklius, žiūrėti, kad jie būtų tinkamai prižiūrėti;
8. 9 val. vakare būrio vadui pateikti smulkias žinias apie:
  - a. dienos įvykius,
  - b. sargybas,
  - c. kiek ir kur paskirta kareivių ir t. t.;
9. prižiūrėti, kad kareivių mokymas vyktų nustatyta tvarka;

40 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 156.

10. 8–8.30 val. ryto paskirstyti visas sargybas ir t. t.⁴¹

Tuo metu itin susirūpinta ir kareivių rengimu. Pirmiausia jie buvo pradėti mokyti šaudyti. Laikina šaudykla buvo įrengta netoli Kėdainių, Pabarupių kaimė⁴².

Dauguma būrio kareivių gerai pažinojo ne tik Kėdainių, bet ir tolimesnes apylinkes. Dėl to galėjo rengti gana tolimas ir raudonarmiečiams netikėtas ekspedicijas į priešų užnugarį. Jų tikslas buvo užpulti raudonarmiečių užnugaryje esančias dalis. Tokiems puolimams buvo sudaromi nedideli būreliai iš raitų ir pėsčių karių. Jie pasirodydavo tai vienoje, tai kitoje vietoje, sukeldavo paniką tarp priešų karių ir dingdavo.

Viena žymiausių ekspedicijų surengta iš kovo 1 į 2 d. į Pociūnėlius, kurie buvo 30 km nuo Kėdainių, į Panevėžio pusę. Kovo 2 d. 6 val. 40 min. būrio kariai, vadovaujami krn. V. Dragūnevičiaus, apsupo Pociūnėlius ir smarkiai šaudydami puolė į ataką. Raudonarmiečiai, 60–70 kareivių, netikėtai užpulti, panikos apimti leidosi bėgti. Dalis jų buvo nušauti, keletas paimta į nelaisvę. Lietuviams atiteko 12 arklių, kulkosvaidis, daug šautuvų ir kitų daiktų. Panevėžio apsaugos būrio kariai nuostolių nepatyrė⁴³.

Tą pačią dieną buvo surengta ekspedicija į Pagirius, esančius 32 km nuo Kėdainių. Ten taip pat stovėjo raudonarmiečių uztvara, sustiprinta kulkosvaidžiais. Šioje ekspedicijoje dalyvavo 25 raiti ir 10 pėsčių būrio kareivių. Jie, energingai puldami, privertė raudonarmiečius bėgti. Užimtuose Pagiriuose buvo palikta būrio uztvara, o kiti ekspedicijoje dalyvavę kariai grįžo į Kėdainius. Tą pačią dieną raudonarmiečiai bandė atsiimti Pagirius, bet, netekę 7 kareivių, pasitraukė⁴⁴.

Kovo 10 d. būrio kariai išvijavo raudonarmiečius iš Krekenavos. Puolimas buvo netikėtas ir staigus. Neįstengę atsilaikyti, raudonarmiečiai pasitraukė. Keli pateko į nelaisvę, būrio kariams atiteko 7 šautuvai, revolveris, arklys, 3 telefono aparatai. Šiam puolimui vadovavo krn. J. Jurėnas⁴⁵.

Tomis dienomis būryje įvyko tam tikrų pokyčių. Kovo 5 d. krn. Petras Mašulis buvo iškvietas į Kauną, o į jo vietą atsiųstas krn. Valerijonas Snarskis⁴⁶. Kovo 8 d. būryje buvo suformuota Kulkosvaidžių komanda, jos vyresniuoju paskirtas kareivis Juozas Daunoraitis⁴⁷.

41 Įsakymas Panevėžio srities apsaugos būriui // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 35–36.

42 Įsakymas Panevėžio srities apsaugos būriui Nr. 59. 1919-02-27 // Ten pat, l. 36.

43 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 6.

44 Ten pat, l. 6–6 a. p.

45 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 6 a. p.; Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1919–1920, p. 64.

46 Įsakymas Panevėžio srities apsaugos būriui Nr. 59. 1919-03-06 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 42–43.

47 Įsakymas Panevėžio srities apsaugos būriui Nr. 61. 1919-03-08 // Ten pat, l. 44.

Kovos dėl Panevėžio

Iki kovo 10 d. Lietuvoje esantys Vokietijos kariuomenės daliniai su raudonarmiečiais aktyviai nekovojo. Padėtis pasikeitė, kai kovo 10 d. vokiečių karinė vadovybė įsakė užimti ir išlaikyti liniją palei geležinkelį Kaunas–Šiauliai–Liepoja. Iki kovo 15 d. jiems pavyko mūšiuose užimti kelias šio ruožo vietas. Raudonarmiečiai vokiečių planų suardyti neįstengė ir buvo priversti nuo šios linijos atsitraukti į rytus.

Tuo pat metu raudonarmiečių užnugaryje suaktyvėjo lietuvių partizanų būreliai. Paminėtini Palaukių partizanų būrys, vadovaujamas T. Vidugirio, veikęs Karsakiškio–Geležių rajone, ūkininkų Liepos ir Liko vadovaujamas partizanų būrys, veikęs Piniavos rajone, ir dar vienas būrys, veikęs Subačiaus rajone. Šie partizanų būreliai kartais kovojo derindami savo veiksmus su vokiečiais arba su Panevėžio būrio ekspedicijomis. Visa tai taip demoralizavo raudonarmiečius, kad kai kurių dalių kariai, nušalinę savo vadus, buvo pasirengę grįžti į Rusiją. Tačiau gresiantį maištą nuslopino į Panevėžį atvykęs Latvių komunistų batalionas⁴⁸.

Nuo kovo 22 d., remiantis įsakymu kariuomenei, Panevėžio srities apsaugos būrys buvo performuotas į Panevėžio atskirą batalioną. Jis buvo suskirstytas į 3 kuopas. 1-ojoje kuopoje buvo 72 kareiviai, Mokomojoje komandoje – 24, Kulkosvaidžių komandoje – 29, Nerikiuotės komandoje prie bataliono štabo – 111 kareivių⁴⁹.

Šiam įvykiui paminėti tą pačią dieną, t. y. kovo 22-ąją, būrys surengė ekspediciją į Vadoklius ir Siesikus. Čia paėmė 2 kulkosvaidžius, kelis arklius ir keliolika tūkstančių šovinių. Po to kurį laiką didesnių susirėmimų su priešu nebuvo⁵⁰.

1919 m. balandžio 1 d. krašto apsaugos ministro įsakymu bataliono vadu buvo paskirtas krn. J. Variakojis⁵¹.

Panevėžio bataliono ekspedicijos, partizanų puolimai, vokiečių spaudimas privertė raudonarmiečius trauktis. Jie kovo 23–24 d., niekieno nespaudžiami, pasitraukė iš Panevėžio, tačiau vokiečių kariuomenė į jį neįžengė. Panevėžio bataliono vadas krn. J. Variakojis buvo gavęs užduotį pulti Ukmergę, kad padėtų Atskirajai brigadai pulti Vilnių. Tačiau sužinojęs, kad raudonarmiečiai paliko Panevėžį, J. Variakojis nusprendė pasinaudoti situacija ir užimti miestą. Sumanymui įgyvendinti buvo skirtos 1-oji ir 2-oji kuopos, Mokomoji komanda ir 2 kulkosvaidžiai. Rinktinės vadu J. Variakojis paskyrė Mokomosios komandos

48 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 7–7 a. p.

49 Įsakymas Panevėžio srities apsaugos būriui Nr. 73. 1919-03-20 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 52–58.

50 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 27.

51 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 58. 1919 m. balandžio 1 d.

vadą krn. K. Dragūnevičių. Rinktinė žygį pradėjo ankstų kovo 26 d. rytą ir, nesutikusi jokio pasipriešinimo, kovo 27 d. įžengė į Panevėžį. Lietuvos katalikų moterų draugija valdybos vardu būriui įteikė trispalvę. Kariams tai buvo didelė moralinė paskata. Padėties įvertinti pasiūsti žvalgai išsiaiškino, kad raudonarmiečiai yra 35–40 km nuo Panevėžio ir vėl rengiasi jį užimti. K. Dragūnevičius apie tai informavo bataliono vadą ir paprašė atsiųsti pastiprinimą, nes jo pajėgos esančios per silpnos⁵².

Tuo metu likusi Panevėžio apsaugos būrio dalis su artilerija kovo 27 d. išžygiavo iš Kėdainių į Šėtą. Pernakvoję Šetoje, kariai kovo 28 d. nužygiavo Ukmergės link. Milašiūnuose krn. J. Variakojis sužinojo, kad tarp Deltuvos ir Ukmergės yra dislokuota raudonarmiečių artilerija, o jų pėstininkai – Navikuose, Laibiškiuose, Deltuvoje ir Mikailiškiuose. Tai buvo raudonosios Lietuvių divizijos 1-asis, 2-asis ir 6-asis šaulių pulkai su artilerija. Priešas laikė užėmęs pozicijas Dovydiškių–Deltuvos ruože. Lietuvių būrys, apsistojęs Milašiūnuose, apšaudė Deltuvą, po to perėjo į puolimą. Viena kuopa puolė Deltuvą, kita – mėgino ją apeiti. Bandančius pulti bataliono karius raudonarmiečiai apšaudė iš kulkosvaidžių, įkeltų į evangelikų reformatų bažnyčios bokštą. J. Variakojis įsakė artilerijos būrio vadui krn. V. Geigai paleisti ugnį į bokštą. Po kelių šūvių pataikyta į evangelikų reformatų bažnyčios duris ir katalikų bažnyčios kleboniją, kur slėpėsi bolševikų vadovybė. Tai buvo pirmieji Lietuvos kariuomenės artilerijos šūviai, jais pradėtas puolimas ir baigėsi, batalionas atsitraukė į iki tol turėtas pozicijas⁵³. Artilerija buvo palikta Šetoje, o būrys grįžo į Kėdainius.

Tuo metu į Panevėžį įžengę būrio kariai rengėsi jį ginti. Šiaurinėje miesto pusėje pozicijas užėmė 1-oji kuopa, vadovaujama krn. V. Snarskio, vakarinėje – 2-oji kuopa, vadovaujama krn. J. Jurėno. Mokomoji komanda, vadovaujama krn. K. Dragūnevičiaus, buvo atsargoje⁵⁴. Panevėžio komendantu krn. J. Variakojis paskyrė krn. K. Dragūnevičių⁵⁵.

Krn. J. Variakojis po nesėkmingo Ukmergės puolimo iš Šėtos su likusia būrio dalimi atvyko į Panevėžį ir kovo 31 d. perėmė vadovavimą⁵⁶. Tuo metu vyko Lietuvos kariuomenės struktūriniai pertvarkymai. Balandžio 1 d. Panevėžio batalionas buvo įtrauktas į Atskirosios brigados sudėtį⁵⁷.

Netikėdama, kad tokios silpnos pajėgos išlaikys Panevėžį, bataliono vadovybė skubiai verbavo savanorius, karininkus ir puskarininkius, agitavo stoti į

52 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 7 a. p.; Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 163–164.

53 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 34.

54 Ten pat, p. 27.

55 Slaptas J. Variakovo raportas Krašto apsaugos ministerijos štabo viršininkui // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1b, l. 44.

56 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 164.

57 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 58. 1919 m. balandžio 1 d.

jo eiles. Kovo 30 d. išsiųsti žvalgai Pumpėnuose rado vokiečių karininką ir 10 kareivių, Troškūnuose nebuvo nieko. Atskirosios brigados vadas pavedė batalionui, bandant užimti Ukmergę, veikti savo nuožiūra, tačiau jau balandžio 2 d. buvo gautas pranešimas, kad raudonarmiečiai dviem kryptimis – Ukmergės ir Panevėžio – perėjo į puolimą.

Iš 17-ojo pulko, 15-ojo Latgalos pulko, Visos Rusijos ypatingojo komiteto Vitebsko bataliono, Kupiškio komunistų būrio, 14-ojo pulko vieno bataliono, 22-ojo lengvosios artilerijos diviziono baterijos⁵⁸ sudarytai raudonarmiečių smogiamajai puolimo grupei nesėkmingai bandė priešintis partizanų būreliai. Jiems į pagalbą Panevėžio atskirojo bataliono vadovybė pasiuntė kareivių būrį, vadovaujamą būrininko Kazio Samsono. Šio būrio kareiviai ir kartu su juo buvę partizanai kovo 2 d. prie geležinkelio linijos Panevėžys–Subačius susidūrė su raudonarmiečių žvalgais. Susidūrimo metu žuvo partizanas Juozas Kaminskas iš Bernotų kaimo.

Nors raudonarmiečių pajėgos buvo kur kas didesnės, krn. J. Variakojis nusprendė ginti Panevėžį. Bataliono dalių išdėstymo tvarkos nepakeitė. Šiaurrytinėje miesto pusėje buvo dislokuota 1-oji kuopa, vadovaujama krn. V. Snarskio, vakarinėje – 2-oji kuopa, vadovaujama krn. J. Jurėno. Atsargos dalinys – Mokojoji komanda – ir toliau liko Panevėžyje⁵⁹.

Iš bataliono padalinių pirmoji buvo užpulta kuopa Siesikuose. Raudonarmiečiai puolė pasitelkę artileriją, o kuopos kareiviai nebuvo pratę prie jos ugnies, tad apimti panikos išsibėgijo. Vėliau buvo užpulti Pagiriuose buvę bataliono kariai, iš ten jie irgi pasitraukė.

Tą pačią dieną, anksti ryte, pasiųsti į žvalgybą bataliono raitieji žvalgai susidūrė su raudonarmiečiais Palaukių kaimo apylinkėse. Atsišaudydami grįžo perspėti būrininko K. Samsono būrio ir partizanų. Būrys ir partizanai pasirengė ginti Karsakiškio miestelį. Kuriam laikui pavyko sulaukyti raudonarmiečių puolimą, tačiau netrukus ir jie, bijodami, kad bus apsupti, pasitraukė į Panevėžį. Su būriu pasitraukė ir apie 40 kartu kovojusių partizanų⁶⁰.

Susidarė labai kebli situacija: kilo grėsmė, kad raudonarmiečiai gali užimti Kėdainius, nes ten buvo tik bataliono štabas, Nerikiuotės komanda ir naujokų kuopa, turinti 2 kulkosvaidžius. Naujokai dar nebuvo apmokyti. Skubiai kreiptasi pagalbos į Kauną ir vokiečius, kurie žadėjo paremti.

Ties Panevėžiu kautynės prasidėjo balandžio 3 d. apie 15 val. ir tęsėsi iki vidurnakčio. Išaušus raudonarmiečiai dviem voromis, artilerijai remiant, vėl

58 Vaitkevičius B. Socialistinė revoliucija Lietuvoje 1918–1919 metais, p. 605–606.

59 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 164.

60 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 8–8 a. p.; Krn. Č. Bartkevičiaus slaptas raportas Apsaugos ministerijos štabo viršininkui // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1b, l. 51.

puolė miestą. Prasidėjo kautynės mieste, deja, atsilaukyti nepavyko. Didesnės raudonarmiečių pajėgos atliko abipusį Panevėžio apėjimą. Batalionas buvo priverstas trauktis. Į Kėdainius atsitraukiančio bataliono gretas įsiliejo apie 300 savanorių⁶¹.

Šių kovų dalyvis T. Vidugiris taip aprašė bataliono pasitraukimą iš Panevėžio:

„Auštant rusų artilerija pradėjo šaudyti į miestą. Netrukus į šiaurę nuo mūsų pasigirdo smarkokas šautuvų ir kulkosvaidžių šaudymas – ten kovėsi Panevėžio Bataliono 1-ma kuopa ir Mokomoji kuopa. 2-os kuopos bare priešas nepradėjo puolimo, ir pasirodančius jo žvalgus lengvai ugnimi nuvydavome atgal. Laukėme vokiečių pažadėtos paspirties pasirodant, tačiau ji nepasirodė; nesulaukėm taipgi ir jų pažadėtosios artilerijos paramos. Kovotojų nuotaika pradėjo smukti. Apie 10 val. pastebėjau tirštas bolševikų grandines, puolančias iš Staniūnų dvaro Panevėžio naujųjų kapinių linkui. Mūsų šautuvų ir kulkosvaidžių ugnies jos buvo nepasiekiamos. Parodžiau puolančius bolševikus karininkui Jurėnui ir paklausiau jį, kas gina miestą iš pietų pusės? „Turbūt, kad niekas“, atsakė jis. Supratome, kad gresia apsupimo pavojus. Karin. Jurėnas įsakė man skubiai vykti į Bataliono štabą ir painformuoti Bataliono vadą apie susidariusią padėtį. Bėgu Ukmergės gatve ir toliau per vadinamąją Slobodkę, Didžiojo karo metu visiškai sudegintą. Mieste retkarčiais girdėti šūviai, ir pro mane prazvimbiamos kulkos – tai bolševikų penktosios kolonos šūviai. Jie šaudė mums į nugarą. Bataliono vadą karininką Variakojį radau turgavietėje ir pranešiau jam apie susidariusią padėtį. Jis pasakė man, kad 1-ji ir Mokomoji kuopos neatlaikė bolševikų puolimo ir traukiasi ir kad 2-ai kuopai jau pasiūstas įsakymas taipgi trauktis. Man gi jis įsakė surinkti čia pat keletą ginkluotų vyrų ir sulaukyti bolševikus Ramygalos gatvėje, ir tuo būdu pridengti 2-os kuopos pasitraukimą. Surinkau gal dešimtį vyrų, daugiausia Panevėžio gimnazijos mokinių. Bolševikai jau įsiveržė į pietinį Ramygalos gatvės galą. Prisitaukė prie namų kampų, mūro tvorų ir medžių, pradėjome su jais šaudytis. Čia mus vėl pasiekia kulkos iš užpakalio. Po kurio laiko sumetu, kad 2-ji kuopa bus jau pasitraukusi. Perbėgam į Sodų gatvę ir traukiamės į Klaipėdos gatvę. Išėjus mums į Smilgių vieškelį, iš miesto pasipila į mus šūviai. Prie senosios skerdyklos krinta sunkiai sužeistas mano gimnazijos laikų draugas S. Dangstydamiesi kelio medžiais ir grioviais, išnešėme sužeistąjį iš apšaudomo ploto ir perdavėme jį sanitarams. Ties Savitiškio dv. radome jau pasitraukusias ir išsirikiausias žygiui visas tris Panevėžio bataliono kuopas. Drauge su batalionu traukėsi daug tokių žaliūnų, kaip aš. Jų buvo trigubai daugiau negu batalione buvo vyrų jam atėjus į Panevėžį. Tai buvo tam tikra paguoda ir viltis ateičiai.“⁶²

61 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 8 a. p.

62 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 28–29.

Atsitraukimo metu į priešą rankas vos nepateko bataliono vadas krn. J. Variakojis. Kuopoms traukiantis iš Panevėžio jis stovėjo turgavietėje, laukdamas, kol pasitrauks visi kareiviai. Staiga iš skersgatvio išniro du raudonarmiečiai ir pradėjo į jį šaudyti. Bataliono vadas šoko ant arklio, kurį čia pat laikė raitelis žvalgas, ir sėkmingai pasitraukė⁶³.

1919 m. balandžio 5 d. atsitraukęs batalionas vėl užėmė apsaugos liniją Žeimiai–Šėta–Truskava–Surviliškis⁶⁴.

Kėdainiuose bataliono kareiviai ne tik mokėsi, pratinosi laikytis drausmės, bet ir vėl ėmė naudoti ekspedicijų taktiką, kad neleistų priešui gerai įsitvirtinti, jį demoralizuotų, apgintų gyventojus nuo raudonarmiečių plėšikavimo.

Batalionui labai trūko karininkų, todėl balandžio pradžioje Krašto apsaugos ministerija atsiuntė keletą mobilizuotų karininkų. Balandžio 12 d. buvo atsiųstas krn. Juozas Urbšys, balandžio 15 d. – Juozas Vidugiris, Pranas Puseras fon Miulleris, Jonas Ragauskas, Pranas Mikštas, balandžio 17 d. – Gensbergelis ir Alfonsas Briedikis⁶⁵.

1919 m. balandžio 16 d. krašto apsaugos ministras Panevėžio atskirojo bataliono instruktoriumi vietoj anksčiau šias pareigas ėjusio vokiečio krn. Halo paskyrė krn. Maksimą Katchę⁶⁶.

1919 m. balandžio 23 d. į batalioną įsiliejo krn. J. Reikalos⁶⁷ vadovaujamas apie 30 partizanų būrys. Kiekvienas jų buvo priimtas kaip savanoris. Tarp priimtųjų buvo ir sulenkėjusių, ir šiek tiek vyresnių dvarininkų (kunigaikštis T. Puzinas, Uzemblė, Čekanavičius ir kt.), lojalių Lietuvos piliečių, pareigingų ir drausmingų. Priimti į batalioną jaunesni vyrai, atjoję savo arkliais, buvo paskirti į Raitųjų žvalgų, vyresni – į Nerikiuotės komandą⁶⁸.

Batalionui toliau augant, daugėjant naujų karių, nuspręsta įkurti Mokomąją kuopą, nes Mokomoji komanda jau nebegalėjo patenkinti visų poreikių. Ji buvo įkurta balandžio 15 d. Kėdainiuose. Mokomosios kuopos vadu buvo paskirtas krn. Kazys Dragūnevičius. 60 kuopos kareivių buvo apgyvendinti Kėdainių mieste, kino salėje. Kareivių mokymas prasidėjo balandžio 17 d. ir truko iki gegužės 2 d., kai, rengiantis pulti Ukmergę, Mokomajai kuopai buvo įsakyta vykti į Jonavą⁶⁹.

1919 m. balandžio 19–21 d. lenkams užėmus Vilnių ir raudonarmiečiams traukiantis, balandžio 26 d. Atskirosios brigados vadas krn. S. Nastopka Panevėžio batalionui įsakė stengtis eiti pirmyn Ukmergės ir Širvintų kryptimi. Pažy-

63 Ten pat, p. 29.

64 Ten pat.

65 Įsakymai Panevėžio atskiram batalionui Nr. 97, 100, 101, 102 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 83, 87, 89.

66 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 68. 1919 m. balandžio 18 d.

67 Julijono (Juliaus) Reikalos pavardė dokumentuose įvairuoja: Reikallo, Reikalo, Raikala, todėl toliau vartosime nurodytą vėliausiuose dokumentuose – Reikala.

68 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 33–34.

69 Puodžiūnas. 4 p. L. K. Mindaugo pulko mokomosios kuopos dešimtmetis // Senolių takais, Nr. 4, p. 15.

mėtina, kad batalionas jau buvo gerokai išaugęs. Jame tarnavo 35 karininkai ir daugiau kaip 1300 kareivių⁷⁰. Daliniui buvo nurodyta su lenkais elgtis mandagiai, bet dėl nieko nesitarti, nes tai valdžios, o ne kariuomenės reikalas⁷¹.

Bataliono veiksmai užimant Ukmergę

Priešo pajėgų priešakiniai daliniai buvo dislokuoti linijoje Belozariškiai–Pa-geležiai–Vepriai–Mikailiškiai–Deltuva–Dovydiškiai⁷². Kad sėkmingai galima būtų pulti Ukmergę, pirmiausia reikėjo užimti Pagirius. Bataliono vadovybės žiniomis, kurias surinko žvalgai ir vietos gyventojai, Pagiriuose turėjo būti apie 400 raudonarmiečių. Kaip vėliau paaiškėjo, jų ten buvo gerokai mažiau.

Pagiriamams užimti bataliono vadovybė sutelkė 4 kuopas ir artilerijos būrį. Jiems talkino ir vienas vokiečių artilerijos būrys. Pagal parengtą puolimo planą krn. J. Reikalos vadovaujamos 1-oji ir 3-ioji kuopos ir vokiečių artilerijos būrys turėjo užimti Siesikų–Pagirių vieškelį netoli Aneliavos dvaro, krn. B. Kulviečio vadovaujama 2-oji kuopa, lietuvių artilerijos būrys ir vokiečių patranka – įsitvirtinti prie Leliūnų kaimo ir kontroliuoti Šėtos–Pagirių vieškelį, krn. J. Nastopkos vadovaujama 4-oji kuopa – užimti pozicijas prie Vaiškonių–Pagirių vieškelio, o vrš. M. Railos žvalgų komanda, apėjusi Pagirius prie Vaivadiškių dvaro, – užkirsti raudonarmiečiams pasitraukimo kelius. Puolimo pradžia buvo numatyta balandžio 27 d., auštant⁷³.

Puolimo išvakarėse batalionas susitelkė Šėtoje ir pavakare išžygiavo į nurodytas išėities pozicijas. Naktį rasti nurodytas pozicijas padėjo vietos gyventojai, o žvalgai išsiaiškino, kad raudonarmiečių yra tik Pagiriuose. Raudonarmiečiai jautėsi gana saugūs, budėjo tik sargybos, todėl bataliono kariai ir artilerija nurodytas išėities pozicijas užėmė prieš nepastebėti. Iki puolimo pradžios likus 10–15 minučių pasigirdo šūviai. Pasirodo, bataliono priešakiniai žvalgai, pastebėję varpinės bokšte raudonarmiečių sargybinius, neiškentė ir paleido keletą kulku. Po to raudonarmiečiai į lietuvių pusę iš šautuvų ir kulkosvaidžių paleido ugnį, todėl ir bataliono kariai, nebelaukdami nurodyto puolimo termino, į juos iš šautuvų ir artilerijos priemonių pradėjo šaudyti. Artilerijos ugnis buvo taikli ir stipri: po keleto minučių prieš ugnis nuslopo. Raudonarmiečiai ėmė trauktis. Pirmi puolimą pradėjo krn. J. Nastopkos vadovaujami kariai, po to į puolimą perėjo ir kitos kuopos. Įsiveržus į miestelį, raudonarmiečiai kai kur dar bandė priešintis, tačiau jų pasipriešinimas buvo greitai įveiktas⁷⁴.

70 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 9.

71 Atskiros brigados vado 1919-04-26 raštas Panevėžio bataliono vadui // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1b, l. 70.

72 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 35.

73 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 198.

74 Ten pat, p. 198–200.

Užėmus Pagirius, nuaidėjo šūviai prie Vaivadiškių dvaro – ten bataliono raitųjų žvalgų komanda šaudė į atsitraukiantį priešą. Kautynės truko 20–30 minučių. Po jų kuopos išsirikiavo turgavietėje, atvyko krn. J. Variakojis ir krn. M. Katchė. Jie pasveikino karininkus ir kareivius pasiekus pergalę.

Operacija vyko labai sklandžiai. Raudonarmiečiai patyrė nuostolių: buvo nukauptų, 32 kareiviai paimti į nelaisvę. Iš puolime dalyvavusių bataliono karių nė vienas nežuvo, tik keletas buvo sužeisti. Buvo paimti 3 kulkosvaidžiai, 47 šautuvai, 40 granatų, 2 dvirčiai vežimai šoviniams vežti, 16 kulkosvaidžių juostų, 6000 šovinių, 7 arkliai, lauko virtuvė ir kito turto.

Pasibaigus mūšiui, Pagiriuose buvo palikta krn. J. Reikalos vadovaujama kuopa, kitos bataliono kuopos grįžo į Šėtą⁷⁵.

Ši pergalė įkvėpė bataliono karius ir dar kartą patvirtino, kad raudonarmiečius, nors jų pajėgos ir didesnės, galima nugalėti.

Gegužės 1 d. buvo oficialiai patvirtinta bataliono struktūra, kurią sudarė šie padaliniai: Štabo komanda, Ūkio dalis, Ryšių komanda, Žvalgų komanda, Mokomoji kuopa, Kulkosvaidžių komanda, 6 rikiuotės ir 1 nerikiuotės kuopos. Batalione tarnavo 35 karininkai ir 1314 kareivių. Dauguma buvo savanoriai⁷⁶. Bataliono dalys buvo dislokuotos keliose vietose: 3-ioji kuopa, Mokomoji kuopa, Nerikiuotės kuopa, Ryšių komanda, Ūkio dalis ir štabas – Kėdainiuose, 1-oji kuopa – Krekenavoje, 2-oji, 4-oji ir 6-oji kuopos – Šėtoje, 5-oji ir dalis 3-iosios kuopos – Ramygaloje. Kėdainiuose bataliono padaliniai mokėsi ir vykdė įgulos tarnybas, Ramygaloje ir Krekenavoje esančios kuopos veikė kaip fronto daliniai, Šėtos įgula laikė užtvarą Pagėgiuose ir ėjo fronto tarnybą. Kulkosvaidžių komandos mažesnioji dalis buvo paskirstyta po kuopas, einančias fronto tarnybą, o didžioji dalis su komandos viršininku liko Kėdainiuose. Raitieji žvalgai irgi buvo išskirstyti – atsidūrė Šėtoje, Kėdainiuose, buvo pasiūsti į užtvaras⁷⁷.

Užėmus Pagirius, gegužės 2 d. buvo susitarta su vokiečiais paimti Ukmergę. Tą dieną batalionui buvo įsakyta rengtis operacijai. Jai vadovauti buvo patikėta vokiečiams⁷⁸. Operacija vyko pagal mjr. fon Zeschau įsakymą. Vadovaujantis įsakymu operacijoje dalyvaujanti kariuomenė buvo suskirstyta į keturias voras. Vieną vorą, vadovaujamą hauptmano Vinklerio, sudarė vien vokiečiai, kitą, hauptmano Šionbergo (Schönberg) vedamą vorą, be vokiečių, – 2 Panevėžio bataliono kuopos ir lauko virtuvė. Trečiajai, vadovaujamai ltn. Ulricho, buvo skirta 10 Panevėžio bataliono raitelių. Ketvirtąją vorą, kuri buvo laikoma

75 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 9 a. p.–10; Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 200.

76 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 9 a. p.

77 IV pėst. pulko karo veiksnių žurnalas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 105, l. 1.

78 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // Ten pat, b. 103, l. 10.

pagrindine, sudarė, neskaitant vokiečių dalių, Panevėžio bataliono 2 kuopos su kulkosvaidžiais ir pusė bataliono artilerijos baterijos⁷⁹.

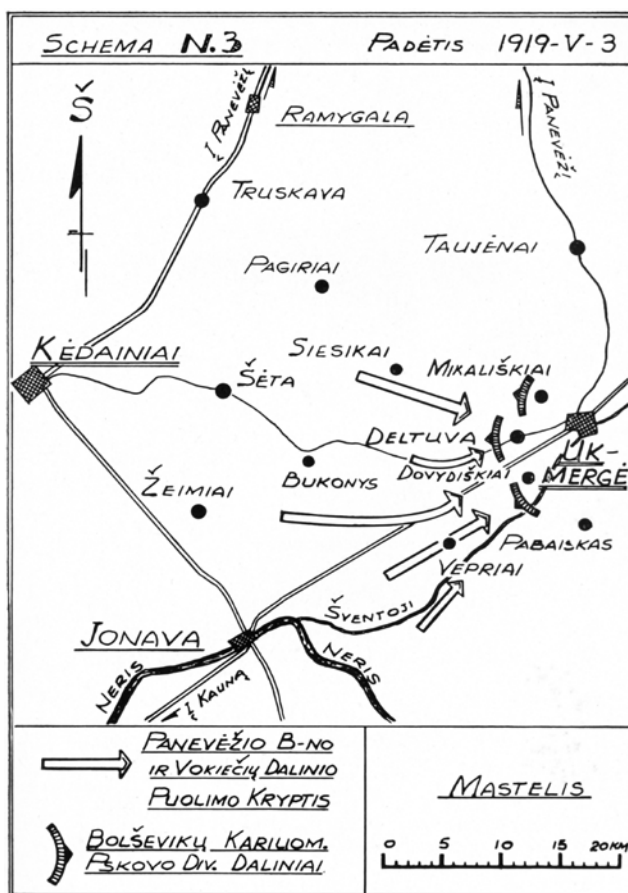
Gegužės 2 d. vakare voros susitelkė išėities pozicijose: 1-oji vora – Upninkuose, 2-oji – tarp Gudžiūnų ir Beržų dvaro, o šios voros lietuviškoji dalis – Prailiuose, 3-ioji, įsakyme pavadinta 2 B, – Milagainių dvaro–Bukonių apylinkėse, Panevėžio bataliono raiteliai – Stašėnuose, 4-oji vora – Bukonių–Paobelio dvaro–Pagirių rajone.

Puolimui paremti buvo skirta 10 lietuvių ir vokiečių lėktuvų, jame turėjo dalyvauti vokiečių pionieriai ir dviratininkai⁸⁰.

Ukmergės puolimas prasidėjo gegužės 3 d. anksti ryte (žr. 3 schemą). Pirmoji vora 4 val. išžygiavo iš Upninkų, antroji – 6 val. pajudėjo iš kryžkelės prie Jadvygavos palivarko, trečiosios (2 B) abi voros 4 val. 30 min. išžygiavo iš Milagainių dvaro ir Bukonių.

Ketvirtajai vorai žygio laiką buvo leista parinkti hauptmanui Sprangeriui, bet atsižvelgiant į tai, kad 7 val. jau būtų užimti Siesikai.

Nuo 7 val. ėmė veikti lietuvių ir vokiečių aviacija. Ji atliko žvalgybą Širvintų–Taujėnų–Želvos linijoje ir visą operaciją ypatingą dėmesį skyrė Širvintų–Taujėnų–Siesikų–Veprių ruožui. Vadovavusio operacijai mjr. fon Zeschau nurodymu lėktuvai pastebėtus priešo pėstininkus, artileriją, kavaleriją atakuodavo bombomis, rankinėmis granatomis, šaudydami iš kulkosvaidžių. Lėktuvai pasirodė ir virš

Padėtis 1919-05-03 (Variakojis J. Karaliaus Mindaugo pulkas, p. 35)

79 IV pėst. pulko karo veiksmų žurnalas // Ten pat, b. 105, l. 1.

80 Ten pat, l. 1–2.

Ukmergės – jie iš kulkosvaidžių apšaudė miestą, į jo centrą ir stotį mėtė bombas. Iš to raudonarmiečiai padarė teisingą išvadą, kad vyksta rimta operacija, ir iš karto pradėjo staigiai evakuotis iš Ukmergės. Lėktuvų pilotai apie pastebėtą skubų raudonarmiečių traukimąsi pranešė operacijos štabui. Po šio pranešimo visoms voroms buvo įsakyta žygiuoti pirmyn. 1-oji, 2-oji ir 3-ioji voros pasipriešinimo beveik nepajuto. Tik 4-ajai vorai ties Belazariškių kaimu ir Deltuva teko pakovoti, bet ir čia raudonarmiečiai priešinosi tik tam, kad jų įstaigos spėtų evakuotis iš Ukmergės.

14 val. Ukmergės miestas buvo užimtas. Atsitraukdami raudonarmiečiai sudegino tiltą per Šventąją prie Vidiškių. Vokiečių žvalgai, persikėlę per Šventąją, dar kurį laiką persekiojo besitraukiantį priešą. Dalis Panevėžio bataliono karių įžengė į Ukmergę, dalis – liko nakvoti sodžiuose prie Ukmergės⁸¹.

Nors sąlygos buvo nepalankios (keletą dienų smarkiai lijo, todėl keliai daug kur buvo pažliugę, arkliai nepajėgė tempti patrankų), apskritai operacija pavyko⁸².

Po šios operacijos įsitikinta, kad bolševikai nėra tokie stiprūs ir juos galima nugalėti, nors gegužės viduryje Raudonosios armijos dalinių Lietuvos teritorijoje buvo tikrai daug: 18 pėstininkų pulkų, 3 atskirieji batalionai, 3 komunistų rinktinės, 2 ypatingosios rinktinės ir keletas kavalerijos eskadronų⁸³.

Užėmus Ukmergę, didesnių susirėmimų su raudonarmiečiais kurį laiką nebuvo. Gegužės 4 d. batalionas ilsėjosi. Gegužės 5 d. 15 kareivių, vadovaujamų krn. P. Pusero fon Miullerio, iš Ukmergės išžvalgė Liduokių pusę. Raudonarmiečių Liduokiuose nebuvo. Gegužės 6 d. viena bataliono kuopa, ginkluota 2 kulkosvaidžiais, remiama vokiečių pėstininkų ir artilerijos, dalyvavo užimant Kavarską⁸⁴.

Iš Ukmergės Panevėžio atskirojo bataliono Mokomoji kuopa (vadas krn. K. Dragūnevičius) su priskirtais 7 raiteliais gegužės 7 d. buvo pasiūsta užimti Širvintų ir jose įsteigti komendantūra. 21 val. kuopa pasiekė Širvintas ir ten apsisusto nakvynei.

Miestelyje buvo lenkų komendantūra, vadovaujama karininko, ir 12 lenkų kareivių. Kitą dieną į Širvintas atvyko plk. Juzefovičius (Józefowicz). Su lenkais buvo susitarta pasidalyti miestelį ir įsteigti dvi komendantūras. Lenkų kareiviai su lietuviais elgėsi mandagiai. Gegužės 10 d. krn. K. Dragūnevičius pakvietė plk. Juzefovičių pietų. Jiems pietaujant atvykęs žydas pranešė, kad gegužės 11 d. rytą raudonarmiečiai iš Giedraičių žada pulti Širvintas. Plk. Juzefovičius pasiūlė kuopos karininkams kartu su lenkais pulti Giedraičius. Buvo susitarta, kad gegužės 11 d. 3 val. viena lenkų kuopa, turinti patranką, puls Giedraičius

81 Ten pat, l. 2.

82 Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 94.

83 Baltušis-Žemaitis. Karas su bolševikais Lietuvoje 1919 m. // Mūsų žinynas, Nr. 56, p. 291.

84 IV pėst. pulko karo veiksnių žurnalas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 105, l. 3.

nuo Vilniaus, o lietuviai ir 20 lenkų kareivių, vadovaujami karininko, – iš kitos pusės. Puolimo pradžią turėjo paskelbti patrankos šūvis.

Kuopa ir lenkai išžygiavo gegužės 10 d. vakare. Širvintose palikusi dalį neseniai įstojusių savanorių, kuopa susitelkė Bekupės dvare ir iš čia pradėjo puolimą. Pirmiausia susidūrė žvalgai, tačiau, išgirdę patrankos šūvį, į puolimą perėjo ir visi kiti kuopos kariai. Raudonarmiečiai, pamatę, kad yra supami, pasileido netvarkingai bėgti: vieni pasileido Giedraičių, kiti – Molėtų link. Išvaikiusi raudonarmiečius, kuopa nuvyko į Giedraičius ir ten rado keletą lenkų žvalgų.

Per šias kautynes buvo paimta 19 belaisvių, kulkosvaidis ir 11 šautuvų. Kuopa nuostolių nepatyrė. Po kautynių kariai dainuodami grįžo į Širvintas, kur jų jau laukė bataliono vado įsakymas grįžti į Šėtą⁸⁵.

Panevėžio operacija

Batalionui užėmus Ukmergę, po kelių dienų atvyko Pirmasis pėstininkų pulkas. Jis toliau tęsė puolimą Utenos–Zarasų kryptimi. O Panevėžio batalionui vyriausiasis kariuomenės vadas įsakė gegužės 12–13 d. susitelkti Ramygalos ir Krekenavos rajonuose. Batalionas, išskyrus Mekomąją kuopą, iš Ukmergės pajudėjo gegužės 11 d. 4 val. ryto. Nakvynei apsistojo Bukonyse, o gegužės 12 d. jau buvo Šėtoje. Čia buvo gautas gen. S. Žukausko įsakymas užimti Siesikų, Pagirių, Šėtos, Truskavos, Ramygalos ir Krakių rajoną.

Įsakymui vykdyti rajonas buvo padalytas į du barus: Šėtos (užtvaros – Siesikuose ir Pagiriuose, atsarga – Šėtoje) ir Truskavos (užtvaros – Ramygaloje ir Krekenavoje, atsarga – Truskavoje).

Šėtos baro viršininku buvo paskirtas krn. J. Reikala, Truskavos – krn. J. Vidugiris. Panevėžio rajone susitelkė raudonarmiečių Dvyliktasis, Keturioliktasis ir Penkioliktasis pėstininkų pulkai. Vėliau dar atžygiavo ir Šeštasis latvių komunistų pulkas⁸⁶.

Tomis dienomis batalionas gavo 120 aprangos komplektų, tačiau jų visiems bataliono kariams, neturintiems uniformų, nepakako⁸⁷.

Gegužės 12 d. į Kėdainių rajoną atvykęs Antrojo pėstininkų pulko 3-iasis batalionas, vadovaujamas krn. J. Motiejūno-Valevičiaus, tapo pavaldus Panevėžio atskirojo bataliono vadui. Be to, Generalinis štabas batalionui skyrė dar vieną artilerijos būrį. Visa ši kariuomenės grupė buvo pavadinta Panevėžio grupe.

Gegužės 13 d., siekiant sustiprinti bataliono vadovaujamą grandį, buvo

85 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // Ten pat, b. 103, l. 10 a. p.; Širvintose // Senolių takais, Nr. 2, Panevėžys, 1927, p. 14–16.

86 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 36; 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 11.

87 IV pėst. pulko karo veiksmų žurnalas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 105, l. 4.

atsiųsti 3 karininkai – Liudas Michalauskas, Juozas Kazakevičius ir Aleksandras Žukauskas⁸⁸.

1919 m. gegužės 14 d. buvo gautas slapto vyriausiojo kariuomenės vado gen. S. Žukausko įsakymas Nr. 2 Ukmergės ir Panevėžio grupėms pradėti raudonarmiečių puolimą. Jame nurodyta: „*Panevėžio grupės viršininkui bendrai su vokiečių pajėgomis iškeliauti Panevėžio link.*“

Panevėžio operacijai vadovauti gen. S. Žukauskas pavedė M. Katchei⁸⁹.

Gavus gen. S. Žukausko įsakymą pradėti vykdyti Panevėžio operaciją, tuojau imta tartis su buvusiomis Kėdainiuose vokiečių dalimis dėl bendrų veiksmų. Vokiečiai iš pradžių atsakyti delsė, tačiau vėliau pranešė, kad šioje operacijoje dalyvauti negalės, nes nėra gavę atitinkamo savo vadovybės (*General-Komando*) įsakymo⁹⁰.

Gegužės 15 d. Panevėžio grupės vadas krn. J. Variakojis Pirmojo pėstininkų pulko vadui į Ukmergę ir Šiaulių atskirojo bataliono vadui į Šiaulius nusiuntė numatomą savo dalinių veiksmų planą, prašydamas informuoti, kaip jų daliniai rengiasi įvykdyti gen. S. Žukausko įsakymą. Raštų turinys panašus, todėl pateiksime tik išsiųstąjį krn. K. Ladigai.

„*1-o lietuvių pulko Vadui Ukmergėje*
Iš Kėdainių, 15. V. 19,

Žeml. 1:100000 (vokiečių) Nr. 14.

Išpildymui slapto įsakymo generolo Žukausko Nr. 2, Panevėžio kariuomenė (Panevėžio Atskiras Batalionas ir 2-o pulko batalionas) gegužės 18 d., auštant, išvyks 3 voromis (kolonnami) į Panevėžį: dešinioji vora keliu Plebance [Klebonai]–Jotajnie [Jotainiai]–Katynie [Katinai], vidurinė – keliu Remygala [Ramygala]–Borklajnie [Barklainiai]–Jaskildy [Joskildai], kairioji – keliu Krakinov [Krekenava]–Upita [Upytė].

Klausimas apie dalyvavimą vokiečių dar neišaiškintas.

Prašau, jei tik galima, šiandien pranešti per žmogų, padavusį šį popierių, koku būdu esančioji Tamstos žinioje kariuomenė mano išpildyti uždėtą ant jų uždavinį veikti Raguvos–Traškūnų [Troškūnų] pusėn.

Išrodytų labai reikalingu, kad dalys, esančios Tamstos žinioje, pradėtų veikti ne vėliau gegužės 18 d., auštant, iš Towiany [Taujėnų], o jei būtų galima, tai ir iš dar toliau šiaurėje esančios vietos. Kitoniškai, neprietelis Panevėžyje per daug vėlai pajaus spaudimą iš Tamstos pusės.

Prašau taipogi išaiškinti, ar nesutiktų vokiečių kariuomenės Ukmergėje viršininkas prijungti savo dalis, esančias rajone Bukance [Bukonys], prie mūsų dešinėsios voros, žygiuojančios keliu Plebance–Jotajnie–Katynie.

⁸⁸ Įsakymas Panevėžio atskiram batalionui Nr. 126. 1919-05-13 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 121.

⁸⁹ 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 12.

⁹⁰ Žukaitis S. Panevėžio atvadavimas iš bolševikų 1919 m. // Karo archyvas, t. 5, p. 203.

Pranešimus apie Tamstos žygius ir abelnai susirišimą siųskite per Ramygalą keliu į Panevėžį.

Prašau nurodyti, kokiū būdu siųsti Tamstai žinias apie Panevėžio kariuomenės veikimą.

Kad geriau būtų Tamstai susikalbėti su vokiečiais, siunčiu Tamstai vokišką vertimą šio laiško.

*Sulig įsakymo Atskiros Brigados Vado
Panevėžio Atskiro Bataliono Vadas
Karininkas V a r i a k o j i s.⁹¹*

Ukmergės rinktinės vadas krn. K. Ladiga tą pačią dieną išsiuntė Panevėžio rinktinės vadui į Kėdainius raštą:

„1 pėst. pulko vadas, gegužės 15 d. 1919 m. Nr. 38. Panevėžio atskiro bataliono vadui.

Gavau įsakymą Nr. 2 (Lietuvos kariuomenei), kuriame įsako veikti bendrai susitarus su Tamsta. Tas turi būti prirengta iki gegužės 17 d. – nežinau gerai, ar tas darbas galės įvykti taip greitai neišdirbus smulkaus veikimo plano ir svarbiausia užmezgimui ryšio tarp pulko ir Tamstai pavesto bataliono. Malonėkite atsakyti kuo greičiausia, kur galima bus su Tamsta susitikti ir išdirbti planą, be jo toks veikimas negalimas. Dabar reikalinga išaiškinti jėgas prieš – kas iš mano pusės daroma. Nežinau, kur Tamsta stovi, ir todėl malonėkite nurodyti, kokiū būdu bus palaikomas ryšys (aš manau, raiteliais).

Pulko vadas karininkas Ladiga.“

Tačiau pasiųsti raiti kurjeriai prasilenkė. Pirmojo pėstininkų pulko vado raštą Panevėžio rinktinės štabas Kėdainiuose gavo gegužės 16 d. 2.30 val. Kada gavo Pirmojo pėstininkų pulko vadas Panevėžio atskirojo bataliono vado raštą, žinių nėra⁹².

Šiaulių atskirojo bataliono vadas informavo, kad operacijai parengti galės skirti tik 100 karių, vadovaujamų krn. V. Umbraso. Atskiros užduoties Šiaulių bataliono vadas duoti nesirengė, bet pranešė, kad įsakys su Panevėžio batalionu veikti bendrai.

Panevėžio grupės vadovybė, gavusi atsakymus, nutarė veikti savarankiškai, kad laiku galėtų įvykdyti Lietuvos kariuomenės vadovybės užduotį⁹³.

Gegužės 17 d. vakare Panevėžio grupės dalys susitelkė Ramygalos ir

91 Ten pat, p. 203–204.

92 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 214–215.

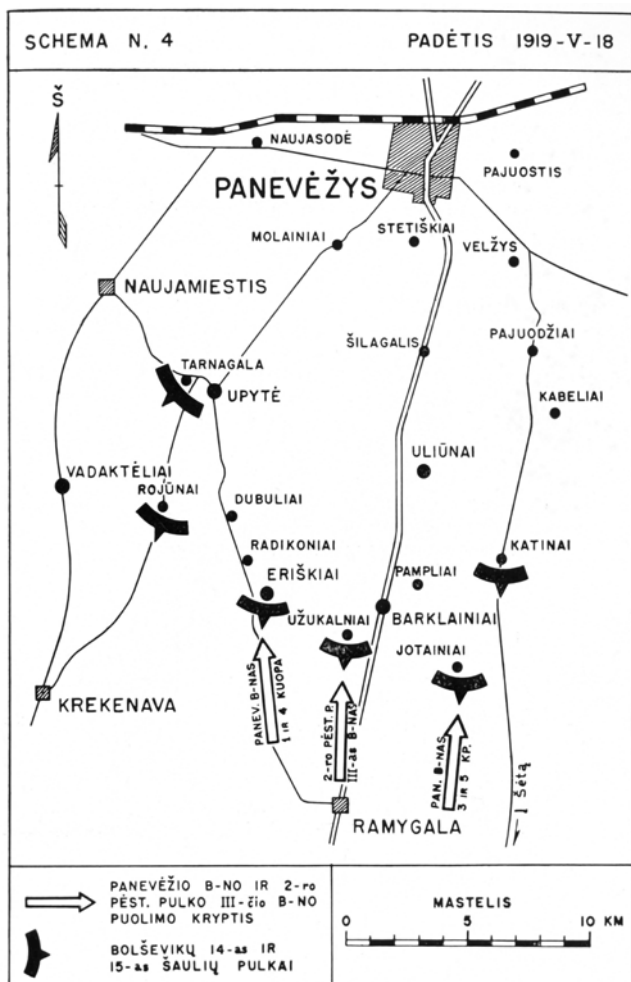
93 Žukaitis S. Panevėžio atvadavimas iš bolševikų 1919 m. // Karo archyvas, t. 5, p. 204–205.

Krekenavos rajonuose. Grupės štabas iš Kėdainių į Mikališkių dvarą (2 km į pietus nuo Ramygalos) atvyko apie 17 val. Apie 18 val. į grupės štabą buvo sušaukti vorų ir baterijos vadai, jiems buvo paaiškintas rytdienos veiksmų planas, kartu pažymėta, kad priešas, kurį turi pulti Panevėžio grupė, yra gausesnis, tad reikės veikti sumaniai ir netikėtai⁹⁴.

Gegužės 17 d. įsakymas Panevėžio grupei, prieš jį paskelbiant, buvo išdalytas susirinkusiems vadams:

„1. Priešas laiko Jotainių–Užkalnių [Užkalnių]–Ėriškių liniją (14-as šaulių pulkas) ir Radikonių dvaro–Rojūnų–Turnagalės [Tarnagalos] liniją (15-as šaulių pulkas). 6-as latvių komunistų pulkas rezerve.

2. Įsakau (žr. 4 schemą):

Padėtis 1919-05-18 (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 37)

Dešiniai vorai – vadovaujant karin. J. Vidugiriui (Panev. b-no 3-ji ir 5-ji kuopos, 4 kulkosvaidžiai, 1-mos baterijos trys pabūklai ir 10 raitų žvalgų) gegužės 18 d. 2 val. užimti Bialozarovo dvarą ir 3 val. pradėti Jotainių puolimą. Užėmus Jotainius, vykti Katinų link ir juos užimti.

Vidurinei vorai – vadovaujant karin. J. Motiejūnui-Valevičiui (2-ro pėst. pulko III-čio b-no 2 ½ kuopų, 3 kulkosvaidžiai, viena patranka ir 10 raitų žvalgų) gegužės 18 d. 2 val. 30 min. užimti Remeišonių [Rimasų]–Papiškių rajoną. 4 val. pulti Užkalnius ir piet. Barklainių sodžius.

Kairiajai vorai – vadovaujant karin. J. Nastopkai (Panev. b-no 1-ji ir 4-ji

⁹⁴ Ten pat, p. 205.

kuopos, 4 kulkosvaidžiai, 10 raitų žvalgy) gegužės 18 d. 2 val. užimti Užuliausių [Užliausių]–Leoniškių [Levaniškio] dv. rajoną. 3 val. 30 min. pradėti puolimą Ėriškių ir Rojūnų sodžių.

Bendram rezervui, vadovaujant karin. J. Reikalai (Panev. b-no 2-ji ir 6-ji kuopos, Mokomoji kuopa, 2-ro pėst. pulko pusė kuopos, 4 kulkosvaidžiai, 20 raitų žvalgy), gegužės 18 d. 3 val. susitarpinti Ramygaloje.

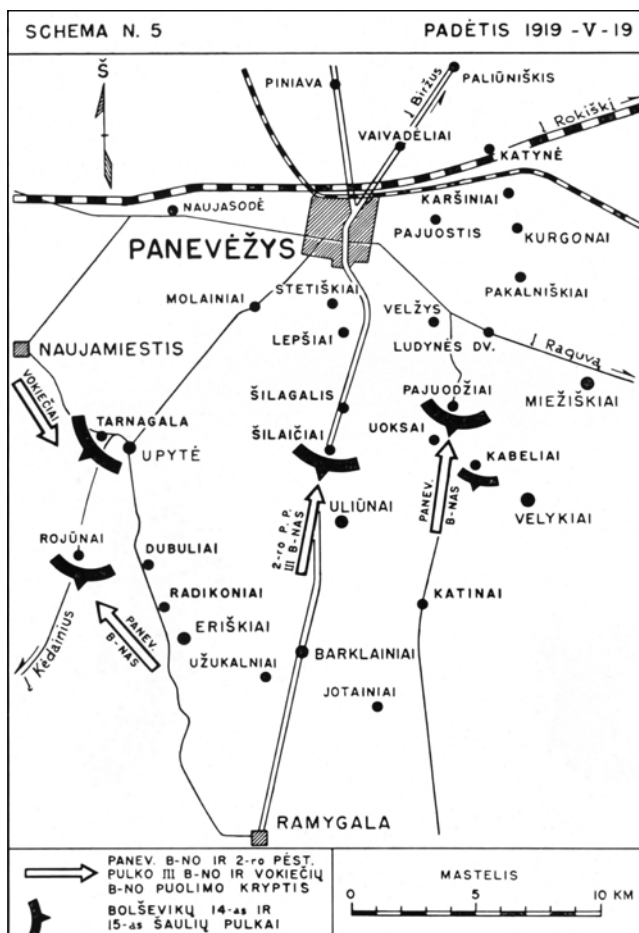
Gegužės 18 d. 12 val. turi būti užimta linija: Katinai–Barklainia [Barklainiai]–Ėriškia [Ėriškiai]–Rojūnai.⁹⁵

Tą pačią dieną buvo gautas Pirmojo pėstininkų pulko ir vokiečių kariuomenės pranešimas, kad jie gegužės 19 d. 2 val. puls Ramygalą⁹⁶.

Dešinioji ir vidurinė voros iki 12 val. užėmė liniją Katinai–Pampliai–Barklainiai–Užkalniai.

Visoms voroms buvo duotas įsakymas išstatyti sargybas ir laukti tolesnio įsakymo⁹⁷.

Greitai paskelbtas įsakymas ir dėl tolesnių veiksmų, tačiau netikėtai buvo gautas vokiečių 18-ojo saksų savanorių pulko 1-ojo bataliono vado kpt. Šprengerio pranešimas, kad batalionas puls raudonarmiečius dešiniajame Panevėžio grupės sparne. Tai labai pagerino bataliono pozicijas⁹⁸. Todėl gegužės 18 d. 20 val. Panevėžio grupei buvo išleistas naujas įsakymas (žr. 5 schema):

Padėtis 1919-05-19 (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 40)

95 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 38–39.

96 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 12 a. p.

97 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 39.

98 Žukaitis S. Panevėžio atvadavimas iš bolševikų 1919 m. // Karo archyvas, t. 5, p. 207–208.

„1. Priešas iki 12 val. nustumtas į liniją: Kabeliai–Uoksai–Šilaičiai–Dobulių dv.–Tarnagala–Rojūnai.

2. Į dešinę nuo mūsų lietuvių ir vokiečių rinktinė (kapit. Spranger) gegužės mėn. 19 d. auštant mano atakuoti Raguva.

Dešiniajai vorai (vadovybė ir sąstatas tas pats) – gegužės 19 d. 3 val. pradėti pulti išilgai kelio Katinai–Pajuodžiai ir iki 12 val. užimti Pajuodžius.

Vidurinei vorai (vadovybė ir sąstatas tas pats) – gegužės 19 d. 3 val. pradėti puolimą išilgai kelio Barklainiai–Šilagalis ir iki 12 val. užimti Šilagalį.

Kairiajai vorai – vadovaujant karin. V. Snarskiui – (1-ma, 2-ra ir 6-ta kuopos, 4 kulkosvaidžiai ir 10 raitų žvalgų), gegužės 19 d. 3 val. 30 min. pradėti puolimą Dobulių dv.–Rojūnai ir iki 12 val. užimti.⁹⁹

Voroms užėmus nurodytas išėities pozicijas prasidėjo puolimas. Pirmieji artilerijos šūviai nuaidėjo dešiniojoje voroje. Grupės štabas iš Mikailiškių dvaro persikėlė į Ramygalą. Mėginta iš bažnyčios bokšto apžiūrėti kautynių lauką, tačiau trukdė miškai ir krūmai, tad nieko nebuvo matyti. Be to, nė iš vienos voros negauta jokių pranešimų. Pirmasis buvo gautas dešinėsios voros pranešimas: jos vadas krn. J. Vidugiris pranešė, kad Jotainiai ir Griniūnai užimti¹⁰⁰.

9 val. vidurinė vora užėmė Užkalnių sodžių. Voros viršininkas pranešė, kad neturi ryšio nei su dešiniąja, nei su kairiąja vora.

Apie 10 val. bataliono štabas gavo ne visai patikimą pranešimą, kad kairioji vora užėmė Rojūnus, Upytę ir net Tarnagalą ir žygiuoja toliau. Kiek vėliau kairiosios voros raitelis atnešė 4-osios kuopos viršilos raštelį, kuriame buvo parašyta, kad kuopa užėmė Žaibgalos dvarą ir kad žuvo kuopos vadas krn. S. Nastopka. Kuopos vadovavimą perėmė viršila Pučkis¹⁰¹.

Raštelio turinys neaiškus, bet galima buvo suprasti, kad ten yra blogai. 4-osios kuopos vadas krn. S. Nastopka buvo ir voros viršininkas. Kiek vėliau buvo gautas žvalgo raštelis, kuriame pranešama, kad apie 100 bolševikų su 1 kulkosvaidžiu užėmė Žaibgalos dvarą.

Sutvarkyti iškrikusios voros ir pakeisti žuvusio vado į 4-ąją kuopą buvo pasiūstas rezervo viršininkas krn. J. Reikala su 2-ąja ir 6-ąja kuopomis. Krn. J. Reikalai buvo įsakyta nuvykus tuojau pranešti apie susidariusią padėtį ir surinktą 4-ąją kuopą pasiūsti į rezervą Ramygaloje. Vėliau paaiškėjo, kad kairioji vora iš ryto buvo užėmusi Ėriškius, bet prie Rojūnų sutiko stiprias bolševikų jėgas, kurios turėjo 1 patranką. Vora artilerijos neturėjo, o vidurinės voros pabūklai negalėjo padėti, nes nebuvo reikalingų priemonių jiems atgabenti, tad raudonarmiečiai privertė lietuvius iš Ėriškių pasitraukti¹⁰².

99 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 39.

100 Žukaitis S. Panevėžio atvadavimas iš bolševikų 1919 m. // Karo archyvas, t. 5, p. 208–209.

101 Ten pat, p. 210.

102 Ten pat.

Žuvus karininkui J. Nastopkai, vadovauti vorai buvo paskirtas krn. V. Snarskis. Bet jis, pasirodo, negalėjo atlikti duotos užduoties, nes su 1-ąja kuopa buvo atsiskykęs nuo kitų jam pavestų vadovauti voros dalių ir atsitraukęs beveik iki Krekenavos. Padėtis pasikeitė, kai ryžtingai ėmė veikti 2-osios kuopos vadas krn. J. Jurėnas – jungtinėmis 2-osios ir 6-osios kuopų pajėgomis tą dieną išmušė bolševikus iš Ėriškių ir Radikonių dvaro. Tuo metu dešinioji ir vidurinė voros po kautynių iki 12 val. užėmė liniją Katinai–Pampliai–Barklainiai–Užkalniai; paėmė belaisvių, kulkosvaidžių, šautuvų, arklių ir kt.¹⁰³

Krn. Jonas Nastopka (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 89)

Karininko J. Nastopkos palaikai buvo nugabenti į Kėdainius ir geležiniame karste padėti evangelikų reformatų bažnyčios rūsyje šalia kunigaikščių Radvilų karstų. Kai bolševikai iš Lietuvos buvo išvyti, jis buvo nuvežtas į Biržus, kur karininkas gimė ir mokėsi, ir iškilmingai palaidotas¹⁰⁴.

12 val. buvo gautas Pirmojo pėstininkų pulko vado veiksmų planas. Jį atnešęs ryšių karininkas A. Pošiūnas pranešė, kad Ukmergės rinktinė gegužės 18 d. puls abipus Utenos–Ukmergės plento, ir paaiškino bendrą veiksmų planą.

Gegužės 18 d. 12 val. kpt. Sprangeris pranešė, kad vokiečių batalionas Raguvą puls gegužės 19 d. 2 val., o ją užėmęs pasiųs žvalgus Raguvėlės ir Miežiškių kryptimi¹⁰⁵.

Panevėžio bataliono vadas gegužės 19 d. nusprendė pulti toliau ir parengė naują įsakymą¹⁰⁶. Dešinioji vora 3 val. turėjo pulti priešą išilgai kelio Katinai–Pajuodžiai ir 12 val. užimti Pajuodžių kaimą. Vidurinei vorai įsakyta tuo pačiu metu pulti išilgai kelio Barklainiai–Šilagalio kaimas ir 12 val. užimti Šilagalį. Kairioji vora, sustiprinta viena pėstininkų kuopa, 5 val. 30 min. turėjo pulti Dubulių dvarą ir Rojūnus ir 12 val. užimti šias vietas, rezervas – 6 val. apsi-stoti prie Barklainių, o štabas – gegužės 19 d. 4 val. iš Ramygalos vykti į šiaurę keliu Ramygalą–Panevėžys¹⁰⁷.

103 Ten pat.

104 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 42.

105 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 227–228.

106 Žukaitis S. Panevėžio atvadavimas iš bolševikų 1919 m. // Karo archyvas, t. 5, p. 210.

107 Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 111–112.

Gegužės 19 d. kairioji vora pradėjo puolimą anksčiau, nei buvo įsakyta. Taip įvyko dėl to, kad gegužės 18 d. krn. V. Snarskis su savo kuopa buvo per toli atsitraukęs – kažkur prie Krekenavos, o likusi voros dalis, vadovaujama krn. J. Jurėno, užėmė Dubilių, Mikališkių dvarus ir Rojūnus.

Gegužės 19 d., ryte, krn. J. Jurėnas gavo vokiečių bataliono vado pasiūlymą paremti voros puolimą artilerija. Vokiečių artilerija buvo prie Baibokų. Pasiūlymu buvo pasinaudota.

1919 m. gegužės 19 d. 5 val. 45 min. buvo išsiųstas įsakymas krn. J. Jurėnui perimti iš krn. V. Snarskio vadovavimą visai vorai, visoms voroms tęsti puolimą ir užimti Panevėžį.

Dešinioji vora po 12 val. užėmė Pajuodžius. Čia palikusi artileriją, ji toliau žygiavo Karšinaukos dvaro link.

Vidurinė vora apie 13 val. užėmė Šilagalį, kairioji vora – Panevėžio bataliono 2-oji ir 6-oji kuopos – Žubiškis, o 1-oji kuopa – Vaišvilčius. Besitraukiantys nuo kairiosios voros raudonarmiečiai susitelkė Molainių–Paviešėčių rajone.

Atkakliau jie priešinosi prie Upytės. Krn. J. Jurėno vadovaujamai kairiajai vorai buvo įsakyta pulti Upytę ir, ją užėmus, tęsti puolimą Panevėžio kryptimi. Dešinioji ir vidurinė voros šiek tiek pavėlavo pradėti puolimą, tačiau operacijos eigai tai nepakenkė. Iki 10 val. dešinioji vora užėmė Kabelių ir Uoksų kaimus, vidurinė vora – Šilaičių kaimą, o kairioji vora, vokiečių bataliono artilerijai raudonarmiečius apšaudžius nuo Naujamiesčio pusės (žr. 5 schema), – Upytę ir Tarnagalą. Raudonarmiečiai pasitraukė, ir saulei leidžiantis, apie 17 val., Panevėžio rinktinė užėmė Panevėžį. Raudonarmiečiai traukėsi Subačiaus–Kupiškio link¹⁰⁸.

Batalionas per šią operaciją patyrė nedaug nuostolių: keletas karių buvo nužudyti ir sužeisti, sunkiai sužeidė krn. A. Žukauską. Nors ir labai pavargę, bataliono kariai buvo gerai nusiteikę¹⁰⁹.

Į užimtą Panevėžį persikėlė rinktinės štabas. Vykdydamos gegužės 20 d. 4 val. įsakymą, Panevėžio kariuomenės grupės Antrojo pėstininkų pulko 3 kuopos užėmė dešiniąjį Panevėžio apsaugos barą (žr. 6 schema), Panevėžio bataliono 3 kuopos, 6 kulkosvaidžiai ir 15 raitųjų žvalgų, vadovaujami krn. J. Vidugirio, – kairiąjį apsaugos barą Karnišauka–Katininė–Bernotai–Piniava, kitos grupės dalys – Panevėžio bataliono 3 kuopos, Mokomoji kuopa, 10 kulkosvaidžių, 15 raitųjų žvalgų, 1 artilerijos baterija, – vadovaujamos krn. J. Reikalos, kurios sudarė bendrąjį rezervą, buvo sutalpintos Panevėžio kareivinėse. Artilerijos baterija buvo dislokuota Panevėžio priemiestyje, Skaistakalnyje¹¹⁰.

108 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 41; Žukaitis S. Panevėžio atvadavimas iš bolševikų 1919 m. // Karo archyvas, t. 5, p. 214.

109 IV pėst. pulko karo veiksnių žurnalas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 105, l. 6.

110 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 233.

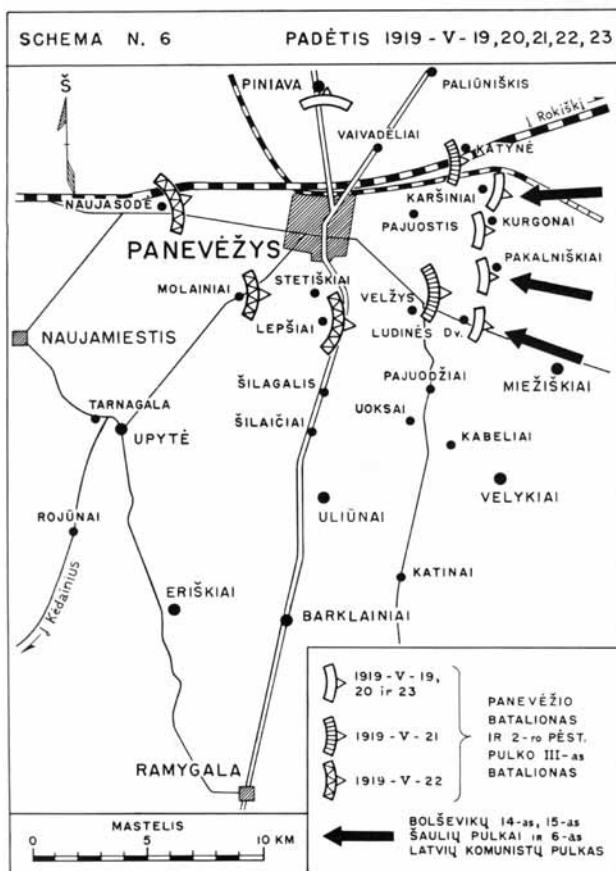
Gegužės 20 d. apie 14 val. raudonarmiečiai, remiami artilerijos, mėgino bataliono karius nustumti nuo Lėvens upės ir pulsti Velžio kaimo kryptimi, bet buvo atmušti ir nuvyti link Karsakiškio.

8 km į vakarus nuo Panevėžio veikę partizanai išardė geležinkelio bėgius, todėl traukdamas priešas turėjo palikti garvežį ir keletą vagonų su įvairiu turtu. Batalionui jis labai praverė¹¹¹. Raudonarmiečiai keletą kartų bandė privažiuoti prie nuvirtusio traukinio iš Subačiaus pusės, tačiau nesėkmingai.

Panevėžio grupei talkinęs vokiečių kpt. Sprangerio vadovaujamas būrys su priskirtomis Ukmergės grupės lietuvių pėstininkų ir raitelių dalimis gegužės 19 d. iš Raguvos pasitraukė Pagirių–Bukonių link. Taip tarp Ukmergės ir Panevėžio grupių susidarė apie 50 km tarpas, ten ir buvo pastebėtas priešų telkimas¹¹². Ši padėtis buvo pavojinga. Juo labiau kad veikiančios fronte kariuomenės aprūpinimas buvo labai blogas, nebuvo sukaupta jokių atsargų. Kol kas nesijautė tik maisto stygiaus, nes gyventojai bataliono karius sočiai maitino.

Gegužės 21 d. buvo gautas vyr. kariuomenės vado gen. S. Žukausko sveikinimas. Jame generolas rašė:

*„Sveikinu karžygišką Panevėžio koloną su pasisekimu. Įsakau pristatyti karžygius, atsižymėjusius mūšiuose, dėl apdovanojimo karžygiškais ženklais. Pranešimus siuntinėti kasdien su visomis smulkmenomis.“*¹¹³

Padėtis 1919-05-19–1919-05-23 (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 43)

111 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 41.

112 Ten pat.

113 Žukaitis S. Panevėžio atvadavimas iš bolševikų 1919 m. // Karo archyvas, t. 5, p. 218.

Gegužės 21 d. Panevėžio grupei buvo leista pailsėti. Apsiribota tik žvalgyba ir turto iš nuvirtusio raudonarmiečių traukinio gabenimu. Išsiaiškinta, kad prieš batalioną veikia raudonarmiečių II latvių šaulių divizija, susidedanti iš 12-ojo (buvusio 39-ojo), 14-ojo (buvusio 41-ojo), 31-ojo ir 32-ojo pulkų. Buvęs Panevėžio fronte raudonarmiečių 15-asis pulkas pasitraukė Ukmergės kryptimi. Apie 12 val. raudonarmiečiai traukiniais, vykstančiais į frontą, prie nuvirtusio traukinio atgabeno Šeštąjį latvių komunistų pulką. Jis iš karto perėjo į puolimą. Šį barą saugojo Antrojo pėstininkų pulko 3-iasis batalionas. Pagrindinis smūgis buvo nukreiptas pro Pakalnius ir Liūdynę į Panevėžį. Panevėžio grupės dalys buvo priverstos atsitraukti į Velžio–Vaivadėlių liniją. Mūšis tęsėsi iki vėlyvos nakties¹¹⁴ (žr. 6 schemą).

Tuo pat metu latvių bolševikai puolė ir kairįjį apsaugos barą. Panevėžio bataliono krn. J. Vidugirio vadovaujami kariai buvo priversti pasitraukti nuo Lėvens krantų į Molainių–Nausodės ruožą ir ten gintis.

Rinktinės rezervas, krn. J. Reikalos vadovaujamas, persikėlė į Šilagalį, vėliau perėjo į Pajuodžius ir apsistojo puolančio 60-ojo latvių bolševikų pulko sparne. Rezervo kariai pradėjo puolimą Liūdynės dvaro kryptimi ir jį užėmė, bet vakarop rezervas buvo atitrauktas į Pajuodžius. Bolševikų vadovybė, jausdama, kad kilo grėsmė kairiajam sparnui, Panevėžio užimti nemėgino¹¹⁵.

Gegužės 22 d., iš pat ryto, kautynės atsinaujino. Bataliono kariai buvo labai pavargę, be to, neturėjo pakankamai patirties, todėl apie 12 val. rinktinės kovotojai buvo priversti išeiti iš Panevėžio ir atsitraukti į liniją Lepšiai–Molainiai–Naujasodė. Štabas atsitraukė į Molainius (žr. 6 schemą). Kad atsitraukę kariai turėtų laiko susitvarkyti, gegužės 22 d. nutarta nieko nedaryti ir Panevėžio atsiėmimo operaciją atidėti kitai dienai. Be to, buvo nutrūkusi telefono su kariuomenės štabu linija ir niekaip nesisekė atkurti ryšio¹¹⁶.

Gegužės 23 d. ryte, pergrupuojant bataliono atsargos dalis, paaiškėjo, kad baigėsi vokiškiems šautuvams skirti šoviniai, o batalionas neturi nė vieno į šiaurę nuo Panevėžio teritorijų žemėlapiu. Siekiant laimėti laiko ir pagąsdinti priešą, be to, surinkti daugiau žvalgybos duomenų, ryte buvo inscenizuoti du puolimai: vienas – rytų kryptimi (baigėsi Miežiškių užėmimu), antrasis – į šiaurę, Pajstrio ir Gegužinės kryptimi.

Šių puolimų metu ir remiantis surinktais žvalgybos duomenimis paaiškėjo, kad priešas ne tik nesiruošia pulti, bet pradeda trauktis Subačiaus kryptimi¹¹⁷. Atsitraukimo priežastis buvo tai, kad gegužės 22 d. jungtinės Latvijos Respublikos kariuomenės ir vokiečių pajėgos pralaužė bolševikų frontą ir užėmė Rygą, todėl

114 IV pėst. pulko karo veiksmų žurnalas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 105, l. 8.

115 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, t. 1, p. 236.

116 IV pėst. pulko karo veiksmų žurnalas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 105, l. 8.

117 Ten pat, l. 9.

raudonarmiečių Panevėžio grupei buvo įsakyta trauktis Daugpilio kryptimi¹¹⁸.

Gegužės 23 d. 10 val. buvo paskelbtas grupės vado krn. J. Variakojo įsakymas vėl pereiti į puolimą. Krn. J. Vidugiriui ir Antrojo pėstininkų pulko krn. J. Motiejūnui-Valevičiui buvo įsakyta užimti pozicijas (6 schema) Liūdynės dv.–Pakalniai–Kurganava–Karnauka–Katynė–Paliūniškis–Piniava linijoje ir ten įsitvirtinti. Vakare bendrasis rezervas buvo perkeltas į Stetiškių kaimą. Puolimas pavyko. Panevėžio grupės štabas gegužės 23 d. apie 20 val. vėl persikėlė į Panevėžį. Bataliono padaliniai liko dislokuoti minėtose pozicijose¹¹⁹.

Panevėžio puolimo planą parengė krn. M. Katchė, ir tai, kad operacija buvo sėkminga, daugiausia buvo jo nuopelnas. Buvo įvertintas ir krn. J. Variakojo indėlis:

„Lietuvos Kariuomenei

Įsakymas

Nr. 223

1920 m. sausio m. 22 d., Kaunas

Rikiuotės skyrius.

§ 1.

Skelbiamas žiniai ir pildymui Valstybės Prezidento š. m. sausio mėn. 17 dienos įsakymo nuorašas: „4-to pėstininkų pulko vadą, vyresnįjį leitenantą Joną V a r i a - k o j i, pasižymėjusį Panevėžio mūšiuose, kur jis kelias dienas smarkiai puldamas daug daugesnį priešininką gegužės 20 d. 1919 m. laimėjo miestą ir privertė raudonąją armiją netvarkoje pasitraukti palikus daug grobio, – pakeliu į kapitono laipsnį vyresniškumui nuo gegužės 20 dienos 1919 m. Valstybės Prezidentas, A. Smetona.“

Krašto Apsaugos Ministerijos Valdytojas ir einąs pareigas Vyriausiojo Kariuomenės Vado pasirašė: Generolas Leit. L i a t u k a s.

L. e. p. Generalio Štabo Viršininko Generolas Leitenantas N a s t o p k a.“

Naudodamasi palankia situacija, gegužės 24 d. rinktinės vora, sudaryta iš 3 kuopų ir artilerijos būrio, puolė Miežiškių–Raguvelės ir Raguvos kryptimis. Priešas pradėjo skubiai trauktis Subačiaus–Kupiškio link.

Gegužės 24 d. iš Kauno atvyko Antrojo pėstininkų pulko dar vienas batalionas su pulko vadu krn. V. Glovackiu, kuriam vyriausiojo vado įsakymu buvo perduotas vadovavimas visai Panevėžio grupei, priešakyje.

118 Журнал военных действий армии Советской Латвии // RVKA, f. 200, ap. 3, b. 219, l. 215–216.

119 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 41–42; IV pėst. pulko karo veiksmų žurnalas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 105, l. 9.

Batalionui augant, kariuomenės vadovybė karių dvasiniams poreikiams tenkinti nusprendė į batalioną skirti karo kapelioną. 1919 m. gegužės 24 d. Panevėžio atskirojo bataliono karo kapelionu buvo paskirtas kunigas Vladislovas Butvila¹²⁰. Tačiau liepos 1 d. iš šių pareigų jis buvo atleistas, o karo kapelionu paskirtas kunigas Vilius (Vilgelmas) Balandis¹²¹, nors 1922 m. sausio 26 d. įsakymu kariuomenei jo paskyrimo data pakeista į birželio 24 d.¹²²

Kupiškio užėmimas ir prieš persekiojimas

Lietuviams užėmus Panevėžį, nemažos raudonarmiečių pajėgos susitelkė Kupiškyje. Jie paskubomis rengė įtvirtinimus, juo labiau kad gynybai buvo labai palankios gamtinės sąlygos: daug ežerų, miškų, kalvota vietovė.

Gegužės 24 d. vyriausiasis kariuomenės vadas Panevėžio rinktinėi įsakė užimti Subačių ir Kupiškį. Rinktinė puolimą turėjo pradėti gegužės 28 d., žygiuodama abipus geležinkelio Panevėžys–Daugpilis Subačiaus miestelio ir geležinkelio stoties link, o užėmusi Subačių veržtis pirmyn – Kupiškio miestelio ir geležinkelio stoties link¹²³.

Gegužės 25 d. duomenimis, Panevėžio kaimynų padėtis buvo maždaug tokia: Joniškėlio partizanų būriai buvo Saločių–Pasvalio–Pumpėnų, Panevėžio grupės dalys – išsidėsčiusios Piniavos–Paliūniškio–Velžio–Pajuodžių ruože, Panevėžio atskirojo bataliono 1-oji ir 2-oji kuopos – apsaugos bare Piniava–Paliūniškis–Katininė, 3-ioji kuopa su 15 raitųjų žvalgų ir 6 sunkiaisiais kulkosvaidžiais (rezervas) – Vaivadų kaime, 4-oji, 5-oji, 6-oji ir Mokomoji kuopos su 15 raitųjų žvalgų ir 10 sunkiųjų kulkosvaidžių (bendrasis rezervas) apsistojo Panevėžio kareivinėse, Ukmergės grupės dalys –Taujėnų–Kavarsko–Kurklių linijoje. Lenkų dalys, kovojančios su raudonarmiečiais, buvo Švenčionių rajone, raudonarmiečiai laikėsi 20–30 km į šiaurės rytus nuo minėtos linijos, o prieš Panevėžio batalioną buvo susitelkę Vabalninko–Troškūnų–Kupiškio rajone¹²⁴.

Gegužės 25 d. iš Panevėžio atskirojo bataliono 1-osios kuopos buvo išsiųsta 12 žvalgų grupė. Ji pasiekė Bygailių–Palaukių liniją, tarp Aščiagalių ir Bygailių kaimų išardė geležinkelį, tačiau Palaukių kaimo rajone susidūrė su raudonarmiečių žvalgų grupe¹²⁵.

Panevėžio batalionas, sėkmingai perimantis vis naujas Lietuvos teritorijas, ir toliau didėjo. Pavyzdžiui, gegužės 20–26 d. į jį įstojo net 124 savanoriai¹²⁶.

120 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 84. 1919 m. birželio 6 d.

121 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 118. 1919 m. liepos 27 d.

122 Įsakymas kariuomenei Nr. 21. 1922 m. sausio 26 d.

123 Mjr. Vidugiris. Kupiškio operacija // Karo archyvas, t. 6, K., 1935, p. 84.

124 Ten pat, p. 79.

125 Ten pat, p. 81.

126 Įsakymas Panevėžio atskiram batalionui Nr. 152 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 152–154.

Gegužės 26 d. Panevėžio grupės štabas persikėlė į Karsakiškį. Antrojo pėstininkų pulko 3-iasis batalionas su vienu vokiečių batalionu užėmė Subačių. Tą pačią dieną grupės vadas krn. V. Glovackis išleido įsakymą (žr. 7 schema):

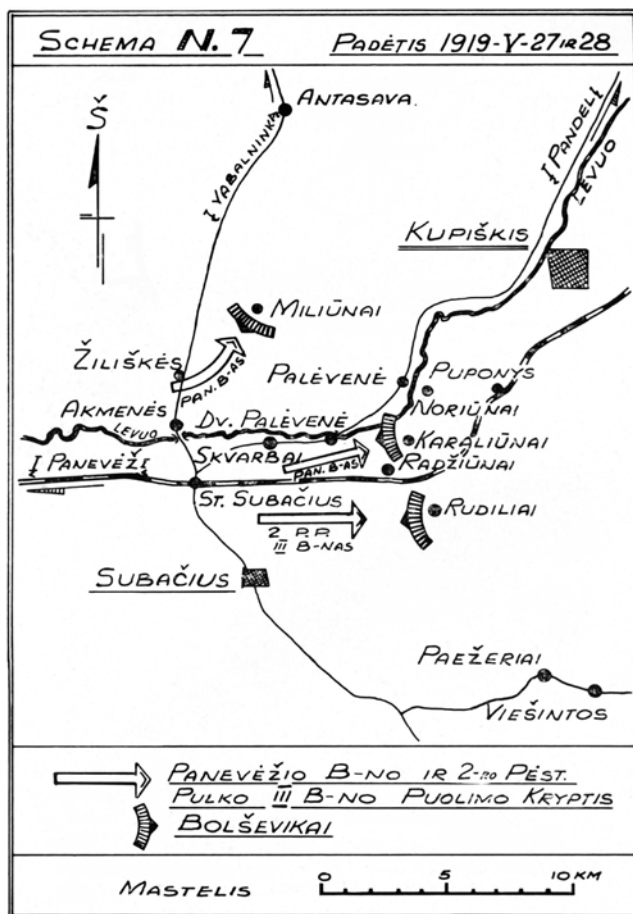
„Pirmajai vorai (2-ro pėst. pulko III-as batalionas) – vadovaujant karin. J. Motiejūnui-Valevičiui, gegužės mėn. 27 d. pulti Subačiaus gelež. stoties–Rudilių–Kupiškio kryptimi.

Antrajai vorai (Panevėžio Atsk. b-no 1-ma ir 3-čia kuopos) – vadovaujant karin. J. Vidugiriui, pulti Skverbų [Skverbų]–Radžiūnų–Karaliūnų kryptimi.

Trečiajai vorai (Panevėžio Atsk. b-no dvi kuopos) – vadovaujant karin. J. Reikalai, pulti Akmenės–Miliūnų–Kupiškio kryptimi.¹²⁷

Panevėžio batalionas gegužės 27 d. anksti ryte išžygiavo iš Panevėžio ir Karsakiškio. Iš Žiliškių ir Akmenių priešas buvo išvytas, perkirstas vieškelis Subačius–Vabalninkas. Bataliono 2 kuopos buvo skirtos dešiniajai vorai, vadovaujamai krn. V. Glovackio, papildyti. Kairioji vora buvo sudaryta vien iš bataliono karių. Jos uždavinys buvo saugoti Panevėžio grupės kairįjį sparną¹²⁸.

Gegužės 27 d. 13 val. 30 min. iš Generalinio štabo gautoje telefonogramoje Nr. 9 buvo perduotas vyr. kariuomenės vado įsakymo Nr. 5 turinys. Grupei buvo įsakyta gegužės 28 d. auštant pradėti puolimą, siekiant užimti Kupiškį¹²⁹.

Padėtis 1919-05-27–1919-05-28 (Variakojis J. Karaliaus Mindaugo pulkas, p. 45)

127 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 44.

128 IV pėst. pulko karo veiksmų žurnalas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 105, l. 11.

129 Mjr. Vidugiris. Kupiškio operacija // Karo archyvas, t. 6, p. 84.

Gegužės 27 d. 22 val. Atskirosios brigados vadas krn. S. Nastopka pasirašė įsakymą Panevėžio grupei dėl tolesnio puolimo Kupiškiui užimti. Panevėžio bataliono 2 kuopoms, sustiprintoms artilerijos pabūklų, jis įsakė 4 val. pradėti pulti keliu per šiuos kaimus: Miliūnus, Oniūnus, Siaurius, Mutkūnus, Visgiūnus ir Svidenius. Vorai nurodyta saugoti grupės kairįjį sparną ir padėti užimti Kupiškį¹³⁰.

Gegužės 28 d. visos trys voros tęsė puolimą. 1-oji vora, kuriai priklausė Panevėžio atskirojo bataliono 2-oji ir 5-oji kuopos ir 1 baterijos pabūklas, nustatytu laiku pradėjo puolimą Miliūnų, Oniūnų ir Visgiūnų kryptimi. Raudonarmiečiai aršiai nesipriešino, ir vora užėmė Mutkūnų kaimą. Tęsianti puolimą vora prie Visgiūnų kaimo buvo sutikta stipria ugnimi ir priversta sustoti. Voros vadas krn. J. Reikala, negalėdamas užmegzti ryšio su dešinėje esančia vora ir negaudamas jokių žinių apie bendrą rinktinės padėtį, apsiribojo susišaudymu su keliais pastojusiais raudonarmiečiais. Nors buvo pastebėta, kad raudonarmiečiai pamažu traukiasi, dėl negausios voros sudėties ir dėl to kad neturėjo ryšio, nedrįso toliau pereiti į puolimą. Gegužės 28 d. vakare rinktinės vadas įsakė krn. J. Reikalai pasitraukti į Akmenių–Žiliškių ruožą¹³¹.

2-oji vora buvo sudaryta daugiausia iš Antrojo pėstininkų pulko dalinių. Prie jos buvo priskirtos Panevėžio atskirojo bataliono 3 kuopos. Vora po atkaklių kautynių nuo Radžiūnų kaimo nustūmė raudonarmiečius ir įsiveržė į Karaliūnų kaimą, tačiau priešas perėjo į kontrpuolimą, ir vora, patyrusi nuostolių, buvo priversta pasitraukti prie Palėvenės dvaro.

3-ioji vora, pasiekusi Miliūnų kaimą, po aršių kautynių, kuriose raudonarmiečiai sėkmingai panaudojo artileriją, taip pat turėjo trauktis link Akmenių, į senąsias pozicijas¹³².

Gana prastai tą dieną pasirodė ir Panevėžio atskirojo bataliono kuopos. Krn. J. Vidugiris tik gegužės 28 d. 6 val. 10 min. sužinojo, kad Antrojo pėstininkų pulko vadas krn. V. Glovackis jį paskyrė voros vadu, todėl bataliono kariai laiku pradėti numatytų veiksmų nespėjo. 1-osios ir 3-iosios kuopų kariai Skverbų kaime susirinko tik 11 val. 6-oji kuopa iš viso neatvyko, nes vėlesniu krn. V. Glovackio įsakymu buvo paskirta į baterijos priedangą.

Pradėję žygiuoti bataliono kariai ties Radžiūnų kaimu iš Valančiznos vienkiemio ir nuo netoli esančio upelio kranto buvo apšaudyti iš šautuvų ir kulkosvaidžių. J. Vidugiris įsakė 1-ajai kuopai išsiskleisti ir pulti Valančiznos vienkiemį, 3-ioji kuopa buvo palikta kaip rezervas išsidėsčiusi į vakarus nuo Radžiūnų.

130 Ten pat, p. 85.

131 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 251–252.

132 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 44.

1-osios kuopos veiksmai buvo nesėkmingi. Grandinei vos išsiskleidus rytiniame Radžiūnų kaimo pakraštyje, raudonarmiečiai ėmė šaudyti iš šautuvų ir kulkosvaidžių. Žuvo kulkosvaidžių grupės vadas, o antrasis kulkosvaidis sugedo. Krn. J. Vidugiris į pagalbą pasiuntė vieną 3-iosios kuopos būrį, vadovaujamą psk. K. Dragūnevičiaus. Būrys palei geležinkelio liniją turėjo apeiti Valančizną iš dešinės. Dar vieną 3-iosios kuopos būrį krn. J. Vidugiris pasiuntė 1-osios kuopos jų užimtame bare paremti. Bendromis pastangomis Valančizna buvo užimta, paimtas prieš sunkusis kulkosvaidis. Susitvarkiusi kuopa tęsė puolimą Karaliūnų kaimo link.

1-osios kuopos vadas krn. V. Snarskis su keliais kareiviais savavališkai pasiliko Radžiūnų kaime. Tuo metu raudonarmiečių artilerija apšaudė voros rezervą ir Radžiūnus. Krn. V. Snarskis ir su juo likę kareiviai pasitraukė Subačiaus stoties kryptimi. Pamatęs besitraukiančiuosius, 3-iosios kuopos būrys, kuris turėjo pulsti palei geležinkelį, niekieno nevadovaujamas, nes psk. K. Dragūnevičius buvo sužeistas, irgi pradėjo trauktis, palikti rezervo kariai taip pat.

Tuo metu, kai tik 1-oji kuopa įsiveržė į Karaliūnų kaimą, raudonarmiečiai pradėjo kontrpuolimą. Jų gretos nuo Akmenių kaimo ėmė supti 1-ąją kuopą iš dešinės. Krn. J. Vidugiris bandė pritraukti rezervą, bet jo neberado. Kuopa pakriko ir netvarkingai ėmė bėgti. Valančiznoje ir Radžiūnuose krn. J. Vidugiris bandė sulaikyti bėglius, bet panikos apimtų karių, apšaudomų iš abiejų pusių, niekas negalėjo sulaikyti. Tik už Bajoriškių kaimo, kur niekas nešaudė, krn. J. Vidugiriui pavyko sustabdyti 20–30 kareivių ir palei geležinkelį užimti gynybos pozicijas.

17 val. 35 min. krn. J. Vidugiris išsiuntė Antrojo pėstininkų pulko vadui žinutę:

„1 ir 3 kuopos išėjusios iš rikiuotės, prarasti kulkosvaidžiai, su jais geresni kulkosvaidininkai ir puskarininkiai. Kelias į Subačiaus stotį atidengtas.

*Aš su keliais kareiviais esu miške palei geležinkelį į pietus nuo Bajoriškių.*¹³³

20 val. prie Bajoriškių atvykus Antrojo pėstininkų pulko kuopai, krn. J. Vidugiris su kariais buvo perkeltas į rezervą Palėvenės dvare, likę bėgliai su krn. V. Snarskiu priešakyje atsidūrė Subačiaus geležinkelio stotyje¹³⁴.

Gegužės 29 d. nei raudonarmiečiai, nei lietuviai nepuolė – visi tvarkėsi, rengėsi kovoms. Lietuviai vykdė žvalgybą. Krn. S. Nastopkos įsakymu Panevėžio batalionas buvo išsiuntęs apsaugą į Ūciškio–Vivulių–Lukonių (iki Lėvens upės) liniją.

Tuo metu po nesėkmingų grupės bandymų užimti Kupiškį viena Joniškėlio partizanų kuopa, vadovaujama krn. A. Michelevičiaus, į šiaurę nuo Kupiškio

133 Mjr. Vidugiris. Kupiškio operacija // Karo archyvas, t. 6, p. 87–88.

134 Ten pat, p. 89.

prasiveržė pro priešą apsaugą ir jo užnugaryje užėmė Rokiškį. Gegužės 29 d. vakare raudonarmiečiai pradėjo trauktis. Gegužės 30 d. 13 val. 40 min. Panevėžio bataliono 2-osios kuopos vadas pranešė, kad raudonarmiečiai pasitraukė iš Palėvenės miestelio ir traukiasi iš Kupiškio¹³⁵.

Gegužės 30 d. 19 val. batalionas gavo Panevėžio grupės viršininko įsakymą žygiuoti pirmyn ir užimti Kupiškį. Bataliono vadui buvo įsakyta žygiuoti tuo pačiu maršrutu, kuriuo buvo vykdomas gegužės 28 d. puolimas.

Gegužės 31 d. ryte prasidėjo Kupiškio puolimas, tačiau raudonarmiečiai iš Kupiškio ir jo apylinkių jau buvo pasitraukę. Panevėžio bataliono kariai į miestelį įžengė apie 4 val. Šiek tiek pailsėję, jie išvyko užimti pozicijų. Panevėžio komendanto žinion buvo išsiųsta 6-oji kuopa, o batalionui grąžinta Mokomoji kuopa su 2 kulkosvaidžiais. Batalionas užėmė Jutkonių–Salamiesčio–Gikonų liniją. Buvo išstatyta bendroji apsauga, pasiūsti žvalgai.

Gegužės 31 d. Panevėžio rinktinės vadas Panevėžio atskirojo bataliono vadui krn. J. Variakojui įsakė su 5 bataliono kuopomis, Antrojo pėstininkų pulko 1 kuopa ir artilerijos būriu užimti Palėvenėlės–Salamiesčio ribą ir žvalgyti Vabalninko–Pandėlio ir Kupreliščio kryptimis¹³⁶.

Tuo metu visos raudonarmiečių įstaigos buvo evakuojamos į Daugpilį. Raudonarmiečiai traukėsi į šiaurę, Latvijos link, dalis – į rytus, Daugpilio link¹³⁷.

Panevėžio batalionas apsistojo Drublionių kaime (9 km į šiaurės rytus nuo Kupiškio). Batalionas gavo užduotį žvalgyti Pandėlio–Kupreliščio–Vabalninko kryptimi. Raudonarmiečiai traukėsi toliau – Rokiškio–Subatės link, o batalionas žengė jų pėdomis. Dešinėje žygiavo Antrasis pėstininkų pulkas¹³⁸. Krn. J. Variakojas vorai buvo įsakyta judėti kita kryptimi – Salamiestis–Palėvenėlė–Pandėlys–Kazliščiai–Lukštai–Subatė–Bebrenė–Alūksta–Dvietė¹³⁹.

Anksčiau aprašytų kautynių metu batalionas patyrė nuostolių, taip pat ir moralinių: iš jo pabėgo net 12 kareivių¹⁴⁰.

Birželio 2 d. batalionas sulaukė nemažo pastiprinimo. Iš Telšių komendantūros buvo atsiųsti 83 mobilizuoti kareiviai¹⁴¹, tačiau tą dieną pabėgo 8 10-osios kulkosvaidžių kuopos kareiviai¹⁴².

Birželio 4 d. Panevėžio batalionas, vykdydamas Panevėžio rinktinės vado įsakymą, perėjo į Alizavos rajoną ir užėmė Pandėlio–Žadeikių liniją, birželio

135 Ten pat, p. 91

136 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 254–255.

137 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 15.

138 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 46; 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 15.

139 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 255.

140 Įsakymas Panevėžio atskiram batalionui Nr. 150. 1919-06-06 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 149.

141 Įsakymas Panevėžio atskiram batalionui Nr. 146. 1919-06-02 // Ten pat, l. 144–145.

142 Įsakymas Panevėžio atskiram batalionui Nr. 163. 1919-06-19 // Ten pat, l. 165.

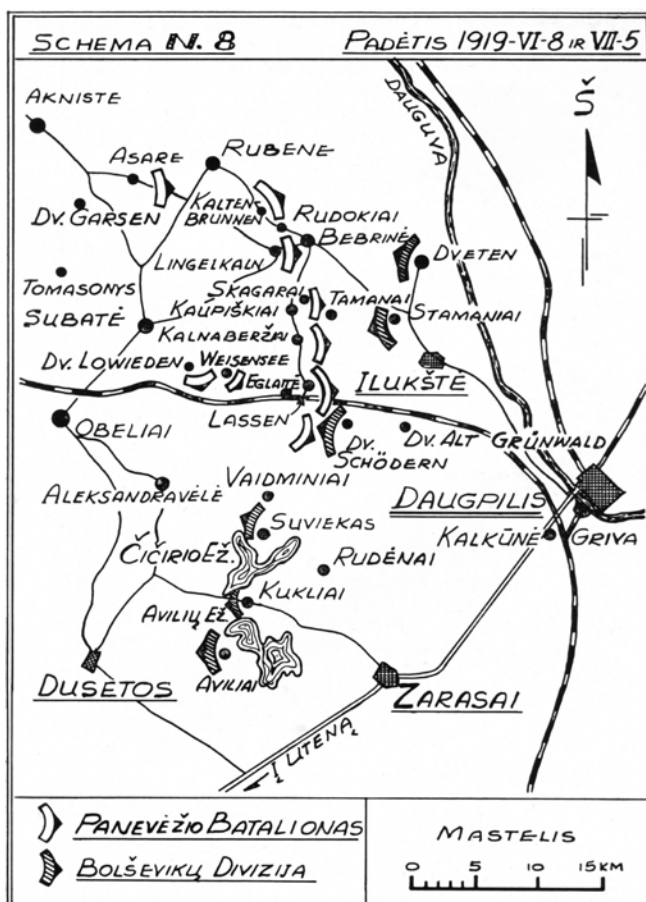
5 d. – Paliepio–Panemunio–Pagurių barą. Prie Rokiškio sutiko raudonarmiečių žvalgų. Stipresnės jų pajėgos buvo sutelktos Ilaukės rajone. Čia buvo raudonarmiečių 6-asis, 12-asis ir 15-asis pulkai.

Birželio 6 d. batalionas persikėlė į Paliepės rajoną, o priešakinės jo dalys priartėjo prie Latvijos sienos – užėmė Raišių–Patilčių–Maneivų–Papiškių–Aukštadvario liniją¹⁴³.

Kovos Latvijos teritorijoje

Birželio 8 d. Panevėžio batalionas gavo vyriausiojo kariuomenės vado nurodymą peržengti Latvijos sieną, su gyventojais elgtis lojaliai, kad jie į lietuvius žiūrėtų kaip į išvaduotojus, o ne kaip į atėjūnus, kokie buvo raudonarmiečiai. Vykdydamas įsakymą, batalionas perėjo į Rumasonių kaimą, užėmė apsaugos liniją Kalnaberžiai–Skagarai–Dingelkalnis (*Dingelkalns*)–Rudokiai–Asarė. Tuo metu priešas buvo įsitvirtinęs ruože Dvietė–Stamaniai–Šėderės dvaras–Kaldabruna (latv. Kaldabruņa)–Suviekas–Aviliai (žr. 8 schemą).

Į šiaurę ir rytus nuo vieškelio Asarė–Bebrenė–Ilukstė buvo daug miškų. Juose bataliono kariai sutiko latvių partizanų, kurių pajėgos tuo metu vadinosi

Padėtis 1919-06-18 ir 1919-07-05 (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 47)

¹⁴³ 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 15 a. p.–16.

„Žalioji gvardija“. Jie taip pat kovojo su raudonarmiečiais. Birželio 10 d. Panevėžio batalionui visiškai perėjus į Latvijos teritoriją, latvių „Žaliosios gvardijos“ organizatoriai karininkai J. Indansas (J. Indans) ir Steltmansas (Steltsmans) atvyko į bataliono štabą pasitarti dėl bendrų veiksmų prieš raudonarmiečius. J. Indansas prašė partizanams leisti ir toliau veikti šioje teritorijoje. Kadangi „Žalioji gvardija“ turėjo mažai šaudmenų, Panevėžio batalionas išipareigojo juos paremti. Vėliau šis latvių partizanų dalinys buvo pavadintas Aukskurzėmės partizanų pulku.

Kautynėse iš pradžių ir vėliau šis pulkas bent kiek žymesnės pagalbos lietuvių kariuomenei nesuteikė. Vos tik raudonarmiečiai kur nors atkakliau pasipriešindavo, latvių „žalieji“ tuoj pat dingdavo savo „žaliojoje būstinėje“. Vėliau, porą kartų kritišku momentu latvių partizanams pabėgus, bataliono žvalgai kategoriškai atsisakė kartu su jais veikti. Pagaliau birželio 16 d. Panevėžio bataliono vadovybė latvių partizanams griežtai įsakė pasitraukti iš bataliono veiklos baro į šiaurę nuo Rubenų ir kovoti savarankiškai¹⁴⁴.

Birželio 11 d. raitieji žvalgai, vadovaujami krn. Emilio Villerio, pasiekė net Jėkabpilį, kur buvo Latvijos kariuomenės dalys. Latviai bataliono žvalgus, kaip Lietuvos kariuomenės atstovus, sutiko labai šiltai ir draugiškai¹⁴⁵.

Naktį iš birželio 11 į 12 d. bataliono raitųjų ir pėsčiųjų žvalgų būrys kartu su latvių partizanais slapta miškais prisiartinavo prie Dvietės ir perėjo į puolimą. Juos raudonarmiečiai sutiko stipria kulkosvaidžių ugnimi. Prasidėjus kautynėms, latvių partizanai išsibėgijo, lietuviai liko vieni. Žvalgybos tikslas buvo įvertinti Dvietėje esančių raudonarmiečių pajėgas, tačiau lietuviai, stiprios raudonarmiečių ugnies spaudžiami, buvo priversti atsisąudydami trauktis.

Raudonarmiečiai perėjo į puolimą ir nusivijo lietuvius iki pat Bebrėnės. Besitraukiantiesiems buvo atsiūsta 30 karių, vadovaujamų krn. J. Jurėno, su kulkosvaidžiu. Mūšis su puolančiais raudonarmiečiais tęsėsi apie valandą. Raudonarmiečių puolimas buvo atremtas. Jie ėmė trauktis.

Per šį reidą buvo nukautas kulkosvaidininkas Jurgis Mickevičius, sunkiai sužeistas Stasys Andrašius, lengvai – dar vienas kareivis, vienas kareivis pateko į nelaisvę.

Iš žvalgų surinktų duomenų buvo aišku, kad stipresnės raudonarmiečių pajėgos sutelktos Vilšėnuose, Pilskalnėje, Kukliuose, Užoliuose, Dubeliškiuose, Kurmiškiuose, Stamaniuose, Rubežinoj, Drankiuose, Kalvane, Mukanyse, Gaiškiuose, Dvietėje. Šioje zonoje raudonarmiečiai skubėjo įsitvirtinti ir rengėsi gintis¹⁴⁶.

¹⁴⁴ Ten pat.

¹⁴⁵ IV pėst. pulko karo veiksmų žurnalas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 105, l. 15.

¹⁴⁶ 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 16–16 a. p.; IV pėst. pulko karo veiksmų žurnalas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 105, l. 16–17.

Birželio 13 d. bataliono vadovybė iš į nelaisvę paimtų 2 raudonarmiečių telefonistų sužinojo nemalonią žinią, kad į jų pusę perėję 2 bataliono puskarininkiai raudonarmiečiams išsamiai papasakojo apie savo dalinį ir padėtį jame. Raudonarmiečiai, tiksliai žinodami, kur batalionas išsidėstęs, rengėsi pereiti į puolimą. Apie tai skubiai buvo įspėti visi kuopų vadai¹⁴⁷. Belaisvių informacija buvo tikslī. Birželio 14 d., anksti ryte, raudonarmiečiai palei geležinkelio liniją Ilaukės kryptimi perėjo į kontrpuolimą ir kai kurias bataliono dalis privertė pasitraukti, bet Veisenhopo dvaro rajone buvo sustabdyti. Vėliau bataliono kariams pavyko turėtas pozicijas atgauti¹⁴⁸.

Birželio 15 d. bolševikai puolė ties Bebrene ir Rubenais, bet buvo atmušti. Čia gavo pirmą kovos „krikštą“ 60 inteligentų – naujokų, atsiųstų iš Kauno, kurie po sutrumpinto mokymo kurso pasiprašė į kautynių lauką.

Birželio 16-ąją raudonarmiečių žvalgai prisiartino prie Bebrėnės, bet, susidūrę su bataliono žvalgais, pasitraukė, kai kur apiplėšė gyventojus. Kitą dieną bataliono žvalgai išsiaiškino, kad ties Sosnauka raudonarmiečiai daro keltą, rengiasi keltis per Dauguvą¹⁴⁹.

Didžioji žvalgyba

Birželio 18 d. raudonarmiečiai vėl puolė bataliono pozicijas nuo Alūkštos link Subatės. Priešakinėse pozicijose esančios bataliono kuopos, vykdant Panevėžio grupės štabo viršininko nurodymą, buvo atitrauktos į Tamašonius. Ten 2 val. nakties atvyko ir bataliono štabas su gurguole. Atsitraukimas buvo atliktas tvarkingai, tačiau neigiamai paveikė bataliono karių ir vietos gyventojų nuotaiкас. Bataliono vadovybė nutarė surengti didelę žvalgybą, kurioje dalyvautų 4 kuopos su 10 kulkosvaidžių, pusė artilerijos baterijos ir beveik visa raitųjų žvalgų komanda. Tuo metu į batalioną iš Panevėžio atvyko labai pulkui reikalingos 4-oji ir 6-oji kuopos. 4-oji kuopa, negausi ir neseniai suformuota, buvo priskirta prie Mokomosios komandos, o 6-oji – palikta rezerve.

Bataliono kuopoms, esančioms priešakinėse pozicijose, birželio 20 d. buvo įsakyta atlikti parengiamuosius žygius žvalgant teritorijas prieš savo barus. Žvalgamams reikėjo išsiaiškinti:

1. kur yra priešo pajėgos;
2. ar jos pasislinko pirmyn, ar liko ankstesnėse pozicijose;
3. kokios priešo pajėgos yra prieš bataliono frontą – rusų ar latvių komunistų;
4. ar padidėjo priešo pajėgos;

¹⁴⁷ IV pėst. pulko karo veiksmų žurnalas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 105, l. 17.

¹⁴⁸ Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 46; 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 16 a. p.

¹⁴⁹ IV pėst. pulko karo veiksmų žurnalas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 105, l. 18.

5. iš vietos gyventojų sužinoti – ar yra spygliuotos vielos užtvarų, jei taip, ar jos eina ištiesai, ar palikta tarpų.

Be šių kuopų, žvalgyti birželio 21 d. 3 val. buvo pasiūsta 14 raitųjų žvalgų grupė, vadovaujama krn. V. Varšuko. Jai buvo įsakyta išsiaiškinti konkrečius dalykus, kaip antai, kaip priešas saugo Dvietės–Mukanų–Kalvanių (*Kālvani*) – Rybakių liniją, o baigus žvalgybą, susirinkti kelių kryžkelėje Šule–Černovka ir laukti tolesnių nurodymų. Birželio 21 d. bataliono vadas krn. J. Variakojis iš Tumasonių atvyko į Baltažerius ir čia buvo visą laiką, kol vyko žvalgyba.

Didžiąją žvalgybą vykdyti buvo nurodyta 1-ajai, 3-ajai, 4-ajai ir 5-ajai kuopoms. 1-osios kuopos vadas turėjo savo kuopą sutelkti birželio 21 d. 8 val. Asarėje ir 12 val. būti kryžkelėje Šula–Černovka (ji saugojo kairįjį baro sparną). 3-ioji, 4-oji ir 5-oji kuopos ir pusė artilerijos baterijos, krn. J. Reikalos vadovaujamos, birželio 21 d., anksti ryte, išvyko iš Tamašonių. Su jomis išvyko ir bataliono instruktorius krn. M. Katchė, žvalgybos sumanytojas ir vykdytojas. Šios kuopos irgi atvyko į kryžkelę Šula–Červonka¹⁵⁰.

Visoms kuopoms ten susirinkus, buvo paskelbtas įsakymas:

„1. Priešas laiko liniją: Pappė–Parališki–Liudvigovo–Stamany–Koliški–Dronki–Kalvan–Dvietas [Dvietė]. Jo jėgos yra Kalvan ir Dronki po 60–70 žmonių ir po 1–2 kulkosvaidžius. Kropany ir Kropeniški yra jo užtvaros... Mes birželio 22 d. 2 val. atakuojam liniją: Dronki–Kalvan–Mukkany–Dvietas.

2. Tam uždaviniui spręsti įsakoma: dešiniajai vorai karininkas Petrovas su 1 kuopa ir 3 kulkosvaidžiais birželio mėn. 22 d. slapta atvyksta į Rubaneek–Puppini rajoną ir 2 val. pradėti pulti išilgai vieškelio Bebrine [Bebrenė]–Alukšta [Alūksta]. Vidurinei vorai karininko Reikallo su 4 ir 5 kuopomis ir 4 kulkosvaidžiais pulti abiem pusėm kelio Spaki–Plakuny–Mukkany–Kalvan–Dronki. 4-ta kuopa iš dešinės, 5-ta iš kairės to kelio pusės. Tam tikslui joms birželio mėn. 22 d. 1 val. atvykti į Speki–Piskuny rajoną ir 2 val. pradėti pulti. Kairiajai vorai karininkas Vidugiris su 3-čia kuopa ir 3 kulkosv. 2 val. atakuoti Kropany–Dvietą. Užėmus Dvietą pulti pietų kryptimi keliu Liopza–Olpeter(?)–Tymšany–Miltinan.

3. Visoms kuopoms išėjus Kunskeri–Dronki liniją sustoti, susitvarkyti ir laukti tolimesnių nurodymų.

4. Artilerija, užėmus poziciją ties Pupini, lygiai 2 val. paleidžia ugnį į Dvietą, Mukkany, Kolvan, Dranki.

5. Raiteliai darom žvalgybas: vienas būrys Bebrinė [Bebrenė]–Aluksta, antras Karoliški link, trečias Liudvigovo kryptimi, ketvirtas Boltarnuki ir t. t.¹⁵¹“

150 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 17–18; Urbšys J. Dar iš Panevėžio bataliono veikimo 1919 metais // Mūsų žinynas, Nr. 24, p. 490.

151 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 18–18 a. p.

Šį įsakymą rinktinė pavakary, apie 18 val. 30 min., pradėjo vykdyti. Prie Be-
brenės prisiartinio gerokai sutemus. Lygiai 2 val. artilerija paleido pirmąjį šūvį.
Voros nepastebėtos prislinko prie priešo ir sėkmingai pradėjo puolimą. Apie 6
val. pasiekė Kankarių–Stamanių–Vilkupės–Kutnikių II liniją. Užėmus šią liniją,
apie 11 val. 15 min. bataliono rinktinei M. Katchė įsakė pulti toliau, dieną ir
naktį žvalgyti Ludvigovos palivarko–Cegelnės–Alūkostos–Dolnajos kryptimi.

Priešas, netikėtai užpultas, iš pradžių labai padrikai traukėsi. 5-osios kuopos
būrys, vadovaujamas būrininko Slivkos, buvo įsiveržęs į Alūkstą. Apie 12 val.
raudonarmiečiai atsipeikėjo ir, pamatę, kad tai ne generalinis puolimas, į savo
dešinįjį sparną pradėjo traukti turimus rezervus iš Senojo Griunvaldo ir Šlosber-
go (dabar – Pilskalnė) rajonų. Apie 13 val. rezervo kavalerija susirėmė su batalio-
no rinktinės dalimi. Atvykusios rezervo dalys ėmė manevruoti, grasindamos už-
kirsti rinktinei atsitraukimo kelią. 1-oji kuopa buvo apšaudyta iš vakarų pusės.
Į rinktinės bateriją ėmė šaudyti raudonarmiečių artilerija iš pietų pusės, tačiau
netaikliai. Atvykusios rezervo dalys, daugiausia raudonųjų latvių, vis smarkiau
ėmė atakuoti Panevėžio bataliono kuopas.

Padėtis blogėjo. Bataliono vadovybė neturėjo išsamios informacijos, ką daro
konkrečios bataliono dalys. Esant tokiai padėčiai, bataliono vadovybė 14 val.
30 min. išsiuntė nurodymus po truputį, sulaikant priešo atakas, trauktis at-
gal Bebrenės link. Priešas, matyt, įvertinęs puolančiųjų skaičių, visokiais būdais
bandė apsupti besitraukiančius žvalgus, bet pastarieji gan laimingai, išskyrus
3-iąją kuopą, apie 18 val. atvyko į Dingenkalną. 3-ioji kuopa traukėsi per Dvie-
tę, todėl atsilikio nuo kitų dalių, bet vis tiek sėkmingai atsitraukė.

Buvo nutarta pernakti Dingenkalne. Vakare, 18 val. 40 min., buvo gautas
Panevėžio grupės vado įsakymas, pasinaudojus sėkmingos sustiprintos žvalgy-
bos rezultatais, kitą dieną visai Panevėžio grupei vėl pereiti į puolimą, jį pradėti
6 val. ryto. Tačiau šis įsakymas, matyt, surinkus visą medžiagą apie raudonar-
miečių kontrpuolimą, greitai buvo atšauktas. 20 val. 10 min. buvo įsakyta atsi-
traukti į išeities pozicijas. Į senąsias pozicijas bataliono dalys grįžo birželio 23 d.

Iš esmės žvalgybos tikslas buvo pasiektas¹⁵². Be to, sėkmingas puolimas buvo
ir didžiulis moralinis akstinas bataliono kareiviams. Pakilo jų motyvacija paty-
rus, kad batalionas gali ne tik trauktis, bet ir sėkmingai pulti.

Šioje žvalgyboje pasižymėjo karininkai Juozas Vidugiris, Juozas Urbšys, pus-
karininkis Slivka, eiliniai Tadas Puzinas, Povilas Navagrudskis ir kiti. Operacijos
metu buvo paimti 26 belaisviai, 15 šautuvų, keletas arklių, 1 telefono aparatas
ir kt. Bataliono nuostoliai buvo nedideli: 2 kareiviai sužeisti, 2 – dingo be ži-
nios¹⁵³.

152 Ten pat, l. 18–19.

153 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 19 a. p.; IV pėst. pulko karo veiksmų žurnalas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 105, l. 23.

Minėtų mūšių metu vėl atsirado dezertyrų. Nuo birželio 8 iki 29 d. iš bataliono pabėgo net 27 kareiviai¹⁵⁴. Birželio 28 d. vyr. kariuomenės vado įsakymu buvo išformuota 6-oji bataliono kuopa, o šios kuopos jaunesnysis karininkas Liudas Michalauskas „už prasižengimą tarnystėje“ areštuotas¹⁵⁵. Kuo kuopa nusižengė, dokumentų rasti nepavyko, tačiau tai, kad ji buvo išformuota, liudija, jog priežastis buvo svari.

Tolesnės kovos su raudonarmiečiais

Birželio 20 d. vyr. kariuomenės vado įsakymu buvo pakeistas bataliono pavadinimas. Batalionas, įvertinus jo nuopelnus vaduojant Panevėžį, pavadintas Panevėžio atskiruoju batalionu¹⁵⁶.

Kurį laiką mūšiai nevyko, buvo tik keletas žvalgų susirėmimų.

Birželio 26 d. batalionas gavo kelis motociklus – jie daugeliui karių buvo didelė naujiena. Be to, tą dieną į bataliono pusę perėję 26 6-ojo raudonarmiečių pulko kariai atsinešė 20 iki tol lietuviams nematytų japoniškų „Arisaka“¹⁵⁷ sistemos šautuvų. Jie pranešė, kad prieš batalioną dislokuotą 6-ąjį pulką sudaro 6 kuopos, o kiekvieną kuopą – apie 80 karių. Pulkas turi 14 kulkosvaidžių, jam priskirtos 3–4 patrankos.

Birželio 27 d. į batalioną atvykęs vyr. kariuomenės vadas gen. Silvestras Žukauskas apžiūrėjo visas kuopas ir įteikė kautynėse pasižymėjusiems kariams atvežtus Lietuvos valstybės prezidento apdovanojimus – Vyčio Kryžiaus ordino juosteles¹⁵⁸.

Liepos 1 d. į batalioną buvo atsiųsti dar 45 kareiviai inteligentai. Visi jie bataliono vado įsakymu buvo paskirti į Mokomąją kuopą¹⁵⁹.

Liepos 1 d. bataliono 1-ojoje kuopoje buvo 183, 2-ojoje – 141, 3-iojoje – 162, 4-ojoje – 151, 5-ojoje – 138, Mokomojoje kuopoje – 113, Kulkosvaidžių komandoje – 11, Žvalgų komandoje – 85, Ryšių komandoje – 24 kariai. Tuo metu iš bataliono 16 karių buvo pabėgę, 10 – areštuoti už įvairius nusižengimus¹⁶⁰.

Liepos 2 d. Atskirosios brigados vado nurodymu į Panevėžio batalioną buvo

154 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 176. 1919-08-02 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 180.

155 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 199. 1919-07-25 // Ten pat, l. 215.

156 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 177. 1919-07-03 // Ten pat, l. 184.

157 Karabinas „Arisaka“: kalibras – 6,5 mm, dėtuvės talpa – 5 šoviniai, svoris – 3,46 kg.

158 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 170. 1919-06-26 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 175; 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 19 a. p.–20; 1919-06-06 bataliono vado pranešimas Panevėžio grupės viršininkui // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1242, l. 36.

159 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 183. 1919-07-05 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 200–201.

160 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 175. 1919-07-01 // Ten pat, l. 247–269.

įtraukta atamano Stanislavo Bulak-Balachovičiaus¹⁶¹ raitelių kuopa ir jai skirtas išlaikymas. Kuopoje buvo 115 karių, ji turėjo 29 arklius¹⁶². Kuopa į Panevėžio batalioną atvyko liepos 2 d. Kaip vyr. kariuomenės vadui teigė krn. M. Katchė, būrio karininkai savo pasakojimais apie nepaprastus, didvyriškus praeities žygius bataliono vadovybei suteikė nemažai vilčių, kad tai – puikus dalinys. Tačiau viltys greitai išblėso. Liepos 7–12 d. operacijos metu būrys buvo priskirtas prie kairiosios kolonos, kur mažiausiai tikėtasi raudonarmiečių pasipriešinimo, ir Auskurzemės pulko, nelabai patikimo dalinio, kurį viltasi taip sustiprinti, vadui. Tačiau S. Balachovičiaus būrys visą parą stumdėsi vietoje, o apšaudytas raudonarmiečių žvalgų skubiai pasitraukė, persikėlė į kitą Duchteno upelio pusę.

S. Bulak-Balachovičius
(<http://inbelhist.org/?p=1253>)

Liepos 9 d. lietuvių būriui šturmuojant raudonarmiečius Dvietėje, S. Balachovičiaus būrys „pavėlavo“ į operaciją – atvyko, kai miestelis jau buvo užimtas.

Būrio kavalerija irgi pasirodė menkavertė. Kariai vengė vykdyti užduotis, skųsdamiesi prastais arkliais, esą netinkamais dalyvauti operacijose. Liepos 11 d. kavalerijos vadas, kuriam buvo pavesta vykdyti užduotį už 3–4 varstų nuo štabo, staiga pareiškė, kad susirgo. Pasibaigus operacijai ir Panevėžio grupuotei atsitraukus į savo pozicijas, S. Balachovičiaus būrys pradėjo elgtis taip, kad bataliono vadovybė nebegalėjo ignoruoti gyventojų skundų. Pagaliau liepos 20 d. bataliono vadovybės prašymu S. Balachovičiaus būrys buvo perkeltas į Panevėžio grupės rezervą¹⁶³.

Rugpjūčio 8 d. Panevėžio grupės viršininko nurodymu S. Bulak-Balachovičiaus būrio paslaugų buvo atsisakyta¹⁶⁴.

1919 m. liepos 5 d. bataliono vado įsakymu pulke pirmą kartą sudarytas Karo lauko teismas. Jo pirmininku buvo paskirtas krn. Karolis Hofmanas, nariais – karininkai J. Vidugiris ir Kapolukas (?), kareiviai Pučkis ir Kaupas.

161 Carinės Rusijos, Baltarusijos Liaudies Respublikos ir Lenkijos karinis ir politinis veikėjas.

162 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 178. 1919-07-04 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 188.

163 Krn. M. Katchės 1919-07-25 raportas vyriausiajam kariuomenės vadui // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 106, l. 256.

164 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 219. 1919-08-14 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 328.

Teismui buvo įsakyta išnagrinėti susikaupusias karių ir fronte suimtų piliečių bylas. Teismo sprendimu sugauti bataliono dezertyrai Jurkilas Icakas ir Petras Šeras buvo nuteisti mirties bausme, tą pačią dieną ji buvo ir įvykdyta¹⁶⁵.

Batalionas liepos 6–12 d. operacijoje

Liepos 5 d. 18 val. buvo gautas vyr. kariuomenės vado įsakymas Panevėžio grupei pereiti į puolimą. Priešais Panevėžio batalioną raudonarmiečiai laikėsi Baltmuižos dvaro–Ludvigovos–Stamanų–Mukonių (Mikaine)–Dvietės ruože. Šiviškių–Ludvigovos rajone buvo Šeštasis latvių komunistų pulkas. Toliau į šiaurę buvo dislokuoti 31-asis ir 32-asis šaulių pulkai, vėliau pasirodė 15-ojo latgalių pulko dalys.

Puolimo išvakarėse batalioną sudarė 5 kuopos ir Mokomoji kuopa. Prie jo buvo priskirta Šiaulių bataliono kuopa (apie 90 karių), latvių Auskurzemės partizanų pulkas (apie 100 karių) ir atamano S. Bulak-Balachovičiaus šimtinė.

Liepos 6 d. vyko skubus pasirengimas puolimui, 17 val. visas batalionas per Baltežerius, Ančiniškius ir Červonką išvyko į nurodytą susitelkimo rajoną – Dingenkalną. Jį pasiekė liepos 7 d. 2 val. 2-oji ir 5-oji kuopos iki atskiro nurodymo buvo paliktos Subačiaus–Baltežerio linijoje. 1-oji kuopa buvo pasiūsta į Bebrenę dengti pajėgų telkimosi rajono. Dieną įvyko nedidelių susirėmimų. Apie 17 val. raudonarmiečiai pradėjo puolimą Bebreinės kryptimi. 1-oji kuopa atsišaudydama ėmė trauktis Bebreinės link. Bataliono vadovybė, siekdama neparodyti priešui sutelkto bataliono, gana ilgai laikėsi pasyviai, tačiau, kai iš trijų pusių apsuptos 1-osios kuopos padėtis tapo katastrofiška, į pagalbą buvo pasiūsta Mokomoji kuopa. Mokomosios kuopos puolimas sustabdė raudonarmiečių puolimą – jie sustojo nepriėję Bebreinės. Mokomoji kuopa drąsaus ir energingo puolimo metu paėmė prieš kulkosvaidį ir 19 belaisvių. Apie 20 val. raudonarmiečiai iš 2 patrankų apšaudė Bebrenę, tačiau pėstininkai nepuolė.

Prieš pat prasidedant raudonarmiečių veiksmams, apie 16 val., batalionui buvo paskelbtas įsakymas 20 val. pulti trimis voromis, tačiau dėl raudonarmiečių puolimo Bebreinės kryptimi vidurinės ir kairiosios vorų puolimas buvo trumpam sustabdytas. Dešiniajai bataliono vorai, kad nukreiptų prieš dėmesį nuo kitų vorų, įsakyta liepos 7 d. vakare pradėti puolimą. Ji apie 20 val. susitiko su Šeštojo latvių komunistų pulko dalimis Kaupiškių–Murovankos–Sietinių (Sietinių) linijoje. Keli voros skyriai atakavo priešą, tačiau iš pozicijų išmušti nesugebėjo. Vora, patyrusi nuostolių, pasitraukė į Mikališkius. Puolimo metu buvo sužeistas kuopos vadas krn. A. Žukauskas, bet po perrišimo grįžo į rikiuotę.

¹⁶⁵ Įsakymai Panevėžio batalionui Nr. 179 ir Nr. 180. 1919-07-05 // Ten pat, l. 193–194.

4-ojo pėstininkų pulko karininkai, karo valdininkai ir karo gydytojai. 1920 m. (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 75)

Liepos 8 d. dėl dešiniajam sparnui gresiančio pavojaus vora iš Mikališkių buvo bepradedanti trauktis Subačiaus link, bet, gavusi kategorišką įsakymą užimti Murovanką, nors ir sunkiai, aktyviai remiant artilerijai, žygiavo pirmyn ir apie 9 val. 20 min. sėkmingai ją atkovojo. Pasitraukęs priešas užėmė Kaupiškių (Kaupiški)–Žagerų (Žāgeri)–Čamanų (Čamaņi) liniją ir perėjo į gynybą. Šiame ruože kautynės, padedant artilerijai, vyko iki 16 val. Maždaug tuo metu vora įsiveržė į priešo pozicijas ir privertė jį trauktis Ludvigovos palivarko link. Nustūmusi priešą iki Vikšių–Dagižių–Valeišių linijos, labai nuvargusi vora apsisusto nakvynei. Mokomoji kuopa, visą dieną padėjusi dešiniajai vora, liepos 8 d. vakare prasimušė į Vikšnių sodžius¹⁶⁶.

Vidurinė vora, vadovaujama krn. J. Vidugirio, liepos 8 d., apie 2 val., išėjusi iš Dingenkalno, be kautynių užėmė Bebrenę. Išėjusi iš Bebreinės, ji turėjo įveikti stiprų priešininko pasipriešinimą. Apie 13 val. raudonarmiečiai iš Varbiškių surengė kontrpuolimą kairiajame vidurinės voros sparne, tačiau buvo atmušti. Po atkaklių kautynių, palaikomų artilerijos, apie 18 val. vidurinė vora užėmė kalvotą, raudonarmiečių atkakliai gintą liniją Pupiniai–Greisikalniai. Šiame užimtame ruože ji ir apsisusto nakvynei.

166 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 20–20 a. p.; Panevėžio bataliono veikimo aprašymas (1919 m. liepos 6–12 d.) // Mūsų žinynas, 1922, Nr. 1, p. 94–95; IV pėst. pulko karo veiksmų žurnalas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 105, l. 15–16.

Kairioji vora kartu su latvių Auskurzemės partizanų pulku ir S. Bulak-Balachovičiaus rinktine prasistumdė Mukdano–Ketrano rajone ir skirtos užduoties pulti Dvietę neįvykdė. Siekiant sustiprinti kairiąją vorą, naktį iš liepos 8 į 9 d. jos papildyti iš bendrojo rezervo buvo nusiųsta Šiaulių bataliono kuopa.

Liepos 9 d. dešinioji vora po nedidelių kautynių 4 val. užėmė Ludvigovos palivarką, o apie 9 val. Lagovką. Raudonarmiečiai skubiai traukėsi į Tanenfeldės palivarko pusę ir užėmė ten buvusius Pirmojo pasaulinio karo apkasus. Kai buvo gautas pranešimas, kad lietuvių kariuomenės dešinysis sparnas (Marijampolės batalionas) užėmė Eglaitės stotį, Antrasis pėstininkų pulkas, veikęs dešiniau nuo Panevėžio bataliono, užėmė Jaungrinvaldės dvarą, vorai buvo įsakyta pulti Vilčanus ir iš pietvakarių Alūkstos pakraštį¹⁶⁷.

Vidurinė vora, naudodamasi rūku, liepos 9 d. 2 val. 30 min. pradėjo slinkti pirmyn, kol jai pasipriešino raudonarmiečiai Kankarių–Stamanų–Dronkių–Tropiškių linijoje. Tačiau vora, parėmus jos puolimą artilerijai, apie 6 val. šią liniją užėmė. Raudonarmiečiai iš lėto traukėsi Alūkstos link. Atsitraukę užėmė Alūkstą ir aukštumas į šiaurės vakarus nuo jos. Batalionui priskirta artilerija, perkelta į Šabalių rajoną, apšaudė naujas raudonarmiečių užimtas pozicijas Alūkstoje ir į šiaurės vakarus nuo jos. Raudonarmiečiai užimtose aukštumose įnirtingai priešinosi puolantiems bataliono kariams. Raudonarmiečius artilerija parėmė šarvuotas traukinys, apie 17 val. atvažiavęs prie Šašalių ežero. Be to, iš vienos patrankos, esančios už Dauguvos, buvo apšaudytos voros pozicijos. Tačiau raudonarmiečiai neatsilaikė ir apie 20 val., dengiami artilerijos ugnies, ėmė trauktis ir užėmė Kazimieriškių dvaro–Mundės palivarko–Kazliškių–Tanenfeldės palivarko linijos apkasus. Bataliono vora, užėmusi Alūkstą ir Šliosbergo dvarą, apsistojo nakvynei.

Kairioji vora, papildyta Šiaulių bataliono kuopa, kartu su Auskurzemės partizanų pulko kariais apie 8 val. užėmė Dvietę. O S. Bulak-Balachovičiaus kariai ir vėl „pavėlavo“ – į Dvietę atvyko, kai ji jau buvo užimta¹⁶⁸.

Apie 17 val. Kazimieriškių dvaro rajone buvo pastebėtas priešojų pajėgų telkimasis. Kilo grėsmė puolančios vidurinės voros kairiajam sparnui. Šiam pavojui pašalinti apie 17 val. 30 min. iš bataliono rezervo buvo pasiųsta 1-oji kuopa, kuri turėjo pulti priešojų sparną ties Kazimieriškių dvaru. Jai sustiprinti buvo pasiųsta iš Dvietės atvykusi Šiaulių bataliono kuopa. Abi kuopos pakilo į ataką, pasitikdamos stiprią kulkosvaidžių ir šautuvų ugnį nuo Kazimieriškių dvaro pusės. Kuopos, priėjusios spygliuotų vielų užtvarą ir neradusios perėjos, ten ir

¹⁶⁷ 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 20 a. p.–21; Panevėžio bataliono veikimo aprašymas (1919 m. liepos 6–12 d.) // Mūsų žinynas, 1922, Nr. 1, p. 95.

¹⁶⁸ 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 21; Panevėžio bataliono veikimo aprašymas (1919 m. liepos 6–12 d.) // Mūsų žinynas, 1922, Nr. 1, p. 96.

sustojo¹⁶⁹.

Dešinioji vora, liepos 10 d. išėjusi iš Lagaukos, apie 3 val. pasiekė Tanenfeldės palivarką, tačiau buvo smarkiai apšaudyta iš kulkosvaidžių, šautuvų, bombosvaidžių ir artilerijos. Kautynės, kuriose vora dalyvavo kartu su Antrojo pėstininkų pulko dalimis, be žymesnių rezultatų tęsėsi visą dieną. Visus raudonarmiečių puolimus vora sėkmingai atrėmė.

Tą pačią dieną vidurinė vora apie 8 val. pradėjo puolimą Alūkstos–Tanenfeldės kryptimi, apie 9 val. ji pasiekė Tanenfeldės–Alūkstos liniją ir užėmė ten buvusius apkasus. Šio puolimo metu buvo sužeistas 3-iosios kuopos vadas krn. Mikolas Elisiejevas. Apie 14 val. raudonarmiečių artilerija smarkiai apšaudė šį barą. Jų priešakinės dalys perėjo į kontrpuolimą. Nuo 15 val. jiems į pagalbą atvažiavo šarvuotas traukinys, vis dėlto raudonarmiečių puolimas buvo atremtas. Per šį artilerijos apšaudymą buvo kontūzytas voros vadas krn. J. Vidugiris.

Raudonarmiečių kontrataka vėl buvo atnaujinta. Iš pradžių kontratakuotas kairysis sparnas, o vėliau susidurta su visu voros frontu. Nors nuo 18 val. ėmė šaudyti ir šarvuotas raudonarmiečių traukinys, visos priešininko kontratakos vėl buvo atremtos.

Kairioji vora tą dieną po kautynių 2 val. užėmė Kazimieriškių dvarą. Apie 9 val. atvykęs raudonarmiečių pastiprinimas perėjo į kontrataką. Dalis voros, 1-oji ir Šiaulių bataliono kuopos, ėmė trauktis, priešinosi tik 1-oji kuopa. Laiku atsiuntus rezervą – S. Bulak-Balachovičiaus šimtinę – traukimasis buvo sustabdytas ir raudonarmiečių puolimas atremtas.

Batalionui sunkiai, bet gana sėkmingai kaunantis, apie 14 val. buvo gauta žinių, kad latvių raudonarmiečių rinktinė – apie 300 karių su kulkosvaidžiais ir bobmosvaidžiais, – persikėlusį per Dauguvą, puldama Bebrenės link, išvaikiusi latvių partizanus, užėmė Bebrenę. Skubiai atsiųsta rezervo kuopa susidūrė su stipriomis raudonarmiečių pajėgomis. Šaudymas tęsėsi iki 23 val. Batalionas daugiau rezervo neturėjo, nes beveik tuo pat metu, liepos 10 d., prie bataliono priskirta Gudų kuopa grupės štabo viršininko įsakymu buvo permesta į kitą vietą. Be to, ir artilerija pritrūko šaudmenų. Tokiomis aplinkybėmis batalionas ilgiau gintis nebegalėjo ir, nusprendęs pasinaudoti grupės viršininko leidimu atitraukti išsiveržusias į priekį savo dalis, 24 val. ėmė trauktis. Atsitraukimas vyko sėkmingai¹⁷⁰.

Liepos 11 d. 3 val. batalionas įsitvirtino naujoje 137 aukštumos–Gekelių–Plutiškių–Siviškių–Ludvigovos–Kaupiškių linijoje (buvusioje Marijampolės bataliono linijoje). Rytas ir diena praėjo ramiai, tik retkarčiais vykdavo žvalgų

169 Panevėžio bataliono veikimo aprašymas (1919 m. liepos 6–12 d.) // Mūsų žinynas, 1922, Nr. 1, p. 96.

170 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 21 a. p.–22; Panevėžio bataliono veikimo aprašymas (1919 m. liepos 6–12 d.) // Mūsų žinynas, 1922, Nr. 1, p. 97.

susišaudymai. Apie 17 val. raudonarmiečiai pradėjo pulti bataliono barą išilgai kelio Alūksta–Subatė. (Raudonarmiečiai taip pat puolė ir Marijampolės atskirąjį batalioną bei Antrąjį pėstininkų pulką.) Sumušęs bataliono patrolį Naujuosiuose Lašuose, priešas pasirodė per kilometrą nuo Gekelių. Tuo pat metu imta šaudyti dešinėje ir bataliono dešiniojo sparno užnugaryje, Marijampolės bataliono bare. Priešo grandis pasirodė ir Panevėžio bataliono dešiniojo sparno užnugaryje. Bataliono sparnas palengva pradėjo trauktis Lašų kryptimi. Apie 19 val. buvo gautas Marijampolės bataliono vado pranešimas: „*Mes traukiamės į Eglaitės stotį. Priešas prasilaūžė mūsų kairiajame sparne.*“

Esant tokiai padėčiai, Panevėžio batalionas ilgiau gintis užimtame bare nebegalėjo, todėl turėjo trauktis. Bataliono vadas įsakė atsitraukti. Nors atsitraukimas buvo sunkus, apie 23 val. batalionas ėmė tvirtintis naujose pozicijose. Liepos 12 d. 2 val. 30 min. buvo gautas grupės viršininko įsakymas batalionui atsitraukti į iki puolimo turėtas pozicijas ežerų linijoje¹⁷¹ tarp Subatės ir Baltežerių.

Šios operacijos metu bataliono kariai paėmė 2 raudonarmiečių kulkosvaidžius, 20 šautuvų, 42 belaisvius. Tačiau patyrė ir nuostolių. 5 bataliono kariai buvo nukauti, 3 karininkai ir 42 kareiviai sužeisti, 1 karininkas ir 1 kareivis kontūzyti, 13 kareivių dingo be žinios¹⁷².

Liepos 21 d. vyriausiasis kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas batalionui pareiškė padėką. Padėkoje rašoma:

„*Gilios mano padėkos reiškiau Panevėžio batalionui, ilgiau visų be perstojo kovojančiam su priešu, ir to bataliono narsiam vadui Variakojui, karin. Reikalui ir vedėjui pulkininkui Katche.*“¹⁷³

Sąlyginės ramybės laikotarpis

Atsitraukęs į senąsias pozicijas Panevėžio batalionas iki rugpjūčio 25 d. rimčiau nesusidūrė su raudonarmiečiais. Tik buvo rengiami didesni ir mažesni žvalgybos reidai.

Liepos 13 d. vėl buvo sudarytas Karo lauko teismas. Pirmininkaujančiam krn. S. Miulleriui buvo pavesta nagrinėti demaskuotų komunistų rėmėjų, kurie slapta jiems teikė informaciją, bylas¹⁷⁴.

Liepos 13 d. žvalgas kunigaikštis S. Puzeras fon Miulleris buvo paskirtas žvalgu

171 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 22–22 a. p.; Panevėžio bataliono veikimo aprašymas (1919 m. liepos 6–12 d.) // Mūsų žinynas, 1922, Nr. 1, p. 97.

172 Panevėžio bataliono veikimo aprašymas (1919 m. liepos 6–12 d.) // Mūsų žinynas, 1922, Nr. 1, p. 98.

173 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 201. 1919-07-27 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 271.

174 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 187. 1919-07-13 // Ten pat, l. 207.

būrio vadu, o būriui įsakyta išžvalgyti vietovę Mukonių, Kalvynės (Kalniņi) link. Tačiau operacija žlugo raudonarmiečiams ėmus šaudyti iš kulkosvaidžių, tad žvalgams teko pasitraukti. Buvo sunkiai sužeistas žvalgas J. Andrašiūnas. Kunigaikštis S. Puzeras fon Miulleris būriui įsakė pasitraukti, o pats liko su sužeistu žvalgu. Jis sužeistąjį, raudonarmiečiams šaudant, išnešė iš mūšio lauko į nepavojingą rajoną, sugebėjo gauti vežimą ir atvežti į artimiausią bataliono kuopą. Už šį žygį kunigaikštis S. Puzeras fon Miulleris vyriausiojo kariuomenės vado buvo apdovanotas kariška dovana, o bataliono vado nuo liepos 15 d. pakeltas į „paaficierius“¹⁷⁵. Tačiau liepos 19 d. kunigaikštis iš bataliono pabėgo¹⁷⁶.

1919 m. liepos 18 d. vyriausiojo kariuomenės vado įsakymu veikiančioji kariuomenė buvo suskirstyta į dvi brigadas. Panevėžio batalionas buvo įtrauktas į Antrosios brigados sudėtį¹⁷⁷. Tą pačią dieną batalione pasklido gandai, kad raudonarmiečiai rengia puolimą. Išsiaiškinti, kokia padėtis, buvo išsiųsti žvalgai. Jie iš tikrųjų prie Viesytės dvaro pastebėjo besitelkiančius raudonarmiečius. Ši teritorija skubiai buvo apšaudyta bataliono artilerijos¹⁷⁸.

Žvalgybos operacijos buvo rengiamos beveik nuolat. Didesnė operacija, vadovaujama krn. M. Katchės, įvyko liepos 22 d., krn. J. Andrašiūno – liepos 27 d. Bebrenės kryptimi, krn. J. Vidugirio – rugpjūčio 4 d. Dingekalno kryptimi. Visų žvalgybos reidų tikslas buvo išsiaiškinti priešo pajėgų sudėtį, jų užimtas pozicijas.

Be žvalgybos, buvo atliekami ir kiti parengiamieji darbai: mokomi kareiviai, apsirūpinama trūkstama ginkluote ir įranga. Mokomoji kuopa liepos 16 d. buvo atitraukta į rezervą ir sudarytos galimybės rengti puskarininkius. Kadangi į bataliono saugomą barą pradėjo vykti Latvijos kariuomenės dalys, bataliono fronto linija buvo susiaurinta. Nuo liepos 18 d. baro saugoti nuo Varkavos palivarko iki Aknystos liko tik 5-oji kuopa ir S. Bulak-Balachovičiaus šimtinė.

Raudonarmiečiai tuo metu irgi nesėdėjo sudėję rankų: rengė žvalgybos operacijas, kelis kartus bandė pradėti puolimą, tačiau batalionui, kuris neprarado budrumo, juos pavykdavo sulaikyti. Prieš bataliono barą veikė 31-asis ir 33-iasis raudonarmiečių pulkai, taip pat Latvių komunistų batalionas¹⁷⁹.

Liepos 24–25 d. į batalioną atvyko pirmieji Lietuvoje parengti karininkai – Karo mokyklą baigę karūžai¹⁸⁰ Kazys Taruška ir Antanas Pabedinskas bei psk. Alfonsas Antanaitis¹⁸¹, liepos 28 d. – karūžai Juozas Gėgžna, Kasparas

175 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 190. 1919-07-16 // Ten pat, l. 213.

176 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 196. 1919 m. gruodžio 2 d.

177 Slaptas vyriausiojo kariuomenės vado įsakymas Nr. 3. 1919 m. liepos 18 d. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 106, l. 243.

178 1919-07-19 telefonograma Nr. 3 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 8, l. 1.

179 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 22 a. p.–23; IV pėst. pulko karo veiksmų žurnalas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 105, l. 38.

180 Kad skirtųsi nuo kitų karininkų, pirmosios Karo mokyklos absolventams buvo suteiktas karūžo laipsnis.

181 Įsakymai Panevėžio batalionui Nr. 198 ir Nr. 199. 1919-07-24, 25 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 234, 236.

Mačinskas, Juozas Andžejauskas ir Andrius Andžejauskas¹⁸².

Nors liepos pabaigoje nebekovota taip intensyviai, tačiau ir šiomis dienomis, t. y. liepos 25–29-ąją, 7 bataliono kareiviai buvo sužeisti, paimtas 1 porinis raudonarmiečių vežimas, 7 kulkosvaidžiai¹⁸³.

Atsirado daugiau laisvo laiko, ir bataliono vadas krn. J. Variakojis pastebėjo, kad, kaip kažkada carinėje kariuomenėje, kareiviai įniko žaisti kortomis iš pinigų. Bataliono vadas į tai reagavo gana griežtai liepos 31 d. įsakyme:

„Teko sužinoti, kad kareiviai, taip pat ir karininkai kortuoja iš pinigų. Kadangi lošimas yra vienas iš blogiausių pramogų, kurie priveda ne vieną prie blogų darbų ir iš to būna blogos pasekmės, griežtai uždraudžiu lošimą kortomis iš pinigų. Pagautieji lošime kortomis iš pinigų bus atskirai baudžiami.

Įsakau kuopų vadams ir komandų viršininkams šį mano įsakymą apskelbti kuopose ir komandose ir aštriai bausti prasižengusius arba pranešti raportu man.“¹⁸⁴

Įprotis lošti, matyt, batalione buvo tikrai įsigalėjęs, nes nuobaudų ilgai laukti neteko. Jau kitą dieną, t. y. rugpjūčio 1-ąją, už lošimą kortomis 8 paroms buvo areštuoti Ryšių komandos motociklininkas Brazdys ir dviratininkas Dulkus¹⁸⁵.

1919 m. rugpjūčio 22 d. Respublikos Prezidentas už narsą mūšiuose su priešu apdovanojo kryžiumi „Už Tėvynę“ šiuos Panevėžio bataliono karininkus: Julijų Reikalą, Joną Jurėną, Joną Nastopką, Miką Obiecanauską, Aleksandrą Žukauską, Juozą Vidugirį, Mikolą Elisiejevą, Mykolą Kukiną, taip pat 66 puskarininkius ir eilinius karius¹⁸⁶. Spalio 9 d. kryžiumi „Už Tėvynę“ buvo apdovanotas ir bataliono vadas krn. Jonas Variakojis¹⁸⁷.

Zarasų–Dauguvos operacija

1919 m. rugpjūčio 22 d. vyriausiasis kariuomenės vadas įsakė Panevėžio ir Ukmergės grupių vadams nuo rugpjūčio 24 d. pradėti puolimą visu frontu, o pastebėjus, kad priešas traukiasi, tuojau pat sekti jo pėdomis ir persekioti. Veiksmų tikslas – užimti Daugpilį. Panevėžio grupės užduotis buvo persikelti per Dauguvą Kazimieriškių dvaro–Poguliankos rajone ir užimti citadelę.

Priešais Panevėžio grupės barą priešas buvo užėmęs liniją Kukliai–Suviekas–Vaidminiai–Lašai (Laši)–Kalnaberžiai–Kaupiškiai–Briediškiei–Bebrenė (žr. 9 schemą). Prieš Panevėžio grupę veikė 29-asis, 33-iasis, 36-asis, 32-asis ir 30-asis raudonarmiečių šaulių pulkai, 6-asis latvių komunistų pulkas ir Komunistinis

182 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 202. 1919-07-28 // Ten pat, l. 272, 273.

183 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 242. 1919-09-06 // Ten pat, l. 375.

184 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 205. 1919-07-31 // Ten pat, l. 280.

185 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 212. 1919-08-01 // Ten pat, l. 303.

186 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 155. 1919 m. rugsėjo 30 d.

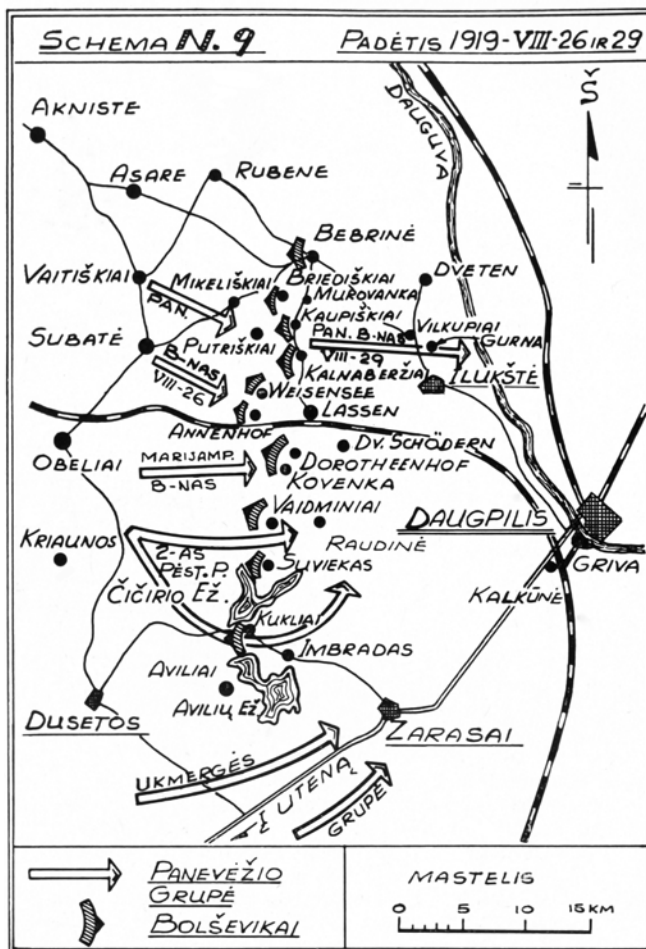
187 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 175. 1919 m. spalio 25 d.

ypatingos paskirties batalionas. Daugpilyje stovėjo jų šarvuoti traukiniai¹⁸⁸.

Tačiau rugpjūčio 25 d., anksti ryte, raudonarmiečiai, ginkluoti 6 kulkosvaidžiais, netikėtai puolė Panevėžio atskirojo bataliono pozicijas prie Subatės. Sutelktomis bataliono pajėgomis, padedant kaimyniniams daliniams, puolimas buvo atremtas ir pereita į kontrpuolimą. Raudonarmiečiai ėmė trauktis ir sustojo tik pasiekę Stačilkius. Čia įvyko didelis mūšis. Jų batalionas, žvalgams užėjus besipriešinantiesiems raudonarmiečiams iš užnugario, laimėjo ir privertė priešą bėgti Kaupiškių ir Muravankos link.

Tiek raudonarmiečiai, tiek batalionas patyrė nuostolių. 3 bataliono kariai buvo sužeisti, 2 – dingo be žinios¹⁸⁹. Šis raudonarmiečių puolimas bendrai Zarasų–Daugpilio operacijos eigai įtakos neturėjo.

Panevėžio grupės dalys puolimo pradžioje buvo sutelktos keliose vietose: Antrasis pėstininkų pulkas ir pusė artilerijos baterijos – Aleksandravėlės rajone, Marijampolės batalionas ir pusė baterijos – Šapelių rajone, Panevėžio batalionas ir 1 baterija – Subatės rajone, Joniškėlio batalionas ir pusė baterijos – Obelių rajone. Jis buvo grupės rezervas.

Padėtis 1919-08-26 ir 1919-08-29 (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 50)

188 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 49.

189 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 23 a. p.; Telefonograma Nr. 85 // LCVA, f. 517, ap. 1. b. 8. l. 15.

Rugpjūčio 25 d. buvo gautas Panevėžio grupės vado įsakymas pradėti puolimą. Jis prasidėjo rugpjūčio 26 d. 3 val. ryte puolant trimis voromis (žr. 9 schema). Dešinioji vora – Antrasis pėstininkų pulkas ir 3-ioji baterija – puolė Raudinę, vidurinė vora – Marijampolės batalionas, Gudų kuopa ir 2-osios baterijos 1 būrys – Kovenką, Šederės dvaro kryptimi.

Kairioji vora – Panevėžio batalionas ir 1-ji baterija – buvo padalyta į dvi voras – dešiniąją ir kairiąją. Dešiniąją vorą sudarė 3-ioji, 4-oji, 5-oji kuopos ir 1-os baterijos 3 patrankos. Vora pradėjo puolimą rugpjūčio 26 d. 3 val. iš Subatės žygiuodama keliu į Lašus. 7 val. perėjo į Annmuižos dvaro ir Viesytės vietovių puolimą. Čia ji turėjo įveikti aršų Latvių komunistų bataliono pasipriešinimą. Kautynės tęsėsi iki vakaro¹⁹⁰.

Kairiąją Panevėžio bataliono vorą sudarė 1-oji ir 2-oji kuopos, 1 patranka ir 10 raitųjų žvalgų. Ji taip pat pradėjo puolimą 3 val. ryte iš Vaitiškių – puolė Mikeliškių, Putriškių, Kaupiškių kryptimi ir 9 val. pasiekė Putriškius¹⁹¹. Kairiajai vorai buvo įsakyta saugoti Panevėžio grupės kairįjį sparną. Tai sunkino visos voros būklę ir lėtino žygį pirmyn, nes tarp bataliono kairiojo sparno ir latvių kariuomenės dešiniojo sparno buvo apie 15 km. Latvių pajėgos buvo silpnos, labai išsklaidytos ir laikėsi pasyviosios gynybos taktikos. Tik griebęsis griežtų priemonių ir iniciatyvos batalionas sugebėjo sutelkti savo dalių kairįjį sparną ir žygiuoti pirmyn. Jis, užėmęs Zarakiškius, Pilypovo palivarką ir Kaguliškius, pradėjo grasinti Viesytėje esančio priešo užnugariui. Priešo dalys ėmė trauktis atgal. Artėjant nakčiai, batalionas grįžo į Lovydeno–Strielčių liniją¹⁹², nes turėję pulti Bebrenę latviai rugpjūčio 26 d. taip ir nepajudėjo. Tuo pasinaudoję raudonarmiečiai smogė į Panevėžio atskirojo bataliono sparną¹⁹³.

Atsitraukus į Lovydeno dvaro–Strielčių liniją, įvairiomis kryptimis buvo pasiūstos kelios žvalgų grupės. Jos iki pietų išsiaiškino, kad priešas paliko kai kuriuos gyvenamuosius punktus ir įsitvirtino naujose gynybos pozicijose. Bataliono vadovybė tuo pasinaudojo ir iki 24 val. batalionas be mūsų užėmė Viesytę, Putriškių palivarką ir Mikeliškes¹⁹⁴.

Rugpjūčio 28 d. Panevėžio batalionas, vykdydamas II brigados vado įsakymą, dviem voromis puolė Lagaukos ir Kaupiškių kryptimi. Dešiniajai vorai teko susiremti su priešu. Priešui kairiąją bataliono vorą, puolančią Kaupiškius, sustabdžius kulkosvaidžių ugnimi, iš rezervo buvo išsiųsta pusė artilerijos baterijos. Apsistojusi prie Pilipavo palivarko, ji šonine ugnimi apšaudė Kaupiškius,

190 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 24.

191 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 49, 51.

192 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 23 a. p.–24.

193 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 292.

194 IV pėst. pulko karo veikslių žurnalas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 105, l. 52.

Murovanką ir Briediškius. Artilerijos ir rezervo dalių padedama vora iki vakaro pasiekė Vikšnių–Siviškių liniją.

Priešas susitelkė Alūkstoje. Bataliono artilerija juos apšaudė ir, kaip vėliau sužinota, padarė nuostolių. Buvo nukauta ir sužeista nemažai raudonarmiečių¹⁹⁵.

Rugpjūčio 29 d. Panevėžio batalionui buvo įsakyta nustumti priešą už Dauguvos, tarp Alūkstos ir Dvietės. Batalionas iš ryto buvo Ludvigovo–Tamanų linijoje ir pradėjo žygį trimis voromis. 13 val. be kautynių buvo užimta Gurnos–Vilkupės linija¹⁹⁶.

Tuo metu žvalgai pranešė, kad Dvietės gyvenvietėje pastebėtas didelis raudonarmiečių susitelkimas. Dvietės gyvenvietę turėjo užimti latviai, rugpjūčio 28 d. atvykę į Panevėžio atskirojo bataliono jau užimtą Bebrenę. Tačiau latvių dalinėlis buvo silpnas ir Dvietės puolimą vykdė lėtai. Tada Panevėžio bataliono vadas paskyrė dvi kuopas ir įsakė pulti Dvietę. Kuopoms artinantis prie šios gyvenvietės, raudonarmiečiai pasitraukė. P vakare latviai užėmė Dvietę. Panevėžio atskirojo bataliono priešakinės kuopos 18 val. užėmė nurodytus Dauguvos krantus ir pastatė sargybinius¹⁹⁷ (žr. 36 schema).

Latvių kariuomenės bare raudonarmiečiai taip pat neišilaikė – pasitraukė į dešinią Dauguvos krantą. Kadangi šiame ruože nebuvo tiltų, besitraukiantys raudonarmiečiai miškuose paliko daug ginklų, arklių ir vežimų. Juos kitą dieną susirinko latvių kariai (žr. 9 schema).

Grupės vadas Panevėžio ir Marijampolės batalionams įsakė ginti Dauguvos upę Dvietės–Rybakių bare. Šios operacijos metu Panevėžio grupė patyrė nemažai nuostolių: buvo nukauti 2 karininkai ir 20 kareivių, sužeisti 6 karininkai, 115 kareivių, be žinios dingę 17 kareivių. Tačiau batalionas turėjo ir kuo pasigirti: į nelaisvę buvo paimti 9 karininkai, 505 kareiviai, daug šautuvų, šovinių, sviedinių, telefono aparatų ir vielos¹⁹⁸.

Už šias operacijas prieš raudonarmiečius kelis bataliono karininkus ir kelias dešimtis kareivių Respublikos Prezidentas apdovanojo Vyčio Kryžiaus ordinais.

Apsaugos nuo raudonarmiečių bare

Išvijus raudonarmiečius už Dauguvos ir Panevėžio batalionui užėmus Kazimieriškių–Dvietės apsaugos barą, Lietuvos kariuomenės vadovybė pasiūlė šį barą perimti Jelgavos pulkui. Latviai pasiūlymą priėmė. Rugsėjo 2 d. barą perleidus latviams, batalionui buvo įsakyta susitelkti Šventmuizės rajone ir pastatyti

195 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // Ten pat, b. 103, l. 24 a. p.

196 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 51.

197 Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 304.

198 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 52.

sargybą Nichnovkos–Rybakių linijoje. Rugsėjo 7 d. Panevėžio batalioną pakeitė Joniškėlio batalionas. Po pasikeitimo viena bataliono, kuris buvo paskirtas į rezervą, dalis apsisusto Naujosios Sventės dvare, kita – Šederės dvaro rajone. Naujose pozicijose batalionas susitelkė rugsėjo 9 d.¹⁹⁹

Po ilgų ir sunkių kautynių batalionas gavo progą šiek tiek pailsėti ir susitvarkyti. Labai reikėjo karius, ypač naujokus, pamokyti karybos dalykų. Kaip tik tuo metu buvo išleista Mokomosios kuopos 1-oji laida. Rugsėjo 15 d. Šederėje bataliono vado įsakymu sudaryta komisija ją egzaminavo. Kursą baigė 42 mokiniai. Tai padėjo išspręsti puskarininkių, kurių batalione labai trūko, problemą. Ši laida, nuolat dalyvavusi kautynėse, teorinių žinių turėjo labai mažai, tačiau jau buvo igijusi pakankamai praktinės kautynių patirties. Vėlesnėse kautynėse ne vienas jos karys pasižymėjo²⁰⁰.

Rezerve batalionas išbuvo iki rugsėjo 22 d., kol pakeitė fronte buvusį Joniškėlio batalioną ir užėmė Nichnovkos–Rybakių liniją²⁰¹. Jau tą pačią dieną raudonarmiečiai puolė dvi bataliono sargybas, bet, parėmus artilerijai, puolimai buvo atremti. Raudonarmiečių artilerija ypač smarkiai pulko pozicijas Nichnovkos dvaro rajone apšaudė rugsėjo 28 d.²⁰²

Rugsėjo pabaigoje bataliono vadą pasiekė gyventojų skundai, kad bataliono kareiviai, vaizduodami, kad daro kratas, pradėjo juos plėšti, per savavališkas rekvizicijas atima pašarą, nukasa bulves, nupjauna kopūstus, kartais atima iš karo nualintų žmonių paskutinį pragyvenimo šaltinį. Einantis bataliono vado pareigas J. Vidugiris (J. Variakojis sirgo, iš ligoninės grįžo ir pradėjo eiti savo pareigas rugsėjo 30 d. – G. S.) įsakė kuopų ir komandų viršininkams atidžiai stebėti, kad nė vienas kareivis be vado žinios niekur neišvyktų. Nepaklususius pagrasino negailestingai bausti²⁰³.

Spalio 4 d. į Šederės dvarą susirinko Mokomosios kuopos 2-oji laida. Į Mekomąją kuopą buvo paskirti 76 mokiniai, tačiau vos prasidėję mokslai nutrūko, nes batalionui teko išvykti²⁰⁴.

Fronte su raudonarmiečiais vykstant poziciniam karui, Antrosios brigados vadas, vadovaudamasis Generalinio štabo įsakymu, spalio 5 d. Panevėžio batalionui įsakė persikelti į Panevėžį. Spalio 5 d. batalionui pervežti į Eglainės geležinkelio stotį buvo atsiųsta 15 dengtų vagonų ir 4 platformos, spalio 7 d. – 35

199 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 25.

200 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko mokomosios kuopos pirmieji metai // Karo archyvas, t. 11, K., 1939, p. 275.

201 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 25 a. p.

202 Telefonograma Nr. 4 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 9, l. 33.

203 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 266. 1919-09-30 // Ten pat, b. 1a, l. 53–54.

204 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko mokomosios kuopos pirmieji metai // Karo archyvas, t. 11, p. 275.

4-ojo pėstininkų pulko Mokomosios kuopos 2-oji laida (VDKM)

dengti vagonai ir 4 platformos²⁰⁵.

Spalio 9 d. visas batalionas jau buvo Panevėžyje. Kariai apsigyveno butuose. Panevėžyje batalionas tikėjosi ramiai pailsėti ir sutvarkyti ūkio reikalus. Kad jaunimas po sunkių kovų galėtų pasilinksinti, buvo suburtas nedidelis orkestras. Tačiau poilsis truko tik savaitę. Vyriausiasis kariuomenės vadas įsakė batalionui vykti į bermontininkų frontą. Nuo spalio 12 d. batalionas buvo įtrauktas į I pėstininkų brigados sudėtį.

BERMONTININKŲ FRONTE

Kovos su bermontininkais

Spalio 16 d. viena panevėziečių kuopa iš Panevėžio buvo išsiųsta į Rozalimo–Klovainių rajoną. Spalio 18 d. ji užėmė Pakruojo–Kolyčių–Dervalių–Paskarių barą. Žvalgai nustatė, kad didelės bermontininkų pajėgos ir rezervas yra užėmę Stačiūnų–Mažaičių–Aukštelkų–Gražionių kaimų liniją. Kad išlygintų barą ir sustiprintų savo pozicijas, spalio 21 d. batalionas kiek atsitraukė atgal ir užėmė Klovainių–Rozalimo–Maldžiūnų–Šileikonių–Alkanupių liniją. Čia, prie Paežerių ir Maldžiūnų kaimų, netrukus prasidėjo maži susidūrimai su bermontininkais. Likusios

---

205 II brigados vado labai slaptas pranešimas Panevėžio bataliono vadui // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 107, l. 3.

dvi kuopos iš Panevėžio į bermontininkų frontą išvyko lapkričio pradžioje²⁰⁶.

Jau spalio 21 d. bataliono kariams teko susidurti su bermontininkais. Tą dieną 4-osios kuopos užtvary Burbiškių dvare užpuolė bermontininkai ir visus 7 karius paėmė į nelaisvę²⁰⁷, tačiau kuopos vadas apie tai bataliono vadovybei nepranešė. Sužinojęs, kas įvyko, bataliono vadas krn. J. Variakojis į šią kuopą atkreipė ypatingą dėmesį: paaiškėjo, kad joje iš tikrųjų ne viskas gerai. Spalio 22 d. kuopos kariai apšaudė savo žvalgus ir sužeidė vieną arklį. Tos pačios dienos vakarą 12 karių, pastebėję bermontininkų žvalgų būrelį, pabėgo iš užimtų pozicijų. Kuopos bare nebuvo įrengtų įtvirtinimų, pagaliau paaiškėjo, kad kuopos turimas gynybos planas visiškai neatitinka realios padėties. Už tai bataliono vadas atleido iš kuopos vado pareigų krn. E. Villerį ir laikinai kuopai vadovauti pavedė krn. K. Hofmanui²⁰⁸.

Kad netrukdytų vokiečių kariuomenei pasitraukti iš Lietuvos, spalio 20 d. fronto vadas plk. ltn. K. Ladiga batalionui įsakė kiek atsitraukti ir saugoti liniją nuo Klovynių iki Paežerių²⁰⁹.

Spalio 27–28 d. bataliono raitųjų žvalgų komanda, susidedanti iš 2 kari-
ninkų ir 15 karių, atliko 135 varstų žvalgomąjį reidą. Jo metu išsiaiškino, kad bermontininkai su artilerija susitelkę Joniškyje, o dar nemažas jų būrys yra Žeimelyje²¹⁰.

1919 m. buvo sukurtos Sedos, Telšių ir Kretingos komendantūrų kuopos, bet jos, bermontininkams spaudžiant, turėjo atsitraukti. Lapkričio 9 d. kariuomenės vadovybės sprendimu šios trys kuopos su visu turimu turtu buvo įtrauktos į Panevėžio batalioną. Be to, batalionas dar gavo apie 400 naujokų. Iš viso batalioną papildė 5 karininkai, 807 kareiviai, jis gavo ginklų, arklų ir vežimų²¹¹.

Padaugėjus karių, lapkričio 12 d. bataliono vado įsakymu buvo sukurti trys batalionai po tris kuopas. 1-ojo bataliono vadu buvo paskirtas krn. J. Vidugiris, 2-ojo – krn. J. Andrašūnas, 3-iojo – krn. V. Petrauskas, krn. J. Urbšys – štabo viršininku, krn. A. Pabedinskas – adjutantu²¹².

Lapkričio 12 d. bataliono vadas kreipėsi į Generalinio štabo Rikiuotės skyriaus viršininką, prašydamas daugiau kareivių į batalioną nebesiūsti, nes, kaip jis rašė, „*jau sudarytos 9 kuopos ir kiekviena jau perviršija kuopų štatus*“. Tačiau J. Variakojis paprašė atsiūsti bent 10 karininkų, kadangi kiekvienoje kuopoje

206 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 53; 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 26.

207 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 293. 1919-10-27 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1a., l. 119.

208 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 296. 1919-10-30 // Ten pat, l. 124–125.

209 Telefonograma Nr. 173 // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 107, l. 50.

210 1919-10-29 telefonograma Nr. 110 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 8, l. 19.

211 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 26–26 a. p.

212 Įsakymas Panevėžio batalionui Nr. 309. 1919-11-12 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1a, l. 160–161.

buvo tik po vieną karininką²¹³.

Tuo metu su bermontininkais įvyko keletas susirėmimų. Lapkričio 6 d. apie 15 val. apie 80 bermontininkų ir vokiečių raitelių užpuolė bataliono užtvartą, kurią saugojo 5 raiteliai, ir jos karius paėmė į nelaisvę. Vėliau vienas kareivis buvo paleistas. Jis grįžo su raštu, kuriame buvo nurodyta, kad paimti kareiviai bus paleisti, jei bataliono vadovybė paleis praeitą dieną į nelaisvę paimtus 2 bermontininkus, antraip su jais bus susidorota.

Lapkričio 7 d. visas bermontininkų būrys perėjo nustatytą demarkacijos liniją ir užpuolė barą gynusius bataliono karius. Kartu buvę vokiečiai dėl bermontininkų veiksmų neprieštaravo ir buvo jų pusėje²¹⁴.

Lapkričio 8 d. iš Pasvalio komendantūros buvo gauta skubi telefonograma. Pasvalio komendanto pavaduotojas krn. Vladas Dumčius pranešė, kad prie miestelio artėja 300 bermontininkų grupė, ginkluota 4 kulkosvaidžiais. Pasvalio komendantūra prašė skubios pagalbos šaudmenimis ir gyvąja jėga²¹⁵.

Kitą dieną bataliono saugomame bare pasirodė apie 120 bermontininkų, jie turėjo 6 patrankas. Bermontininkai į batalioną atsiuntė vietos gyventoją, kad perduotų reikalavimą apsikeisti belaisviais. Du bataliono į nelaisvę paimtus bermontininkus jie pasiūlė iškeisti į 4 lietuvių husarus²¹⁶. Bataliono vadas, gavęs šį reikalavimą, kreipėsi į Šeduvos grupės vadą patarimo, ką daryti, nes bermontininkai grasino, jei apsikeitimas neįvyks, imtis kitų priemonių.

Lapkričio 13 d. buvo gautas atsakymas, kad Lietuvos karinė vadovybė sutinka apsikeisti belaisviais, tik buvo nurodyta reikalauti, kad būtų ne tik paleisti 4 husarai, bet ir grąžinti 5 kartu paimti arkliai²¹⁷.

Lapkričio 18 d. prie Ligumų į nelaisvę vėl buvo paimti 6 bermontininkai – 2 karininkai ir 4 eiliniai, plk. E. Virgoličiaus korpuso generolo Aleksejevo kavalerijos pulko kariai, kurie iš gyventojų rekvizavo arklius. Belaisviai jau kitą dieną buvo išsiųsti Šeduvos grupės vado žinion²¹⁸.

1919 m. lapkričio 17 d. įsakymu kariuomenei Panevėžio batalionas buvo pavadintas „4-ju pėstininkų pulku“. Taip jį leista vadinti nuo 1919 m. lapkričio 1 d.²¹⁹ Pulko vado pareigas eiti buvo paskirtas krn. Jonas Variakojis.

Pulke labai padaugėjus karių, pirmiausia susirūpinta naujokų mokymu. Visi pulko naujokai buvo nusiųsti į mokymus Smilgių rajone²²⁰, lapkričio 18 d.

213 1919-11-12 J. Variakojo pranešimas Generalinio štabo Rikiuotės skyriaus viršininkui // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1257, l. 29.

214 Telefonogramos Nr. 131 ir Nr. 132 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 8, l. 22.

215 Telefonograma Nr. 193 // Ten pat, l. 23.

216 Telefonogramos Nr. 137 ir Nr. 140 // Ten pat.

217 Telefonogramos Nr. 148 ir Nr. 150 // Ten pat, l. 25.

218 Telefonogramos Nr. 184 ir Nr. 186 // Ten pat, l. 30–31.

219 Įsakymas kariuomenei Nr. 184. 1919 m. lapkričio 17 d.

220 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 26 a. p.–27.

2-ojo bataliono
karininkai su vadu
kpt. J. Andrašūnu
(stovi dešinėje)
(VDKM)

pulko vadas krn. J. Variakojis įsakė juos, vadovaujant krn. K. Mačinskui, pasiųsti mokytis į Panevėžį²²¹.

Antra labai aštri problema buvo ginklų trūkumas. Bandant kaip nors ją išspręsti, visi pulko rusiški šautuvai buvo surinkti į vieną kuopą, o šautuvais, kuriuos turėjo nerikiuotės kuopos, apginkluoti rikiuotės kuopų kariai. Be to, labai trūko šovinių, todėl buvo įsakyta, kiek įmanoma, juos taupyti²²².

Lapkričio 19 d. į frontą atvyko ir iki tol Panevėžyje buvęs pulko 1-asis batalionas, vadovaujamas krn. J. Vidugirio, taip pat kartu su batalionu J. Variakojos įsakymu priskirtas 5-osios artilerijos baterijos būrys. Batalionui buvo įsakyta susitelkti Liutkūnų rajone²²³.

Lapkričio 19 d. iš bermontininkų fronto štabo buvo gautas fronto vado plk. ltn. Kazio Ladigos įsakymas:

„– *Karininkui Variakojui su 4-tu pėst. pulku pulti priešą per Kauksnupe [Kauksnųjus], Kutaičius, Stačiūnus, Degučius, Sereikius, Nasiūnų [Naisių] dv. ir užimti Meškuičius 20 km. į šiaurę nuo Šiaulių.*

– *Plk. Glovackiui su 2-ru pulku pulti Radviliškį, Kutiškius, Monkiškius [Mankiškius], Šilėnus ir užimti Šiaulius.*

– *Kpt. Škirpai su 5-tu pulku pulti priešą per Minaičius [Mėnaičius], Paltinę [Paltynus], Šiaulėnus, Pašiausę, Kurtuvėnus ir sustoti prie Ventos perkasos [Dubysos–Ventos kanalo].*

– *Plk. Adamkevičiui su 7-tu pulku užkirsti kelią Tilžė–Šiauliai.*

– *Mjr. Skorupskiui su 1-mu pulku divizijos atsargoje žygiuoti link Šiaulių.*²²⁴

Tuo metu pulko 1-asis batalionas, vadovaujamas kpt. J. Vidugirio, saugojo

221 Telefonograma Nr. 180 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 8, l. 29.

222 Įsakymai 4 p. p. Nr. 327, Nr. 331. 1919-11-30, 1919-12-04 // Ten pat, b. 1a, l. 227, 240.

223 Telefonograma Nr. 178 // Ten pat, b. 8, l. 29.

224 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 54.

Stūriškių–Gikonių–Plauciškių linija, 2-asis batalionas, vadovaujamas kpt. J. Andrašūno, buvo rezerve, o 3-iasis batalionas, vadovaujamas kpt. V. Petrausko, – užėmęs Maldžiūnų–Paežerių pozicijas²²⁵.

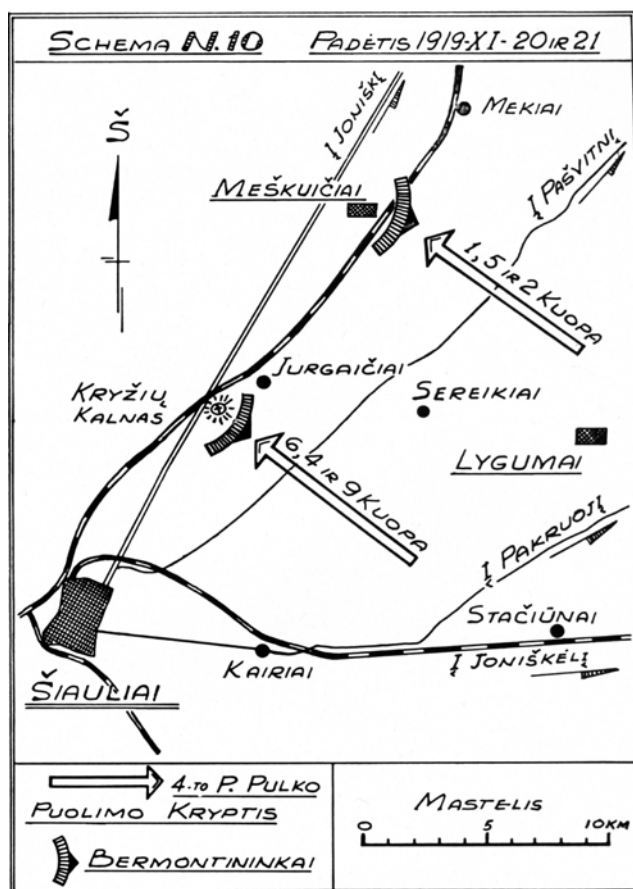
1919 m. lapkričio 21 d. 3 val. prasidėjo bendras puolimas. Kad įvykdytų įsakymą, pulko vadas kpt. J. Variakojis sudarė dvi voras. Dešinėsios voros vadu jis paskyrė kpt. J. Vidugirį. Ši vora – Ketvirtojo pėstininkų pulko 1-asis batalionas ir 2-ojo bataliono 5-oji kuopa – gavo įsakymą užimti Meškuičių geležinkelio stotį, kur šarvuotame traukinyje buvo įsitvirtinęs bermontininkų dalinys (maždaug bataliono dydžio) su artilerija ir minosvaidžiais.

Kautynės buvo sunkios. Abi pusės patyrė nuostolių: buvo daug nukautų ir sužeistų, bet geležinkelio stoties užimti pulko kariams nepavyko. Ypač nukentėjo 5-oji kuopa, kurios sunkiai sužeistas vadas krn. Karolis Hofmanas, nugabentas į ligoninę, mirė.

Be to, žuvo 6 kareiviai, 8 – buvo sužeisti. Dėl nuovargio vora puolimo tęsti nebegalėjo ir nakvoti, išstačiusi apsaugą, pasiliko Gibaičių–Norkūnų bare. Naktis praėjo ramiai.

Kairioji vora – 2-asis batalionas, vadovaujamas krn. J. Andrašūno, – gavo įsakymą lapkričio 21 d. užimti Jurgaičių kaimą ir Kryžių kalną, kur buvo geležinkelio ir plento Šiauliai–Joniškis sankryža (žr. 10 schemą). Apie šias dvi dienas vykusias kautynes J. Andrašūnas rašė:

„Lapkričio mėn. 21 d. dienos metu užėmėm apkasus ties Kryžių piliakalniu ir patį piliakalnį.

Padėtis 1919-11-20 ir 1919-11-21 (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 55)

225 Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 227.

Išsiųsti mūsų žvalgai pranešė, kad plentu atžygiuoja priešo dalinys. 4-os kuopos vadas karin. E. Vileris įsakė savo vyrams paplentėje pasislėpti, o kuomet bermontininkų žvalgai pražygiavo, davė ženklą pulti. Priešas buvo išsklaidytas, keli bermontininkai buvo užmušti ir du karininkai buvo paimti nelaisvėn. Paimta gurguolė iš 7 vežimų. Kadangi mes maisto nebeturėjome, tai labai apsidžiaugėme, gavę apščiai mėsos ir konservų. Vieną vežimą su maistu nusiunčiau kap. J. Vidugiriui, kuris buvo su savo batalionu mums iš dešinės.

Kitą dieną auštant mūsų sargybiniai pranešė, kad atvažiuoja traukinys nuo Mintaujos [dabar – Jelgava]. Kadangi geležinkelio bėgiai buvo išardyti, garvežys nugriuvo ir bermontininkai pasipylė iš traukinio. Jų buvo apie vieną batalioną. Prasidėjo susišaudymas su 4-ta kuopa, kuri buvo užėmusi apkasus ir Kryžių kalną. 6-tą kuopą nusiunčiau į kairę nuo 4-tos kuopos. Tuo laiku atvyko 9-ta kuopa, karin. Liaudanskiui vadovaujant, kuriai įsakiau užimti barą iš dešinės 4-os kuopos ir pulti priešą. Artilerijai įsakiau apšaudyti susikirtimą geležinkelio su plentu, nes ten buvo bermontininkai. Pristigome šovinių. Gautų iš pulko štabo šovinių kareiviai neprivėžė, nes išsigando šuvių ir pametė krūmuose. Kadangi kulkosvaidžiams turėjome pakankamai šovinių, tai prie kulkosvaidžių atsigulė karininkai Vileris ir Vaitkevičius, kurie puikiai šaudė. Kai kurie bermontininkai buvo nušauti vos už kelių žingsnių nuo mūsų apkasų. Čia žuvo mūsų savanoris viršila Godliauskas nuo Pagirių. Keletas kareivių buvo sužeistų. Pačiame kairiajame sparne buvo pastatyta sargyba iš 7 žmonių 6-tos kuopos, visi žemaičiai. Jiems išvykstant užimti poziciją, aš perspėjau, kad tai yra labai svarbi pozicija, nes daugiau į kairę nieko nėra.

Bermontininkai daug kartų puolė, bet nieko negalėjo padaryti. Mes jau šovinių visai beveik nebeturėjome. Karin. Vileris pranešė, kad bermontininkai iškėlė baltą vėliavą ir, atvykę, prašė sustabdyti šaudymą ir leisti jiems pasiimti užmuštuosius ir sužeistuosius. Jie surinko savo karius ir nužygiavo Šiaulių link. Aš surinkau savo batalioną ir, palikęs 9-tą kuopą, nužygiavau į pulko štabą, nes toks buvo įsakymas.

Sargyba iš 7 žmonių mūsų kairiame sparne žuvo visi iki vieno. Prie vieno kareivio lavono buvo rasta daugiau iššaudytų tūtelių, prie kitų mažiau. Matyti, jie žuvo vienas po kito, bet neatsitraukė. Jie palaidoti Meškuičių kapinėse. Priešo ten žuvo apie 100 žmonių ir daug buvo sužeistų. Atvykę su balta vėliava bermontininkai karin. Vileriui pasakė, kad jie nemanė, kad lietuviai taip narsiai kovos.“

Pulkas į nelaisvę paėmė 11 bermontininkų, tarp jų 4 karininkus, pasiėmė 12 arklių, 7 balnus, 4 kariškus vežimus su pakinktais, lauko virtuvę. Tačiau kovų metu žuvo 7 pulko kariai, 8 buvo sužeisti, vienas iš jų sunkiai. Tarp sužeistųjų buvo ir jau minėtas krn. K. Hofmanas²²⁶.

226 Pulko vado J. Variakojo telefonograma Nr. 190 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 8, l. 32; Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 57–58.

Lapkričio 21 d. vakare pulko dalys įsitvirtino Gibaičių–Norkūnų–Jurgaičių linijoje. 22 d. ryte ši barą, keičiant sargybas, buvo įsakyta užimti 3-iajam pulko batalionui. Dar besikeičiant pozicijomis apie 10 val. iš Jonišio pusės atvažiavo bermontininkų ešelonas. Ešelonu atvykusios priešo dalys, remiamos šarvuoto traukinio, pradėjo pulti Gibaičių–Norkūnų–Jurgaičių liniją ir pasiekė Domantus. Toliau važiuoti priešo šarvuotas traukinys negalėjo, nes geležinkelio bėgiai tarp Domantų ir Kėblių buvo išardyti. Traukinys grįžti atgal irgi negalėjo, nes Ketvirtąjo pėstininkų pulko kuopos buvo užblokavusios kelią. Po kiek laiko iš Šiaulių pusės atvažiavo dar du traukiniai su kariais. Pulko kariai buvo priversti pereiti į gynybos padėtį. Įtemptos kautynės užsitęsė apie 3 val.

Šiose kautynėse dalyvavo 3 lietuvių kuopos, ginkluotos 6 kulkosvaidžiais. Priešo buvo apie 4 kuopos, jos turėjo daugybę kulkosvaidžių, bombosvaidžių ir artilerijos. Bermontininkai kelis kartus puolė į ataką, bet visos, padarius jiems daug nuostolių, buvo atremtos. Po kiek laiko buvo gauta žinia, kad nuo Jonišio pusės atvyksta dar 5–6 ešelonai kariuomenės. Mūšis tęsėsi iki vakaro, puolantiems bermontininkams vis patiriant nuotolių. Galų gale jie atsiuntė parlamentarų ir paprašė leisti išvykti į Vokietiją.

Kautynių metu 4 pulko kariai buvo nukauti, 3 – sužeisti²²⁷ (kitais duomenimis, pulkas neteko 1 karininko, 10 kareivių buvo nukauti, 9 – sužeisti²²⁸).

Lapkričio 22 d. 1-asis batalionas iš sunkiųjų kulkosvaidžių apšaudė važiuojančius iš Mintaujos Šiaulių link priešo ešelonus.

Tuo metu, kai Ketvirtasis pėstininkų pulkas kovėsi su bermontininkais ties Meškuičiais, Pirmasis ir Antrasis pėstininkų pulkai sumušė priešą prie Radviliškio ir paėmė daug karo grobio. Atvykusi Santarvės misija su gen. H. Niesseliu priešakyje sustabdė kautynes. Lapkričio 23 d. pulko vadas iš Baisogalos gavo fronto vado plk. lt. K. Ladigos pasirašytą telefonogramą, kurioje pulkui buvo įsakyta atsitraukti į ankstesnes, iki puolimo užimtas, pozicijas. Įsakymą nurodyta įvykdyti iki tos pačios dienos 24 val.²²⁹

Įsakymą atsitraukti pulko kariai sutiko labai skausmingai. Jį gavęs, pulko vadas krn. J. Variakojis I brigados vadui nusiuntė telefonogramą:

227 Pulko vado J. Variakojo 1919-11-22 telefonograma Nr. 191 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 8, l. 32; 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 28–28 a. p.

228 Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 228.

229 Telefonograma Nr. 392 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 9, l. 57.

„Telefonograma Nr. 192

Iš Stašiūnų [Stačiūnų]

23. XI. 1919

1 brigados vadui

Palieptas mums atsitraukimas yra lygus atidavimui gimtinės žemės į ištvirkusių vokiškų gaujų plėšrias rankas. Jau tik pradėjus mums atsitraukti iš tėviškės sodžių bei laukų, juose tik ką ne mūsų akyse pasirodė plėšikai – bermontininkai, kurie be jokio gailėsčio smaugia ir apvagia mūsų tautiečius. Paskui mum seka virtinės verkiančių ir vaitojančių žmonių, kurie nors bėgdami iš savo namų tikisi išlikti gyvais ir bent tokiu būdu liekanas savo kruvinu prakaitu įgyto turto su savimi išnešti. Pasiliekanantieji gyventojai lydi mus teisingais rūgojimais.

Prašome paliepimo sustabdyti mūsų traukimąsi ir vietoje, esančio į rytus nuo geležinkelio, veikti taip, kaip verčia mus veikti mūsų tėvynės gynėjų vardas.

*Karininkas Variakojis ir Pulkininkas Katche.*²³⁰

Tačiau fronto vado įsakymas nebuvo atšauktas. Lapkričio 24 d. 11 val. Ketvirtojo pėstininkų pulko dalys pagal Antantės komisijos reikalavimą grįžo į iki puolimo turėtas pozicijas.

Vykstant intensyvioms kovoms su bermontininkais, lapkričio 22 d. įsakyme kariuomenei buvo suteikti kariniai laipsniai šiems pulko karininkams: kapitano – Antanui Liaudanskui, vyr. leitenanto – Jonui Variakojui, Jonui Andrašūnui, Valerijonui Snarskiui, Jonui Jurėnui, Juozui Urbšiui, Kozeliui Gofmanui, Jonui Kasiuliui, Martynui Mastauskui, Juozui Vidugiriui, Česlovui Bartkevičiui, leitenanto – Ipolitui Zuliui, Antanui Kisieliui, Aleksandrui Žukauskui, Aleksandrui Gepfneriui²³¹.

Lapkričio 28 d. vyriausiojo kariuomenės vado įsakymu lapkričio 29 d. 3-iasis pulko batalionas buvo išsiųstas į Eglainę II brigados vado žinion. Batalionas iki Panevėžio žygiavo, toliau buvo vežamas geležinkeliu²³².

Atsitraukęs į turėtas pozicijas pulkas susidūrė su didelėmis aprūpinimo maistu problemomis. Keletą dienų iš eilės negavo miltų, kruopų, žirnių, o mėsos gavo kelis kartus mažiau, nei reikėjo²³³. Be to, iš į Panevėžį išsiųsto 3-iojo bataliono pradėjo plaukti nerimą keliančios žinios. Bataliono kariai, atvykę į

230 Telefonograma Nr. 192 // Ten pat, b. 8, l. 32 a. p.

231 Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 188. 1919 m. lapkričio 22 d.

232 Telefonograma Nr. 461 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 9, l. 60.

233 Telefonograma Nr. 200 II brigados vadui // Ten pat, b. 8, l. 34.

Panevėžį, ėmė plėšikauti ir vagiliauti, dėl to savininkai buvo priversti uždaryti savo krautuvėles. Kai kurie kareiviai ir net karininkai pasirodė Panevėžio gatvėse girti. Gruodžio 2 d. išsiųstoje telefonogramoje bataliono vadui krn. V. Petrauskui pulko vadas vyr. ltn. J. Variakojis griežčiausiai pareikalavo batalione įvesti tvarką. Pasirodžiusius gatvėse girtus karininkus ir kareivius areštuoti. Be to, pulko vadas griežtai įspėjo, kad, batalione neįvedus tvarkos, reikės atsakyti pačiam bataliono vadui²³⁴.

Gruodžio 1 d. pulką paliko didžiulį indėlį jį formuojant įnešęs ir kovose su bolševikais ir bermontininkais pasižymėjęs plk. Maksimas Katchė²³⁵. Jis kariuomenės vadovybės sprendimu buvo paskirtas II brigados vadu.

Gruodžio 16 d. buvo reorganizuota Nerikiuotės kuopa. Iš jos buvo išskirti raštininkai ir griežikai ir sudarytos atskiros jų komandos²³⁶. Tą dieną į pulką tarnauti atvyko paskirti Karo mokyklos II laidos auklėtiniai Petras Starevičius, Juozas Navakas, Jonas Bausys, Petras Urbonas, Juozas Repšys, Augustas Janeliūnas, Antanas Urbelis, Ildefonsas Stanelis ir Antanas Narakas²³⁷.

1919 m. gruodžio 17 d. pulką pasiekė džiugi žinia – bermontininkai galutinai išsikraustė iš Lietuvos.

Pulko karių kova su bermontininkais buvo įvertinta ir Antantės komisijos. Vokietijos kariuomenės iš Lietuvos iškraustymui vadovo gen. H. Niesselis. Jis Prancūzijos prezidento vardu ženklų „La Medaille de la Reconnaissance Militaire“ apdovanojo vyr. leitenantus Emilį Villerį ir Romualdą Vaitkevičių, viršilą Joną Petrauską, eilinius Petrą Švarčą, Alfonsą Stankevičių ir Zigmą Jušką²³⁸.

Ltn. Juozas Bausys (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 91)

234 Telefonograma Nr. 221 // Ten pat, l. 36–37.

235 Įsakymas 4 p. p. Nr. 331. 1919-12-04 // Ten pat, b. 1a, l. 240.

236 Įsakymas 4 p. p. Nr. 343. 1919-12-16 // Ten pat, l. 273.

237 Įsakymas 4 p. p. Nr. 54. 1920-02-23 // Ten pat, b. 12, l. 176.

238 Įsakymas Lietuvos kariuomenei Nr. 287. 1920 m. kovo 30 d.

Pulko štabas.
Centre – pulko vadas
kpt. J. Variakojis
(VDKM)

Pulkas Šiauliuose

Bermontininkams pasitraukus, pulko daliniai pasistūmėjo pirmyn – užėmė Gavėnaičių–Lūpaičių–Daugėlaičių–Norkūnų–Sereikių liniją. Pulko štabas su komandomis įsikūrė Meškuičiuose. Gruodžio 19 d., gavus kariuomenės vadovybės nurodymą, jis ir pulko dalys, išskyrus 3-įjį batalioną, kuris buvo perduotas Daugpilio grupės vado žinion, persikėlė į Šiaulius. Šiauliuose pulkas perėmė visas įgulos tarnybas²³⁹.

Pulko vadas vyr. ltn. J. Variakojis buvo paskirtas Šiaulių įgulos viršininku, vyr. ltn. J. Vidugiris – laikinai eiti Šiaulių karo komendanto pareigas²⁴⁰.

Gruodžio 21 d. Šiauliuose liko tik 1-asis pulko batalionas ir štabas. 2-asis batalionas buvo išsiųstas į Kaišiadoris ir užėmė frontą priešais lenkus²⁴¹. Taigi pulką išskaidė dislokavę trijose vietose.

Gruodžio 28 d. buvo reorganizuota pulko kulkosvaidžių komanda, išskaidant į tris kuopas. Į 1-ąją kuopą, vadovaujamą krn. I. Taruškos, buvo paskirti 135, į 2-ąją, vadovaujamą krn. N. Dubrausko, – 53 kariai, į 3-iąją, vadovaujamą krn. A. Kondrackio, – 50 karių²⁴².

1919 m. gruodžio 24 d. krašto apsaugos ministras nustatė pulko šventės datą – gruodžio 29-ąją, įsakymo dėl J. Variakojo skyrimo Panevėžio srities apsaugos viršininku dieną²⁴³. Minint pulko metines, Valstybės Prezidento 1919 m. gruodžio 29 d. įsakymu jis buvo pavadintas „**4-ju pėst. Lietuvos karaliaus**

239 Žinios, reikalingos nustatymui fakto dalyvavimo kovose su priešu 4 p. L. K. M. pulko // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 4, l. 7.

240 Telefonograma Nr. 230 // Ten pat, b. 8, l. 38.

241 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919 m. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 103, l. 30.

242 Įsakymas 4 p. p. Nr. 345. 1919-12-28 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 285–290.

243 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 211. 1919 m. gruodžio 24 d.

4-ojo pėstininkų pulko karininkai su Respublikos Prezidentu A. Smetona ir kariuomenės vadu P. Liatuku (VDKM)

Mindaugo pulku²⁴⁴.

Šia proga pulką pasveikino prezidentas Antanas Smetona, vyriausiasis kariuomenės vadas gen. ltn. Pranas Liatukas, ministras pirmininkas Ernestas Galvanauskas, brigados vadas gen. ltn. Stasys Nastopka. Sveikinimus atsiuntė Lietuvių krikščionių demokratų partija, Lietuvos katalikių moterų sąjunga, Panevėžio miesto valdyba²⁴⁵. Tačiau pulkas šią šventę visuotinai atšventė kiek vėliau – sausio 27 d. Dėl plataus išsidėstymo jo sutraukti į vieną vietą nepavyko, todėl iškilmėse dalyvavo tik dalis pulko. Į šventę atvyko vyriausiasis kariuomenės vadas, Respublikos Prezidentas, Valstybės Tarybos pirmininkas ir kiti pareigūnai, dalyvavo vietos – Kaišiadorių, – kur buvo dislokuotas pulkas, valdžios atstovai. 10 val. įvyko šv. Mišios, po to – pulko karių paradas, svečiams, karininkams ir kareiviams buvo patiekti šventiniai pietūs. Vakare surengtas vakarėlis su šokiais²⁴⁶.

Sutikęs Naujuosius metus, 1920 m. sausio 1 d. 3-iasis pulko batalionas vyriausiojo kariuomenės vado įsakymu iš Panevėžio traukiniu atvyko į Kaišiadoris ir ten apsistojo. 1-asis batalionas ir pulko štabas, buvęs Šiauliuose, gavo kariuomenės vado įsakymą taip pat vykti į Kaišiadoris, kai tik į Šiaulius atvyks Antrasis pėstininkų pulkas.

244 Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 218. 1920 m. sausio 14 d.

245 Įsakymas 4 p. p. Nr. 5. 1920-01-05 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 12, l. 4–5.

246 Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 3.

Sausio 2 d. į Šiaulius atvyko Antrojo pėstininkų pulko kvartirjerai²⁴⁷, o Ketvirtojo pėstininkų pulko štabas, Nerikiuotės kuopa, Raitųjų žvalgų, Ryšių ir Mokomoji komandos, Ūkio dalis 20 val. traukiniu išvyko į Kaišiadoris. Į miestelį šie pulko padaliniai atvažiavo sausio 3 d., 1-asis batalionas, pasilikęs Šiauliuose, į Kaišiadoris atvyko sausio 6 d. 10 val. ryto²⁴⁸.

LENKŲ FRONTE

Kaišiadorių apsaugos bare

Kaip jau minėta, kariuomenės vado įsakymu 1920 m. sausio 5–6 d. pulkas persikėlė į Kaišiadoris, iš kur 2-asis batalionas, vadovaujamas krn. V. Petrausko, tuoju išvyko užimti apsaugos baro Vievio rajone nuo Kalvių iki Gegužinės, kitas – išsidėstė Žiežmariuose, o trečiasis su komandomis ir pulko štabas liko Kaišiadoryse²⁴⁹. Pulkas buvo priskirtas prie I brigados.

Sausio 12 d. lenkų fronte stovėjusį 2-ąjį batalioną pakeitė 3-iasis.

Sausio 14 d. pulko vadas gavo slaptą I brigados vado įsakymą, kuriame konstatuota, kad lenkai bando veržtis į šalies gilumą, todėl brigados dalims buvo įsakyta jų veržimąsi sustabdyti. Ketvirtajam pulkui nurodyta ginti barą, kurį buvo užėmęs pulko 3-iasis batalionas²⁵⁰; įsakyta, prasidėjus puolimui, pamėginti lenkus sulaikyti kuo ilgiau, pasistengti įvertinti jų pajėgumą, t. y. surinkti apie puolančiuosius kuo daugiau informacijos.

Brigados vado pranešime pateikta informacija pasitvirtino jau tą pačią dieną. 15 val. lenkai apšaudė 3-iojo bataliono 9-osios kuopos žvalgus, išsiųstus iš Kietaviškių. Įvyko susišaudymas, lenkai pasitraukė. Nuostolių nepatyrė nė viena pusė²⁵¹.

Sausio 17 d. lenkai iš Vievio vėl puolė pulko pozicijas. Puolime dalyvavo apie 100 lenkų karių, kuriuos rėmė šarvuotojo traukinio artilerija. Pulko kariai, suteikus paramą, lenkų puolimą atrėmė²⁵².

Esant įtemptai kovinei situacijai, sausio 17 d. pulko vadas vyr. ltn. J. Variakojis, kaip minėta, už pasižymėjimą kautynėse su raudonarmiečiais be eilės buvo pakeltas į kapitonus²⁵³. Tą pačią dieną pulko vado padėjėju buvo paskirtas

247 Kvartirjerai – kariškis, siunčiamas pirmiau judančio dalinio, kad išžvalgytų numatomą apsistojimo rajoną, rastų ir paskirstytų patalpas jam apgyvendinti.

248 Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 1.

249 LCVA, f. 929, ap. 3, b. 235, l. 2; Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 58.

250 Pavestoms dalims slaptas įsakymas Nr. 1a // LCVA, f. 929, a. p. 1, b. 235, l. 4 a. p.

251 Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // Ten pat, ap. 3, b. 79, l. 1–2.

252 Ten pat, l. 2.

253 Įsakymas 4 p. p. Nr. 33.1920-02-02 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 12, l. 103.

Pirmojo pėstininkų pulko 3-iojo bataliono vadas mjr. Bronius Bilminas. Jam buvo įsakyta skubiai perduoti batalioną ir vykti Ketvirtojo pėstininkų pulko vado žinion²⁵⁴. Pulko karininkas Pranas Mikštas buvo perkeltas Tiekimo viršininko žinion²⁵⁵.

Sausio 19 d. ties Vieviu į lietuvių pusę perbėgo 2 lenkų armijos gudų karininkai – gen. št. plk. Vendtas (Vendt) ir podporučikas Gladny. Bėglius lenkų kareiviai vijosi. Jiems priartėjus, ėmė šaudyti pulko sargybiniai, ir karininkai sėkmingai pasiekė lietuvių pozicijas. Perbėgę karininkai buvo išsiųsti į Kauną²⁵⁶.

Sausio pabaigoje–vasario pradžioje incidentų su lenkais nebuvo. Vasario 11 d. pulko Mokomoji kuopa išleido antrąją laidą. Ją baigė 65 mokiniai. Egzaminų neišlaikė 3, o 1 dėl ligos buvo perkeltas į trečiąją laidą. Išlaikiusiems egzaminus buvo suteiktas grandinio laipsnis²⁵⁷.

Vasario pradžioje vėl prasidėjo lenkų puldinėjimai. Vasario 7 d. 12 val. 7 lenkų legionieriai prisiartinę prie bataliono sargybos Gibuose, ją apšaudė iš šautuvų ir atsitraukė. Sargybiniai jokių nuostolių nepatyrė²⁵⁸. Vasario 10 d. apie 30 lenkų legionierių persikėlė per Nerį ir paėmė į nelaisvę 7 karių pulko sargybą, buvusią Šešonyse²⁵⁹.

Vasario 12 d. įvyko susišaudymas su lenkais prie Savižinovo (taip nurodyta dokumente – vietovardžio patikslinti nepavyko). Pulko sargybiniai nušovė 1 lenką, bandžiusį patekti į lietuvių kontroliuojamą rajoną. Tą pačią dieną lenkai, ginkluoti kulkosvaidžiu, užpuolė pulko sargybą Ilebanuose (taip nurodyta dokumente – vietovardžio patikslinti nepavyko). Pusvalandį trukęs mūšis baigėsi lenkų atsitraukimu²⁶⁰. Vasario 17 d. 7 lenkų legionieriai atvažiavo į Berženių (dabar – Beržanka) kaimą ir paėmė į nelaisvę 8 2-osios kuopos karius, apiplėšė gyventojus, atėmė arklius, karves, drabužius, pinigus ir, niekieno nepersekiojami, grįžo su belaisviais atgal²⁶¹. Po poros dienų, vasario 19 d., lenkų būrys užpuolė lietuvių sargybą Našlėnų dvare. 3 sargybiniai buvo paimti į nelaisvę, 2 – pavyko pabėgti²⁶².

Vasario 22 d. 30 lenkų karių būrys užpuolė sargybą Aleksandriškių kaime. 9 sargybiniai pateko į nelaisvę, 3 – pabėgo. Susišaudymo metu 1 lenkų užpuolikas buvo nukautas. Tačiau šie į nelaisvę paimti pulko kariai po keleto dienų sėkmingai

254 1920-01-17 telefonograma // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 235, l. 6.

255 Įsakymas 4 p. p. Nr. 33. 1920-02-02 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 12, l. 109.

256 Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 2.

257 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko mokomosios kuopos pirmieji metai // Karo archyvas, t. 11, p. 275; Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 3–4.

258 1-osios kuopos vado I. Stanelio telefonograma Nr. 9 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 10, l. 40.

259 Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 4.

260 3-iojo bataliono vado vyr. ltn. V. Petrovo telefonogramos Nr. 139 ir Nr. 142 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 10, l. 45, 48.

261 Vyr. ltn. V. Petrovo telefonograma 4 p. p. vadui Nr. 248 // Ten pat, l. 49.

262 Telefonograma Nr. 255 // Ten pat, l. 51.

pabėgo ir grįžo į batalioną²⁶³.

Tuo metu 1920 m. vasario 22–23 d. Kaune, Panemunės kareivinėse, bolševikų suagituoti kariai pradėjo sukilimą. Jo malšinti, J. Variakovo teigimu, buvo nusiųstas ir vienas pulko batalionas²⁶⁴. Kariuomenės generalinio štabo viršinin-ko pranešime vyriausiajam kariuomenės vadui apie Kauno kareivių sukilimą šie įvykiai aprašyti smulkiau. Jame rašoma, kad vasario 22 d. „*apie 18 valandą 1-os brigados vadas pulk. leit. Ladyga iššaukė Kaunan 4 p. DLK Mindaugo pulko vieną kuopą iš Kaišiadorių*“. Naktį „*buvo iššaukta dar viena kuopa 4 pėst. pulko iš Kaišiadorių*“²⁶⁵. Gavusi įsakymą, 9-oji kuopa, ginkluota kulkosvaidžiais ir vadovaujama 5 karininkų, 23 val. 30 min. specialiu traukiniu iš Kaišiadorių išvyko į Kauną. Kauną ji pasiekė 1 val. nakties. Apsinakvojo Kauno geležinkelio stotyje. 5 val. kuopai buvo įsakyta, perėjus geležinkelio tiltą per Nemuną, vykti į Rokus, juos užimti ir užkirsti kelią Panemunė–Garliava pas lenkus bėgantiems sukilėliams.

Sukilėlius pulti turėjo Šeštojo ir Aštuntojo pėstininkų pulkų dalys. Tačiau kuopa nurodytu laiku atvykti į Rokus nespėjo, todėl puolimas prasidėjo jai neišėjus į sukilėlių užnugarį. Kadangi sukilimas numalšintas nedalyvaujant 9-ajai kuopai, 2 jos karininkams ir 15 kareivių su 2 sunkiaisiais kulkosvaidžiais 2 automobiliais buvo įsakyta vykti Prienų link gaudyti sukilėlių. Kuopos kariai apie 20 val. atvyko į Prienus. Kitą dieną, apieškoję aplinkinius kaimus, jie surado ir atgabeno į Kauną 9 pabėgusius kareivius. Kuopa, 18 val. grįžusi į Kauną, apsisusto Šančiuose²⁶⁶.

Vasario 23 d. 8 val. 30 min. telefonu buvo gautas Generalinio štabo įsakymas į Kauną išsiųsti dar vieną kuopą. 11 val. 7-oji kuopa, pasiėmusi 3 kulkosvaidžius, traukiniu išvyko į Kauną. Į paskirties vietą ji atvyko 12 val. Kadangi sukilimas jau buvo nuslopintas, kuopai operacijoje nebeteko dalyvauti. Jai buvo įsakyta apsisototi Kaune²⁶⁷.

Pulko dalys sukilimo idėjomis neužsikrėtė. Prasidėjus sukilimui, ties Žiežmariais stovėjusios 6-osios artilerijos baterijos kareiviai suėmė savo vadą ir agitavo Ketvirtojo pėstininkų pulko 2-ojo bataliono kareivius pasekti jų pavyzdžiu, tačiau kareiviai agitacijai nepasidavė²⁶⁸.

Numalšinus sukilimą, sukilusių Artilerijos pulko 6-osios baterijos karių byla buvo perduota Ketvirtojo pėstininkų pulko karo teismui²⁶⁹.

263 Telefonogramos Nr. 262 ir Nr. 265 // Ten pat, l. 54.

264 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 59.

265 Rukša A. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, t. 2, Cleveland, 1981, p. 283.

266 Rukša A. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, t. 2, p. 285; Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 7.

267 Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 6.

268 Rukša A. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, t. 2, p. 287.

269 Įsakymas 4 p. p. Nr. 120. 1920-04-29 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 13, l. 2.

Nuslopinus kareivių sukilimą, vadovaujantis 1920 m. vasario 26 d. Lietuvos Ministrų Kabineto priimtu įstatymu pradėti demobilizuoti 1919 m. sausio 15 d. paskelbtos puskarininkių mobilizacijos metu mobilizuoti puskarininkiai. Įstatymas dalinių vadams suteikė teisę, jeigu mobilizuoti puskarininkiai norėtų tarnauti toliau, patiems spręsti dėl jų likimo Lietuvos kariniuose daliniuose²⁷⁰. Kadangi pulko Mokomoji kuopa jau buvo išleidusi dvi laidas, problemų pulko puskarininkiams nekilo – norintys baigti tarnybą buvo išleisti į atsargą.

Vasario 25 d. lenkų fronte 1-ąjį pulko batalioną pakeitė 2-asis batalionas, vadovaujamas vyr. ltn. J. Andrašūno. Batalionui nuo pat pirmųjų dienų irgi teko susidurti su lenkais. Jau kovo 1 d. didelės lenkų pajėgos užpuolė 5-osios kuopos karius Neravų ir Našlėnų kaimų rajone²⁷¹. Po kelių valandų mūšio didesnės lenkų pajėgos palaužė lietuvių pasipriešinimą ir 20 bataliono karių buvo paimti į nelaisvę. O Geibonių rajone apie 60 raitų lenkų žvalgų ataka buvo atremta. Kovo 3 d. visi 20 paimti į nelaisvę bataliono kariai, nors nurengti ir nuauti, iš ten pabėgo ir grįžo į batalioną²⁷².

Kovo 9, 11 d. būta nedidelių susirėmimų su lenkais. Kovo 13 d. apie 13 val. lenkai apsupo pulko sargybą, stovinčią Mikališkėse, ir paėmė į nelaisvę 2 sargybinius. Panaši situacija susidarė ir kovo 26 d., kai lenkai apsuptus lietuvių sargybinius Javelinių (?) kaime paėmė į nelaisvę²⁷³.

1920 m. vasario 10 d. Lietuvos kariuomenės 3 pėstininkų brigados buvo performuotos į divizijas. Į Pirmąją ir Antrąją divizijas buvo įtraukta po 3 pėstininkų pulkus ir 3 atskiruosius batalionus, į Trečiąją diviziją – 3 pėstininkų pulkai ir 1 atskirasis batalionas. Ketvirtasis pėstininkų pulkas buvo įtrauktas į I divizijos sudėtį.

Kovo pradžioje pirmą kartą pulko tikrinti atvyko divizijos vadas plk. ltn. K. Ladiga. Esamomis sąlygomis, pulko sargybas puldinėjant lenkams, idealios tvarkos pulke rasti, matyt, nesitikėta. Divizijos vadas pažymėjo, kad ir karių išvaizda vidutiniška, ir rikiuotėje jie elgiasi ne visai taip, kaip reikalauja statutai, be to, trūksta švaros. Visa tai suprantama, nors patikrinimo akte divizijos vadas viską surašė, blogiausia, kad kariai, ypač neseniai pašaukti tarnauti, prastai išmanė karinius dalykus, mažai žinojo apie ginklus, šaudymą ir kt. O tai jau pulko karininkų kaltė, kaip pažymėjo divizijos vadas²⁷⁴.

Gavusi divizijos vado pastabas, pulko vadovybė ėmėsi šalinti nurodytus trūkumus, tačiau žemesnių grandžių pulko karininkai didelio uolumo nerodė. Kovo 17 d. pulko vadas patikrino, kas pasikeitė Nerikiuotės kuopoje. Padėtis buvo

270 1920-03-01 telefonograma Nr. 273 4 p. p. vadui // Ten pat, b. 10, l. 60.

271 Vyr. ltn. J. Andrašūno telefonograma 4 p. p. vadui Nr. 14 // Ten pat, l. 60.

272 Kervirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 7-8.

273 1-ojo bataliono vado telefonogramos pulko vadui Nr. 39 ir Nr. 20 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 10, l. 71, 86.

274 Įsakymas I pėst. divizijai Nr. 10. 1920-03-05 // Ten pat, b. 12, l. 227.

nepatenkinama. 8 val. ryto pulko vadas pamatė nevalytus arklius, dirbtuvėse dirbo tik keli kareiviai, kai kurie dar gulėjo lovose apsirengę. Daug kareivių buvo ilgais plaukais, visai nemokėjo kariškai pasisveikinti. Už tokį aplaidumą kuopos vadą vyr. ltn. Č. Bortkevičių pulko vadas 3 paroms uždarė areštineje.

Pulko ambulatorijoje sąlygos, vado nuomone, buvo antisanitarinės. Felčerius jis rado pusryčiaujančius tame pačiame kambaryje, kur buvo priimami sužeistieji. Už tai vyr. pulko gydytojui buvo pareikštas papeikimas, o felčeriuui skirta 2 paros „daboklės“²⁷⁵.

1920 m. balandžio 19 d. divizijos vadas plk. ltn. K. Ladiga vėl netikėtai atvyko į pulką ir pamatė, kad kariai mokosi pagal patvirtintas programas. Netrukus jis pastebėjo, kad kareivius mokantys pulko puskarininkiai nėra gerai pasirengę, tiesa, pripažino, kad kareiviai jau tvarkingai aprenkti ir apkirpti, bet galėtų būti labiau pasitempę²⁷⁶.

Kovo 15 d. iš Generalinio štabo buvo gauta telefonograma, kad Turmanto–Kalkūnų rajone lenkai perėjo į puolimą ir užėmė keletą lietuvių gintų punktų. Pulkuui buvo įsakyta pasirengti galimam lenkų puolimui saugomame bare. Skubiai į frontą buvo pasiųstas pailsėjęs 1-asis batalionas, o 2-asis atitrauktas į Kaišiadorių rajoną atsipūsti²⁷⁷. Tačiau lenkai nepuolė. Jie pradėjo pulti tik kovo 26 d. 3 val. ryto Savalinių (?) kaime užpuolė ir paėmė į nelaisvę lietuvių sargybinius, nes baigėsi jų šaudmenys. Mikailiškėse ir Eigeniškėse pulko sargybiniai sugebėjo užpuolikus atremti. 27 d. lenkai bandė pulti pulko sargybinius Alesninkuose, bet, apmėtyti granatomis, buvo priversti pasitraukti. Šią sargybą lenkai vėl puolė kovo 29 d. Kadangi lenkai prišliaužė labai arti, sargybiniams iš pradžių teko atsitraukti, tačiau vėliau susitvarkę jie sėkmingai nustūmė įsibrovėlius. Šio mėšio metu buvo sunkiai sužeistas ir po kurio laiko mirė kareivis Barauskas²⁷⁸.

Gana atkaklus susirėmimas su lenkais vyko naktį iš kovo 30 į 31 d. Apie 80 lenkų kareivių, ginkluotų 4 kulkosvaidžiais, užpuolė lietuvių sargybą Jurzdikoje. 20 lietuvių karių, atakuojami daug didesnių priešininko pajėgų, buvo priversti iš Jurzdikos pasitraukti. Lenkai, užėmę Jurzdiką, paleido ugnį į Ausieniškį, kur buvo kuopos štabas, tačiau kariai iš jo jau buvo pasitraukę, tad priešininkai atakavo apleistą vietovę. Tuo metu lietuviai buvo pasitraukę į sparnus ir išsidėstę grandine. Lenkai pamanė, kad juos pradėjo supti, ir pradėjo trauktis. Pulko kariai ėmė lenkus vytis ir tik užėmę Jurzdiką sustojo. Lietuviai šio lenkų puolimo metu nepatyrė jokių nuostolių²⁷⁹.

Balandžio 2 d. iš Generalinio štabo buvo gautas įsakymas pradėti ruošti Steigiamojo Seimo rinkimams, pulke sudaryti rinkėjų sąrašus. Į sąrašus buvo

275 Įsakymas 4 p. Nr. 77. 1920-02-17 // Ten pat, l. 287.

276 1-ai pėstininkų divizijai įsakymas Nr. 16. 1920-04-25 // Ten pat, b. 3, l. 63.

277 Keturtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 9–10.

278 Ten pat, l. 15–16.

279 Ten pat, l. 17.

įtraukti visi pulko karininkai, karo valdininkai ir kareiviai²⁸⁰.

Net nuolat lenkams puldinėjant, galvota apie pulko ne tik materialinius, bet ir dvasinius poreikius. Balandžio 10 d. pulko vado įsakymu, rūpinantis karių švietimo ir kultūros reikalais, buvo sudaryta speciali komisija. Jos pirmininku buvo paskirtas karo vald. S. Kubilius, nariais – ltn. K. Mačinskas, ltn. A. Urbelis, vyr. ltn. J. Urbšys, Nerikiuotės kuopos kareivis Kušleika ir 4-osios kuopos kareivis Jonas Kuzma. Pulko vadas komisijai nurodė įsteigti knygynėlį ir karių klubą, rūpintis, kad kuopose ir komandose kareiviai būtų mokomi skaityti ir rašyti, rengti paskaitas, spektaklius, vakarėlius²⁸¹. Balandžio 13 d. pulko kariams skaityti paskaitos apie Steigiamąjį Seimą buvo atvykęs dr. J. Šliūpas. Tos pačios dienos naktį lenkai nesėkmingai puolė porą pulko sargybų²⁸².

1920 m. balandžio 14–15 d. vyko rinkimai į Steigiamąjį Seimą. Visuotiniuose, tiesioginiuose rinkimuose slaptu balsavimu pagal proporcinę sistemą buvo išrinkta 112 Steigiamojo Seimo narių, tarp jų ir pulko ltn. Juozas Skyrius, Lietuvos krikščionių demokratų partijos atstovas. Tiesa, jis į Steigiamąjį Seimą išvyko tik 1922 m. kovo 12 d.²⁸³

O pulko saugomame bare padėtis tebebuvo įtempta. Balandžio 19–20 d. lenkai puolė jo sargybinius keliose vietose: Burbiškėse, Kreivėnuose, Geibonyse, Lelionyse, Lėliuose, Ksaverinove. Iš visų puolimų didžiausias mūšis, trukęs daugiau kaip 3 valandas, įvyko prie Burbiškių. Visi lenkų antpuoliai buvo atmušti²⁸⁴.

Pulkas Kaune

1920 m. balandžio 24–26 d. visas pulkas kariuomenės vadovybės nurodymu persikėlė į Kauną. Štabas, 1-asis batalionas ir komandos buvo dislokuoti Panemunėje, 3-iasis batalionas – Panemunėje ir Šančiuose²⁸⁵. Pulku buvo pavesta įgulos tarnyba. Jis turėjo saugoti Intendantūros sandėlius, apygardos kalėjimą, Karo ligoninę, Tiekimo skyrių, artilerijos sandėlius Šančiuose, inžinerijos sandėlį Nr. 2 Panemunėje, inžinerijos sandėlį Šančiuose, Panemunės tiltą, Intendantūros centrinės dirbtuves Šančiuose, be to, eiti sargybą pulke²⁸⁶.

Persikėlusio į Kauną pulko veiklos ir gyvenimo sąlygos buvo palyginti neblogos, todėl jo karininkai ėmė galvoti apie taikaus gyvenimo problemas. Vos persikėlus į Kauną buvo surengtas visuotinis karininkų susirinkimas. Jo metu

280 Ten pat, l. 18.

281 Įsakymas 4 p. p. Nr. 101. 1920-04-10 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 12, l. 420.

282 Keturtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 7 a. p.

283 Įsakymas 4 p. p. Nr. 76 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 36, l. 148.

284 Keturtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 7 a. p.–8.

285 Įsakymas 4 p. p. Nr. 115. 1920-04-24 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 12, l. 479.

286 Įsakymas 4 p. p. Nr. 131. 1920-05-10 // Ten pat, b. 13, l. 61.

Grupė pulko
karininkų.
1920–1921 m.
(VDKM)

į pulko garbės teismą buvo išrinkti 5 karininkai: vyr. ltn. J. Vidugiris, vyr. ltn. M. Petrovas, kpt. V. Petrauskas, vyr. ltn. J. Urbšys ir ltn. A. Pabedinskas, o Karininkų klubo pirmininku – karo valdininkas Kubilius. Svarstytas karininkų maisto pagerinimo klausimas, nutarta iš karininkų iš anksto išskaičiuoti po 300 auksinų per mėnesį²⁸⁷.

Tačiau pulkui persikėlus į Kauną kilo visai nenumatytų problemų – pašlijo ne tik kareivių, bet ir karininkų drausmė. Kad kareiviai savavališkai neitų į miestą, pulko vadui teko įsakyti griežtai tikrinti jų leidimus, išleidžiamiesiems išduoti tam tikrus raštelius, užsiėmimų metu maksimaliai apriboti jų skaičių. Tačiau savivaliavo net ir kai kurie karininkai, todėl teko bausti ir juos. Pavyzdžiui, už savavališką išėjimą į miestą ltn. N. Dubrauskas buvo areštuotas 2 paroms²⁸⁸.

Dalinyje buvo ir dar viena blogybė. Ne visi pulko karininkai gerai mokėjo kalbėti lietuviškai, o tai labai piktino kareivius. Pulko vadas, siekdamas karininkus priversti mokytis lietuvių kalbos, nustatė datą, iki kurios jie turėjo tai padaryti, – 1921 m. sausio 1 d.²⁸⁹

Gegužės 29 d. pulką vėl tikrino divizijos vadas plk. ltn. K. Ladiga. Pulko karių mokymu divizijos vadas liko nepatenkintas. Jis konstatavo, kad pulko karių žinios ir įgūdžiai nė kiek nepagerėjo, jie nesugeba tinkamai elgtis rikiuotėje, neišmano šautuvų konstrukcijos. Divizijos vadą papiktino baisi nešvara pulko teritorijoje. Blogą pavyzdį rodė pulko karininkai. Patikrinimo metu divizijos vadas sutiko net tris netvarkingai apsirengusius karininkus, kai kurie jų rankas laikė kišenėse²⁹⁰.

Nuo birželio 22 iki liepos 4 d. į pulką buvo priimta nemažai savanorių karių, atvykusių iš Amerikos: Jonas Talocka, Vaclovas Kmita, Stasys Arlauskas,

287 4-to pėst. pulko karininkų ir karo valdininkų susirinkimo protokolas. 1920-04-25 // Ten pat, b. 21, l. 11.

288 Įsakymai 4 p. p. Nr. 116, 123 // Ten pat, b. 12, l. 483; b. 13, l. 18.

289 Įsakymas 4 p. p. Nr. 147. 1920-05-26 // Ten pat, l. 170.

290 1-ai pėst. divizijai įsakymas Nr. 18. 1920-05-29 // Ten pat, b. 3, l. 66.

Kazys Šiaučiūnas, Juozas Paplauskas, Vincas Jokubaitis, Stasys Miknevičius, Vladas Jocius ir vyr. puskarininkis Juozas Zamkus²⁹¹.

Liepos 1 d. pasikeitė pulko Ūkio skyriaus viršininkai. 1920 m. birželio 26 d. vyriausiojo kariuomenės vado nurodymu (iki bus išsiaiškintos aplinkybės), suėmus Ūkio skyriaus viršininką karo valdininką K. Kregždę, laikinai Ūkio skyriui vadovauti buvo pavesta mjr. P. Mačiuliui, o liepos 1 d. Ūkio skyriaus viršininku paskirtas 3-iojo bataliono vadas kpt. V. Petrauskas. Mjr. P. Mačiulis buvo paskirtas 3-iojo bataliono vadu²⁹². Karo valdininkas K. Kregždė į pulką grįžo rugpjūčio mėn. ir buvo paskirtas ginklų prižiūrėtoju²⁹³.

Intensyvių kovų su lenkais laikotarpiu

1920 m. birželio pabaigoje krašto apsaugos ministras plk. ltn. Konstantinas Žukas iš Lietuvos karinio atstovo Maskvoje Konstantino Kleščinskio gavo šifruotą telegramą, kad liepos mėn. Raudonoji armija Švenčionėlių–Vileikos ruože puls lenkus. Lietuvai buvo siūloma iki nurodyto laiko ten perkelti savo 3 divizijas ir smogti besitraukiantiems lenkams.

Vyriausybė sprendė, ką daryti. Viską rimtai apsvarsčius, buvo nutarta šiame Sovietų Rusijos ir Lenkijos konflikte laikytis griežto neutraliteto, tačiau kartu sustiprinti savo karines pajėgas lenkų fronte.

Kaip buvo pranešta, liepos 12 d. Raudonoji armija puolė Lenkijos pajėgas. Lenkų kariuomenė paniškai traukėsi. Lietuvos kariuomenei kovos veiksmuose buvo įsakyta nedalyvauti, tačiau Lenkijos dalinius ir pavienius karius, peržengusius sieną, internuoti.

Tą pačią liepos 12 d. buvo pasirašyta Lietuvos ir Sovietų Rusijos taikos sutartis. Šia sutartimi buvo pripažintas Lietuvos savarankiškumas ir teritorija su Vilniumi. Vilniaus komendantu K. Žukas paskyrė energingą ir sumanų kpt. Vladą Kurkauską ir kartu su komendantūros kuopa, vadovaujama ltn. Eduardo Berento, pasiuntė į Vilnių.

Liepos 14 d. Lenkijos vadovas J. Pilsudskis pasirašė įsakymą dėl Vilniaus perdavimo lietuviams²⁹⁴. Tačiau, kai lietuviai pradėjo žygį, lenkai juos prie Rykantų sutiko ugnimi, todėl Vilniaus komendantūros kariai įžengė į Vilnių tik liepos 15 d. 12 val. ir jame jau rado Raudonąją armiją. Su Raudonosios armijos dalimis jokių nesusipratimų nebuvo²⁹⁵. Lenkams traukiantis Lietuvos kariuomenė užėmė liepos 12 d. sutartimi su Sovietų Rusija perduotas Lietuvai teritorijas.

291 Įsakymai 4 p. p. Nr. 174, 178, 181, 184, 186 // Ten pat, b. 13, l. 307, 323, 349, 372, 380.

292 Įsakymai 4 p. p. Nr. 179, 180, 193 // Ten pat, l. 327, 336, 414.

293 Įsakymas 4 p. p. Nr. 227. 1920-08-14 // Ten pat, b. 14, l. 111.

294 Łukomski Grzegorz, Polak Bogusław, Wrzosek Mieczysław. Wojna Polsko-Bolszewicka 1919–1920 działania bojowe. Kalendarium, t. 2, Koszalin, 1990, s. 71.

295 Žukas K. Žvilgsnis į praeitį, p. 283.

Pulko štabas
kelyje į Vilnių.
1920 m.
rugpjūčio 26 d.
(LCVA)

4-ojo pėstininkų
pulko Mokomoji
komanda žygiuoja į
Vilnių. 1920 m.
rugpjūčio 26 d.
(VDKM)

Ketvirtasis pėstininkų pulkas, gavęs įsakymą persikelti į Vilniaus frontą, 1920 m. liepos 25 d. traukiniu išvyko į Vievį, iš čia 2-asis batalionas užėmė apsaugos barą Panošiškės–Klepočiai, o kitos dalys sustojo Vievyje²⁹⁶. Pulkas buvo papildytas didele naujokų partija. Siekiant kuo greičiau juos apmokyti, pulko vado nurodymu kiekviename batalione buvo suformuotos naujokų kuopos, po vieną senų kareivių kuopą perkėlus į kitas dvi bataliono kuopas²⁹⁷.

Rugpjūčio 24 d. pulko 4-oji, 5-oji pėstininkų ir 2-oji kulkosvaidžių kuopos 20 val. traukiniu buvo išsiųstos į Lentvarį. Rugpjūčio 25 d. 1 val. 50 min. išvyko antrasis ešelonas, kuriame buvo Mokomoji komanda, Ryšių komanda ir kai kurios kitos dalys. Gurguolė išvyko žygio tvarka Rykantų link. Pirmoji ešelono dalis 3 val. 50 min. atvyko į Rykantus ir ten apsisusto. 9 val. 40 min. išvyko į

²⁹⁶ Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 62.

²⁹⁷ Įsakymas 4 p. p. Nr. 226. 1920-08-13 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 14, l. 105.

Pulkas laukia
įsakymo įžengti į
Vilnių. 1920 m.
rugpjūčio 26 d.
(LCVA)

Trakų Vokę. Joje apsisotojo pulko štabas, Raitųjų žvalgų komanda, dalis gurguolės, kiti išvyko paskui besitraukiančius raudonarmiečius ir, pasiekę Vilniaus priegias, apsinakvojo.

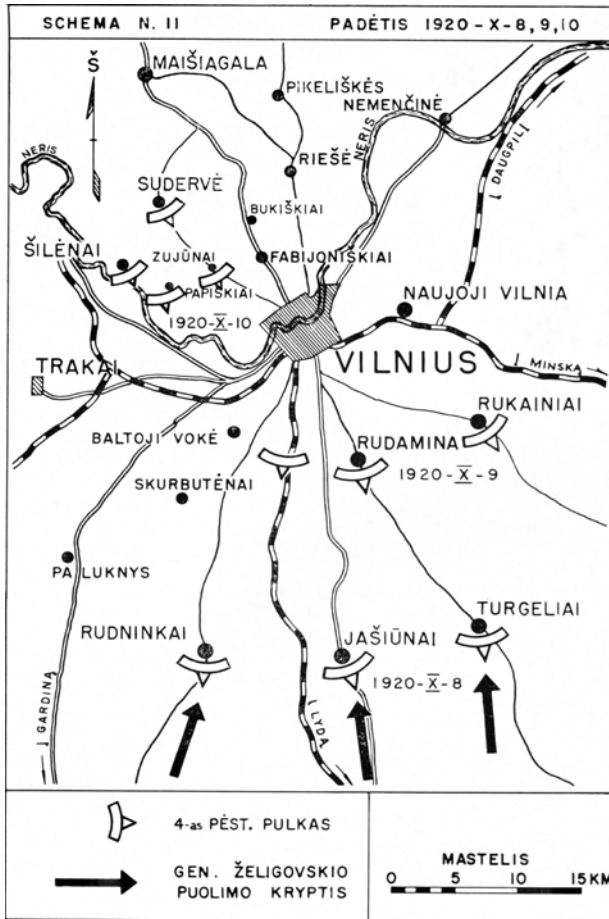
Rugpjūčio viduryje įvyko vadinamasis *Vyslos stebuklas* – iš Vakarų gavusi materialinės paramos ir sutelkusi pajėgas, Lenkijos kariuomenė Varšuvos priegiose sumušė ir nubloškė į Rytus Raudonosios armijos junginius. Prasidėjo Raudonosios armijos traukimas. Matyt, galima teigti, kad *Vyslos stebuklas* išgelbėjo ne tik Lenkijos, bet ir Lietuvos nepriklausomybę. Tai kiek paspartino sovietinės kariuomenės išėjimą iš Lietuvos teritorijos. Tačiau lenkai, pradėję raudonarmiečių puolimą, lietuvius laikė su sovietais bendradarbiaujančiais priešais ir po kiek laiko vėl ėmė su jais kovoti.

1920 m. rugpjūčio 26 d. pulkas, vykdydamas kariuomenės vado įsakymą, iki 11 val. 30 min. susitelkė netoli Vilniaus ir 12 val. įžygiavo į miestą²⁹⁸. Nors tą dieną lijo ir nedaug gyventojų žinojo apie pulko atvykimą, žygiuojančius pro katedrą ir Šv. Jurgio (dabar – Gedimino) prospektu karius lietuviai džiaugsmingai pasitiko net su gėlėmis.

Įžengimo į Vilnių dieną ltn. P. Starevičius prisimena taip:

„1920 m. rugpjūčio mėn. 26 d. visas pulkas rinkosi ant kelio iš Rykantų į Vilnių ir ruošėsi žygiuoti į sostinę. Apsisotojome Panerio kalneliuose, nuo kurių pasirodė puikus reginys į Vilniaus miestą, į tą Dievo skirtą mūsų šventą miestą. Visi pulko kariai, kol buvo gautas įsakymas žygiuoti, stovėjo ant kelio ir palipę ant prie kelio esančių kalnelių žiūrėjo ir gėrėjosi puikiu Vilniaus vaizdu su mirgančiais bažnyčių bokštais. <...> Netrukus pasigirdo komanda „rikiuotis“. Greitai visi išsirikiavę, su

298 Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 13.

Padėtis 1920-10-8–1920-10-10 (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 65)

orkestru priešaky, tvirtu žingsniu nužygiavome Vilniaus link. Priešaky ėjo I batalionas. Aš, kaip II bataliono, ėjau sykiu su 4 kuopa voros vidury. Greitai pasiekėme Vilniaus priemiesčio gatves, o netrukus jau ėjome ilgomis Vilniaus gatvėmis. Viskas čia buvo pažįstama, viskas įdomu matyt, nors miestas buvo apytuštis. <...> Toliau ėjome Didžiąja gatve ir pro Vilniaus katedrą ir Jurgio prospektu. Einant tomis gatvėmis jau buvo daugiau žmonių ir lietuvaitės birstė ir segė prie mūsų krūtinų gėles.

Mieste dar buvo bolševikų karo valdžia, nes Jurgio prospekte prie „čekos“ dar stovėjo sargybiniai, ginkluoti šautuvais ir kulkosvaidžiais.²⁹⁹

Tą pačią dieną Gedimino kalne buvo iškelta Lietuvos vėliava. Vėliavos kėlimo ceremonija vyko iškilmingai, susirinko daug žmonių, gerbiant vėliavą saliuotuota – iš patrankos iššauta salvė.

Pirmąją naktį Vilniuje pulkas nakvojo buvusios carinės karo mokyklos rūmuose. Kitą dieną jo dalys buvo išskirstytos. Pulko štabas įsikūrė miesto centre prie Bernardinų sodo. 1-asis batalionas gavo įsakymą užimti apsaugos barą Turgeliai–Jašiūnai–Rūdinkai (žr. 11 schemą). Kitos pulko dalys apsistojo prieškarinėse rusų kareivinėse Šnipiškėse ir Naujojoje Vilnioje, kur prieš karą buvo psichiatrijos ligoninė.

P. Starevičius 4-osios kuopos dislokavimą Naujojoje Vilnioje savo atsiminimuose aprašė taip:

299 4 pėst. pulkas Vilniuje (Iš kpt. P. Starevičiaus atsiminimų) // Karys, 1932, Nr. 25, p. 501.

„Mūsų kuopai buvo įsakyta užimti geležinkelio stotį. Stoties komendantu buvo paskirtas vyr. ltn. Vileris, o aš su kuopa budėjau stotyje ir apylinkėje. Sunkusis kulkosvaidis buvo išstatytas kalnagūbriuose prieš geležinkelio stotį. Per stotį nuolatos vyko evakuojamųjų bolševikų ešelonai iš Vilniaus Minsko link. Mūsų pareiga buvo tikrinti, kad bolševikai neišvežtų Lietuvos piliečių. Paaiškėjus, kad viename ešelone buvo bevežamas vienas mūsų geležinkelietis, rusų komendantui buvo pasakyta, kad daugiau iš stoties nebus išleistas nei vienas jų ešelonas, jei jie nepaleis tą geležinkelietį. Tada tas geležinkelietis iš Gudagojo stoties atskiru garvežiu buvo grąžintas ir čia pat paleistas. Tą naktį pravažiavo ir buvusi Vilniuje lietuvių bolševikų valdžia.“³⁰⁰

Mjr. Petras Starevičius (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 93)

Rugpjūčio pabaigoje – rugsėjo pradžioje pulkas gerokai sustiprėjo. Rugpjūčio 25 d. buvo atsiųsti 196, rugsėjo 6 d. – 224, rugsėjo 12 d. – 189 naujokai³⁰¹. Deja, po keleto dienų kai kurie iš pulko pabėgo. Masinis pabėgimas įvyko rugsėjo 19 d. Tą dieną iš 8-osios kuopos pabėgo 8 naujokai, iš 4-osios kuopos – 6³⁰².

Rugsėjo 20 d. kpt. K. Dragūnevičius buvo perkeltas į Atsargos batalioną, Mokomosios komandos viršininku nuo rugsėjo 25 d. paskirtas ltn. P. Bronevičius, rugsėjo 21 d. į Dešimtąjį pėstininkų pulką iškeltas 3-iojo bataliono vadas mjr. Pranas Mačiulis³⁰³.

Tuo metu armijos inspektorius, tikrindamas kariuomenės dalis, užsuko ir į Ketvirtąjį pėstininkų pulką. Jis konstatavo, kad dauguma pulko naujokų aprenkti kariškai, pritarė sumanymui naujokų mokymą pavesti Mokomosios kuopos kareiviams. Mokomoji kuopa jam paliko gerą išpūdį, tik turėjo pastabų kuopos kariams dėl žygiavimo.

Inspektorius konstatavo, kad pulke stokojama diržų, kojų tvarsčių, čiužinių, katiliukų, žemėlapių, statutų (turėjo tik karininkai). Daug pastabų inspektorius pareiškė dėl netinkamos pulko turto apskaitos³⁰⁴.

300 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 63–64.

301 Įsakymai 4 p. p. Nr. 238, 250, 256 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 14, l. 199–192, 271–274, 336–339.

302 Įsakymai 4 p. p. Nr. 267, 269 // Ten pat, l. 444, 459.

303 Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 444. 1920 m. rugsėjo 30 d.; Įsakymas 4 p. p. Nr. 265. 1920-09-21 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 14, l. 430.

304 Įsakymas kariuomenei Nr. 446. 1920 m. rugsėjo 30 d.

Rugsėjo 21 d. 2-asis batalionas iš Naujosios Vilnios buvo perkeltas į Vilnių. Jis įsikūrė Polocko ir Bernardinų kareivinėse, pulko štabas – Šv. Onos gatvėje 1. Kitą dieną pulko vadas buvo informuotas, kad Vilniuje sudaromas divizijos rezervas ir tam turi būti skirtas vienas pulko batalionas. Į divizijos rezervą buvo paskirtas mjr. B. Bilmino vadovaujamas batalionas³⁰⁵.

Rugsėjo 24 d. pulko vadas gavo nurodymą visus naujokus sutelkti Vilniuje ir perimti geležinkelio tiltų apsaugą, fronte esančias pulko dalis sutraukti į dvi vietas: prie Benekainių geležinkelio stoties ir Gudagojo geležinkelio stoties. 18 val. jis 1-ajam batalionui įsakė susitelkti prie Gudagojo stoties. Į paskirties vietą batalionas išvyko traukiniu. Kitiems numatytiems perdислоkuoti pulko daliniams buvo įsakyta susitelkti prie Stasylių geležinkelio stoties ir laukti ešelonu³⁰⁶.

Rugsėjo 25 d. pulko vadas gavo Vilniaus įgulos viršininko įsakymą pasirengti atremti galimą lenkų sukilimą. Įsakyme konstatuota, kad, gautais duomenimis, rugsėjo 26 d. lenkai rengia sukilimą. Kad tam būtų užkirstas kelias, Ketvirtajam pėstininkų pulkui buvo įsakyta išstatyti būrio užtvarą Popovščiznos, Olandų ir Kirkučių gatvių sankryžoje, iš ten žvalgyti į rytus ir neleisti pasirodžiusiems partizanams patekti į Vilnių. Pulko kariams taip pat buvo įsakyta patruliuoti nuo Naujosios Vilnios Karaliaus, Didžiaja ir Aušros Vartų gatvėmis³⁰⁷.

Rugsėjo 26 d. pulkas sustiprino sargybas. Kai kuriose vietose žvalgai susidūrė su lenkais, paaiškėjo, kad vietos gyventojai lietuviams nepalankūs.

Rugsėjo 27 d. 10 val. divizijos štabas įsakė pulkui užimti Kužių (per Šalčininkus)–Slabados barą ir jame išdėstyti savo pagrindines pajėgas³⁰⁸. Kitą dieną, t. y. rugsėjo 28-ąją, pulko vadas gavo I pėstininkų divizijos vado gen. ltn. S. Nastopkos pasirašytą telefonogramą, kad rugsėjo 29 d. 12 val. prasideda paliaubos su lenkais. Pulkui buvo įsakyta sustabdyti bet kokius kovos veiksmus³⁰⁹. Tačiau jau kitą dieną buvo gauta divizijos vado telefonograma, kad lenkai užėmė Lydą, o rusai traukiasi. Pulkui divizijos vadas įsakė sustiprinti žvalgybą³¹⁰.

Rugsėjo 30 d. lenkai apšaudė pulko sargybą Benekonių kaime, bet nuostolių nepadarė³¹¹.

1920 m. spalio 7 d. Lietuvos ir Lenkijos atstovai Suvalkuose pasirašė sutartį, kuria buvo nustatyta demarkacijos linija. Naujoji demarkacijos linija ėjo nuo Rytprūsių sienos iki Juodosios Ančios ir Nemuno upių santakos (pagal liniją, nustatytą Aukščiausiosios Santarvininkų Tarybos 1919 m. gruodžio 8 d.), toliau Nemunu iki Grovos upelio, Grovos upeliu iki Merkinės – Ratnyčios plento,

305 Ketvirtąjo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 13 a. p.

306 Ten pat, l. 14.

307 Vilniaus įgulai įsakymas Nr. 7. 1920-09-25 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 17, l. 29.

308 Ketvirtąjo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 14 a. p.

309 Telefonograma Nr. 876 // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 4.

310 Telefonograma Nr. 881 // Ten pat, l. 4 a. p.

311 Ketvirtąjo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 15.

nuo plento tiesia linija iki Skroblo upelio įtakos į Merkio upę, Merkio upe iki Derežnos upelio prie Varėnos, Derežnos upeliu ir per Barčius, Kijučius, Paturį, Montviliškes, Eišiškes iki Bastūnų geležinkelio stoties.

Dar tebevykstant deryboms Suvalkuose, spalio 6 d. pulko 1-osios ir 3-iosios kuopų bare Kužiai–Galmantai prasidėjo lenkų puolimas. Apie 300 lenkų pėstininkų, remiamų eskadrono raitelių, 6 val. užpuolė lietuvių sargybą Kužių kaime ir užtvarą Pašalčio kaime. Sargyba, negalėdama atremti kur kas pranašesnių lenkų pajėgų, atsitraukė į gretimą kaimą. 7 val. 30 min. lenkai pradėjo puolimą visame 1-osios kuopos bare. Kuopa užėmė gynybos pozicijas šiauriniame Šalčios upelio krante. Lenkai puolė dviem konomis. Viena kolona ėjo keliu Kužiai–Vilnius, kita – Benekainys–Vilnius. Lenkų žygiavo daugiau kaip pulkas, jie turėjo ir kavalerijos. 8 val. į Benekainių stotį atvažiavo lenkų šarvuotas traukinys ir iš artilerijos ėmė šaudyti į besiginančios kuopos pozicijas. Tuo pat metu pėstininkai perėjo į kuopos pozicijų ataką. Mūšis tęsėsi apie pusantros valandos, tačiau, tiksliai panaudojus rankines granatas, puolimas buvo atremtas. Kadangi lietuvių sargybas skyrė platūs plotai, lenkams 10 val. pavyko prasiveržti tarp Pačiabutų ir Pašalčio kaimuose buvusių sargybų. Tai pastebėjus, buvo pasiūstas kuopos rezervas, tačiau padėties jam pagerinti nepavyko, nes per upelį jau buvo spėję persikelti nemažai lenkų kavalerijos karių. Pasiūsti ant kelio Kužiai–Vilnius žvalgai susidūrė su didele lenkų pėstininkų, kurie dainuodami ėjo Vilniaus link, kolona. Pulko žvalgams ją apšaudžius nuo aukštumos, kolonos judėjimas laikinai buvo sustabdytas. O 1-oji kuopa, lenkams užėjus iš užnugario, turėjo skubiai atsitraukti³¹².

10 val. 30 min. prasidėjo 3-iosios kuopos puolimas. Pasinaudodami tuo, kad lietuvių sargybos buvo mažos ir retai išdėstytos, lenkai didelėmis pajėgomis puolė sargybinius Galmantuose, juos išmušę, vieni nuėjo vieškeliu Turgelių link, kiti – į Djakų palivarką. 12 val. lenkai prasiveržė į Kamarauščyznos (?) kaimą ir jį užėmė. Po to puolė Sakalinės dvaro link. Likusios lietuvių sargybos atkakliai gynėsi, tačiau lenkai juos apsupo iš visų pusių, ir sargybiniai, nebeturėdami šovinių ir negalėdami priešintis, pateko į nelaisvę³¹³.

Pulko vadovybė manė, kad šio lenkų puolimo tikslas buvo atstumti lietuvius, kad, bolševikams puolant lenkus, būtų apsaugotas jų kairysis sparnas, tačiau vėliau divizijos vadovybei kilo įtarimas, kad taip gali būti siekiama užimti Vilnių. 13 val. divizijos vadovybė įsakė pulko štabui su 2 Vilniuje buvusiais pulko batalionais skubiai pasirengti išvykti į Jašiūnus. 16 val. buvo gauta nauja

312 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko mūšių aprašymas laikotarpyje nuo 6 spalio m. iki 9 spalio imt. // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 49; Реяция боев с поляками 6-ого, 8-ого, 9-ого и 13 октября 1920 г. // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 37.

313 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko mūšių aprašymas laikotarpyje nuo 6 spalio m. iki 9 spalio imt. // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 50.

divizijos vado telefonograma, kurioje pulko štabui ir batalionui nurodyta į Jašiūnus vykti traukiniu, o gurguolei – žygio tvarka³¹⁴.

Lenkams pralaužus frontą Galmantų–Kamarauščyznos bare, 3-ioji kuopa, vengdama apsupties, 15 val. turėjo pasitraukti. Tuo pat metu baigėsi ir lenkų puolimas. Frontui išlyginti kuopoms buvo įsakyta užimti ir ginti liniją Smolianka–Stasylos–Jackonys–Montviliškės–Bajorų dvaras–Šeštokai³¹⁵.

22 val. iš Vilniaus į Jašiūnus išvyko 2-asis batalionas. Jo vadas mjr. B. Bilminas batalionui įsakė užimti gynybos pozicijas linijoje Rūdninkai–Sližiūnai–Jašiūnai–Vidnapolis.

Spalio 8 d. 2 lenkų kuopos puolė pulko uždvarą Smoliankoje, ją atstūmę – uždvarą Mažosiose Sėlose. Ši atkakliai gynėsi iki 9 val., bet kur kas didesnės puolančiųjų pajėgos apėjo uždvarą iš dviejų pusių, ir ji buvo priversta atsitraukti Gudelių link. Lenkų kavalerija, pasinaudojusi niekieno neužimtu dideliu tarpu tarp Pirmojo ir Ketvirtojo pulkų, miškais apėjo iš dešinės ir užėmė Mažųjų Sėlų ir Gudelių kelią. Lietuvių uždvara, atkirsta nuo Gudelių ir smarkiai apšaudyta, pasitraukė link Jundiliškių kaimo. 8 val. 30 min. lenkai didesnėmis pajėgomis atakavo liniją Mažosios Sėlos–Šalčininkai, bet pulko kariai atkakliai priešinosi. Tuo metu priešas iš dešinės miškais apėjo 1-ąjį batalioną ir užpuolė antrąją gynybos liniją ties Sližiūnais. 1-oji kuopa ilgiau priešintis nebegalėjo, nes visos sargybos besiginant buvo apsuptos. Jai buvo įsakyta kovojant trauktis link Jašiūnų, perėjus antrąją gynybos liniją, apsistoti Didžiosiose Zakariškėse ir likti rezerve. Kai kurioms 1-osios kuopos sargyboms pavyko išsiveržti iš lenkų apsupties³¹⁶.

Aktyviai lenkai puolė ir 3-iąją kuopą. Jai buvo įsakyta atsitraukti ir Vidnapolio apylinkėse užimti gynybos poziciją. Kuopų kariai atsitraukdami patyrė nemažai nuostolių – buvo tiek sužeistų, tiek nukautų, jų negalėta iš mūšio lauko išnešti, nes reikėjo išsiveržti iš apsupties.

Pasitraukus 1-ajam batalionui, lenkai savo jėgas nukreipė į 2-ąjį batalioną. Bataliono iš Jašiūnų išsiųsti žvalgai pateko į pasalą. Užpultiems iš dviejų pusių žvalgams, palikus vieną sužeistąjį, vos pavyko prasiveržti atgal į Jašiūnus. Tuo pat metu lenkai puolė Sližiūnuose esančią 6-ąją kuopą. Kuopa iš pradžių atkakliai priešinosi, todėl lenkai niekaip negalėjo jos iš ten išmušti. Tačiau kai jų kariai, atėję miškais, puolė sargybą iš užnugario, kuopa, nebegalėdama ilgiau priešintis, prasiveržė pro lenkus į Papiškių–Terešiškių barą.

5-osios kuopos pozicijos Sližiūnų–Jašiūnų ruože buvo patogesnės. Čia lenkai užėiti į gynybos užnugarį negalėjo, todėl kuopa savo pozicijose išsilaikė iki

314 Telefonogramos Nr. 926 ir Nr. 929 // Ten pat, l. 5–5 a. p.

315 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko mūšių aprašymas laikotarpyje nuo 6 spalio m. iki 9 spalio imt. // Ten pat, l. 50–51.

316 Ten pat, l. 51

17 val., nors buvo kelis kartus atakuota daug stipresnio priešininko. Tačiau lenkai užėjo kuopai iš dešinės ir ties Keidžių dvaru užėmė atsitraukimo kelią. Kai 5-ajai kuopai buvo duotas įsakymas trauktis link Keidžių ir ji bandė palikti gynybos pozicijas, lenkai puolė iš užnugario. Tik sumanaus vado dėka kuopa perėjo į kontrpuolimą ir prasiveržusi pro lenkų grandinę pasitraukė į Keidžių dvarą. Tačiau prieš pusėje liko daug sužeistų ir žuvusių kuopos karių, taip pat 4 kulkosvaidžiai. Į Keidžius atsitraukė ir 9-oji kuopa.

Kautynėse ties Rūdninkais pasižymėjo pulko kapelionas kunigas V. Balandis. Tuo metu jis ten buvo 6-osios kuopos būrio užtvaroje. Kai lenkai pradėjo puolimą, jis, nepaisydamas pavojaus, neskubėjo trauktis – dėjo visas pastangas, kad telefonu galėtų pranešti kuopos vadui apie šį puolimą. Pranešimą perduoti suspėjo, bet pateko į nelaisvę. Vėliau pasisekė pabėgti ir spalio 14 d. jis grįžo pas savus. Bet šis atsitikimas taip neigiamai paveikė jo nuotaiką, kad, grįžęs į pulką, kaip teigė J. Variakojis, priešakinėse apsaugos linijose vengdavo rodytis³¹⁷. Tos dienos mūšiuose vien 8-oji pulko kuopa neteko 67 karių – jie dingo be žinios arba buvo sužeisti³¹⁸. Nuostolių patyrė ir kitos kuopos.

Atsitraukus 2-ajam batalionui, ir 1-ajam batalionui buvo įsakyta atsitraukti į liniją Juzefino palivarkas–Pelekonyš–196 aukštuma. Kadangi batalionų kuopos buvo labai išsklaidytos, 1-ajam batalionui nurodyta susitelkti Katiliuose, o 2-ajam – Totoriškėse. Pulko ginamą barą laikinai užėmė Devintojo pėstininkų pulko kavalerijos eskadronas. Ketvirtojo pėstininkų pulko batalionai gavo įsakymą iki spalio 9 d. 8 val. užimti kitą barą – Pauluvos palivarkas–Zadvarų palivarkas–Naujasodis³¹⁹.

Spalio 9 d. 10 val. lenkai puolė Rukainius. Po įnirtingo mūšio lenkai buvo atmušti. Nepavykus užimti Rukainių, jie sutelkė pajėgas ir puolė Jarmoliškio kryptimi. Pulko kariai atkakliai priešinosi, bet apsupti iš dviejų pusių iš Jarmoliškio turėjo pasitraukti. 2-ajam batalionui buvo įsakyta trauktis link Naujosios Vilnios, o nesant galimybės priešintis – link Nemenčinės ir Maišiagalos, į Sudervę, 1-ajam batalionui – taip pat atsitraukti, užimti pozicijas 225 aukštumoje prie Katilių ir ten gintis, o 12 val. 30 min. – trauktis Vilniaus link³²⁰.

Pulkas, vos prasidėjęs puolimui, gavo 189 naujokus, tačiau jų įtraukti į veiksmus nespėjo, nes šie nebuvo nei tinkamai aprengti, nei apmokyti³²¹. Prasidėjęs mūšiams su lenkais nemažai naujokų pabėgo: spalio 5 d. – 14, spalio 16 d. – 10,

317 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 66; Įsakymas 4 p. p. Nr. 301. 1920-11-06 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 14, l. 670.

318 Įsakymas 4 p. p. Nr. 312. 1920-11-07 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 14, l. 680.

319 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko mūšių aprašymas laikotarpyje nuo 6 spalio m. iki 9 spalio imt. // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 51–52.

320 Ten pat, l. 52.

321 Įsakymas 4 p. p. Nr. 283. 1920-10-09 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 14, l. 547–550.

spalio 18 d. – 4, spalio 19 d. – 8 ir kt.³²² Tai pamatę, iš pulko ėmė bėgti ir civiliai pulko tarnautojai: spalio 9 d. pabėgo laisvai samdomi kapelmeisteris E. Gailevičius ir griežikai Mikalojus Borisovas, Stasys Gailevičius, Makaras Alepinas³²³.

Armijos vadas gen. S. Žukauskas, matydamas, kad vienas pulkas negalės apginti Vilniaus, įsakė trauktis. Spalio 9 d., apie vidurdienį, pulkas iš pozicijų pasitraukė, o pavakary paliko ir sostinę. 2-asis pulko batalionas, nebegalėdamas trauktis per Vilnių, patraukė per Naująją Vilnią Nemenčinės kryptimi, bet kitą dieną atvyko į Sudervės rajoną ir prisijungė prie pulko.

Spalio 9 d. pulko štabas paliko Vilnių. Štai kaip pasitraukimą iš Vilniaus aprašė pulko adjutantas:

„12 val. apleidom stovyklą ir ruošėmės išjoti. Tuo metu atvyko mjr. Bilminas ir pranešė, kad 9 pulko batalionas atsitraukė ir kad mūsų dalys taipgi traukiasi. Susėdom ant arklių ir lydimi 10–15 raitelių pradėjom eiti iš Vilniaus. Jojom pėsčiom, ramiai, gatvėse vaikščiojo daug žmonių ir jokių sujudimo žymių nebuvo, nes visi, kurie bėgo, jau buvo išbėgę. Kur ne kur traukėsi kareiviai būreliais ir pavieniai. Bet visi išsilaikė kuo ramiausiai, taip, kad iš šalies žiūrint, atrodė, lig kad jokio pavojaus nėra. Tik prie komendantūros buvo šioks toks judėjimas. Karininkai jodinėjo ir tvarkė patrulius. Prijojom arčiau prie Žalio tilto, judėjimas padidėjo. Pro mus pravažiavo su brike Divizijos vadas, paskui automobiliu štabo viršininkas su adjutantu ir ant galo ant motociklo divizijos ryšio viršininkas. Mus pralenkė keletas raitelių su pikėmis rankose. Važiuojant per tiltą pravažiavo šarvuotas automobilis. Visi jie rengėsi, reikalui esant, apšaudyti nuo Šeškinės lenkus ir tuom pridengt atsitraukimą dalių. Jojant Ukmergės plentu jau maišėsi daug pabėgėlių lietuvių, žydų ir traukė daug milicininkų, šaulių, gimnazistų ir gimnazisčių. Visi jie susirūpinę skubinosi ir atsigręždami dairėsi, ar nesiveja lenkai. Tik kariuomenė stebėtinai ramiai užsilaikė ir ėjo be jokio sujudimo ir tvarkoje. Žydai krūvomis stovėjo, visi nuleidę nosis žiūrėjo į atsitraukiančius lietuvius. Lietuvių nematyt buvo, nes vieni išbėgę buvo, o kiti bijojo rodytis, kad lenkai neįskųstų įtariamais. Žydai, atsisveikindami su mūsų kareiviais, aimanavo „Ую, Боже мой, что нас ожидает завтра, как жаль, что вы уходите.“ Vieni tik lenkai su džiaugsmu trynė rankas, žiūrėdami į traukiančius lietuvius, ir skubiai bėgiojo iš vieno galo į kitą nesimaskuodami ir su nekantrumu laukdami, kada ateis „nasze“.

12 val. 30 min. štabas išjojo iš Vilniaus. Su štabu buvo keli raiteliai. Daugiau jokių dalių nebuvo. Susižinojimo su jomis ir žinių, kur jos stovi, taipgi nebuvo. Sustojom prie kelio, kuris eina į Sudervę ir Pokance [Pakonys], kur turėjo apsisistoti štabas. Sykiu su mumis buvo keli žvalgai ir husarai. Žinių nuo batalionų dar

322 Įsakymai 4 p. p. Nr. 290, 292, 293 // Ten pat, l. 258, 259, 601, 607.

323 Įsakymas 4 p. p. Nr. 301 // Ten pat, l. 637.

*nebuvo. Mums bestovint ėjo pro šalį atskiros pulkų dalys.*³²⁴

Lenkai toliau puolė, ir pulkas spalio 9–10 d. atsitraukė į Zujūnų–Papiškių–Šilėnų bažnytkaimio liniją. Pulko štabas sustojo Sudervėje (žr. 11 schemą).

Septintasis pėstininkų pulkas spalio 9 d., pasitraukęs iš Vilniaus, užėmė pozicijas Ketvirtajam pėstininkų pulkui iš kairės esančiame ruože Raskažiai–Bukiškis–Bajorai³²⁵. Spalio 11 d. su juo buvo užmegztas ryšys³²⁶.

Spalio 13 d. pulkas užėmė Vaičiūniškių–Raskažių barą. 9 val. 30 min. lenkai puolė sargybą Platiniškėse. Sargybiniai, negalėdami atsilaikyti, pasitraukė. Lenkai Platiniškių kaimą užėmė. Atsiimti Platiniškių buvo pasiūstas kuopos rezervas, ir 11 val. kaimas buvo susigražintas. Bet lenkai tuo metu puolė Balandiškes, Geležius ir Papiškes. Mūšis tęsėsi iki 12 val. 45 min. Kadangi lenkų pajėgos buvo didesnės, negalėdami išstumti pulko sargybų, jie apėjo Balandiškes iš kairės ir pradėjo šaudyti iš užnugario. Pulko kariams tai buvo netikėta, nes Raskažiuose buvo Septintojo pėstininkų pulko sargyba. Susidarius tokiai situacijai, sargyba iš Balandiškių turėjo pasitraukti. Tik po to paaiškėjo, kad Septintasis pėstininkų pulkas, neatlaikęs lenkų puolimo, pasitraukė ir taip sudarė sąlygas ne tik lenkų pėstininkams, bet ir kavalerijai užėiti į Ketvirtojo pėstininkų pulko užnugarį. Kadangi pulko kairysis sparnas liko visiškai atviras, ryšio su Septintuoju pėstininkų pulku nebuvo, todėl užimtose pozicijose likti nebuvo galima. Pulkui buvo įsakyta atsitraukti ir užimti liniją Šilėnai–Sudervė. Šioje linijoje pulko kariai laikėsi iki 18 val. 30 min. Lenkų kavalerijai per miškus vėl pasisėkė užėiti į pulko užnugarį. Kadangi padėtis buvo rimta, o su Septintuoju pulku vis dar nebuvo ryšio, atmušus lenkų puolimą ir sutemus, buvo įsakyta atsitraukti. Vienas pulko batalionas buvo perkeltas į rezervą, kitas – užėmė liniją Ringalka (?)–Medviediškės³²⁷.

Spalio 13 d. lenkai pradėjo puolimą Septintojo pėstininkų pulko bare ir priverė jį pasitraukti į liniją Lauryniškės–Vabalčiai–Povydokai. Kad priešas neužėitų iš šono, Ketvirtasis pėstininkų pulkas pasitraukė į liniją Neris–Elniakampis–Antakalniai–Levydonys (žr. 12 schemą), o pulko štabas persikėlė į Dūkštas, kaip buvo nurodyta divizijos vado 1920 m. spalio 10 d. įsakyme Nr. 958³²⁸.

Spalio 14 d. pulko štabas iš Dūkštų persikėlė į Geisiškės. Čia rado pulko ginklų sandėlį ir kuopų gurguoles. Iki ryto pulko vadovybė iš 1-ojo ir 2-ojo batalionų negavo jokių žinių. 7 val. pulko štabas ryšio linija buvo sujungtas su divizijos štabu, Septintuoju pėstininkų pulku ir 2-uju batalionu. 2-ojo bataliono vadas

324 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko Karo veiksmų žurnalas. 1920 metų // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 237, l. 1–2.

325 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 66.

326 Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 20.

327 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko mūšių aprašymas laikotarpyje nuo 13 spalio iki 21 lapkričio imt. // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 54–55.

328 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 67.

Padėtis 1920-10-13 ir 1920-10-25 (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 99)

pranešė, kad jo bare naktis praėjo ramiai. Apie 10 val. 30 min. buvo gautas 1-ojo bataliono pranešimas, kad jis atvyko į Kiemelius. Buvo išsiųsta žvalgyba. 16 val. 30 min. buvo gautas Septintojo pėstininkų pulko vado pranešimas, kad lenkai puola Lavoriškes (?). Į pagalbą Ketvirtojo pulko vadas pasiuntė vieną kuopą, tačiau Septintasis pulkas vis tiek turėjo atsitraukti. Apie 18 val. lenkų raiteliai puolė Ketvirtojo pėstininkų pulko 7-osios kuopos pozicijas ties Pažuoлияis. Sustiprinti pozicijų buvo pasiųsta 9-oji kuopa. 18 val. gautas divizijos vado nurodymas prireikus pulkui trauktis.

Tuo vadovaudamasis pulko vadas 18 val. 45 min. pulko gurguolei įsakė vykti į Musninkus, o Musninkuose esančiam pulko daliniui – į Gelvonus. 22 val. pulko štabas iš Geisiškių išvyko į Europos kaimą³²⁹.

Apie 23 val. 50 min. kpt. J. Andrašūnas pranešė, kad, žvalgybos duomenimis, lenkai yra susigrupavę Pasieniuose ir rengiasi pulti. Pulko vadas įsakė ką tik į pulką atvykusiai 10-ajai baterijai krn. J. Andrašūno žinion skirti 2 patrankas.

Kad sustiprintų Septintojo pėstininkų pulko pajėgas, divizijos vadas Ketvirtojo pėstininkų pulko vadui spalio 14 d. įsakė išsiųsti vieną kuopą Septintojo

329 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko Karo veiksmų žurnalas. 1920 metų // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 237, l. 3.

pulko vado žinion. Buvo išsiųsta 6-oji kuopa, vadovaujama krn. R. Vaitkevičiaus³³⁰.

Spalio 15 d. 15 val. 2 lenkų kuopos, vedamos lenkų partizanų, miškais priėjo prie pat Levydonyse ir Medvėdiškėse budinčių sargybų ir netikėtai jas puolė, bet puolimas buvo laiku pastebėtas ir priešas atmuštas. Po dvi valandas trukusio mūšio lenkai pasitraukė. Vienas lenkas buvo paimtas į nelaisvę, 3 lietuvių kariai – sužeisti³³¹.

Spalio 16 d., siekiant daugiau sužinoti apie priešą pajėgas, mjr. B. Bilminui įsakyta surengti sustiprintą žvalgybą: šiuo tikslu paimti 2 8-osios kuopos naujokų būrius, 2 9-osios kuopos būrius ir 1 4-osios kuopos būrį.

4-osios kuopos būrys, vadovaujamas krn. A. Žukausko, išvaikė lenkų užtvartos padalinį Bubų kaime, tada puolė lenkus Padvarniuose ir po trumpo mūšio išvijo. Po to puolė Beržiškes. Čia lenkams padėjo atsiųstas rezervas, tačiau lietuviai visus išvaikė ir toliau miškais puolė Mikališkes. Čia buvo sutelktos nemažos priešą pajėgos, todėl puolimas buvo netikėtas, ir lenkai iš Mikališkių pabėgo. Iš Mikališkių pulko kariai patraukė miško link, tačiau čia buvo sutikti įsitvirtinusių lenkų ugnies. Į mūšį įsitraukė lenkų artilerija. Žvalgai, įvykdę savo užduotį, ėmė trauktis. Atsitraukiant 3 kariai buvo sužeisti, 1 iš jų – sunkiai. Sužeistojo išnešti nebuvo galimybių, ir jis pateko į nelaisvę.

8-osios ir 9-osios kuopų žvalgų būriai iš kai kurių kaimų išvijo kelias nedideles lenkų grupes ir priėjo iki Sudervės. Čia lenkai sutraukė savo rezervus ir perėjo į kontrpuolimą. Po įnirtingų kautynių lietuviai atsitraukė. Šios žvalgybos metu 20 lietuvių buvo nukauti arba sužeisti, mirtinai sužeistas 8-osios kuopos vadas lt. Jonas Bausys pateko į nelaisvę³³².

Tą pačią dieną pulko gydytojas gavo I pėstininkų divizijos gydytojo plk. lt. Juozo Jagmino telefonogramą, kad sanitariniai automobiliai pasiųsti ant Ukmergės plento, jie sužeistuosius ir ligonius gabens į Maišiagalą³³³.

Spalio 18 d. divizijos vadas informavo pulko vadą, kad divizijos ginamame bare į puolimą perėjo lenkų 3-ioji divizija³³⁴. Pulko žvalgai susišaudė su lenkais, pulkui priskirta artilerija visą dieną šaudė į jų užimtas vietas³³⁵.

Spalio 19 ir 20 d. didesnių mūšių nevyko, tik žvalgų ir artilerijos susišaudymai³³⁶.

330 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 67.

331 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko mūšių aprašymas laikotarpyje nuo 13 spalio iki 21 lapkričio imt. // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 55.

332 Ten pat, l. 55–56.

333 Telefonograma Nr. 143 // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 6.

334 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko Karo veiksmų žurnalas. 1920 metų // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 237, l. 5.

335 Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 22.

336 Ten pat, l. 22–22 a. p.

Spalio 21 d. 18 val. Septintojo pėstininkų pulko vadas pranešė, kad lenkų raiteliai, apėję Devintąjį pėstininkų pulką, kirto plentą Maišiagalos–Širvintos už 13 varstų nuo Maišiagalos ir prasiveržė į Lietuvos kariuomenės užnugarį. Kpt. J. Variakojis, gavęs šį pranešimą, įsakė 1-ojo bataliono vadui išsiųsti žvalgus Maišiagalos ir kitomis kryptimis, 2-ojo bataliono vadui – prireikus trauktis pro Dūkštas, Kernavę Musninkų link, o 8-ajai kuopai – atvykti į štabą.

18 val. 15 min. Septintojo pėstininkų pulko vadas pranešė, kad savo pulkui davė įsakymą trauktis Širvintų kryptimi. Kpt. J. Variakojis tuoj pat įsakė 1-ajam pulko batalionui iš Kiemelių atsitraukti į Europą, 2-ajam batalionui – į Dūkštas ir toliau, link Musninkų.

19 val. pulko štabas ėmė trauktis Kernavės link. Pulko gurguolės išvyko į Musninkus. 22–23 val. į Europą pasitraukė 1-oji, 3-ioji, 4-oji, 5-oji, 6-oji, 7-oji ir 9-oji kuopos bei pulko štabas. 23 val. 20 min. pulko štabas iš Europos išvyko į Musninkus ir juos pasiekė spalio 22 d. 1 val. 30 min. Tuoj pat ltn. A. Narakas su Mokomosios kuopos būriu buvo pasiųstas į žvalgybą Širvintų link. 1 val. 50 min. Septintojo pėstininkų pulko Mokomosios kuopos karininkas pranešė, kad Širvintas užpuolė lenkai ir divizijos vadas gen. ltn. S. Nastopka pateko į nelaisvę, o štabo viršininkas pabėgo.

Pulko štabui atvykus į Musninkus, paskambino Septintojo pėstininkų pulko vadas plk. ltn. E. Adamkavičius iš Ukmergės – jis ieškojo Septintojo pulko dalinių. Sužinojęs, kad gen. ltn. S. Nastopka pateko į nelaisvę, E. Adamkavičius perėmė vadovavimą divizijai ir Ketvirtojo pėstininkų pulko vadui įsakė susisiekti su Septintuoju pėstininkų pulku. 6 val. tai pavyko padaryti. Septintojo pėstininkų pulko vadas nurodė savo buvimo vietą ir užimamą barą.

Spalio 22 d. 9 val. 30 min. iš žvalgybos grįžo ltn. A. Narako vadovaujamas būrys. Jis apėjo Širvintas, tačiau lenkų niekur nematė.

12 val. 40 min. 1-osios kuopos vadas pranešė, kad priešais kuopos saugomą barą ties Kernave pasirodė 100–150 karių vora. Tačiau po kiek laiko paaiškėjo, kad tai – Devintojo pėstininkų pulko dalys, nežinia kaip patekusios į Ketvirtojo pėstininkų pulko užnugarį³³⁷.

Kadangi lenkai intensyviai puolė Maišiagalos–Širvintų kryptimi, pulkui reikėjo nuolat saugotis, kad nebūtų apeitas iš kairės. Spalio 24 d. l. e. I pėstininkų divizijos vado pareigas plk. ltn. E. Adamkavičius pulkui įsakė ginti barą nuo Pakalniškių iki Skėterių imtinai³³⁸. Tą dieną lenkai apšaudė pulko karius, esančius Kiemeliuose. Žvalgai iš vietos gyventojų sužinojo, kad į Maišiagalą atvyko lenkų Gardino pulkas, todėl buvo stiprinamos pulko pozicijos, kasami apkasai³³⁹. Spalio 25 d., kad išlygintų frontą, pulkui buvo įsakyta atsitraukti į Musninkų

337 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko Karo veiksmų žurnalas. 1920 metų // Ten pat, b. 237, l. 6 a. p.–7.

338 I divizijai slaptas operatyvinis įsakymas Nr. 1. 1920-10-24 // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 12, l. 1.

339 Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 23 a. p.

rajoną. Ten jis užėmė pozicijas linijoje Užušiliai–Skėteriai–Pajuodžiai– Sutkuškių dvaras–Kernavė–Neries upė (žr. 12 schemą).

Šiose pozicijose priešas daug kartų mėgino pulti ir prasilaužti, pulkui iš kai kurių punktų teko pasitraukti, o vėliau vėl juos atsiimti. Ypač intensyvūs mūšiai vyko tarp pulko kairiojo sparno ir Septintojo pėstininkų pulko dešiniojo sparno ties Užušiliais, nes dėl aiškiai nenustatytos skiriamosios linijos ir prasto ryšio šis tarpas buvo patogus priešui pulti³⁴⁰. Spalio 25 d. lenkai, remiami artilerijos, išmušė pulko karius iš Skėterių. Atsitraukusi kuopa užėmė 123 aukštumą netoli Skėterių. Septintajam pėstininkų pulkui atsiuntus 9-ajai kuopai į pagalbą savo karių, apie 17 val. Skėteriai, remiant artilerijai, vėl buvo atsiimti. Spalio 26 d. 12 val. 50 min. lenkai vėl puolė Skėterius. Apie puolimą tuoj buvo informuotas Septintojo pėstininkų pulko 2-ojo bataliono vadas. Bataliono artilerija apšaudė lenkus į rytus nuo Bartkuškio. Į mūšį įsijungė ir prie Ketvirtojo pėstininkų pulko priskirta artilerija. Lenkų puolimas buvo atremtas³⁴¹. Lenkai dar du kartus puolė, bet nesėkmingai³⁴². 20 val. buvo gautas l. e. divizijos vado pareigas plk. ltn. E. Adamkavičiaus įsakymas, nesant galimybių, laikytis užimtose pozicijose, atsitraukti į liniją Ramoniškiai–Musninkai–Taučiuliai–Levainių dvaras–Širvintos upė³⁴³.

Spalio 23 d. buvo gana rami, spalio 24 d. lenkų žvalgai apšaudė Kiemelius, 4 pulko žvalgus lenkai paėmė į nelaisvę³⁴⁴.

Spalio 25 d. 14 val. 30 min. didelės lenkų pajėgos iš dviejų pusių – nuo Bartkuškio ir Užublandžių – vėl puolė Skėterius. Po pusę valandos trukusio smarkaus apšaudymo jie atakavo Skėterius ir lietuvius privertė pasitraukti. Lietuviai užėmė pozicijas 123 aukštumoje netoli Skėterių. Siekiant atkurti buvusią padėtį, iš pulko rezervo buvo pasiūsta viena kuopa, artilerija savo ugnį irgi nukreipė į Skėterius. Tuo metu lenkai puolė į baro centrą, tačiau, atvykus rezervo kuopai, lietuviai perėjo į kontrpuolimą. Mūšis tęsėsi daugiau kaip 2 val. Lietuviai, apmėtę rankinėmis granatomis, lenkus privertė trauktis. Skėteriai buvo atsiimti³⁴⁵.

Naktį iš spalio 25 į 26 d. lenkai prieš pulko barą pradėjo kasti apkasus, tačiau, kai buvo apšaudyti iš artilerijos, darbų nebetęsė. Spalio 26 d. 13 val. apie 70–90 lenkų karių su dviem kulkosvaidžiais vėl puolė Skėterius. 16 val. lenkų žvalgyba pasirodė prie Viršuliškių ir Pajuodžių, taip pat dešiniajame sparne – prie Pakalniškių. 18 val. lenkai vėl puolė Skėterius. Visus jų puolimus pulko kariai atrėmė³⁴⁶.

340 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 68.

341 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko Karo veiksmų žurnalas. 1920 metų // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 238, l. 1.

342 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko mūšių aprašymas laikotarpyje nuo 13 spalio iki 21 lapkričio imt. // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 57.

343 Telefonograma Nr. 211 // Ten pat, l. 7.

344 Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 23 a. p.

345 Ten pat.

346 Ten pat, l. 24.

Spalio 28 d. pavakare buvo gautas divizijos vado nurodymas 2 pulko kuopas pasiųsti Septintojo pėstininkų pulko vado žinion, o iš ten – į Devintąjį pėstininkų pulko barą padėti likviduoti lenkų puolimo padarinių. 19 val. kuopos išvyko. Tačiau kitos dienos ryte, 9 val. 45 min., lenkai gausiomis pajėgomis ėmė pulti 1-osios pulko kuopos barą. Tuoju kuopai į pagalbą buvo pasiųsta artilerija. Apie puolimą buvo pranešta divizijos vadui ir Septintajam pėstininkų pulkui. Vėliau paaiškėjo, kad tai buvo lenkų dėmesį atitraukiantis manevras. Pagrindinės jų pajėgos puolė Ramoniškes, bet pulko kulkosvaidžiai, išdėstyti aukštumoje, ir artilerija sutelkta ugnimi puolimą sustabdė. 10 val. 45 min. puolimas buvo atmuštas. 11 val. 20 min. lenkai pasirodė 9-osios kuopos bare, bet apšaudyti pasitraukė³⁴⁷.

Spalio 31 d., kad išsiaiškintų, kur yra priešas, pulkas atliko sustiprintą žvalgybą. Žvalgyba buvo sėkminga, apie priešą buvo surinkta daug vertingos informacijos³⁴⁸.

Lapkričio 1 d., apie 9 val., lenkai pradėjo pulti 1-osios kuopos barą ties Skėteriais, apie 10 val. – pulko vidurinį barą. Visą barą apšaudė artilerija. Šiuos puolimus pulko kariai atrėmė. Iš suimto lenkų belaisvio sužinota, kad prieš pietus buvo atliekama tik sustiprinta žvalgyba, bet gauta pastiprinimo ir tikrasis puolimas prasidės po pietų. Puolimo tikslas – pralaužti lietuvių frontą Ketvirtojo pėstininkų pulko saugomame bare ir nustumti lietuvius iki Šventosios.

Iš belaisvio gauta informacija buvo tiksli. Po pietų prasidėjo puolimas visame pulko saugomame bare. Priešo artilerija šaudė į lietuvių apkasus. Lenkai keliose vietose bandė pralaužti lietuvių gynybą, bet buvo atmušti. Padėtis tapo rimta. Ketvirtojo pėstininkų pulko vadas kreipėsi į Septintojo pėstininkų pulko vadą, kad būtų grąžintos jo žinion perduotos kuopos. 1-oji pulko kuopa nedelsiant, 2-oji – kiek vėliau buvo nusiųstos atgal į pulką. 16 val. 15 min. 1-osios kuopos bare nuo Kernavės pusės pasirodė maždaug batalionas lenkų. Tuo metu pulko artilerijos sviediniai baigėsi, o apie 17 val. jo pozicijas smarkiai apšaudė prieš artilerija. 16 val. prasidėjo sutelktas lenkų puolimas Skėterių kryptimi. Jų artilerija šaudė į gynėjų įrengtus apkasus. Skėterius lenkai puolė iš dviejų pusių. Staiga buvo pastebėta, kad nuo Kernavės atvyksta dar vienas lenkų batalionas, jis įėjo į mišką ties 3-iosios kuopos baru. Beveik tuo pat metu lenkų artilerija paleido ugnį į viduriniame bare buvusius 3-iosios kuopos apkasus. 17 val. priešas atakavo Skėterius, bet pulko kariai, panaudoję granatas, jų puolimą atrėmė. Lenkai, patyrę nemažai nuostolių, atsitraukė. 17 val. 30 min. dalis jų pajėgų vėl puolė Skėterius, kiti, apėję Skėterius, – besiginančius iš užnugario. 17 val. 35 min. pulko kariai iš Skėterių išėjo. Deja, besiveržiant iš apsupties teko palikti

347 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko Karo veiksmų žurnalas. 1920 metų // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 238, l. 2–3.

348 Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // Ten pat, b. 79, l. 24 a. p.

Atsargos kuopos
karininkai su vadu
ltm. T. Vidugiriu.
Kairėje sėdi
vrš. K. Augulis, dešinėje –
vyr. psk. P. Dragūnevičius
(VDKM)

sužeistus ir nukautus bendražygius, lenkams atiteko ir 1 kulkosvaidis. Vėliau paaiškėjo, kad lenkai užėjo lietuviams į užnugarį per Septintojo pėstininkų pulko barą, nes šio pulko sargybos pasitraukė, apie tai nepranešusios Ketvirtajam pėstininkų pulkui.

Tuo pačiu metu vyko aršūs mūšiai ir viduriniame bare, bet ir ten lenkai buvo atmušti. Jų artilerija visą dieną šaudė į pulko karių apkasus, ir tik dėl to, kad sprogo tik 5–10 proc. paleistų sviedinių, apkasuose buvo galima atsilaikyti. Apskritai tą dieną lenkai sviedinių negailėjo, o lietuvių artilerijos veiksmas buvo riboti dėl jų trūkumo. Faktiškai į 10 lenkų iššautų sviedinių pulko artilerija galėjo atsakyti tik vienu šūviu.

Apie 17 val. 50 min. mūšis aprimo, tačiau pastebėta, kad kairiajame pulko sparne telkiasi lenkų pajėgos. 18 val. 7-oji kuopa perėjo į puolimą, kad atsiimtų Skėterius. Puolimą parėmė Septintojo pėstininkų pulko artilerija. Kuopos paremti buvo pasiūstas pulko karių būrys. 20 val. lietuviai Skėterius atsiėmė. Tą dieną 1 pulko karys buvo nušautas, 4 kariai sužeisti, 10 – dingo be žinios³⁴⁹.

Lapkričio 1–3 d. fronte buvo beveik ramu. Lapkričio 4 d. 22 val. nemažos lenkų pajėgos vėl mėgino pulti Skėterius, bet artilerijos buvo atmuštos. Apie 23 val. lenkai pasitraukė.

Lapkričio 5–11 d. vyko tik žvalgų mažesni ir didesni susirėmimai³⁵⁰.

Tuo metu fronte esančias dalis lankė armijos vadas gen. S. Žukauskas. Jis buvo ir Ketvirtajame pėstininkų pulke. Į Musninkus generolas atvyko lapkričio 9 d. Prie 1-ojo bataliono štabo jį pasitiko pulko vadas. S. Žukauskas įsakė tuoj pat surinkti Musninkuose esančias kuopas apžiūrai atlikti. Jis pastebėjo, kad

349 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko Karo veiksmų žurnalas. 1920 metų // Ten pat, b. 238, l. 4 a. p.–5; 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko mūšių aprašymas laikotarpyje nuo 13 spalio m. iki 21 lapkričio imt. // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 58–59; Ketvirtąjo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 25–26.

350 Ketvirtąjo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 27.

daug kareivių blogai aprenkti, trūksta durtuvų, o kareiviai pasiskundė dėl prasto maisto. Armijos vadas pažadėjo pasirūpinti, kad maistas būtų pagerintas. Jis buvo užsukęs į 1-ąją, 9-ąją ir Atsargos kuopas, apžiūrėjo jų pozicijas. Atsargos kuopos vadą lt. J. Vidugirį už tvarką kuopoje pagyrė³⁵¹.

Lapkričio 12 d. pulko žvalgai surengė sustiprintą žvalgybą. Jie, vadovaujami lt. J. Gėgžnos, išėję iš Kiemelių, pradėjo žvalgyti vietovę. Kairysis žvalgų būrys, priėjęs Plikiškes, rado 37 lenkus, kurie buvo įsirengę apkasus Plikiškių priegose. Žvalgai atakavo lenkus, paėmė 1 belaisvį ir 1 kulkosvaidį. Lenkai, apimti panikos, išsibėgiojo, palikę 1 žuvusįjį ir kelis sužeistus kareivius, tačiau netrukus susitvarkė ir iš Darkuškių puolė lietuvių žvalgus. Žvalgai atsišaudydami pasitraukė³⁵². Kiti būriai užėmė Osinuvką. Lenkai bandė užėti į lietuvių žvalgų užnugarį ir užkirsti jiems atsitraukimo kelią. Tačiau šis manevras buvo pastebėtas, ir lietuvių žvalgai atsitraukė Papiernios kryptimi. Po kiek laiko lenkai užėmė Papiernią, iš ten apšaudė Kiemelius³⁵³.

Lapkričio 13 d. 11 val. lenkai pradėjo šaudyti į visų kuopų barus. Papiernios kaime jie pastatė bombosvaidį ir apšaudė 7-osios, 5-osios, 6-osios ir Mokomosios kuopų barus. Pulko artilerijai paleidus ugnį, kuriam laikui šūviai liovėsi, bet apie 16 val. vėl atsinaujino. Lietuvių artilerijai vėl ėmus šaudyti – nutilo. Lenkams liovusis šaudyti, pulkas išsiuntė žvalgus³⁵⁴.

Lapkričio 14 d. 16 val. lenkai iš artilerijos priemonių pradėjo šaudyti į visą pulko ginamą barą. Maždaug po valandos prie Kiemelių esančias pulko dalis jie puolė pasitelkę kulkosvaidžius ir bombosvaidžius. Skėterius atakavo maždaug 3 kuopos lenkų. 17 val. jie išstūmė lietuvius iš Čirkų, šie pasitraukė į apkasų liniją. 17 val. 30 min. lenkai užėmė pusę Skėterių. Šią miestelio dalį gynė naujokai. Kiti Skėterių gynėjai pasidalijo į 2 dalis: viena – toliau liko gintis, kita – perėjo į ataką ir, panaudojusi rankines granatas, lenkus iš kaimo išmušė. Tuo pat metu priešas atakavo Kiemelius ir tarp Kiemelių ir Skėterių esančius apkasus. Pasinaudodami tamsa, lenkai tiek priartėjo prie lietuvių pozicijų, kad jų nebebuvo galima apšaudyti iš kulkosvaidžių. Šią jų ataką pavyko atlaikyti tik rankinėmis granatomis. Nepavykus prasiveržti, lenkai dar kelis kartus puolė kairiajame pulko bare, buvo priartėję prie apkasų ir šaukdami puolė į ataką, tačiau visus kartus buvo atmušti. Šiuo atveju pulko kariams labai pravertė gilūs ir gerai įrengti apkasai. 19 val. 40 min. mūšis baigėsi³⁵⁵.

351 Įsakymas kariuomenei Nr. 486. 1920 m. lapkričio 19 d.; 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko Karo veiksmų žurnalas. 1920 metų // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 238, l. 6–7.

352 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko mūšių aprašymas laikotarpyje nuo 13 spalio m. iki 21 lapkričio imt. // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 59.

353 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko Karo veiksmų žurnalas. 1920 metų // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 238, l. 6.

354 Keturtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // Ten pat, b. 79, l. 28–29.

355 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko mūšių aprašymas laikotarpyje nuo 13 spalio m. iki 21 lapkričio imt. // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 60.

Visą lapkričio 15 d. lenkai bandė įsitvirtinti prieš lietuvių pozicijas, bet šie artilerijos ugnimi juos nuvydavo atgal³⁵⁶.

Lapkričio 16 d. apie 30 lenkų, užėmę Papiernią, iš kulkosvaidžių pradėjo šaudyti į pulko apkasus ties Kiemeliais. Tada 7-osios kuopos vado P. Pusero fon Millerio vadovaujami 12 kareivių, pasitelkę kulkosvaidį, išvijo lenkus iš Papiernios į mišką³⁵⁷.

1920 m. lapkričio 17 d. maždaug 4 lenkų brigados, kad užimtų Ukmergę ir Kauną, pradėjo puolimą visu frontu Dubingių–Giedraičių–Širvintų–Musninkų linijoje, kurią saugojo Antrasis, Ketvirtasis, Septintasis ir Devintasis pėstininkų pulkai. Be to, jis pasiuntė apie 11 eskadronų kavalerijos grupę per Dubingių–Giedraičių ežerų tarpekį Kurklių–Kavarsko–Kėdainių kryptimi, kad sukeltų Lietuvos kariuomenės užfrontėje sumaištį, demoralizuotų kariuomenę ir taip padėtų savo pėstininkams užimti Kauną.

Apie 9 val. lenkų artilerija apšaudė visą Ketvirtojo pėstininkų pulko ginamą fronto barą. Pulko artilerija atsakė tuo pačiu. 11 val. 30 min. į puolimą perėjo lenkų pėstininkai Skėterių rajone, tačiau, apšaudyti artilerijos ir pulko karių, pasitraukė į mišką. Apie 16 val. buvo pastebėtas lenkų susitelkimas, tačiau puolimo jie neatnaujino. 16 val. 30 min. Septintojo pėstininkų pulko vadas pranešė, kad 2 jo apsuptos kuopos, nebegalėdamos atsilaikyti, traukiasi. Apie 18 val. divizijos vadas pranešė, kad Septintasis pėstininkų pulkas neatlaikė lenkų spaudimo ir pasitraukė. Buvo įsakyta atsitraukti ir Ketvirtajam pėstininkų pulkui. Pulko vadas batalionų vadams įsakė trauktis. Apie 23 val. pulkas atsitraukė į naujas pozicijas – Ramoniškės–Musninkai–Levainiai. Jose įsitvirtino apie 2 val. nakties. Pulko štabas persikėlė į Vinkšnabrasčio–Pasodninkų rajoną³⁵⁸.

Naktį, ieškodamos savo dalinio, į barą atėjo 3 Septintojo pėstininkų pulko kuopos. Kariai buvo pamaitinti, pernakvojo 1-ojo bataliono bare, o ryte, nurodžius, kur yra įsitvirtinęs Septintasis pėstininkų pulkas, buvo išsiųsti į savo vienetą.

Lapkričio 18-ąją visą dieną lenkai iš artilerijos šaudė į 1-osios kuopos barą ir neleido kasti apkasų. 16 val. 30 min. puolė Levainių dvarą. 17 val. kuopos kariai sutelktomis pastangomis puolimą atrėmė.

9 val. lenkai puolė 5-osios kuopos saugomą barą Musninkų rajone. Pulko vadas įsakė 1-ajam batalionui iš artilerijos priemonių apšaudyti puolančius lenkus. Artilerijos ugnis buvo veiksminga – priešo puolimas buvo sustabdytas³⁵⁹.

356 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko Karo veiksmų žurnalas. 1920 metų // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 238, l. 10.

357 Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // Ten pat, b. 79, l. 29 a. p.

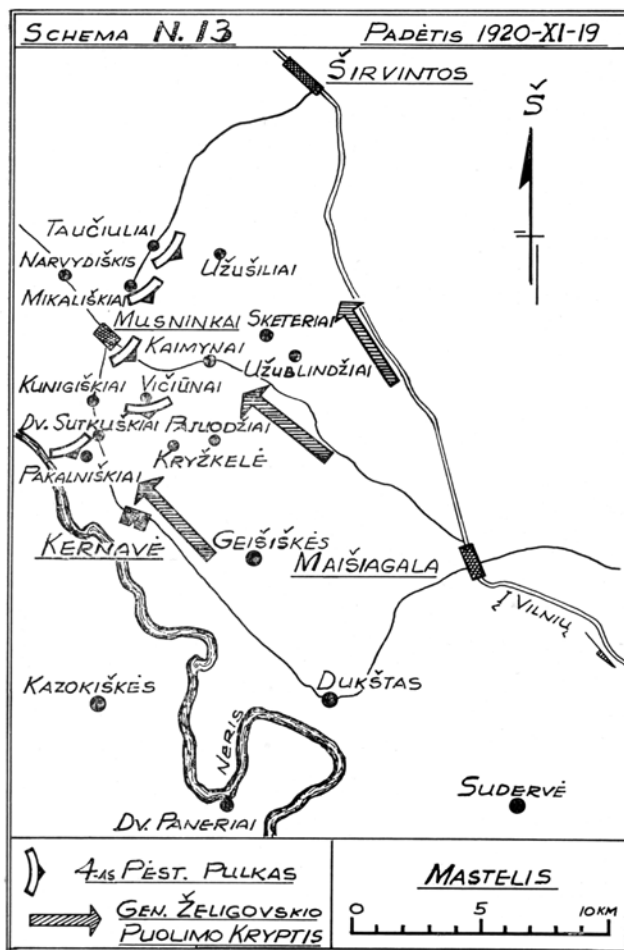
358 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko Karo veiksmų žurnalas. 1920 metų // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 238, l. 11; 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko mūšių aprašymas laikotarpyje nuo 13 spalio m. iki 21 lapkričio imt. // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 61; Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 29.

359 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko Karo veiksmų žurnalas. 1920 metų // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 238, l. 13.

Mūšis baigėsi apie 12 val. Nuo 13 iki 17 val. barą apšaudė lenkų artilerija. Buvo apšaudomi ir Musninkai. 19 val. lenkai vėl puolė Musninkus, bet buvo atmušti. Visą naktį prieš artilerija šaudė į Musninkus ir neleido kasti apkasų³⁶⁰.

Lapkričio 19 d., artilerijai intensyviai šaudant, nuo 7 val. 30 min. lenkai tęsė puolimą Musninkų–Mikališkių–Taučiulių–Užušilių linijoje (žr. 13 schema). Iš pradžių jie buvo gana silpni, bet, matyt, sulaukę paramos, sustiprėjo. Apie 2 batalionus lenkų pėstininkų susitelkė Užušilių rajone. Už jų pastebėta ir raitelių. Smarkiai šaudė lenkų artilerija, ugnį nukreipusi į pulko štabą ir artilerijos bateriją. Intensyviai šaudė ir pulko artilerija. Kadangi lietuvių paleisti sviediniai sprogdavo, skirtingai nei lenkų, pulko artilerija labai pagelbėjo kariams atmušti lenkų atakas. 11 val.

lenkai susitelkę puolė Musninkus, 12 val. 50 min. – Kunigiškius. Ties pulko baru ir artilerijos baterija skraidė 3 lenkų lėktuvai. Jie numetė bombų, bet nuostolių nepadarė. Pulko artilerijos baterijai, kurią lenkai intensyviai apšaudė, buvo įsakyta persikelti į kitą vietą. Lietuvių žvalgai susekė, kad lenkų baterija stovi ties Užušiliais, todėl pulko artilerija pradėjo šaudyti į ją. 16 val. lenkai vėl perėjo į ataką, naudodami 2 sunkiuosius ir 4 lengvuosius kulkosvaidžius jie puolė Taučiulius. Padėtis pasidarė labai rimta, juo labiau kad nebuvo žinių iš kaimyninio Septintojo pėstininkų pulko. Lenkų artilerija

Padėtis 1920-11-19 (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 71)

360 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko mūšių aprašymas laikotarpyje nuo 13 spalio m. iki 21 lapkričio imt. // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 61; Ketvirtąjo pėst. pulko karo veiksmų dienyne // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 30 a. p.

taip smarkiai šaudė, kad per pakilusias prieš apkasus dulkes ir dūmus net nesimatė puolančių lenkų grandinių. Taučiulius gynė 37 pulko kariai, ginkluoti ir dviem kulkosvaidžiais. Netrukus lietuvių kulkosvaidžiai išėjo iš rikiuotės. Į vieną pataikė lenkų artilerijos sviedinys, kito nuo šaudymo perkaito vamzdis, baigėsi šoviniai. Puolančius lenkus pulko kariai bandė sustabdyti rankinėmis granatomis, tačiau ir jų greitai pristigo, todėl teko skubiai trauktis, o lenkai toliau tęsė puolimą. 16 val. 30 min. maždaug 3 lenkų kuopos užėmė Taučiulius.

Pasinaudojus tuo, kad ties Musninkais mūšis aprimo, viena kuopa iš Musninkų, kita – iš rezervo buvo perverstos atkurti lenkų pralaužto fronto. Apie 17 val. 30 min. iš Septintojo pėstininkų pulko vado buvo gauta žinia, kad jie užėmė Širvintas ir kad iš belaisvių sužinota, jog puolimo pajėgoms prieš Ketvirtąjį pėstininkų pulką sustiprinti pasiūstos 4 lenkų kuopos. Tuo metu į Taučiulius pasiūstos abi kuopos, pasinaudodamos tamsa, iš dviejų pusių priėjo prie pat kaimo ir atakavo ten esančius lenkus rankinėmis granatomis. Lenkai, nesitikėję tokio greito kontrpuolimo, išsibėgiojo palikę daug šautuvų ir amunicijos. Į nelaisvę buvo paimta 14 lenkų, o pralaužtas frontas atkurtas³⁶¹.

Lenkai, lapkričio 18 d. negalėję palaužti 5-osios kuopos pasipriešinimo, Musninkus pabandė užimti naktį iš lapkričio 19 į 20 d. Kuopos pozicijas puolė net du kartus, tačiau abu kartus kuopa jų puolimą atrėmė. 7 val. 30 min. lenkai vėl puolė kuopos pozicijas, apie 9 val. pradėjo 1-osios ir Mokomosios kuopų ginamų pozicijų ties Michališkiais puolimą, 10 val. jį plėtojo Musninkų kryptimi. Lenkų artilerija intensyviai apšaudė 1-osios ir 5-osios kuopų pozicijas, 1-ojo bataliono štabą ir pulko baterijos rajoną. Ši artilerijos ugnis būtų galėjusi padaryti daugybę nuostolių, tačiau ir šį kartą labai daug lenkų iššautų sviedinių nesprogo. Tuo metu labai pavojingai atsidengė pulko kairysis sparnas, nes Septintasis pėstininkų pulkas, kartu su Aštuntuoju pėstininkų pulku planavęs pulti Širvintas, atitraukė savo dešiniajame sparne buvusį būrį. Taip susidarė niekieno neginamas ruožas. Lenkai labai intensyviai puolė 1-osios kuopos barą, matyt, norėdami jį pralaužti ir mišku užėti pulkui į užnugarį. Net šį sutelktą puolimą pulko 1-osios kuopos kariai atlaikė. Apie 10 val. 30 min. lenkai pradėjo trauktis. Ko gero, čia buvo didžiausias artilerijos nuopelnas, ji labai sėkmingai apšaudė puolančius lenkus ir jos paleisti sviediniai, priešingai nei lenkų, sprogdavo. Kodėl taip buvo, galima tik spėlioti. Matyt, lenkų patrankų sviediniai turėjo kokių nors defektų arba buvo pasenę. Bet lietuviams tai tikrai išėjo į naudą.

Apie 11 val. vėl užvirė mūšis ties Musninkais, bet apie 12 val. 30 min. nurodo, tačiau lenkai beveik tuo pat metu pradėjo puolimą Kunigiškių kryptimi,

---

361 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko mūšių aprašymas laikotarpyje nuo 13 spalio m. iki 21 lapkričio imt. // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 62–63; Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 31.

6-osios kuopos bare. Lenkų puolimą parėmė 3 lėktuvai, bet ir vėl jie mėtė bombas netaikliai. Vėliau į 6-osios kuopos pozicijas ėmė šaudyti 4 patrankos. Dalį kuopos teko atitraukti į Rusteikiškius. Lenkai ugnį perkėlė į 2-ojo bataliono barą.

14 val. 50 min. lenkai ėmė pulti Rumyškių (?) kryptimi. Juos sutiko lietuvių artilerijos ugnis. 15 val. lenkai bandė pulti 9-ąją kuopą, tačiau buvo atmušti. Apie 15 val. 15 min. 3 lenkų kuopos sutelktai puolė Taučiulius. Padėtis tapo grėsminga. Maždaug tuo pat metu divizijos štabo viršininkas pranešė, kad Septintasis pulkas užėmė Širvintas. Pulkui buvo įsakyta, kai tik bus galima, pereiti į kontrpuolimą. Tuo metu ties Taučiuliais puolusių lenkų sulaikyti nepavyko, teko atsitraukti³⁶². Kad stabilizuotų padėtį, 7-osios kuopos 2-ajam būriui buvo įsakyta iš Musninkų vykti į Taučiulius ir atakuoti puolančius lenkus iš šono. Tačiau greitai sužinota, kad 1-oji kuopa, neatlaikiusi lenkų puolimo, išsibėgijo, o kuopos vadas būrininkas Kukinas atėjo į 3-iąją kuopą. Gavus šią žinią, 3-iosios kuopos vadui lt. K. Dulksniui buvo įsakyta, prie savo kuopos prijungus likusius 1-osios kuopos kareivius, vykti į Taučiulių rajoną.

Apie 20 val. 2-ojo bataliono vadas išsiuntė sustiprintą žvalgų grupę. Žvalgai nuėjo net iki Kernavės, tačiau lenkų niekur nesutiko. Tuo metu, lapkričio 21 d. paryčiais, lenkai pradėjo pulti Musninkus, o žvalgai buvo atkirsti ir apsupti. Prasadėjo mūšis. Žvalgams pavyko prasiveržti, tačiau 2 kariai buvo sužeisti, 5 – dingo be žinios³⁶³.

Apie 20 val. sužinota, kad į Ukmergę atvyko armijos vadas gen. S. Žukauskas ir pats ėmėsi vadovauti vykstančioms kautynėms. Jis paskambino Ketvirtojo pulko vadui ir pranešė, kad pusė grobio, kurį iš lenkų paėmė Septintasis pėstininkų pulkas, bus perduota Ketvirtajam pėstininkų pulkui. Be to, pasakė, kad į Čiobiškį pasiųstas Penktasis pėstininkų pulkas liks atsargoje. Taip pat informavo, kad bus bandoma susigrąžinti prarastas pozicijas.

22 val. 30 min. lenkai vėl atnaujino Musninkų puolimą. 7-oji kuopa buvo atitraukta į Musninkus. Maždaug tuo metu pulko 3-ioji kuopa atsiėmė Taučiulius ir, toliau puldama, užėmė Užušilius³⁶⁴.

Šis sėkmingas lietuvių puolimas, matyt, paveikė lenkus, nes jie ėmė trauktis. Lapkričio 20 d., apie 2 val. nakties, jie paliko Skėterius ir Kiemelius. Tik ryte vėl užėmė pozicijas. Apie 9 val. pradėjo apšaudyti Taučiulius ir Musninkus, bet pėstininkai nepuolė. 12 val. 30 min. divizijos vadas pranešė, kad Ketvirtojo pėstininkų pulko vado žinion perduodamas Penktojo pėstininkų pulko batalionas, o prireikus bus perduotas dar vienas. Atvykus Penktojo pėstininkų pulko

362 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko Karo veiksmų žurnalas. 1920 metų // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 238, l. 16–18.

363 Ten pat, b. 239, l. 1–2.

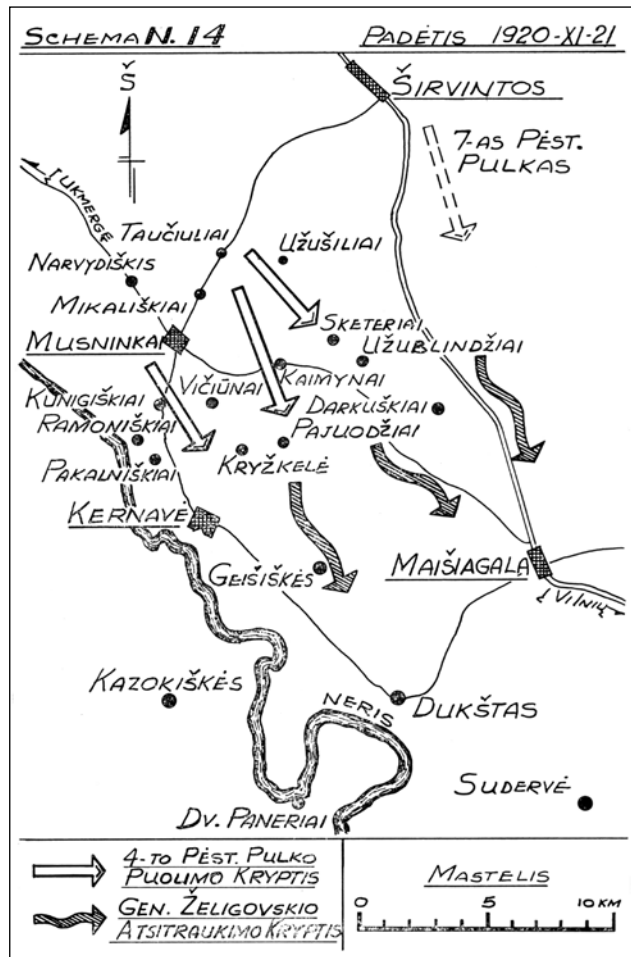
364 Ten pat, l. 2.

batalionui, pulko vadas įsakė pereiti į kontrpuolimą ir užimti senąją liniją Ramoniškiai–Skėteriai. Buvo susisiepta su Trečiuoju pėstininkų pulku, kurio vadas pažadėjo, kad pulko puolimą parems artilerijos ugnimi. 15 val. 40 min. Trečiojo pėstininkų pulko vadas pranešė, kad jo pasiūsta sustiprinta žvalgų grupė lenkų nedaro. Bet Ketvirtojo pėstininkų pulko žvalgai susidūrė su lenkais. Buvo sunkiai sužeistas lttn. A. Narakas ir 4 kareiviai³⁶⁵.

Tą pačią dieną divizijos vadas įsakė pulkti priešą visame pulko ruože (žr. 14 schemą). Ketvirtojo pėstininkų pulko vadas, vykdydamas divizijos vado įsakymą, išleido operatyvinį įsakymą, pagal kurį pulkas buvo suskirstytas į dvi voras.

Dešiniajai vorai (3 kuopos, 15 kulkosvaidžių, 10-osios baterijos 2 būriai ir 15 raitelių žvalgų), vadovaujamai kpt. J. Andrašūno, buvo įsakyta susitelkti Kunigiškių rajone, lapkričio 21 d. pradėti puolimą ir užimti Ramoniškių–Pajuodžių liniją. Užėmus šią liniją, persekioti besitraukiantį priešą, palaikant ryšį su kairiosios voros dalimis.

Kairiajai vorai (3 kuopos, 14 kulkosvaidžių, 10-osios baterijos 2 būriai ir 12 raitelių žvalgų), vadovaujamai kpt. J. Vidugirio, nurodyta susitelkti Taučiulių rajone, lapkričio 21 d. 5 val. pradėti puolimą ir užimti liniją Pajuodžiai–Skėteriai. Užėmus šią liniją, persekioti besitraukiantį priešą³⁶⁶.

Padėtis 1920-11-21 (Variakojis J. Karaliaus Mindaugo pulkas, p. 73)

365 Ten pat, l. 4–5.

366 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 70.

4-ojo pėstininkų pulko raitoji kuopa (VDKM)

1-ojo bataliono karininkai su vadu kpt. J. Vidugiriu (sėdi viduryje) (VDKM)

Dar rengiantis puolimui, lapkričio 21 d. 2 val. 30 min. buvo gautas diviziono štabo pranešimas, kad Tautų Sąjungos Karinės kontrolės komisija su plk. P. Chardigny priešakyje įsakė sustabdyti kovos veiksmus. Iš diviziono štabo buvo išsiųsta telegrama, kad kovos veiksmai bus sustabdyti 9 val. Taigi, iki 9 val. dar buvo laiko įvykdyti pulkui iškeltą uždavinį³⁶⁷.

Pulko vadas, kaip minėta, dalinį padalijo į dvi voras ir 6 val. ryto pradėjo puolimą. Kairioji vora be mūšio užėmė Užušilius, vėliau su lenkais susikovė 128 aukštumoje ir ją užėmė, paskui iš dviejų pusių ėmė pulti Skėterius. Lenkai, apimti panikos, išsibėgiojo. 9 val. jau buvo užimti Skėteriai ir Kiemeliai. Kadangi buvo įsakyta 9 val. kovos veiksmus nutraukti, voros kariai puolimą sustabdė.

³⁶⁷ 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko Karo veiksmų žurnalas. 1920 metų // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 239, l. 6.

Tuo metu dešinioji vora, energingai puldama, užėmė senuosius apkasus ir išsiuntė žvalgus Kernavės link. Viena kuopa liko apkasuose, o dvi kuopos iš Kunigiškių puolė Vičiūnus, juos užėmė ir toliau spaudė lenkus Kryžiaukoje, Pajuodžiuose ir Vaitkūnuose. Nors iš pradžių jie įnirtingai priešinosi, greitai pasipriešinimas buvo palaužtas, o minėtos vietovės 8 val. 20 min. užimtos ir lenkai vejami toliau. Buvo sužeista nemažai kareivių, bet jie, pagauti ūpo, vijo lenkus, kiek turėjo jėgų, ir sustojo tik tada, kai jau nebegalėjo bėgti. Lenkai neatlaikė tokio energingo puolimo ir panikos apimti pasileido bėgti. Tačiau 9 val. puolimą teko sustabdyti³⁶⁸.

Šios operacijos metu pulko kariai net 29 lenkus paėmė į nelaisvę. Pulko nuostoliai: 2 kareiviai žuvo, 1 karininkas ir 17 kareivių buvo sužeisti.

Veiksmingas pulko pasipriešinimas L. Želigovskio kariuomenei ir faktinis laimėjimas prieš lenkus prilygsta lietuvių pergalėms prie Širvintų ir Giedraičių. Pulko kariai pasiaukojama kova daug prisidėjo prie L. Želigovskio kariuomenės pralaimėjimo.

Lapkričio 22 d. pulko vadas kpt. J. Variakojis išvyko į karo ligoninę. Pulkui laikinai vadovauti buvo paskirtas plk. ltn. B. Bilminas, jo padėjėju – kpt. J. Vidugiris³⁶⁹.

Per paskutines kautynes su gen. L. Želigovskio divizijomis Ketvirtasis pėstininkų pulkas ties Musninkais atlaikė patį didžiausią priešo spaudimą ir taip prisidėjo prie lenkų pralaimėjimo.

Per šias paskutines kautynes 1-ajam batalionui vadovavo kpt. J. Vidugiris, 2-ajam batalionui – kpt. J. Andrašūnas; 1-ajai kuopai – vyr. ltn. N. Kukinas, 2-ajai kuopai – vyr. ltn. E. Šalkauskas, 3-iajai kuopai – mjr. Šulga ir ltn. J. Šurna, 4-ajai kuopai – vyr. ltn. E. Villeris, 5-ajai kuopai – vyr. ltn. M. Elisiejevas, 6-ajai kuopai – vyr. ltn. R. Vaitkevičius, 7-ajai kuopai – kpt. Puseras fon Milleris, 8-ajai kuopai – ltn. J. Bausys ir A. Gaušas, 9-ajai kuopai – vyr. ltn. A. Antanaitis; 1-ajai kulkosvaidžių kuopai – ltn. K. Taruška, 2-ajai kulkosvaidžių kuopai – vyr. ltn. V. Snarskis ir vyr. ltn. N. Dambrauskas, 3-iajai kulkosvaidžių kuopai – kpt. A. Mikelėnas ir K. Dulksnys; Raitųjų žvalgų komandai – vyr. ltn. J. Kubilius, Ryšių komandai – karo vald. Kalis, Ūkio daliai – mjr. V. Petrauskas, Komendanto komandai – A. Gepfneris, Ūkio kuopai – vyr. ltn. Č. Bartkevičius. Kapelionu buvo paskirtas kun. V. Balandis, adjutantu – ltn. A. Pabedinskas³⁷⁰.

1920 m. kautynėse su lenkais pulkas išėikvojo: vokiškų šovinių – 671 240 vnt., rusiškų šovinių – 131 710 vnt., granatų su kotais – 1326 vnt., apvalių

368 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko mūšių aprašymas laikotarpyje nuo 13 spalio m. iki 21 lapkričio imt. // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 63–64.

369 Įsakymas 4 p. p. Nr. 327. 1920-11-22 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 14, l. 773.

370 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p.73–74.

Žuvusių pulko karių atminimo lenta (V. Zabiėlos nuotraukos)

granatų – 873 vnt.³⁷¹ Be to, kovų su želigovskininkais metu priešui atiteko nemažai pulko turto (žr. 1 priedą).

Kovose dėl nepriklausomybės žuvo 3 pulko karininkai ir 69 kareiviai (žr. 2 priedą). Už pasižymėjimą kovose Vyčio Kryžiaus ordinu buvo apdovanoti 33 pulko karininkai ir 186 kareiviai, Prancūzijos medaliais – 6 pulko kariai³⁷².

IV. VYKDANT NEUTRALIOSIOS ZONOS APSAUGĄ

Kovos su Lenkijos kariuomene baigėsi 1920 m. lapkričio 29 d., Tautų Sąjungos Karinės kontrolės komisijai tarpininkaujant, Kaune, geležinkelio stotyje, pasirašyta lietuvių ir lenkų sutartimi dėl karo veiksmų tarp L. Želigovskio ir lietuvių kariuomenių nutraukimo 1920 m. lapkričio 30 d. 24 val. (nuo Valkininkų iki Jonišio). Abi pusės įsipareigojo perduoti karo belaisvius Tautų Sąjungos Karinės kontrolės komisijos žinion ir tarp kariuomenių nustatyti neutraliąją zoną.

Buvo nustatyta lietuvių linija: Jakėnai (Varėnos r.)–Strielčiškės–Kalėnai–Spengleninkai–Panošiškės–Žuklijai–Salovškės–Sprindžius–Strėva–Stareinė–

371 Žuvusių laike mūšių 1920 metais artilerijos turto sąrašas // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 35, l. 9.

372 Trumpa 4 pėst. pulko istorinė apžvalga nuo 1919 m. // Ten pat, b. 257, l. 82.

Daugirdiškės–Chovščizna–Naujalaukis–Katiliškės–Seibutonys–Malūnėlis–geležinkelio tiltas per Bražuolę Vievio r.–Amerynis–Paaliosė–kairysis Neries krantas iki Valiukiškių–Vičiūnai–Daubariškiai–Užušiliai–Pasiekiai–Rymučiai–Šniponys–Akmeniai–Kiemeliai–Uličėlė–Pajuodžiai–Juodiškių dvaras–Kiemento ežero vakarinis ir šiaurinis krantai–Alka–Balošo ežero šiaurinis krantas–Labaišškiai–Joniškis.

Lenkų nustatyta linija: Degsnės–Tiltai–Rudiškės stotis–Obeliai–Julijanava–Senas Malūnas–Seimėnai–Alsakiai–Kunigaikštinė–Donitai–Miciūnai–Lazdėnai–Joteliūnai–Bražuolė–Šurmonys–dešinysis Neries krantas iki Padvarių–Pakalniai–Sibirauka–Plekiškės–Jauniūnai–Birkiai–Kvakšai–Miegučiai–Nugariai–Narūniškės–Burkila–Jokūbonys–Skindariškės–Keidonėliai–Papirniukai–Merionys–Padubingė–Maciejava–Arnionys.

Tarp šių linijų buvo palikta neutralioji zona³⁷³.

Pasibaigus kovoms su želigovskininkais, pulkas kurį laiką dar liko savo pozicijose. Lapkričio 23 d. vienam jo batalionui buvo įsakyta saugoti Ronamiškių–Skėterių barą, 2-ajam – būti rezerve Musninkų rajone, Ūkio daliai, Griežikų komandai – likti Jonavoje, Mokomajai komandai – apsistoti Liukonių dvare, pulko štabui su Žvalgų komanda – pasilikti Paširvintyje³⁷⁴.

Gruodžio 8 d. apsaugos funkcijas perėmė 2-asis batalionas, 1-asis – pasitraukė į Musninkų apylinkes, į rezervą³⁷⁵.

Gruodžio 11 d. 10 val. 30 min. 2-ojo bataliono vadas informavo pulko vadovybę, kad į Viršuliškių dvarą atvyko lenkai – 18 raitelių su karininku ir 40 pėstininkų – ir nori išvežti visą turtą. Pulko kariai per civilius perspėjo lenkus, kad atsitrauktų, nes kitaip paleis ugnį, tačiau lenkai nepakluso. Artilerijai buvo įsakyta dvarą apšaudyti, kariai ją parėmė iš kulkosvaidžių ir šautuvų. Apimti panikos lenkai išsibėgiojo. Vienas lenkas buvo nukautas, keli – sužeisti³⁷⁶.

Gruodžio 12 d. apie 17 val. apie 100 lenkų pėstininkų ir 50 raitelių atvyko į Kiemelius ir ėmė plėsti gyventojus. Prieš juos buvo pasiūsta pulko kuopa, remiama artilerijos, ji lenkus išvaikė. Apie 18 val. į lietuvių pusę perėjo vienas lenkų karininkas³⁷⁷.

Gruodžio 13 d. 1 val. lenkai užpuolė pulko sargybą Vileikiškiuose, taip pat sargybą miške tarp Vileikiškių ir Pakalniškių. Susišaudymas truko apie pusę valandos. Lenkai pasitraukė. Vienas lietuvis kareivis dingo be žinios³⁷⁸.

Tą dieną 3-iajai artilerijos baterijos, buvusios pulke, Mokomajai komandai, pulko komendantui, sanitarų komandai ir kitoms mažoms dalims buvo įsakyta

373 LCVA, f. 929, ap. 3, b. 888, l. 142.

374 Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 79, l. 33 a. p.

375 Ten pat, l. 34 a. p.

376 Ten pat.

377 Ten pat.

378 Ten pat.

Iškilmės švenčiant
4-ojo pėstininkų
pulko dvejų
metų sukaktį
(VDKM)

Kariai prie
žuvusio draugo
kapo. 1921 m.
sausio 23 d.
(VDKM)

vykti į Jonavos rajoną, pulko 1-ajam ir 2-ajam batalionams – išvykti, kai juos pakeis Pirmojo pėstininkų pulko dalys. Pasikeitimas įvyko gruodžio 14 d., tą pačią dieną batalionai išvyko į Jonavos rajoną. Tačiau ten visas pulkas išbuvo neilgai, nes jau gruodžio 17 d. jo 3-iajam batalionui ir komandoms buvo įsakyta grįžti atgal. Vykdydamas įsakymą gruodžio 20 d. pulko 3-iasis batalionas atvyko į Levainių dvarą. 3-ioji kuopa apsistojo Grigaliūnuose, 8-oji – ? (vietovės pavadinimas neįskaitomas – G. S.), 9-oji – Taučiuose (Taučiuliuose?), 3-ioji kulkosvaidžių kuopa – Ėriškiuose. Bataliono vadas liko Levainių dvare³⁷⁹.

Kiek žymesnis bataliono karių susirėmimas su lenkais įvyko gruodžio 29-ąją. Tą dieną lenkai bandė apiplėšti Viranliškių (Viršuliškių?) dvarą, bet apšaudyti iš kulkosvaidžių atsitraukė³⁸⁰.

379 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko Karo veiksmų žurnalas. 1920 metų // Ten pat, b. 239, l. 7.

380 Ketvirtojo pėst. pulko karo veiksmų dienynas // Ten pat, b. 79, l. 35.

4-ojo pėstininkų pulko karininkai su I divizijos vadu gen. ltn. S. Nastopka (VDKM)

1921 m. sausio pradžioje iš lenkų nelaisvės pradėjo grįžti karo belaisviai. Į pulką grįžo 159 kariai³⁸¹. Net ir grįžus belaisviams, trūko kareivių, nes pulko nuostoliai per kovas su želigovskininkais buvo kur kas didesni, todėl jo vadas kpt. J. Variakojis 1921 m. vasario 26 d. kreipėsi į I pėstininkų divizijos vadą, prašydamas iš atsargos dalių į pulką atsiųsti 200–300 apmokytų kareivių, jeigu to padaryti būtų neįmanoma, tai bent paremti naujokais³⁸². Tačiau panašių problemų turėjo ir kiti pulkai, o jos taip greitai, kaip norėjosi, išspėstos nebuvo.

Dėl maisto trūkumo 1921 m. sausio 14 d. Antrojo pėstininkų pulko Ūkio kuopoje, dislokuotoje Beržų dvare netoli Jonavos, kilo maištas. Jo slopinti buvo pasiūsta Ketvirtojo pėstininkų pulko Mokomoji kuopa. Maištas buvo nuslopintas, tačiau šis atsitikimas pulko vadovybę privertė daugiau dėmesio skirti kareivių aprūpinimui³⁸³.

1921 m. vasario 1 d. I pėstininkų divizijos vadas gen. ltn. S. Nastopka įsakė nuo vasario 10 iki 12 d. Ketvirtojo pėstininkų pulko saugomą demarkacijos linijos barą perduoti Septintajam pėstininkų pulkui ir persikelti į Ukmergės rajoną, be to, perimti iš Septintojo pėstininkų pulko visas įgulus ir karantino sargybos

381 Sąrašas kareivių 4-o pėst. L. K. Mindaugo pulko, grįžusių iš lenkų belaisvės, kuriems išmokama pašalpa sumoje 100 auksinų // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 35, l. 4–7.

382 1921-02-26 4 pėst. pulko vado pranešimas I pėst. divizijos vadui // Ten pat, b. 28, l. 36.

383 LCVA, f. 510, ap. 1, b. 24, l. 88.

funkcijas ir būti divizijos rezerve³⁸⁴. Tačiau, pulkui dar tebesant senosiose pozicijose, naktį iš vasario 3 į 4 d., apie vidurnaktį, į prieš 3-iosios kuopos barą esantį Viršuliškių dvarą atėjo keletas lenkų ir pradėjo šaudyti į sargybinius Daubariškių kaimo pozicijose. Susišaudymas truko apie 10 min. Iš Papiernios kaimo į sargybinius pradėjo šaudyti iš dviejų kulkosvaidžių. Lietuviai nuostolių nepatyrė³⁸⁵.

1921 m. vasario 11 d. pulko štabas išvyko iš Paširvinčio dvaro ir atvykęs į Ukmergę įsikūrė Kauno g. 17³⁸⁶. Greitai į Ukmergę ir Ukmergės apylinkes persikėlė visas pulkas ir pradėjo vykdyti iškeltas užduotis. Vienas pulko batalionas saugojo demarkacijos linijos barą.

Kadangi pulkas perėjo prie taikos meto užduočių, 1921 m. kovo pabaigoje jo patikrinti atvyko armijos inspektorius. Dėl rikiuotės pastabų inspektorius beveik neturėjo, tačiau dėl kareivių išvaizdos vadai išgirdo priekaištų. Daug kareivių buvo ilgais plaukais, todėl inspektorius jų išvaizdą įvertino tik kaip vidutinę. Pagrimo sulaukė Mokomoji kuopa, dėl arklių priežiūros pastabų nebuvo. Tačiau net 25 kareiviai pasiskundė, kad dar nėra gavę algos, daugeliui kareivių nebuvo kompensuota už asmeninius drabužius, kuriuos pulke dėvėjo, kareivių motinos negaudavo pašalpų. Dauguma kareivių skundėsi maisto kokybe. Į šiuos trūkumus armijos inspektorius atkreipė pulko vadovybės dėmesį.

Armijos inspektoriaus patikrinti kareivių ginklai buvo tvarkingi, tačiau paaiškėjo, kad sandėliuose laikomi surūdiję. Vadovaudamasis raportu, krašto apsaugos ministras ir einantis kariuomenės vado pareigas plk. ltn. K. Žukas įsakė juos pakeisti, o pulko vadui nurodė rūpintis tinkamu ginklų saugojimu³⁸⁷.

Iš pradžių, vos tik pradėjus kurti pulką, jo kariai buvo ginkluojami tais ginklais, kuriuos dalinys gaudavo. Jokių normų nebuvo, todėl pulkų ginkluotė labai įvairavo. 1921 m. kovo 21 d. KAM Rikiuotės skyrius pėstininkų divizijoms išsiuntė slaptą raštą, kuriame buvo sunorminta karių ginkluotė. Pagal jį pulko kariai turėjo būti apginkluoti:

karabinais – raitelių žvalgai prie pėstininkų pulkų, kulkosvaidžių kuopos, ryšių komandos;

revolveriais – visi viršilos;

kardais – visi viršilos, raiteliai žvalgai;

durtuvais – muzikantai;

šautuvais – visi likę kareiviai.

Taip pat buvo nustatyta, kiek kiekvienam ginklui turi būti išduota šovinių, kiek reikia sukaupti atsargų³⁸⁸.

384 Slaptas operatyvinis įsakymas I pėst. divizijai Nr. 5. 1921-02-01 // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 12, l. 5.

385 Telefonograma Nr. 68 // Ten pat, b. 43, l. 125.

386 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko Karo veiksmų žurnalas. 1920 metų // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 239, l. 9.

387 Įsakymai kariuomenei Nr. 69, 70. 1921 m. balandžio 6 d.

388 LCVA, f. 516, ap. 1, b. 28, l. 1.

Vykdam šį įsakymą pulko kariai buvo apginkluoti taip, kaip numatyta. Pulko karių ginklai, nenumatyti minėtame įsakyme, buvo gražinti į atitinkamus sandėlius.

1921 m. balandžio 24 d. į pulką, lankydamas kariuomenės dalis, atvyko krašto apsaugos ministras Jonas Šimkus. 1-osios kuopos kareivinėse ministras pastebėjo, kad kareivių išvaizda vidutinė. Kareivinėse buvo nešvaru, patalpos nevėdinamos. Trūko antklodžių, paklodžių ir čiužinių. Sandėlyje nebuvo tvarkos. Piramidės šautuvams laikyti buvo apdulkėjusios.

2-ojoje ir 3-iojoje kuopose ministras pamatė tą patį vaizdą. Gal kiek geresnė padėtis buvo Mokomojoje kuopoje.

Ministras pulko vadui įsakė skubiai pašalinti visus pastebėtus trūkumus, o trūkstamus reikmenis išsireikalauti iš Intendantūros. Ministro įsakyme rašoma:

„Jeigu pulkas tuo neaprupintas, tai čia ūkio vedėjo apsileidimas. Kreipiu į tai divizijos ir pulko vadų dėmesį. Ūkio vedėją įsakau nubausti 3 paromis daboklės ir apie išpildymą pranešti man.“³⁸⁹

Tuo metu padėtis ruože palei demarkacijos liniją buvo įtempta, nes lenkų valdžia, ir toliau Lietuvą laikanti laikina valstybe, šio susitarimo nesilaikė ir beveik nuo pirmosios dienos jį pažeidinėjo. Neutralioji zona tapo „niekieno žeme“. Dauguma jos gyventojų buvo lietuviai, dalis – nutautėję. Tiek lenkai, tiek lietuviai stengėsi savo pusėn patraukti neutraliosios zonos gyventojų simpatijas. Lenkai savo priešininkus šioje zonoje ėmė įvairiais būdais terorizuoti. Netrukus jų plėšikavimai, nepaklusnių gyventojų žudynės, o vėliau netoli neutraliosios zonos esančių lietuvių kariuomenės sargybų puldinėjimai tapo nuolatiniai³⁹⁰.

1921 m. balandžio 16 d. I pėstininkų divizijos vadas gen. ltn. S. Nastopka Pirmojo, Ketvirtojo ir Septintojo pėstininkų pulkų vadams išsiuntė labai skubų, visiškai slaptą raštą, kad, remiantis gautomis žiniomis, lenkai bandys išprovokuoti lietuvius juos pulti. Divizijos vadas įsakė divizijos dalims būti pasirengusioms kovai, kad prireikus priešui būtų duotas tinkamas atkirtis.

Divizijos vadas dalių vadus įpareigojo akylai stebėti, kad nė vienas kareivis neperžengtų demarkacijos linijos. Kiekvieną, pažeidusį šią liniją, įsakė areštuoti ir perduoti karo lauko teismui, nes turėta žinių, kad yra lenkų papirkėtų kareivių, kurie tai daro tyčia, kad suteiktų lenkams progą parodyti, jog lietuviai sulaužė paliaubas ir pirmieji puolė lenkus. Tuo pasinaudoję lenkai norį prieš lietuvius pradėti karo veiksmus.

Divizijos vadas pulkų vadams įsakė savo žinion perimti Šaulių organizacijos narius, pavienius šaulius ir partizanus ir prižiūrėti, kad jie nevykdytų jokių

389 Įsakymas kariuomenei Nr. 100. 1921 m. balandžio 29 d.

390 Lesčius V. Lenkų provokacijos neutralioje zonoje 1921–1923 metais // Karo archyvas, t. 22, p. 153.

Grupė pulko karių (VDKM)

ginkluotų veiksmų. Šaulius ir partizanus, peržengusius demarkacijos liniją, tuojau areštuoti ir perduoti karo lauko teismui, nes tarp šaulių yra asmenų, palaiKANČIŲ lenkus ir pasirengusių lietuviams pakenkti³⁹¹.

Gegužės 16 d. pulko vadas gavo visiškai slaptą divizijos vado įsakymą I pėstininkų divizijai. Jame rašoma, kad fronte su lenkais nuo sienos su Vokietija iki Latvijos sienos pastebėti lenkų 6 divizijų daliniai, be to, Lydoje sutelktos dar 2 divizijos. Prie demarkacijos linijos jie dar pritraukė apie 21 tūkst. pėstininkų ir 3 tūkst. raitelių. Pastebėta, kad priešas intensyviai savo dalinius pergrupuoja. Divizijos vadas padarė išvadą, kad lenkai nepatenkinti Briuselyje vykstančiomis derybomis ir gali pradėti atvirą agresiją prieš Lietuvą. Divizijos pulkams divizijos vadas įsakė intensyviai rengtis atremti puolimą, bet jokių būdų nepasiduoti lenkų provokacijoms. Ketvirtojo pėstininkų pulko vadui kpt. J. Variakojui buvo įsakyta, pasikeitus saugomais barais su Pirmuoju pėstininkų pulku, vieną batalioną vis tiek laikyti prie demarkacijos linijos priešui stebėti.

Divizijos vadas nustatė laikinąją gynybos liniją. Ji turėjo eiti Šventosios upe. Pulkų vadams įsakė pasirengti sunaikinti visus medinius tiltus iki linijos Jonava–Vepriai–Ukmergė–Radiškis³⁹².

1921 m. gegužės 17–18 d. buvo perdislokuojamos I pėstininkų divizijos dalys. Pirmasis pėstininkų pulkas su 1-ąja baterija, šarvuotu automobiliu ir auto-

391 Labai skubus slaptas I pėst. divizijos vado gen. ltn. S. Nastopkos raštas 1, 4 ir 7 pėst. pulkų vadams // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 12, l. 15.

392 Visiškai slaptas įsakymas I pėst. divizijai Nr. 7. 1921-05-16 // Ten pat, l. 19.

mobilių būriu buvo perkeltas į Ukmergės apylinkes ir perėmė iki tol Ketvirtojo pėstininkų pulko saugotas pozicijas³⁹³. Gegužės 18–19 d. Ketvirtasis pėstininkų pulkas išvyko iš Ukmergės ir iš Pirmojo pėstininkų pulko perėmė barą lenkų fronte nuo Širvintų iki Giedraičių³⁹⁴.

1921 m. gegužės pabaigoje iš Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo buvo gauta informacijos, kad kariuomenės vadovybės sprendimu visi pėstininkų pulkai bus papildomai apginkluoti kulkosvaidžiais. Rašte informuojama, kad pulke turės būti 3 kulkosvaidžių ir 1 sunkiųjų kulkosvaidžių kuopos. Artimiausiu metu pulkai gaus po 6 lengvuosius kulkosvaidžius – po 2 kiekvienai kulkosvaidžių kuopai. Nurodyta dar iki gaunant kulkosvaidžius parengti atitinkamą personalą, pagalvoti, kiek papildomai reikės arklių ir vežimų³⁹⁵.

1921 m. liepos 7 d. pulke lankėsi kariuomenės vadas gen. lt. Juozas Kraucevičius. Savo vizitą jis išsamiai aprašė ir objektyviai įvertino dalinį.

2-oji kulkosvaidžių kuopa tuo metu tamsiame, nepatogiam kluone buvo supažindinama su kulkosvaidžio sandara. Kariuomenės vadas atkreipė dėmesį, kad vasarą mokytis reikia gryname ore, nes tai kur kas sveikiau ir patogiau. Išvesti žmonės, vado nuomone, išsirikiavo greitai ir gerai. Praktinio šaudymo iš kulkosvaidžių pratybų buvę mažai. Jis padarė išvadą, kad be praktikos kulkosvaidininkų neįmanoma parengti, o prastai parengti kulkosvaidininkai bus ne paspartis, o našta pulkui.

5-ojoje ir 6-ojoje kuopose vyko mokymai, bet karininkų nebuvo. Vadas pabrėžė, kad tai – neleistina. Kuopos taktikos požiūriu atrodė gerai. Bataliono vadas (1. e. p.), gavęs kariuomenės vado taktikos užduotį, ilgai tarėsi su būrininku, karius išsiuntė netiksliai. Grandinėms sugulus, būrininkai už jų ne sugulė, o sukluo. J. Kraucevičius padarė išvadą, kad, matyt, šaudymo pratybų vyko mažai, nors jau ėjo 3-ias mėnuo, kai dalis buvo rezerve. Kariuomenės vadas į tai atkreipė pulko vado dėmesį.

4-oji kuopa pasirodė gerai. Kareiviai, paklausti apie žvalgybos vykdymą, atsakinėjo sumaniai. Visi ginklai buvo laikomi tvarkingai.

Vadas konstatavo, kad pulkas stokoja aprangos – frenčių, kelnių, baltinių, kojų tvarsčių. Nurodė trūkstamų drabužių ir daiktų tuojau pat pareikalauti iš Intendantūros. Maistas – vidutinis, čia reikėtų daugiau priežiūros.

Raitųjų žvalgų komandos arkliai buvo sulybę. Nurodyta priežastis – pašaro stoka, prastos ganyklos. Reikėtų geresnių. Žvalgai jodinėjo gerai, bet žvalgybos subtilybių neišmanė.

Kariuomenės vadas padarė išvadą, kad apskritai pulko rikiuotė, drausmė ir vidaus tvarka gera, bet reikia atkreipti dėmesį į šaudymo ir taktikos mokymą³⁹⁶.

393 LCVA, f. 384, ap. 1, b. 37, l. 266.

394 Žinios, reikalingos nustatymo fakto dalyvavimo kovose su priešu 4 p. L. K. M. pulko // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 4, l. 4 a. p.

395 KAM generalinio štabo Operatyvinės dalies 1921-05-24 raštas // Ten pat, b. 28, l. 56.

396 Kariuomenės vado įsakymas Nr. 4. 1921 m. liepos 16 d.

Liepos 22 d. buvo gautas divizijos štabo viršininko paliepimas divizijos dalims išlikti budrioms, nes, lietuviams atsisakius su lenkais vesti derybas Briuselyje, neaišku, ko ims lenkai. Divizijos štabo viršininkas informavo, kad Trečiojo pėstininkų pulko saugomame demarkacijos linijos bare į Lietuvos pusę perbėgo keliasdešimt jaunų vyrų, vengiančių mobilizacijos į Lenkijos kariuomenę. Jų žodžiais, lenkai kai kuriose apskrityse paskelbė vyrų nuo 18 iki 37 (kitais duomenimis – iki 35) metų mobilizaciją. Be to, pastebėta, kad Suvalkijoje ir Širvintų–Giedraičių rajone daugėja civiliniais drabužiais perrengtų lenkų kareivių. Divizijos štabo viršininkas manė, kad, jei lenkai nenorės Lietuvos pulti oficialiai, matyt, veiks kaip per želigovskiada: puls I ir II lietuvių-baltarusių divizijos, o sparnuose – perrengti civiliniais drabužiais lenkų kareiviai kaip partizanai³⁹⁷. Tačiau tuo metu lenkų puolimo nesulaukta.

Rugpjūčio 2 d. divizijos vadas gen. ltn. S. Nastopka visiškai slaptu įsakymu Nr. 8 papildė ankstesnį įsakymą Nr. 7 ir paliepimą Nr. 8 divizijos dalims, patikslindamas užduotis lenkų puolimo atveju. Vienam Ketvirtąjo pėstininkų pulko batalionui buvo įsakyta užimti apkasus priešais Ukmergę Vaitkuškio aukštumose, kitam batalionui, saugančiam demarkacijos liniją, – trauktis Vidiškių kryptimi, o likusioms pulko dalims – susitelkti Ukmergėje³⁹⁸.

Dar tebevykstant mūsų Lietuvos karinė vadovybė skyrė nemažai dėmesio karių švietimui. Pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, šis klausimas tapo dar aktualesnis. 1921 m. rugpjūčio 1 d. Ketvirtajame pėstininkų pulke, kaip ir kituose Lietuvos kariuomenės pulkuose, pagal nustatytus reikalavimus buvo sudaryta nauja Švietimo komisija. Pagal nuostatus pulko Švietimo komisija sudaroma vado įsakymu iš penkių žmonių. Jos pirmininku skiriamas karys, baigęs ne mažiau kaip šešias aukštesnės mokyklos klases arba tokią mokyklą atitinkančius kursus.

Komisijos pirmininkas turi būti atleistas nuo kitų tarnybinių pareigų: einantis kuopos vado, komandos viršininko ar aukštesnes pareigas – nuo budėjimo, dalyvavimo kitose komisijose, komandiruočių ne švietimo reikalais. Buvo ir išlyga: komisijų pirmininkai be svarbių priežasčių negalėjo būti keičiami dažniau kaip kartą per metus. Dalių vadai apie asmenis, paskirtus švietimo komisijų pirmininkais, arba apie priežastis, kodėl skiriami kiti, turėjo pranešti Karo mokslo skyriui. Kitus komisijos narius iš batalionų vadų siūlomų kandidatų tvirtindavo vadas. Buvo siekiama į komisiją įtraukti visų batalionų karių. Komisija iš savo narių turėjo išsirinkti sekretorių, knyglininką, pulko vadui siūlyti kandidatus į kitų švietimo įstaigų vedėjus.

Švietimo komisija buvo tiesiogiai pavaldi pulko vadui. Ji buvo įpareigota vykdyti Generalinio štabo Karo mokslo skyriaus nurodymus švietimo srityje,

³⁹⁷ Paliepimas I pėst. divizijos dalims. 1921-07-22 // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 12, l. 28.

³⁹⁸ Visiškai slaptas įsakymas I pėst. divizijai Nr. 9. 1921-08-02 // Ten pat, l. 34.

su juo derinti savo veiklą. Komisija kiekvieno mėnesio pirmąją dieną privalėjo nustatyta tvarka pateikti veiklos ataskaitą pulko vadui ir Karo mokslo skyriui.

Numatytos švietimo komisijų pareigos:

1. Organizuoti ir prižiūrėti kariuomenės švietimo darbą, už kurį tiesiogiai atsakingas pulko vadas (pagrindinė Švietimo komisijos pareiga).

2. Šiuo tikslu dalyse įsteigti trijų rūšių bendrojo lavinimo mokyklas: beraščiams, mokantiems skaityti ir rašyti ir baigusiems pradinę mokyklą.

3. Organizuoti kalbos ir kitų rūšių kursus karininkams ir karo valdininkams.

4. Rūpintis karių lavinimu ne mokyklose: steigti knygynus, skaityklas, klubus, chorus, rengti paskaitas, ekskursijas, spektaklius ir t. t.

5. Organizuoti ir plėtoti tarp karių įvairių rūšių sportinę veiklą.

6. Organizuoti įvairių rūšių mokamas ir nemokamas pramogas ir pasilinksmimus.

7. Ieškoti švietimo darbui reikalingų lėšų.

8. Sudaryti kiekvieno pusmečio darbų planą ir pateikti jį pulko vadui ir Karo mokslo skyriui.

Nuostatuose buvo numatyti ir lėšų šioms užduotims vykdyti šaltiniai:

a) Krašto apsaugos ministerijos asignavimai;

b) karių parduotuvių, vakarų, spektaklių metu gautas pelnas, aukos ir t. t.

Komisijos turėjo vadovautis Karo mokslo skyriaus nustatytais Karių mokymo taisyklėmis³⁹⁹.

1921 m. rugsėjo 1 d., siekiant padėti spręsti karininkų materialines problemas, buvo įsteigta karininkų ir karo valdininkų skolinimo-taupyimo kasa⁴⁰⁰. Ji veikė visą laiką, kol egzistavo pulkas.

1921 m. rugsėjo 1 d. kpt. Jonas Variakojis buvo atleistas iš Ketvirtojo pėstininkų pulko vado pareigų ir paskirtas III pėstininkų divizijos štabo viršininku. Nuo šios dienos į pulko vado pareigas buvo paskirtas ypatingųjų reikalų karininkas prie kariuomenės vado plk. Pranas Tamašauskas⁴⁰¹. Paliekančiam pulką vadui atminimui buvo padovanotas albumas su visų karininkų,

Pranas Tamašauskas, antrasis 4-ojo pėstininkų pulko vadas (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 83)

399 Įsakymas kariuomenei. 1921 m. liepos 30 d. Nr. 174.

400 4 pėst. pulko karininkų susirinkimo protokolas // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 21, l. 21.

401 Įsakymas kariuomenei Nr. 206. 1921 m. rugsėjo 6 d.

kuopų ir komandų nuotraukomis⁴⁰². Divizijos vadas gen. št. plk. Konstantinas Kleščinskis įsakyme divizijai kpt. J. Variakojui pareiškė oficialią padėką:

„Atsisveikindamas su 4 pėstininkų pulko vadu kpt. J. Variakaju tarnybos vardu išreiškiu jam padėką ir linkiu, kad meilė ir garbė, kurios jis igijo Pirmojoje divizijoje kaip karys ir žmogus, lydėtų jį ir būsimojoje darbuotėje.“⁴⁰³

Pulko vadu plk. P. Tamašauskas buvo paskirtas 1922 m. kovo 31 d.⁴⁰⁴ Pulko vado pavaduotoju nuo 1921 m. rugsėjo 1 d. buvo patvirtintas kpt. Juozas Vidugiris⁴⁰⁵.

Kaip parodė kovų dėl nepriklausomybės patirtis, pėstininkai geriausių rezultatų kovoje su priešu pasiekdavo sąveikaudami su artilerija. Siekdamas patobulinti karių turimus ir ugdyti naujus įgūdžius, 1921 m. rugpjūčio 17 d. I pėstininkų divizijos vadas plk. K. Kleščinskis įsakė divizijos pulkams rugpjūčio 19–24 d. batalionuose surengti mokymus, kuriuose dalyvautų ir artilerija. Pratybų metu mokytis, sąveikaujant su artilerija, pulti, gintis, vykdyti žygio apsaugą, sutelktai šaudyti⁴⁰⁶.

1921 m. gruodžio 2 d. buvo gautas divizijos vado nurodymas skirti po vieną kuopą į formuojamą Pirmojo, Trečiojo ir Ketvirtojo pėstininkų pulkų suvestinį batalioną, kuris turės atstovauti I pėstininkų divizijai gruodžio 18 d. vyksiančiame kariuomenės parade Kaune. Kuopos kariai turėjo būti tinkamai aprengti, aprūpinti dujokaukėmis.

Gruodžio 16 d. Ukmergėje vyko suvestinio bataliono treniruotė, ją stebėjo pats divizijos vadas. Po parado kuopa grįžo į pulką⁴⁰⁷.

Gruodžio 18 d. Kaune Karo mokyklos absolventų laidos išleistuvių proga buvo surengtas paradas. Jame dalyvavo visų 3 pėstininkų divizijų suvestiniai batalionai, Karo milicijos mokyklos, kavalerijos ir artilerijos padaliniai. Paradas buvo skirtas Lietuvos kariuomenei Amerikos ir Klaipėdos krašto lietuviams pristatyti⁴⁰⁸.

1921 m. gruodžio 9 d. I pėstininkų divizijos vadas plk. K. Kleščinskis išleido naują slaptą įsakymą divizijai. Jame nurodoma, prasidėjus lenkų puolimui, Ketvirtajam pėstininkų pulkui su priskirta artilerijos baterija pereiti į Vaitkuškio rajoną ir ten ginti perkėlą per Šventąją ties Ukmerge.

Divizijos vadas įsakė iš karto, gavus šį įsakymą, išsiųsti karininkus nurodytų vietovių išžvalgyti, per 4 dienas parengti pulko dislokacijos numatytuose rajonuose planą. Jis dar kartą griežtai įspėjo net ir persekiojant įsiveržusius į Lietuvą

402 4 pėst. pulko karininkų susirinkimo protokolas // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 21, l. 20.

403 Įsakymas I pėst. divizijai Nr. 26. 1921-09-19 // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 30, l. 51.

404 Įsakymas kariuomenei Nr. 98. 1922 m. balandžio 24 d.

405 Įsakymas I pėst. divizijai Nr. 26. 1921-09-19 // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 30, l. 49.

406 KAM I pėst. divizijos vado plk. K. Kleščinskio 1921-08-17 raštas 1, 4 ir 7 p. pulkų vadams // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 32, l. 1.

407 I pėst. divizijos štabo 1921-12-02 raštas // Ten pat, b. 28, l. 120.

408 Slaptas Generalinio štabo raštas I pėst. divizijos vadui // Ten pat, l. 119.

4-ojo pėstininkų pulko
karininkai, baigę Aukštųjų
karininkų Vytauto
Didžiojo kursų 2-ąją laidą:
ltm. A. Gaušas,
ltm. A. Pabedinskas,
ltm. A. Taruška,
kpt. J. Andrašūnas
(Variakojis J. *Karaliaus
Mindaugo pulkas*, p. 114)

lenkus neperžengti demarkacijos linijos⁴⁰⁹.

Nurodymas buvo įvykdytas. Grupė karininkų buvo išsiųsta susipažinti su Vaitkuškio apylinkėmis ir parengtas rajono gynybos planas.

1922 m. sausio 1 d. pulką sudarė 55 karininkai ir karo valdininkai ir 2622 kareiviai⁴¹⁰. Pirmosiomis sausio dienomis į pulką atvyko net 14 kų tik Karo mokyklą baigusių leitenantų: Sergejus Mikalauskas, Jonas Vitkus, Adolfas Urbšas, Juozas Skyrius, Jurgis Tumavičius, Stepas Žukaitis, Stasys Eidukaitis, Vilius Bikmanas, Jonas Špokevičius, Tadas Bartkus, Kazys Petkevičius, Juozas Stepnaitis, Juozas Bačkys ir Jonas Tumelis⁴¹¹.

Pulką papildžius būriui jaunų karininkų, vyresnieji karininkai taip pat galėjo vykti pasimokyti, kelti savo kvalifikaciją. Vasario pradžioje į Aukštesniuosis karininkų kursus buvo išsiųsti 2-ojo bataliono vadas kpt. J. Andrašūnas, 1-ojo bataliono vadas kpt. E. Villeris, pulko adjutantas ltm. A. Pabedinskas ir ltm. A. Gaušas⁴¹². Vasario 10 d. baigę Aukštųjų karininkų kursus į pulką grįžo kpt. J. Vidugiris, kpt. V. Petrovas ir vyr. ltm. P. Vaitkevičius⁴¹³.

1922 m. švenčiant Vasario 16-ąją Šešuoliuose, aikštėje prieš bažnyčią, vyko pulko karinis paradas. Iškilmsė dalyvo pulko 2-asis ir 3-iasis batalionai. Šventė prasidėjo šv. Mišiomis bažnyčioje, po jų vyko paradas. Paradui vadovavo kpt. V. Petrovas⁴¹⁴.

1922 m. kovo 13 d. prie Mokomosios kuopos buvo įsteigti Pėsčiųjų žvalgų kursai. Kursų viršininku buvo paskirtas ltm. P. Inickas, pedagoginį personalą

409 Operatyvinis visiškai slaptas įsakymas I pėst. divizijai Nr. 13. 1921-12-09 // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 12, l. 92–93.

410 Įsakymas 4 p. p. Nr. 2. 1922-01-01 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 36, l. 1. 2–20.

411 Įsakymas 4 p. p. Nr. 13. 1922-01-13 // Ten pat, l. 34.

412 Įsakymai 4 p. p. Nr. 35, 36, 37, 53. 1922-02-3, 4, 6, 22 // Ten pat, l. 76, 78, 80, 104.

413 Įsakymas 4 p. p. Nr. 41. 1922-02-10 // Ten pat, l. 86.

414 Įsakymas 4 p. p. Nr. 47. 1922-02-16 // Ten pat, l. 97.

Mokomosios komandos 5-oji laida (iš dešinės į kairę): psk. Eduardas Rimgaila (stovi), psk. Klemensas Laužais, psk. Ignas Tarvydas, raštininkas Jonas Luga, psk. Bronius Zinkevičius, vrš. Juozas Varikas, psk. Stepas Arulis, psk. Adomas Radvilas, psk. Vincas Daubaras, augintinis Juozas Kalendaitis, psk. Leonardas Čeplinskas, psk. Kazys Janušauskas, psk. Pranas Laužais, psk. Jonas Markelis, psk. Pranas Čižas. 1922 m. (VDKM)

sudarė Mokomosios kuopos puskarininkiai. Į kursų buvo surinkta 90 raštingų, sumanių, vikrių ir fiziškai stiprių kareivių. Mokymas truko mėnesį. Buvo mokoma topografijos, lauko tarnybos, fizinio lavinimo, praktinės žvalgybos (nuo vietos iki kuopos žvalgybos imtinai). Daug laiko skiriama praktiniam pasirėngimui vietovėje. Išleidus šį kursą, pulkas pasipildė gerai savo pareigas išmanančiais žvalgiais⁴¹⁵.

Balandžio 25 d. I pėstininkų divizijos štabo viršininkas Ketvirtojo pėstininkų pulko vadui įsakė kartu su bataliono, kuris galimos lenkų agresijos atveju gintų Ukmergę, vadu dar kartą apeiti visas įtvirtintas baro pozicijas, pateikti planą, kaip numatytos pozicijos bus užimamos, paskirstyti kuopoms barus, paženklinėti baterijų, minosvaidžių ir kulkosvaidžių vietas, taip pat pageidaujamas spygliuotų vielų užtvartas⁴¹⁶.

Divizijos vadas nurodė dėl objektyvių priežasčių ir toliau būti budriems ir pasirėngusiems veikti.

I pėstininkų divizijos, saugančios 180 km barą (jos sudėtyje buvo ir

⁴¹⁵ 4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko mokomosios kuopos pirmieji metai // Karo archyvas, t. 11, p. 281.

⁴¹⁶ Visiškai slaptas 1922-04-25 I pėst. divizijos štabo viršininko raštas 4 p. p. vadui // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 12, l. 101.

Ketvirtasis pėstininkų pulkas), padėtis pasidarė itin sudėtinga. Ją dar labiau komplikavo spartus Lietuvos kariuomenės mažinimas. Nors pagal tuomečius etatus I pėstininkų divizijoje turėjo būti 7950 karių, faktiškai jų buvo tik 5280. Taigi trūko trečdalis. Minėtą barą saugojo 3 batalionai: kiekvienas batalionas – 60, o kuopa – 20 km ruožą, nors pagal Lauko tarnybos statutą, norint tinkamai atlikti apsaugos funkcijas, kuopa galėjo saugoti ne daugiau kaip 2 km atkarpa.

Tokį ilgą barą, miškingą, pelkėtą ir kalvotą, saugoti buvo labai sunku. Tuo sėkmingai naudojosi lenkų partizanai, puldami tai vieną, tai kitą sargybos postą, pergrupuodami savo pajėgas, o lietuviai, stovėdami vietoje, pasyviai laukė netikėtų priešų antpuolių. Tai atsiliepė ir bendrai karių nuotaikai.

I pėstininkų divizijos vadas gen. ltn. K. Kleščinskis, apibūdinęs susidariusią padėtį vadovaujamos divizijos bare, kariuomenės vadui gen. ltn. Juozui Stanaičiui pasiūlė greičiau papildyti divizijos sudėtį pagal nustatytus etatus, visus Lietuvos šaulius ir partizanus pasiūsti į neutraliąją zoną, imtis atitinkamų diplomatiinių priemonių, kad nenormali, nepakenčiama padėtis pasikeistų, neapsiribojant vien informaciniais pranešimais Tautų Sąjungai apie įvykius fronte, kuriais nieko nepasiekama, ir, siekiant išvengti nereikalingų aukų, panaikinti neutraliąją zoną.

Tačiau karinė vadovybė dėl sudėtingos tuometės politinės padėties, finansinių ir ekonominių sunkumų I pėstininkų divizijai mažai kuo galėjo padėti⁴¹⁷.

1922 m. pulko kariams ne kartą teko susikauti su lenkų partizanais. Gegužės 2 d. pulko sargyba, pastatyta ant kelių į Širvintas ir Akmenius, apie 2 val. nakties lenkų buvo apšaudyta iš kulkosvaidžių ir šautuvų. Šaudyta apie 20 min., tiesa, akiai, todėl pulko sargybiniai nuostolių nepatyrė⁴¹⁸.

Gegužės 22 d., apie 4 val. ryto, pulko saugomame bare apie 80 lenkų partizanų su kulkosvaidžiu puolė Širvintas. Apšaudė miliciją, valsčiaus valdybą. Šaudymas tęsėsi apie 40 min., po to lenkai pasitraukė atgal į neutraliąją zoną⁴¹⁹.

Birželio mėn. ties Širvintomis pulko puskarininkis Jonas Dovydėnas kautynėse su lenkais buvo sunkiai sužeistas, kol galėjo, atsišaudė, vieną lenką nukovė, pasikui mirė nuo žaizdų. Birželio 16 d. jis buvo palaidotas Ukmergės kapinėse. Už šį didvyrišką poelgį, pulko vadovybei tarpininkaujant, J. Dovydėnas po mirties buvo apdovanotas Vyčio Kryžiaus su kardais 3-iojo laipsnio ordinu⁴²⁰.

Deja, kai kurie pulko kareiviai, saugodami demarkacijos liniją, pradėjo plėšikauti, iš važiuojančių per demarkacijos liniją ar netoli jos atsidūrusių atimdavo daiktus, pinigus. Už šiuos nusikaltimus vyr. psk. Juozas Gasparkas, eiliniai Juozas Bardišius, Jonas Doveikis, Vincas Galinskas ir Petras Liščiauskas buvo

417 Lesčius V. Lenkų provokacijos neutralioje zonoje 1921–1923 metais // Karo archyvas, t. 22, p. 198–199.

418 4 pėst. pulko vado 1922-05-02 telefonograma Nr. 242 I pėst. divizijos vadui // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 33, l. 70

419 4 pėst. pulko vado 1922-05-22 telefonograma Nr. 284 I pėst. divizijos vadui // Ten pat, l. 81.

420 Įsakymas 4 p. p. Nr. 183. 1922-07-02 // Ten pat, b. 36, l. 33.

Grupė pulko karių. 1921–1923 m. (VDKM)

atiduoti karo lauko teismui ir atitinkamai jo nubausti⁴²¹.

Pulko batalionai, nesaugantys neutraliosios zonos, gyveno kasdienių rūpesčių kupiną beveik taikos meto karišką gyvenimą.

1922 m. gegužės 22–23 d. kariuomenės vadas vizitavo I pėstininkų divizijos dalis. Kariuomenės vadas, lydimas divizijos vado, buvo atvykęs ir į Ketvirtąjį pėstininkų pulką. Bendra pulko išvaizda tikrintojai liko patenkinti, tiesa, pastebėjo, kad prastos karių Lietuvos istorijos žinios. Tikrinamus pratimus pulko kariai atliko vidutiniškai, tik 2-osios kulkosvaidžių kuopos būrininkas nesugebėjo taisyklingai komanduoti. Iškilmių maršu pulko kariai žygiavo gerai. Jokių pastabų tikrintojai pulko vadovybei nepareiškė⁴²².

Divizijos vadas buvo užsukęs į pulką ir liepos viduryje. Per taktikos pratybas patikrino 3-įjį pulko batalioną: jis, kaip avangardas, žygiavo prisidengdamas apsaugos rinktine. Divizijos vadas stebėjo, kaip atliekamas šis pratimas, po to pareiškė daugybę, mūsų nuomone, smulkių pastabų, atkreipė pulko vadovybės dėmesį į pastebėtus trūkumus⁴²³.

Iki 1922 m. fizinis lavinimas pulke vyko tiek, kiek buvo numatyta bendroje karių mokymo programoje. 1922 m. vasarą pirmą kartą buvo surengta pulko

421 Įsakymas 4 p. p. Nr. 82. 1922-03-23 // Ten pat, l. 162.

422 Įsakymas 4 p. p. Nr. 157. 1922-06-06 // Ten pat, l. 318–319.

423 Įsakymas 4 p. p. Nr. 209. 1922-07-27 // Ten pat, l. 423.

Pulko karių
laisvalaikis.
1921–1923 m.
(LCVA)

sporto diena. Renginio iniciatorius buvo vyr. ltn. S. Žukaitis. Pirmosios sporto dienos programą sudarė gimnastika naudojant įrankius ir grupinės mankštos. Nors šios dienos, palyginti su vėliau vykusiomis sporto dienomis, programa ir atrodo skurdoka, bet tai buvo pirmasis tokio tipo renginys, kuris vėliau virto tradicine pulko sporto švente⁴²⁴.

Rugpjūčio 21 d. I pėstininkų divizijos vadas gen. ltn. K. Kleščinskis vėl tikrino pulką, šį kartą 2-ąjį ir 3-įjį batalionus. Patikrinimo rezultatais liko nepatenkintas. Pirma, jo, atvykusio į 2-ąjį batalioną, niekas nepasitiko, nes ryšys tarp batalionų buvo prastas, prisitaikyti prie vietovės taip pat nesugebėta. Divizijos vado nuomone, batalionuose daug netinkamai savo pareigas atliekančių karininkų. Jie kartais painiojo terminus, kai kurie nesugebėjo suformuluoti kariams užduočių⁴²⁵.

1922 m. liepos 1 d. įsakymu kariuomenei Ūkio skyriaus viršininkas mjr. V. Petrauskas, paskirtas Kauno geležinkelio stoties ir ruožo komendantu, iš pulko išvyko. Laikiniai Ūkio skyriaus viršininko pareigas buvo pavesta eiti 2-osios kuopos vadui kpt. L. Rajeckui⁴²⁶.

1922 m. liepos 11–20 d. pulkui teko perimti laikinai saugoti ir Pirmojo pėstininkų pulko barą⁴²⁷. Tomis dienomis demarkacijos liniją saugojo 2 pulko batalionai. Kaip tik tuo metu buvo pastebėta, kad neutraliojoje zonoje padaugėjo lenkų partizanų ir lietuvių sargybų užpuolimų⁴²⁸.

Rugsėjo 3–6 d. pulko dalys, nesaugančios demarkacijos linijos, kartu su

424 Dešimties metų pulko fizinio lavinimosi apžvalga // Senolių takais, Nr. 4, p. 25.

425 Įsakymas 4 p. p. Nr. 245. 1922-09-02 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 36, l. 497.

426 Įsakymas 4 p. p. Nr. 196. 1922-07-15 // Ten pat, l. 401.

427 I pėst. divizijos vado gen. ltn. K. Kleščinskio 1922-07-07 raštas Ketvirtojo pėst. pulko vadui // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 12, l. 106.

428 I pėst. divizijos štabo 1922-07-24 raštas // Ten pat, b. 62, l. 20.

jam priskirta 4-ąja baterija dalyvavo divizijos manevruose. Manevrus stebėjo Prancūzijos karinės misijos Baltijos valstybėms atstovas kpt. Abrahamas⁴²⁹. Apskritai 1922 m. mokymams buvo skiriamas ypatingas dėmesys. Gana intensyviai mokėsi ne tik kareiviai, bet ir karininkai, puskarininkiai. 1922 m. I pėstininkų divizijos vadas patvirtino net 16 temų, kurias turėjo išėti pulko karininkai. Ypač daug dėmesio buvo skiriama žvalgybos organizavimui (net 4 temos)⁴³⁰.

1922 m. pabaigoje dalinį paliko vienas pirmųjų pulko karininkų kpt. Jonas Andrašūnas. Jis buvo perkeltas į Vietinės kariuomenės brigados štabą⁴³¹.

Iki 1922 m. pabaigos į pulką atvykę naujokai buvo beveik proporcingai paskirstyti po batalionus atsižvelgiant, kiek iš konkretaus bataliono ar tarnybos buvo paleista seniai tarnaujančių kareivių, ir juose mokomi, rengiami karo tarnybai.

1923 m. pavasarinio šaukimo naujokų mokymo tvarka I pėstininkų divizijos vado įsakymu buvo pakeista. Iš visų naujokų buvo sudarytas atskiras batalionas, o kiekvienas jo būrys paskirtas į konkretaus bataliono kuopą. Po mokymo šie būriai kartu su karininkais ir puskarininkiais turėjo grįžti į savo kuopas. Ši tvarka buvo įvesta siekiant suvienodinti naujokų rengimo sąlygas. Kad jų mokymui būtų skiriama pakankamai dėmesio, naujokų batalionus įsakyta laikyti prie pulko štabo⁴³².

Vykdam šį įsakymą iš naujokų buvo suformuotos 7-oji, 8-oji, 9-oji ir 3-ioji kulkosvaidininkų kuopos. Kuopų vyr. instruktoriais paskirti ltn. J. Urbšys, ltn. J. Tumavičius, ltn. J. Steponaitis ir ltn. T. Bartkus⁴³³.

Tačiau ši tvarka nepasiteisino, todėl vėliau grįžta prie senosios sistemos. Be to, siekiant, kad puskarininkiai nuolat keltų savo kvalifikaciją, kariuomenės vado įsakymu nuo rugpjūčio vidurio du kartus per savaitę buvo pradėti rengti teminiai mokymai⁴³⁴.

Kaip pulko kariai išėjo mokymo programą, buvo patikrinta spalio mėn. vykusiuose rudens manevruose⁴³⁵.

Pulkui saugant demarkacijos liniją, jo daliniams išsidėsčius keliose vietose, pulko vadovybei buvo gana sunku palaikyti nepriekaištingą tvarką ir drausmę, juo labiau kad jos ne visada laikėsi ir patys pulko karininkai. Ne vienas karininkas pulko vado įsakymu už nusizengimus kelioms paroms buvo pasodintas į areštinę. Pavyzdžiui, 1922 m. rugpjūčio mėn. ltn. K. Petkevičius už tai, kad išgėręs Ukmergėje elgėsi netinkamai, buvo uždarytas į areštinę 7 paroms, rugsėjo

429 I pėst. divizijos vado 1922-09-02 raštas 4 pėst. pulko vadui // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 38, l. 13.

430 Įsakymas 4 p. p. Nr. 75. 1922-03-16 // Ten pat, b. 36, l. 146.

431 Įsakymas kariuomenei Nr. 281. 1922 m. gruodžio 14 d.

432 Įsakymas 4 p. p. Nr. 62. 1923-03-31 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 41, l. 149–150.

433 Įsakymas 4 p. p. Nr. 72. 1923-03-13 // Ten pat, l. 188.

434 Įsakymas kariuomenei Nr. 159. 1923 m. rugpjūčio 19.

435 Įsakymas 4 p. p. Nr. 284 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 42, l. 395.

mėn. ltn. J. Gutauskas už savavaliavimą einant tarnybines pareigas nubaustas 5 paromis arešto. 1923 m. kovo 14 d. kpt. M. Elisiejevas, ltn. D. Kavaliauskas, ltn. B. Svilas ir karo valdininkas Lappo buvo areštuoti 5 paroms už tai, kad naktį iš kovo 5 į 6 d. Šešuoliuose kartu su atvykusiais iš neutraliosios zonos partizanais gėrė ir triukšmavo. 1-ojo bataliono vadui kpt. J. Vidugiriui, kuris irgi dalyvavo išgertuvėse ir nesudrausmino ten buvusių, buvo skirtos 3 paros namų arešto⁴³⁶.

Apskritai karininkų girtuokliavimas buvo gana opi pulko problema. Už girtavimą jau minėtas kpt. M. Elisiejevas 1923 m. liepos mėn. divizijos vado įsakymu buvo areštuotas 15 parų, bausmę atliko areštinėje⁴³⁷.

1928 m. pulko leidinyje „Savanorių takais“ užsimenama, kad pulkas, saugodamas neutraliąją zoną, Vyriausybei leidus, buvo organizavęs stiprią apsaugą, kuri veikė kaip savanoriai partizanai, neleido lenkams užimti Širvintų ir Giedraičių⁴³⁸. Dėl to abejonių nekyla. Taip darė ir kiti neutraliąją zoną saugoję pulkai, tik kiek išsamesnės informacijos šiuo klausimu pateikti negalime, nes apie šią ypač slaptą veiklą dokumentų neišliko, išskyrus žinias apie minėtus gėrimo su partizanais atvejus.

Apie tai šiek tiek savo straipsnyje rašo Jonas Juravičius. Pasak jo, pasibaigus kovoms su lenkais, neutraliojoje zonoje karas ir toliau tęsėsi. Lietuvos karių partizaninė veikla neutraliojoje zonoje prasidėjo 1922 m. gegužės 1 d. Jos iniciatorius Širvintų viršaitis Povilas Žukauskas paprašė miesteliui suteikti karinę pagalbą, kad apgintų jį nuo vadinamųjų lenkų partizanų antpuolių. Jis kariuomenės vadovybę paragino sekti lenkų pavyzdžiu – leisti saugoti ir ginti Širvintas perrengtiems civiliniais drabužiais kariams. Tačiau kariuomenės vadovybė neutraliosios zonos pažeidimus laikė rizikingu ir neleistinu dalyku. Motyvavo tuo, kad taip lenkams suteiktų pagrindą atvirai pulti didelėmis pajėgomis ir užimti Širvintas. Taip pasielgus, Tautų Sąjungos Karinės kontrolės komisija Lietuvos valdžiai pridarytų daug nemalonumų⁴³⁹.

Tačiau Ketvirtojo pėstininkų pulko vadas, siekdamas apsaugoti patikėtą demarkacijos linijos barą, pasiryžo jokia būdu neįleisti lenkų į Širvintų ir Giedraičių miestelius. Jis, kaip teigia J. Juravičius, remdamasis lenkų pavyzdžiu, griebėsi nelegalių priemonių ir taip prisiėmė atsakomybę – savarankiškai, nepaisydamas Vyriausybės nusistatymo, pasiuntė į neutraliąją zoną perrengtų civiliniais drabužiais savo karių. Čia, matyt, reikėtų suabejoti J. Juravičiaus teiginiu, nes, ieškant analogijų kitų pėstininkų pulkų archyvų fonduose saugomuose

436 Įsakymai 4 p. p. Nr. 236, 245. 1922-08-24; 1922-09-02; Nr. 73. 1923-03-14 // Ten pat, b. 36, l. 479, 496; b. 41, l. 191.

437 Įsakymas 4 p. p. Nr. 197. 1923-07-16 // Ten pat, b. 41, l. 43.

438 Per dešimtį metų // Senolių takais, Nr. 3, Panevėžys, 1928, p. 5.

439 Juravičius J. Lietuviai nenorėjo vergauti // <http://ausra.pl/index.php/numeriai/archyvas-2014/nr-2014-08/lietuviai-nenor-jo-vergauti/> [žr. 2015-01-22].

dokumentuose, paaiškėjo, kad pulkų vadai buvo gavę visiškai slaptus asmeninius Lietuvos kariuomenės vadovybės nurodymus burti partizanų būrius, tiesa, jokia būdu nesiejant jų organizavimo su aukštesniosios karinės vadovybės instrukcijomis. Neabejotina, kad tokį nurodymą buvo gavęs ir plk. P. Tamašauskas (ne J. Variakojis, kaip rašo J. Juravičius).

Pasiūstiems į neutraliąją zoną kariams buvo išduoti fiktyvūs asmens liudijimai, pasirašyti Širvintų valsčiaus viršaičio ir patvirtinti valsčiaus antspaudu. Juose buvo nurodyta, kad jų turėtojai yra įvairių neutraliosios zonos kaimų gyventojai. Iš pradžių buvo pasiūsti 25 partizanai, bet paaiškėjus, kad lenkų partizanų yra daugiau, pulko partizanų skaičius išaugo iki 200. Šis partizanų būrys neutraliojoje zonoje veikė gana sėkmingai, nors tai buvo itin pavojinga – kur kas pavojingiau negu dalyvauti atvirose kautynėse. Patekę į nelaisvę kovotojai tuoj pat vietoje buvo sušaudomi. Panašiai elgtasi ir su lenkų partizanais, civiliniais drabužiais perrengtais ulonais⁴⁴⁰.

1923 m. vasario 24 d. pulko kariai paskutinį kartą susikovė su lenkais. 7 val. ryto iš pietų pusės prie Širvintų privažiavo keliolika vežimų. Sargybiniui sušukus „Stok!“, lenkų partizanai iššoko iš vežimų ir pradėjo į jį šaudyti. Sargybiniui pavyko nubėgti iki lauko sargybos būstinės, bet lenkai ją apmėtė granatomis. Pulko lauko sargyba, negalėdama išsiskleisti į grandinę ir priešintis, buvo priversta atsitraukti. Lenkai įsiveržė į Širvintas ir beveik pasiekė miestelio centrą. Prasidėjo aršus mūšis.

Padėtis pasikeitė, kai Mokomosios kuopos grandinis kulkosvaidininkas Tomas Matijošaitis paleido į užpuolikus ugnį. Išilgai miestelio puolė lietuvių žvalgų grupė. Lenkai ėmė trauktis. Pulko kariai, dengiami kulkosvaidžio, perbėgdami veržėsi pirmyn. Tačiau vieno perbėgimo metu, pamanęs, kad lenkai nutolo, kulkosvaidininkas T. Matijošaitis prarado budrumą, pakilo visu ūgiu, ir prieš kulka pataikė jam į galvą. Tai buvo paskutinė pulko kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės auka.

Pulko karių persekiojamas lenkų būrys buvo nugintas už Paširvinčio dvaro. Šio puolimo metu žuvo žymus lenkų partizanas, puolančiųjų grupės instruktorius Sartonas-Virbalis⁴⁴¹, karininkas Bialyj ir keletas kitų, iš lietuvių – jau minėtas T. Matijošaitis, buvo sužeistas grupės vadas ltn. K. Petkevičius ir 2 kareiviai⁴⁴².

---

440 Ten pat.

441 Buvęs Kauno miesto milicijos viršininkas, dėl lėšų išekvojimo perbėgęs lenkų pusėn ir pasivadinęs Sartonu.

442 Markelis Jonas. Paskutinė auka // Senolių takais, Nr. 3, p. 13.

V. PULKAS TAIKOS METO SĄLYGOMIS PANEVĖŽYJE

1923 m. balandžio 25 d. I pėstininkų diviziją prie demarkacijos linijos pakeitė IV pėstininkų divizija. Ketvirtajam pėstininkų pulkui buvo įsakyta barą perduoti Trečiajam pėstininkų pulkui ir susitelkus Šešuolių rajone per Vidiškius, Raguvą vykti į Panevėžį⁴⁴³. 1923 m. gegužės 3 d. pulkas atvyko į Panevėžį⁴⁴⁴.

Iš pradžių kariams sunkiai sekėsi prisitaikyti prie naujų sąlygų. Pulko vadas atkreipė batalionų ir kuopų vadų dėmesį į išleidžiamų į miestą kareivių išvaizdą. Jis pastebėjo, kad nemažai jų apsileidę: pasirodo nesuveržtais diržais, sudriskusiais, nesulopytais drabužiais, purvinais arba suplyšusiais batais. Daug kareivių nemokėjo sveikintis arba į pasveikinimą atsakydavo ne laiku, dažnai mieste vaikščiojo neužsisagstę milinių. Pulko vadas į tai atkreipė karininkų dėmesį ir pareikalavo pratinti pavaldinius prie tvarkos ir pašalinti esamus trūkumus, nes, pasikeitus gyvenimo sąlygoms, pulko kareiviai turi žinoti, kad juos stebi miesto visuomenė⁴⁴⁵.

Matyt, tvarką pulke įvesti sekėsi sunkiai, nes kai kurie kareiviai įsigudrino apeiti gan griežtus pulko vado reikalavimus ir į miestą išeidavo neuniformuoti ir neturėdami leidimų. Nemažai jų buvo sulaikomi, todėl pulko vadas pareikalavo iš kuopų vadų į tai ypač atkreipti dėmesį ir užkirsti pažeidimams kelią, kartu įspėjo, kad imsis griežtesnių priemonių⁴⁴⁶.

1923 m. gegužės 7 d. visuotiniame pulko karininkų susirinkime buvo priimti Karininkų klubo nuostatai. Klubo tvarkomojo komiteto pirmininku slaptu balsavimu buvo išrinktas mjr. J. Vidugiris, nariais – mjr. V. Petrovas, pulko vyr. gydytojas V. Kriščiūnas, lttn. A. Urbelis ir lttn. P. Inickas, klubo šeimininku – lttn. J. Bačkys. Tiesa, po pusės metų, jam atsisakius, buvo išrinktas kitas klubo šeimininkas – lttn. P. Inickas⁴⁴⁷.

Visuotiniame karininkų ir karo valdininkų susirinkime liepos 24 d. buvo nuspręsta skirti 8 tūkst. litų klubui įrengti, o, kol bus surinkta ši suma, nuo rugpjūčio mėn. iš kiekvieno karininko, karo valdininko ir karo gydytojo mėnesinės algos išskaičiuoti po 33 Lt⁴⁴⁸.

Rugsėjo 24 d. buvo įsteigtas pulko garbės teismas. Teismo pirmininku buvo išrinktas mjr. J. Vidugiris, nariais – mjr. V. Petrovas, kpt. L. Rajeckas, vyr. lttn. A. Gaušas ir vyr. lttn. I. Stanelis⁴⁴⁹.

443 Visiškai slaptas įsakymas I pėst. divizijai Nr. 2. 1923-04-23 // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 76, l. 64.

444 4 pėst. L. K. Mindaugo pulkas // Karys, 1936, Nr. 21, p. 511.

445 Įsakymas 4 p. p. Nr. 132. 1923-05-12 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 41, l. 372 a. p.

446 Įsakymas 4 p. p. Nr. 161. 1923-06-10 // Ten pat, l. 505.

447 4 pėst. pulko visuotinių karininkų susirinkimų protokolai. 1923-05-07, 1923-11-29 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 21, l. 50, 55; Įsakymas 4 p. p. Nr. 216. 1923-08-04 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 42, l. 118.

448 Įsakymas 4 p. p. Nr. 216. 1923-08-04 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 42, l. 118.

449 Įsakymas 4 p. p. Nr. 271 // Ten pat, l. 257.

Šaudymo
pratybų metu
(VDKM)

1923 m. birželio 10 d. Respublikos Prezidentas pulko vadą plk. P. Tamašauskas paskyrė laikinai eiti I pėstininkų divizijos vado pareigas, kartu einant ir pulko vado pareigas. Šias pareigas plk. P. Tamašauskas ėjo iki spalio 24 d., iki divizijos vadu buvo paskirtas plk. ltn. Aleksas Jakaitis⁴⁵⁰. Naujasis divizijos vadas susipažinti su pulku atvyko lapkričio 8 d. Pulkas vadui paliko gerą įspūdį, tiesa, keletas kareivių avėjo suplyšusiais batais, vienas kitas 1-osios ir 7-osios kuopos kareivis pasiskundė blogu maistu⁴⁵¹.

Siekiant, kad karininkai ir kareiviai būtų suinteresuoti išmokti kuo geriau šaudyti, kariuomenės vado iniciatyva pradėti organizuoti priziniai šaudymai. Jie buvo labai populiarūs iki pat Lietuvos kariuomenės sunaikinimo 1940 m. 1923 m. rugpjūčio mėn. buvo paskelbtos prizinio šaudymo taisyklės. Jau rugpjūčio pabaigoje įvyko pirmosios pulko prizinio šaudymo varžybos. Kiekviena kuopa į jas pasiuntė savo 5 geriausius šaulius, kurie turėjo varžytis tarpusavyje⁴⁵². Prizus laimėjo eiliniai Petras Ragelis, Jurgis Šlikys, Jonas Braknė, j. psk. Petras Gaižauskas ir vyr. psk. Jurgis Linkevičius⁴⁵³.

1923 m. keletas karininkų buvo perkelti į kitus dalinius, todėl, siekiant kompensuoti jų trūkumą, spalio 26 d. į pulką tarnauti buvo atsiųsti ką tik Karo mokyklą baigę leitenantai Bronius Šulcas, Adomas Lestauskas, Bronius Kairiūkštis, Petras Kuodis, Ignas Jasiūnas ir Justas Karneckas⁴⁵⁴. Be to, gruodžio pabaigoje iš 3-iojo pasienio bataliono buvo perkeltas mjr. K. Dragūnevičius ir paskirtas 3-iojo bataliono vadu, o iki tol laikinai jam vadovavęs kpt. M. Elisiejevas

450 Įsakymai kariuomenei Nr. 163 ir Nr. 197. 1923 m. rugpjūčio 31 ir spalio 30.

451 Įsakymas 4 p. p. Nr. 323. 1923-11-19 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 42, l. 415.

452 Įsakymas 4 p. p. Nr. 236. 1923-08-24 // Ten pat, l. 166.

453 Įsakymas 4 p. p. Nr. 258. 1923-09-15 // Ten pat, l. 129.

454 Įsakymas 4 p. p. Nr. 318. 1923-11-14 // Ten pat, l. 399.

Pulko karininkai. 1924 m. (LCVA)

gražintas į tiesiogines 5-osios kuopos vado pareigas⁴⁵⁵. Paskutinėmis gruodžio dienomis iš 2-ojo pasienio bataliono į pulką buvo perkeltas kpt. Vilius Koškulis, iš 4-ojo pasienio bataliono – kpt. Jonas Bužinskas, kpt. Valerijonas Snarskis, ltn. Antanas Goncerauskas ir krn. Jonas Radionovas, iš Pasienio brigados štabo – kpt. Antanas Dragūnas, iš Trečiojo pėstininkų pulko – ltn. Jonas Jurelė, iš Septintojo pėstininkų pulko – karo valdininkas Ignas Kriaučionis. Kaip matyti, karininkų gerokai padaugėjo, todėl, be abejo, pagerėjo ir pulko kareivių rengimo ir auklėjimo sąlygos.

Kasdienį pulko karių gyvenimą praskaidrindavo įvairios šventės. Pati didžiausia – pulko gimtadienis – buvo švenčiama gruodžio 29 d. Tačiau, persikėlus į Panevėžį, pulko vadovybė kreipėsi į kariuomenės vadovybę, prašydama šios šventės datą pakeisti, kad ją galima būtų švęsti, kaip ir Panevėžio išvadavimo dieną, gegužės 19 d. Siūlymui buvo pritarta, ir nuo 1924 m. pulkas savo metinę šventę jau švęsavo gegužės 19-ąją⁴⁵⁶.

455 Įsakymas kariuomenei Nr. 228. 1923 m. gruodžio 28; Įsakymas 4 p. p. Nr. 9. 1924-01-09 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 55A, l. 36.

456 4 pėst. Liet. Kar. Mindaugo pulko šešerių metų sukaktuvės // Kardas, 1925, Nr. 11, p. 3; Įsakymas kariuomenei Nr. 205. 1923 m. lapkričio 13 d.

1924-uosius pulkas sutiko išsklaidytas – vis dar labai trūko kareivinių. Pulkas buvo dislokuotas Panevėžyje, viena jo pėstininkų kuopa – Pažagienių kaime, kulkosvaidininkų kuopa – Plukiuose. Pulke tarnavo 50 karininkų, 4 karo valdininkai, 1 kapelmeisteris ir 747 kareiviai⁴⁵⁷. Tačiau Naujuosius metus visi sutiko vildamiesi greitai švęsti įkurtuves – 1923 m. Pajuostyje buvo skirtas žemės sklypas pulko kareivinėms statyti. Vietovė buvo aukšta, greta dviejų upių. Balandžio 29 d. pulkas perėmė Pajuosčio dvaro sodybos pastatus⁴⁵⁸.

1924 m. vasario mėn. sudarytame akte buvo numatyta, kokie kariuomenei reikalingi pastatai turės būti pastatyti, tarp jų ir kareivinės, kuriose tilptų 4 kuopos, kur būtų rikiuotės aikštė, amunicijos ir ginklų sandėliai, aikštė pakinkytiems arkliams laikyti, raitųjų žvalgų komandai skirtas pastatas, maniežas, tvartas naminiams gyvuliams, ūkio kuopai skirtos patalpos su dirbtuvėmis, maisto, pašaro, malkų sandėliai, pirtis, skalbykla, sporto aikštė, vieta sodui⁴⁵⁹.

1924 m. gegužės 1-ąją, medelių sodinimo dieną, kariai sodino medžius naujųjų pulko kareivinių teritorijoje. Buvo pasodinti 8 ažuoliukai ir 50 liepų, taip pat vadinamųjų vardinių – štabo, pulko vado padėjėjo, batalionų vadų, karininkų, puskarininkų ir kt. – medžių⁴⁶⁰.

Pulko kariai
sodina
medelius
(VDKM)

1924 m. pradžia buvo paženklinta ir jaunesniųjų pulko karininkų nusižen-gimais. Vien už girtuokliavimą sausio–kovo mėn. dviem vyr. leitenantams ir leitenantui buvo skirta areštinės bausmė⁴⁶¹.

457 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 68, l. 1.

458 Sereikaitė E. Kaip Pajuosčio dvaras tapo husarų batalionu // Mindaugietis, 2014, Nr. 3, p. 9.

459 Ten pat.

460 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 68, l. 2.

461 Įsakymai 4 p. p. Nr. 27 ir Nr. 71 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 55A, 89, b. 56, l. 105.

Pulko dalys
parado metu
(VDKM)

1924 m. gegužės 15 d. kariai dalyvavo Lietuvos nepriklausomybės 6-erių metų sukakties iškilmėse, o 19 d. pulkas šventė savo ir Panevėžio išvadavimo iš raudonarmiečių 5-erių metų sukaktį. Iškilmės prasidėjo 11 val. Jose dalyvavo Panevėžio moksleiviai, visuomeninių organizacijų atstovai, gausus gyventojų būrys. Po parado kareiviams buvo surengti iškilmingi pietūs, Panevėžio miestas jiems padovanojo popirusų. Visuose renginiuose dalyvavo kariuomenės vadas, pirmasis pulko vadas J. Variakojis ir jau išleisti į atsargą karininkai. Vakare pulko Švietimo komisijos rūpesčiu Montvilo salėje buvo parodytas spektaklis „Laisvės kovotojai“, pirmą kartą pasirodė pulko kareivių styginis orkestras. Pulką jubiliejaus proga pasveikino Respublikos Prezidentas Aleksandras Stulginskis, krašto apsaugos ministras mjr. Balys Sližys ir kiti. Iš viso buvo gauta 18 sveikinimo telegramų⁴⁶².

1924 m. birželio 26 d. pulko apžiūrą atliko kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas. 7 val. 50 min. buvo išrikiuotas visas pulkas. Apžiūros rezultatais kariuomenės vadas liko patenkintas. Jis karininkams ir kareiviams už pastangas pareiškė padėką⁴⁶³. Vado įvertinimas buvo geras, matyt, ir dėl to, kad pulko karininkai stengėsi pašalinti trūkumus, kurie buvo atskleisti balandžio 30 d., pulką tikrinant apygardos viršininkui. Plk. lt. A. Jakaitis pareiškė daug pastabų dėl jaunų kareivių tiek teorinio, tiek praktinio mokymo, spragų studijuojant statutus, prastų Lietuvos istorijos žinių⁴⁶⁴.

Pažymėtina, kad pulko dalinius nuolat lankydavo ir pulko vadas. Pavyzdžiui, 1924 m. birželio pradžioje jis tikrino, kaip vyksta 1-osios ir 3-iosios kuopų

462 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 68, l. 3; Įsakymas 4 p. p. Nr. 142. 1924-05-21 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 57, l. 163.

463 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 68, l. 3.

464 Įsakymas 4 p. p. Nr. 127. 1924-05-06 // Ten pat, b. 57, l. 153–154.

4-ojo pėstininkų pulko karių rikiuotė (VDKM)

kareivių mokymas, birželio viduryje – pulko sandėlius ir pan.⁴⁶⁵

1924 m. liepos mėnuo pulkui buvo ypatingas. Kariuomenės vadovybės įsakymu nuo liepos 12 iki rugpjūčio 3 d. padėti namiškiams atlikti lauko darbų buvo paleista net 75 proc. pulko kareivių⁴⁶⁶. Taigi likę kareiviai galėjo vykdyti tik įgulos funkcijas.

1924 m. rugpjūčio 17 d. buvo surengta apygardos sporto diena. Pulko kariai sportininkai pasirodė neblogai. Lengvosios atletikos varžybose dalyvavo 5 pulko karininkai ir 15 kareivių. Jie laimėjo 6 pirmąsias ir 4 antrąsias vietas⁴⁶⁷. Dar prieš tai, liepos 6 d., buvo surengta pulko gimnastikos ir sporto diena. Stebėti sportininkų pasirodymų susirinko daug sporto mėgėjų. Žiūrovams ypač didelį įspūdį paliko Mokomosios kuopos atliekami parodomieji gimnastikos ir lengvosios atletikos pratimai. Laimėtojai buvo apdovanoti prizais⁴⁶⁸. Puikūs sporto rezultatai paskatino pulke įkurti Sporto būrelį, 1925 m. jis tapo Kariuomenės sporto draugijos būreliu⁴⁶⁹.

Rugpjūčio 15 d. Aukštųjų karininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursų IV laidą baigė net 6 pulko karininkai: mjr. E. Villeris, kpt. L. Rajeckas, kpt. K. Kanis-Kanevičius, kpt. V. Koškulis, kpt. A. Dragūnas ir vyr. ltn. E. Valunta⁴⁷⁰. Rugsėjo mėn. į Aukštųjų karininkų kursus buvo pasiūsti vyr. ltn. T. Vidugiris, vyr. ltn. J. Antanavičius, vyr. ltn. K. Dulksnys, vyr. ltn. J. Urbšys ir

465 Įsakymai 4 p. p. Nr. 163, 166. 1924-06-11, 1924-06-14 // Ten pat, b. 58, l. 95, 120.

466 Įsakymas 4 p. p. Nr. 189. 1924-07-07 // Ten pat, b. 59, l. 3.

467 Įsakymas 4 p. p. Nr. 241. 1924-08-28 // Ten pat, l. 207–208.

468 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // Ten pat, b. 68, l. 4.

469 Dešimties metų pulko fizinio lavinimosi apžvalga // Senolių takais, Nr. 4, p. 25.

470 Įsakymas 4 p. p. Nr. 259. 1924-09-15 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 60, l. 9

Pulko kariai
žygyje.
XX a. 3 deš.
(VDKM)

vyr. ltn. N. Dubrauskas⁴⁷¹.

Rugsėjo 18–21 d. divizijos manevruose dalyvavo 2 pulko batalionai, turintys po 3 rikiuotės kuopas ir po 1 kulkosvaidžių kuopą, Raitųjų žvalgų komanda, Ryšių kuopa, Griežikų komanda, kautynių ir mažoji gurguolės. Panevėžio grupės ir Ukmergės grupės manevrų veiksmai buvo plėtojami Panevėžio–Ukmergės, vėliau – Panevėžio–Šeduvos kryptimis. Manevrai baigėsi rugsėjo 22 d. didžiuliu paradu Jasnagurkos dvaro aikštėje⁴⁷².

Spalio mėn. pulką paliko mjr. Emilis Villeris. Jis buvo perkeltas į Pirmąjį pėstininkų pulką. Tarnauti į pulką atvyko 3 Karo mokyklą baigę leitenantai: Petras Puodžiūnas, Mikas Janušonis ir Jonas Novoslauskas. Jie buvo paskirti būrių vadais⁴⁷³.

Lapkričio pabaigoje, po Kariuomenės dienos švenčių, patikrinti, kaip pulke mokomi naujokai, buvo užsukęs apygardos vadas plk. ltn. A. Jakaitis. Šį kartą jis tikrino instruktorių darbą ir liko juo patenkintas⁴⁷⁴.

1924 m. į pulką atlikti privalomosios karo tarnybos buvo pakviesti 723 naujokai. Iš jų net 270 buvo analfabetai – nemokantys nei skaityti, nei rašyti, 66 mokėjo tik skaityti, 275 – ir skaityti, ir rašyti, bet nebuvo baigę net pradžios mokyklos. Baigusiujų pradžios mokyklą buvo 88, 4 ir daugiau klasių – 13⁴⁷⁵.

471 Įsakymas 4 p. p. Nr. 267. 1924-09-23 // Ten pat, l. 63.

472 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 1/m // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 73, l. 1; 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 68, l. 6.

473 Įsakymas kariuomenei Nr. 106. 1924 m. spalio 31; Įsakymas 4 p. p. Nr. 282. 1924-10-08 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 61, l. 44.

474 Įsakymas 4 p. p. Nr. 345. 1924-12-10 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 61, l. 293.

475 Žinios apie atvykusią 1924 m. 4 p. L. K. Mindaugo pulko naujokų tikybą ir išsilavinimą // Ten pat, b. 72, l. 1.

Karininkų
dramos
būrelis.
1924 m.
(VDKM)

Be abejo, beraščius reikėjo mokyti, tam nemažai dėmesio, kaip ir kiekvienais metais, skyrė pulko Švietimo komisija. 1924 m. šiai komisijai vadovavo žinių karininkas ltn. S. Žukaitis. Pulko vadas jį nusprendė palikti komisijos pirminku ir 1925 m., be bendrųjų švietimo reikalų, pulko vadas Švietimo komisijai pavedė rūpintis kareivių chorų, styginių orkestro, dramos ir sporto būrelių veikla⁴⁷⁶.

Pulko Švietimo komisija disponavo gana nemaža pinigų suma. 1925 m. jai buvo skirta:

naujokų mokymo reikmėms – 600 Lt,
laikraščiams ir žurnalams įsigyti – 300 Lt,
kareivų bibliotekai papildyti – 400 Lt,
lengvosios atletikos įrankiams įsigyti – 800 Lt,
lengvosios atletikos sportininkų kostiumams įsigyti – 300 Lt,
futbolo žaidėjų kostiumams įsigyti – 250 Lt,
karininkų bibliotekai papildyti – 350 Lt.
Iš viso – 3000 Lt⁴⁷⁷.

1924 m. spalio 19 d. pradėjo veikti Kareivių klubas. Jame vyko dauguma kultūros renginių, skirtų pulko kareiviams. Apskritai reikėtų pažymėti, kad kultūrinis pulko gyvenimas buvo gan intensyvus, o palanki kultūrinė aplinka daug prisidėjo prie kareivių kovinio rengimo. Kultūros renginiams buvo skiriama daug dėmesio visą laiką, kol egzistavo pulkas. Pavyzdžiui, galima paminėti 1924

⁴⁷⁶ Įsakymas 4 p. p. Nr. 10. 1925-01-10 // Ten pat, b. 81, l. 14.

⁴⁷⁷ Sąmata // Ten pat, b. 97, l. 55.

ir 1926 m. surengtus kultūros renginius: 1924 m. vasario 9–14 d. 400 pulko naujokų kino teatre „Spindulys“ žiūrėjo filmą „Rex Fridrikus“, vasario 16 d. kariams Montvilo teatre buvo surengtas vakaras ir paskaita. Kovo 3 d. Panevėžio valstybinės vyrų gimnazijos salėje buvo parodyti kareivių dramos kuopelės vaidinimai „Senovės kariai“ ir „Vargšas Tadas“. Balandžio 20 d. Velykų proga Panevėžio gimnazijos gimnastikos salėje kareiviams buvo surengtas šokių vakaras. Balandžio 30 d., minint Vilniaus įkūrimo 600-ąsias metines, buvo perskaityta paskaita „Vilnius – lietuvių tautos ir valstybės gyvenimo atspindys“. Rugsėjo 10 d. iš Kauno atvykusi Kauno karių dramos mėgėjų kuopelė surengė pulko kariams vakarą – parodė 3 dalių M. Petrausko operetę „Apvesdinkit ir mane“. Rugsėjo 23–24 d. su Kaune veikusia žemės ūkio paroda susipažino 37 pulko karininkai ir 104 kareiviai. Rugsėjo 8 d. visi pulko kariai apsilankė Panevėžio žemės ūkio ir pramonės parodoje. Spalio 12 d. pulko Švietimo komisija Panevėžio gimnazijos salėje kariams surengė koncertą, jame dalyvavo V. Paulausko vadovaujamas šaulių choras ir pulko orkestras. Spalio 26 d. Kareivių klube pulko kareiviams ltn. A. Lestauskas skaitė paskaitą „Karo menas senovės Lietuvoje“. Lapkričio 23 d. vyko iškilmingas Lietuvos kariuomenės atkūrimo 6-ųjų metinių minėjimas. Lapkričio 29 d. Panevėžio valstybės teatro salėje pulko dramos mėgėjų kuopelė pulko kareiviams ir Panevėžio visuomenei surengė vakarą – žiūrovai pamatė 2 dalių spektaklį „Keistuoliai“. Gruodžio 7 d. visi nauji pulko kareiviai ir dalis senų, iš viso 600 žmonių, kino teatre „Spindulys“ žiūrėjo kino filmą „Samsonas ir Dalila“⁴⁷⁸.

1926 m. sausio 3 d. 450 pulko karių žiūrėjo filmą „Tarasas Bulba“. Sausio 10 d. „Aido“ draugijos salėje kareiviams buvo organizuoti šokiai. Vasario 10 d. 400 kareivių vėl žiūrėjo kino filmą. Vasario 14 d. Mokytojų seminarijos salėje Kareivių artistų mėgėjų kuopelė surengė kareiviams viešą vakarą, jo metu buvo parodytas vaidinimas, vyko šokiai. Vasario 16 d. vyko viešos pamaldos, o vakare Šaulių sąjungos teatro salėje ltn. J. Matusevičius skaitė paskaitą „Vasario 16-osios reikšmė“. Po paskaitos parodytas vaidinimas. Kovo 19 d. kariai buvo nuvesti į Šaulių teatrą, čia jiems buvo perskaityta paskaita apie alkoholio žalą ir parodytas 4 veiksmų spektaklis „Alkoholio auka“. Balandžio 26 d. 320 kareivių žiūrėjo kino filmą. Gegužės 15 d. pulkas šventė Tautos šventę, o gegužės 19 d. – Pulko dieną. Gegužės 24 d. visi norintieji buvo nuvesti į netoli esantį miškelį pakvėpuoti tyru oru. Birželio 9 d. visi laisvi nuo tarnybos kareiviai nuėjo į miesto sodą, pulko gydytojas čia skaitė paskaitą apie tuberkuliozę, kalbėjo Kovai su tuberkulioze draugijos nariai. Birželio 13 d. visi norintieji galėjo dalyvauti Jasnogurkoje Šaulių sąjungos surengtoje gegužinėje. Liepos 18 d. iš Kauno atvykusi plk. ltn. V. Braziulevičiaus vadovaujama teatro trupė kareiviams suvaidino spektaklį „Agutė

---

478 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // Ten pat, b. 68, l. 1–8.

Karių priesaika – šv. Mišios (VDKM)

rauda, Joniukas juokiasi“. Liepos 25 d. buvo surengta 5-oji pulko sporto šventė. Rugsjūčio 7 d. pulko futbolo komanda žaidė su žydų „Makabi“ komanda. Pulko futbolininkai laimėjo rezultatu 1:0. Rugsjūčio 24–25 d. pulko kariai lankėsi žemės ūkio ir pramonės parodoje Šiauliuose. Rugsėjo 19 d. naujokai prisiekė. Rugsėjo 26 d. apie 350 kareivių Jasnogurkos dvare stebėjo skautų sporto šventę. Lapkričio 23 d. Šaulių sąjungos teatras pulkui surengė šventę. Gruodžio 4–5 d. kariai žiūrėjo filmo „Mykolas Strogovas“ pirmąją seriją, gruodžio 11–12 d. – antrąją⁴⁷⁹.

Turtingas renginių buvo kultūrinis pulko gyvenimas ir kitais metais.

1925 m. pradžioje Pajuosčio dvare pulkui buvo perduota 25 ha dirbamos žemės, kad būtų galima geriau apsirūpinti maistu ir arklių pašaru. Lauko darbų dirbti buvo nuolat skiriama apie 10 kareivių ir 10 arklių. Kad vasarą kariam būtų kur gyventi, buvo įrengtas lentinis barakas, pastogė įrankiams ir arkliams laikyti⁴⁸⁰. Be to, buvo sėjama javų, dobilų ir kitų žemės ūkio kultūrų.

1925 m. kovo 5–9 d. pulką nuodugniai tikrino I karo apygardos viršininkas plk. ltn. A. Jakaitis. Ypač dalinys buvo pagirtas už tai, kad gerai mokomi naujokai, tačiau atkreiptas dėmesys, kad karininkai nemoka tinkamai elgtis su kardais. Už didžiulę netvarką viršininkas Ūkio kuopos ir Muzikantų komandos vadus pulko vadui įsakė nubausti⁴⁸¹. Kaip vyksta pastebėtų trūkumų šalinimas,

479 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // Ten pat, l. 10–28.

480 Pulko vado 1925-01-17 raportas I karo apygardos viršininkui // Ten pat, b. 97, l. 61.

481 Įsakymas I karo apygardai Nr. 13. 1925-03-10 // Ten pat, b. 81, l. 115.

2-ojo
bataliono
karininkai.
1925 m.
kovas
(VDKM)

I karo apygardos viršininkas patikrino rugsėjo 24 d. Šį kartą plk. A. Jakaitis esama padėtimi liko patenkintas. Jis pulko vadui ir Ūkio dalies viršininkui pareiškė padėką⁴⁸².

Kovo 15 d. dalinį paliko kapelmeisteris Radžiūnas. Pulko orkestras liko be kapelmeisterio, nes kito kariškio, galinčio atlikti šias pareigas, Panevėžyje nebuvo, be to, pulko vadui jo rasti ir kitur nepavyko. Dėl to į kapelmeisterio vietą buvo priimtas civilis – kapelmeisteris Ignas Domarkas. Tačiau tarp pulko etatų šios laisvai samdomo darbuotojo pareigybės nebuvo. Kad išspręstų šią problemą, pulko vadas kreipėsi į I karo apygardos viršininką, prašydamas tarpininkauti ministerijoje, kad kapelmeisterio pareigybė į pulko etatus būtų įtraukta. Matyt, į prašymą buvo atsižvelgta⁴⁸³. Nors rasti dokumentų apie pareigybės pakeitimą nepavyko, žinoma, kad I. Domarkas liko pulke ir sėkmingai vadovavo orkestrui.

1925 m. gegužės 15 d., minint Tautos šventę, kartu buvo paminėta ir pulko 6-ųjų metinių sukaktis. Šia proga Iugulos bažnyčios sienoje buvo įmontuotos juodo marmuro lentos su iškaltomis žuvusių pulko karių pavardėmis (žr. 108 p.). Iškilnėse dalyvavo Lietuvos Respublikos Prezidentas Aleksandras Stulginskis, krašto apsaugos ministras plk. Teodoras Daukantas, švietimo ministras, kiti aukšti valdininkai, gausus svečių būrys, nemažai panevėžiečių.

Krašto apsaugos ministras geležinkelio stotyje sutikti Respublikos Prezidento atskrido lėktuvu. Stoties perone buvo išrikiuota pulko garbės sargyba ir orkestras. Sutikime dalyvavo ir skautai. Po iškilmingų susitikimų svečiai nuvyko į

482 Įsakymas I karo apygardai Nr. 41. 1925-09-29 // LCVA, f. 514, ap. 1, b. 81, l. 451.

483 4 p. p. vado raportas I karo apygardos viršininkui // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 148, l. 45.

2-asis batalionas. 1925 m. kovas (VDKM)

Pulko šventė. Svečių stalas. 1925 m. (VDKM)

miesto administracijos įstaigą. 11 val. prasidėjo pamaldos. Pasibaigus pamaldoms, pulko karo kapelionas kunigas V. Balandis pasakė tai dienai pritaikytą pamokslą. Iškilmingai atidengta ir pašventinta žuvusių karių atminimui įamžinti skirta lenta. Po šv. Mišių aikštėje prie bažnyčios Respublikos Prezidentas ir kiti aukšti svečiai pasveikino pulką sukakties proga. Po to vyko pulko karių paradas, vėliau – bendri pulko karių ir aukštų svečių pietūs.

Po pietų A. Stulginskis apsilankė kareivinėse. Čia jis atkreipė dėmesį į tai, kad pulkui reikia naujų gyvenamųjų patalpų. Vėliau svečiams buvo parodytas „Aido“ draugijos spektaklis. Po spektaklio prezidentas traukiniu išvyko į Kauną. Vakare karininkų klube buvo surengta iškilminga vakarienė, joje dalyvavo ir krašto apsaugos ministras T. Daukantas⁴⁸⁴.

1925 m. birželio viduryje, mažinant Lietuvos kariuomenę, Ketvirtąjį pėstininkų pulką buvo nuspręsta performuoti iš 3 į 2 batalionų dalinį. Vykdamas šį sprendimą 1925 m. birželio 14 d. slaptu I karo apygardos vado įsakymu Septintajam pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butigeidžio pulkui buvo įsakyta perduoti 1 pulko batalioną, pulko vado padėjėją, pulko vado sprendimu – 1 bataliono vadą, 6 kuopų, sudarančių perduodamą batalioną, vadus, 6 vyresnius karininkus, esančius perduodamų kuopų karininkų sąrašuose, ir jaunesniųjų karininkų tiek, kiek liks pagal 53A etatų sąrašą. Perduodamas batalionas turėjo pasiimti visą savo kilnojamąjį turtą, išskyrus antspaudus. Ginklų, arklių, gurguolės reikmenų, virtuvių Septintajam pėstininkų pulkui nurodyta perduoti tiek, kiek jų yra per daug pagal patvirtintus 53A etatus.

Iki liepos 1 d. iš pulko išsiunčiami žmonės buvo aprūpinti maistu, jiems išmokėta alga.

Visas Ketvirtojo pėstininkų pulko kulkosvaidžių kuopas buvo įsakyta perkelti į kulkosvaidžių batalioną, o jo vadu paskirtas perkeltos bataliono vadas. Numatytam turtui perduoti I karo apygardos viršininkas plk. A. Jakaitis sudarė komisiją, jos pirmininku paskyrė Trečiojo pėstininkų pulko kpt. A. Purpetrį.

Visi perkėlimo darbai turėjo būti atlikti iki birželio 25 d.⁴⁸⁵

Iš pulko išvyko 1-asis batalionas. Kartu su juo pulką paliko šie karininkai: plk. ltn. J. Vidugiris, mjr. A. Svylas, kapitonas J. Bužinskas, A. Dragūnas, Koškulis, vyr. leitenantai V. Sakalauskas ir I. Žulys, ltn. J. Liorentas.

Išvykus 1-ajam batalionui, buvo pakeisti pulko dalių pavadinimai. 2-asis batalionas pavadintas 1-uoju, atitinkamai 4-oji, 5-oji ir 6-oji kuopos – 1-ąja, 2-ąja ir 3-iąja kuopomis. Kulkosvaidžių kuopos, sujungtos į 2-ąjį batalioną, buvo pavadintos 1-ąja, 2-ąja ir 3-iąja kulkosvaidžių kuopomis. Naujai suformuoto 2-ojo

484 4 pėst. Liet. Kar. Mindaugo pulko šešerių metų sukaktuvės // Kardas, 1925, Nr. 11, p. 6; 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 68, l. 11–12.

485 I karo apygardai įsakymas Nr. 1 org. 1925-06-14 // LCVA, f. 517, ap. 1., B. 83, l. 21–22.

bataliono vadu buvo paskirtas išvykusio 1-ojo bataliono vadas mjr. V. Petrovas⁴⁸⁶. Liepos 15 d., baigę Aukštuosius karininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursus, į pulką grįžo vyr. ltn. T. Vidugiris, vyr. ltn. K. Dulksnys, vyr. ltn. N. Dubrauskas ir vyr. ltn. A. Antanaitis⁴⁸⁷.

Beveik nuo pat pulko įkūrimo pradžios ėmė veikti ir pulko garbės teismas nusizengusiems karininkams svarstyti. Dažniausiai jam tekdavo aiškintis menkus tarp karininkų kilusius nesusipratimus. Ko gero, vienas iš svarbesnių klausimų buvo svarstomas 1925 m. rugpjūčio mėn. Tada pulko garbės teismo sprendimu ltn. M. Janušonį dėl to, kad liepos 31 d., įžeistas pil. Kazio Jansono, nesugebėjo apginti karininko garbės, girtas kabinėjosi prie žmonių viešame vakarėlyje ir grasindamas vienam piliečiui išsitraukė revolverį, tačiau išmetė iš rankų, rekomenduota pašalinti iš karo tarnybos. Ltn. M. Janušonis pats parašė prašymą atleisti iš karo tarnybos, pulko vadas tarpininkavo⁴⁸⁸.

1925 m. pulke suaktyvėjo komunistų agitacija. Vasario 16 d., apie 7 val. ryto, buvo sulaikytas pil. Maksimas Adaksinas, kareivinių rajone mėtęs bolševikų literatūrą. Balandžio 11 d. kareivinių rajone rasta „Kareivių tiesos“ ir komunistų atsišaukimų, balandžio 28 d. – komunistinės literatūros ir atsišaukimų. Gegužės 1 d. I karo apygardos viršininko įsakymu buvo sustiprintas budrumas, kad į komunistų planuotas rengti demonstracijas nebūtų įtraukti pulko kareiviai. Rugpjūčio 16 d. pulko tualete buvo rasta komunistinės literatūros. Lapkričio 25 d. – Lietuvos raudonosios pagalbos centro komiteto atsišaukimų, gruodžio 6 d. – 7 egzemplioriai „Kareivių tiesos“ ir 4 egzemplioriai atsišaukimo „Draugai naujokai“⁴⁸⁹. Nors komunistų veikla pulke nebuvo labai aktyvi, vis dėlto ji pulko vadovybei kėlė nerimą.

Karo muziejuje Kaune pradėjus rengti kiekvieno pulko istorijai skirtas ekspozicijas, 1926 m. Ketvirtojo pėstininkų pulko skyreliui tvarkyti buvo sudaryta komisija. Į ją paskirti karo kapelionas kunigas V. Balandis, vyr. ltn. A. Gaušas ir ltn. S. Žukaitis, kuris buvo išrinktas ir į pulko Karo mokslo draugijos valdybą, o į pulko Sporto draugijos valdybą – mjr. L. Rajeckas, ltn. S. Žukaitis ir ltn. J. Bačkys⁴⁹⁰.

1926 m. sausio 15 d. buvo gautas Apygardos štabo viršininko plk. Jono Laurinaičio pasirašytas raštas, kuriame informuojama, kad artimiausiu metu krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas ir Vyriausiojo štabo viršininkas pradės lankyti dalinius.

486 Įsakymas 4 p. p. Nr. 182. 1925-07-01 // Ten pat, b. 81, l. 307.

487 Įsakymas 4 p. p. Nr. 212. 1925-07-31 // Ten pat, b. 72, l. 352.

488 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko Garbės teismo nutarimas // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 113, l. 2–3.

489 LCVA, f. 517, ap. 1, b. 87, l. 1–8.

490 Įsakymas 4 p. p. Nr. 7. 1926-01-07 // Ten pat, b. 98, l. 7.

Apygardos štabo viršininkas, kad daliniai tinkamai pasirengtų kariuomenės vadovybės vizitams, įsakė:

1. Atvykus minėtiems pareigūnams, išrikiuoti karius, aprengtus nauja, jiems pritaikyta apranga.

2. Kad kariai rikiuotėje būtų drausmingi ir tinkamai elgtųsi, bent kartą per savaitę rengti rikiuotės ir žygiavimo „išskilmės maršu“ repeticijas.

3. Lauko statutams nagrinėti kiekvienoje kuopoje įrengti maketus, smėlio dėžes, kuriose būtų pavaizduotas Panevėžio kraštui būdingas reljefas, turėti reikalingus žemėlapius.

4. Karius skubiai supažindinti su Lietuvos istorija, geografija, pulko istorija, valstybės valdymo forma.

5. Kareivinėse, virtuvėse, sandėliuose, arklidėse palaikyti tinkamą tvarką.

6. Pulko štabe sutvarkyti visas bylas, slaptus raštus.

7. Sargybų viršininkams, budėtojams žinoti savo pareigas, gebėti pasirinkti raporto formą, raportuoti.

8. Sutvarkyti visus gimnastikos ir šaudymo įrankius⁴⁹¹.

Regis, Apygardos štabo viršininkas nieko naujo savo rašte nepasakė. Taip pulkas turėjo atrodyti visada, tačiau ir tais laikais, matyt, netrūko tuščiagarbiškumo.

Kovo 23–24 d. pulko parengtį tikrino I karo apygardos viršininkas, o 1926 m. balandžio mėn. į dalinį atvyko Vyriausiojo štabo viršininkas. Jis tikrino pulko karių rikiuotės įgūdžius, statutų žinias. Dėl šių dalykų priekaištų neturėjo. Kareivinės ir sandėliai buvo tvarkingi⁴⁹². Atlikus nemenką parengiamąjį darbą, matyt, tokio rezultato ir reikėjo tikėtis.

Balandžio 10 d. pulke įvyko skaudus įvykis. 3-iosios kuopos sargybinis, užtaisydamas šautuvą, netyčia nušovė eilinį Juozą Petroką. Reikia pažymėti, kad tai buvo ne pirmas kartas, kai sargybinis netyčia iššovė, tik ankstesni įvykiai nesibaigė taip tragiškai. Buvo atliktas išsamus tyrimas, I karo apygardos viršininkas plk. A. Jakaitis įsakė pulko vadovybei ir karininkams ypatingą dėmesį skirti kareivių mokymui saugiai elgtis su šautuvu ir pasiekti, kad įgulos tarnyba būtų stropiai ir tinkamai atliekama⁴⁹³.

1926 m. balandžio–rugsėjo mėn. pulko vadas plk. P. Tamašauskas dažnai važinėjo į Kauną, nes tuo metu ėjo prezidento Aleksandro Stulginskio adjutanto pareigas. Šių komandiruočių metu jį pavaduodavo, t. y. laikinai eidavo pulko vado pareigas, mjr. L. Rajeckas, nuo birželio mėn. – mjr. M. Petrovas.

Gegužės 19 d. pulko Švietimo komisija išleido neperiodinį leidinį „Senolių takais“. Pirmajame numeryje buvo pateikta trumpa pulko istorija, „Mindaugiečių

491 Ten pat, b. 100, l. 2.

492 Krašto apsaugos ministerio įsakymas Nr. 44. 1926 m. gegužės 7 d.

493 Įsakymas I karo apygardai Nr. 15. 1926-04-21 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 98, l. 137.

daina“, primintos pulko minėtos dienos ir kas tada įvyko, išspausdintas didelis straipsnis apie mandagų elgesį, keletas rašinėlių apie karių gyvenimą, straipsnis „Branginkime gimtąją kalbą“⁴⁹⁴. Vėliau per metus išeidavo vienas „Senolių takų“ numeris.

1926 m. gegužės mėn. pasikeitė pulko 2-ojo bataliono vadas. Mjr. Leonas Rajeckas buvo perkeltas į I karo apygardos štabą, o į jo vietą paskirtas Trečiojo pėstininkų pulko mjr. Julijonas Stankaitis⁴⁹⁵.

1926 m. gegužės 28 d. Respublikos Prezidentas pulkui įteikė 2-ojo laipsnio Vyčio Kryžiaus vėliavą, pasiūtą Šveicarijos firmos „Fraefel & Co“. 128 x 140 cm dydžio vėliava buvo dvipusė. Dešinioji pusė – šviesiai žalios spalvos šilkinio ripso, centre, raudoname skyde, šilkiniais įvairiaspalviais siūlais išsiuvinėtas karaliaus Mindaugo portretas, virš skydo – karaliaus karūna, apačioje – ažuolo lapų vainikas. Iš abiejų šonų skydą juosia geltonais šilkiniais siūlais išsiuvinėtas pulko šūkis: „VIEŠPATIE, PADĖK MUMS – TĖVYNĖS LAISVĘ IR GARBĘ GINAM!“ Vėliavos kraštai dekoruoti dviem tautinių ornamentų juostomis. Tarp jų žaliais šilkiniais siūlais išsiuvinėtos rūtų šakelių girliandos. Viršutinėje girliandoje – raudonas skydas su Vyčio kryžiumi, apatinėje – balta me skyde išsiuvinėta pulko įkūrimo data: „1918 XII 29“. Kampuose tarp juostelių išsiuvinėti trikampiai skydai su miestų, kuriuos pulkas išvadavo ir gynė, herbais ir kautynių datomis: „Kėdainiai (1919 II 7–10)“, „Panevėžys (1919 V 19)“,

494 Senolių takais. 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko neperiodinis leidinys, Nr. 1, Panevėžys, 1926.

495 Įsakymas 4 p. p. Nr. 141. 1926-05-20 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 99, l. 171.

Respublikos
prezidentas
A. Stulginskis
Vyčio
Kryžiaus
vėliavos
dovanojimo
pulkui
ceremonijos
metu
(VDKM)

„Šiauliai (1919 XI 21–22)“, „Kernavė (1920 XI 21–22)“. Vidiniuose tautinių juostelių rėmelio kampuose geltonais šilkiniais siūlais išsiuvinėti stilizuoti saulės spinduliai, raudonais – pulko numeris – „4“. Kairioji vėliavos pusė – raudonos spalvos šilkinio ripso, centre – Vytis. Laisvi vėliavos kraštai apsiūti 5 cm pločio raudonos ir žalios spalvos šilkinų siūlų kutais. Prie vėliavos koto pritvirtinta Vyčio Kryžiaus juosta⁴⁹⁶.

Birželio 6 d. Respublikos Prezidentas Aleksandras Stulginskis už uolią ir sąžiningą kelerių metų tarnybą II rūšies I laipsnio Vyčio Kryžiaus ordinu apdovanojo pulko vadą plk. Praną Tamašauską ir pulko vyr. ltn. Praną Bronevičių⁴⁹⁷.

Iki 1926 m. nebuvo reglamentuota, kuriuose pulkuose turi būti kaupiamos šaudmenų atsargos, todėl, krašto apsaugos ministrui dr. L. Bistrui įsakius, Vyr. štabo viršininkas gen. ltn. K. Ladiga 1926 m. gegužės 10 d. slaptu aplinkraščiu Nr. 13 paskelbė kariuomenės dalių neliečiamosios atsargos šovinių skyrimo lentelę. Taip buvo nustatytos šaudmenų atsargų normos. Pagal patvirtintą lentelę pulkas turėjo turėti:

kiekvienam etatiniam šautuvui	– 200 šov.,
kiekvienam etatiniam sunkiajam kulkosvaidžiui	– 5 000 šov.,
kiekvienam etatiniam lengvajam kulkosvaidžiui	– 2 000 šov.,
kiekvienam etatiniam pistoletui	– 16 šov.

Be to, pulkas mokymo tikslais galėjo reikalauti kovinių šovinių tiek, kiek buvo numatyta šaudymo kursui išeiti. Be neliečiamosios atsargos šovinių, sargybos

496 Urbonienė L. Lietuvos kariuomenės (1918–1940) vėliavos Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose // Vytauto Didžiojo karo muziejus 2011 metais. Almanachas, Kaunas, 2012, p. 97.

497 Krašto apsaugos ministerio įsakymas Nr. 55. 1926 m. birželio 7 d.

funkcijoms vykdyti jis turėjo turėti 15 šovinių kiekvienam etatiniam šautuvui⁴⁹⁸.

Liepos mėn. I karo apygardos viršininkas pulko vadą informavo, kad kai kurie kareiviai, ypač žydai, nors ir uždrausta, dalyvauja profesinių sąjungų ir komunistinių organizacijų rengiamuose mitinguose. Apygardos viršininkas pareikalavo į tai atkreipti karininkų dėmesį. Be to, jis pastebėjo, kad dar neišgyvendintas apygardos karininkų įprotis naudotis pasiuntinių paslaugomis asmeniniais tikslais, pavyzdžiui, maistui ruošti, karininkams patarnauti, jų ūkio darbams atlikti. Apygardos viršininkas pabrėžė, kad tai – uždrausta⁴⁹⁹. Su šiuo visiškai slaptu apygardos viršininko raštu buvo pasirašytinai supažindinti visi pulko karininkai.

Tačiau kareivius naudoti įvairiems patarnavimams atlikti pulke buvo įprasta ir ne vienas karininkas nekreipė dėmesio į aukštesniųjų vadų perspėjimus. Kaip matyti iš rugpjūčio 20 d. Panevėžio miesto ir apskrities komendanto rašto pulko vadui, komendantūra buvo užfiksavusi, kad užsiėmimų metu rugpjūčio 18–19 d. miesto turguje su krepšiais rankose pastebėtas vyr. ltn. V. Bikmano pasiuntinys eil. Eivė, vyr. ltn. K. Pranckevičiaus pasiuntinys eil. Karpavičius, karo vald. Z. Kuznecovo pasiuntinys Nazarovas ir vyr. ltn. L. Michalausko pasiuntiniai. Be to, karo komendantas informavo, kad vyr. ltn. K. Pranckevičiaus pasiuntinys nešioja jo vaikus, ruošia maistą, šeria kiaules⁵⁰⁰.

I karo apygardos viršininkas už tokią savivalę pulko vadui įsakė komendanto rašte paminėtus karininkus viešai nubausti ir uždraudė jiems naudotis bet kokiomis pasiuntinių paslaugomis⁵⁰¹.

Matyt, pasiuntinių atėmimas ir bausmė buvo efektyvios priemonės, nes daugiau neradome dokumentų apie šios rūšies pažeidimus.

Liepos 25-ąją, Pulko sporto dieną, kariai varžėsi rutulio stūmimo, šuolių į aukštį ir tolį, disko ir ieties metimo, 100, 400, 600 ir 1000 m bėgimo, estafetės rungtyse⁵⁰². Renginys buvo masinis, tačiau tais metais pulko sportininkų pasirodymas Kariuomenės sporto dienos varžybose buvo nesėkmingas. Jų buvo mažai, tiems patiems kariams beveik be pertraukos teko dalyvauti įvairių sporto šakų rungtyne, todėl rezultatai nenudžiugino. Be to, pulko sportininkai buvo maitinami tik sausu maistu, o tai irgi nepadidino rezultatų⁵⁰³.

Rugpjūčio mėn. pulko karininkai atliko Šventosios upės nuo Dusetų ežero iki Kavarsko rekognoskuotę⁵⁰⁴.

1926 m. rugpjūčio 31 d. Lietuvos Respublikos Prezidento aktu pulko vadas

498 Vyr. štabo viršininko gen. ltn. K. Ladigos 1926-05-10 slaptas aplinkraštis Nr. 13 // LCVA, f. 929, ap. 1, b. 491, l. 19–20.

499 I karo apygardos viršininko 1926-07-23 raštas 4 p. p. vadui // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 100, l. 37.

500 Ten pat, l. 54.

501 I karo apygardos štabo viršininko raštas 4 p. p. vadui // Ten pat, l. 58.

502 Įsakymas 4 p. p. Nr. 213. 1926-07-30 // Ten pat, b. 99, l. 266.

503 Dešimties metų pulko fizinio lavinimosi apžvalga // Senolių takais, Nr. 4, p. 26.

504 I karo apygardos viršininko 1926-08-03 raštas 4 p. p. vadui // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 100, l. 44.

plk. Pranas Tamašauskas paties prašymu buvo išleistas į atsargą⁵⁰⁵, tačiau dar kurį laiką ėjo pulko vado pareigas.

1926 m. rugsėjo 15 d. Šeštojo pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulko vadas plk. ltn. Kazys Sprangauskas buvo atleistas iš pulko vado pareigų ir paskirtas Ketvirtojo pėstininkų pulko vado padėjėju⁵⁰⁶.

Spalio 2 d. pulko vadas plk. Kazys Tamašauskas atsisveikino su pulku. Tą dieną paskelbtame įsakyme jis kreipėsi į karius:

„Garbingi Mindaugiečiai.

Likimo dėlei, persiskirdamas su Jumis tariu nuoširdų ačiū už sąžiningą tarnybą Tėvynei ir pulko garbei, drausmingumą, atvirą pasitikėjimą tarpusavio santykiuose, pavyzdinę elgesį, kuri Jūs kiekviename žingsnyje rodėte ne vien viršininkų akyse, bet ir piliečių.

Bėgyje ilgamečio buvimo tarpe Jūsų nuolat naudojaus ir skyniau neveidmainingą visų Jūsų, pradedant nuo eilinio iki savo artimiausių padėjėjų, gerbimą ne vien kaipo vado ir viršininko, bet kaipo vyresniojo draugo ir žmogaus.

Tegul Dievas Jums padeda ir toliau būti tokiais dorais, išmintingais kariais ir piliečiais.

Sudiev, mylimas pulke.

Sudiev, brangūs Mindaugiečiai.

*plk. Tamašauskas
pulko vadas.⁵⁰⁷*

Tą pačią dieną I karo apygardos vado įsakymu pulko vado pareigas laikinai pradėjo eiti plk. ltn. Kazys Sprangauskas⁵⁰⁸. I karo apygardos viršininkas plk. A. Jakaitis sudarė pulko perėmimo komisiją. Pirmininku buvo paskirtas Pirmojo pėstininkų pulko mjr. Juozas Plenta, nariais – du Ketvirtojo pėstininkų pulko karininkai – kpt. G. Songinas ir vyr. ltn. D. Kavaliauskas⁵⁰⁹.

1926 m. spalio 17 d. Ketvirtajame pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulke, Karininkų klube, buvo surengtos K. Tamašausko išleistuvės. Visi labai šiltai atsiliepė apie pulkininką. Jis buvo labai populiarus tarp karininkų ir vadinamas tėvu. Per išleistuves jam linkėta grįžti į kariuomenę. Taip ir atsitiko. Išleistas į atsargą, išbuvo neilgai, nes prisidėjo prie 1926 m. gruodžio perversmo Lietuvoje ir grįžo tarnauti. Buvo paskirtas I karo apygardos viršininku.

Kaip jau minėta, didžiulė problema buvo kareivinių ir kitos paskirties pastatų trūkumas, todėl 1926 m. rugsėjo mėn. buvo nuspręsta Ketvirtajam pėstininkų

505 Krašto apsaugos ministerio įsakymas Nr. 85. 1926 m. rugsėjo 15 d.

506 Krašto apsaugos ministerio įsakymas Nr. 86. 1926 m. rugsėjo 15 d.

507 Įsakymas 4 p. p. Nr. 227. 1926-10-02 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 99, l. 339.

508 Įsakymas 4 p. p. Nr. 278. 1926-10-02 // Ten pat, l. 340.

509 Įsakymas I karo apygardai Nr. 42. 1926-10-05 // Ten pat, l. 367.

Vienas iš
perimtų
dvaro pastatų
(*V. Zabielos
nuotrauka*)

pulkui perduoti iki tol Pirmajam artilerijos pulkui priklausiusį Pajuosčio dvarą su visais statiniais. Perimti dvarą ir jame esantį turtą pulko vadas įpareigojo tam sudarytą komisiją: vyr. ltn. D. Kavaliauską (pirmininkas), vyr. ltn. J. Stakionį ir vyr. ltn. V. Čapliką (nariai)⁵¹⁰.

1926 m. spalio 17 d. vyko Pirmoji Lietuvos kariuomenės sporto šventė. Dalyvauti joje buvo deleguoti geriausi pulko sportininkai – 1 karininkas ir 10 kareivių, tačiau aukštų rezultatų jie nepasiekė – pulko komanda užėmė tik 7-ąją vietą⁵¹¹.

Spalio 14, 16, 18 ir 19 d. I karo apygardos nurodymu pulkas dalyvavo lauko manevruose. Pagal gautas užduotis jis turėjo atlikti puolimo, gynybos ir atsi-
traukimo naktį pratimus. Deja, dėl blogo oro ir prastos parengties užduočių tinkamai įvykdyti nepavyko. Kadangi per šiuos manevrus paaiškėjo pulko karių parengties problemos, apie juos pateiksime daugiau informacijos.

Pirma, pulkas neturėjo manevrinių šovinių, dėl to manevrai visiškai nebuvo panašūs į tikras kautynes. Paaiškėjo, kad kariai, mokomi mažose aikštelėse, nesugeba veikti dideliame plote, orientuotis vietoje. Bet teorinės kareivių žinios buvo įvertintos labai gerai.

Nemažai buvo ir karininkų vadovavimo trūkumų. Vadai faktiškai nevaldė savo padalinių, nederino vieni su kitais veiksmų. Tai ypač buvo matyti puolimo ir traukimosi metu. Jie nesugebėjo tinkamai naudoti turimų ryšio priemonių, nors telefonistai savo darbą atliko gerai. Dalių vadai nenaudojo kitų ryšio priemonių, pavyzdžiui, pasiuntinių, paprasčiausios signalizacijos, informacijos nebandė perduoti grandinėlių principu ir pan., nes to mažose patalpose kareiviai nebuvo mokomi.

510 Įsakymas 4 p. p. Nr. 254. 1926-09-09 // Ten pat, b. 99, l. 309.

511 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // Ten pat, b. 68, l. 26.

Prastai pasirodė žvalgai. Sekti ir žvalgyti sekėsi sunkiai, žvalgai būtinų žinių apie priešą nesurinko.

Paaikėjo, kad pulko puskarininkiai nesugeba vadovauti šaudymui, sekti taikinių, dažnai, prieš duodami komandą šaudyti, pamiršdavo nurodyti, į ką taikytis.

Eiliniai pulko kariai, pirmą kartą atsidūrę tokiam dideliame lauke, nesuprato, nei ko iš jų reikalaujama, nei kaip užduotis tinkamai atlikti. Dauguma jų neįsakymus vykdė, o stengėsi pamatyti, ką daro kaimynas, matyt, nepasitikėdami savo jėgomis⁵¹². Po manevrų pulko vadovybei ir karininkams buvo proga pagalvoti, kaip pagerinti kareivių mokymą.

Pasibaigus manevrams, spalio pabaigoje pulkas buvo perginkluotas. Spalio 29 d. iš artilerijos sandėlio dalinys gavo 1928 naujus angliškus šautuvus⁵¹³.

1926 m. lapkričio 1 d. pulkas buvo performuotas pagal taikos meto etatus Nr. 7, o taikos meto etatai Nr. 8 nebegaliojo. Kulkosvaidininkai nebebuvo sutelkti į vieną batalioną. Vėl pėstininkų batalionuose, be pėstininkų, atsirado ir kulkosvaidininkų kuopų. Taigi batalionai vėl tapo mišrūs. Pasikeitė ir pulko karininkų pareigos:

Ūkio skyriaus viršininku buvo paskirtas karo valdininkas Zacharas Kuzne-
covas,

Sanitarijos skyriaus viršininku – gydytojas Albertas Jackunas,

1-ojo bataliono vadu – mjr. Mikas Petrovas,

1-osios kuopos vadu – vyr. ltn. Tomas Vidugiris,

2-osios kuopos vadu – vyr. ltn. Julius Šiurna,

3-iosios kuopos vadu – kpt. Alfonsas Antanaitis,

1-osios kulkosvaidžių kuopos vadu – kpt. Antanas Gaušas,

2-ojo bataliono vadu – mjr. Julijonas Stankaitis,

4-osios kuopos vadu – kpt. Genrikas Songinas,

5-osios kuopos vadu – kpt. Stepas Syrus,

6-osios kuopos vadu – kpt. Vladas Dumčius,

2-osios kulkosvaidžių kuopos vadu – kpt. Kostas Kanis-Kanevičius,

Ryšių kuopos vadu – kpt. Edvardas Valunta,

Mokomosios kuopos vadu – kpt. Pranas Bronevičius,

Ūkio kuopos vadu – vyr. ltn. Petras Starevičius,

Muzikantų komandos kapelmeisteriu – laisvai samdomas Ignas Domarkas.

Į naujai formuojamas 4-ąją, 5-ąją ir 6-ąją kuopas buvo paskirti išformuojant 3-iąją kulkosvaidžių kuopą atsilaisvinę kareiviai⁵¹⁴.

1926 m. gruodžio 16 d. sveikinti Respublikos Prezidento Kazio Griniaus 60-ies

512 Pulko vado 1926-11-20 raportas I karo apygardos viršininkui // Ten pat, b. 100, l. 81.

513 Įsakymas 4 p. p. Nr. 306. 1926-10-29 // Ten pat, b. 99, l. 376.

514 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 1/sl. 1926-11-01 // Ten pat, l. 1–4.

metų jubiliejaus proga išvyko einantis pulko vado pareigas plk. ltn. K. Sprangauskas, karininkas ir puskarininkis, todėl 1926 m. gruodžio 17 d. įvykdyto valstybės perversmo metu pulko vado pulke nebuvo.

Perversmas tiek pulke, tiek Panevėžyje įvyko gana ramiai. 9 val. ryto I apygardos viršininko įsakymu pulkas buvo išrikiuotas Vytauto aikštėje, ten atvykęs ir su kariais pasisveikinęs plk. P. Tamašauskas perskaitė telegramą apie įvykusį perversmą, apygardos viršininko plk. A. Jakaičio atleidimą ir savo skyrimą apygardos viršininku. Po to naujojo apygardos viršininko garbei įvyko pulko paradas. Po parado kariai grįžo į kareivines toliau mokytis pagal nustatytą programą⁵¹⁵.

Gruodžio 21 d. mėnesio atostogų kaip nepatikimas buvo išleistas 1-ojo bataliono vadas mjr. M. Petrovas, gruodžio 24 d. – ir 2-ojo bataliono vadas J. Stankaitis, perversmo dieną ėjęs pulko vado pareigas, šiam išvykus sveikinti Respublikos Prezidento⁵¹⁶.

Tačiau karininkams ir kareiviams po perversmo liko daug neatsakytų klausimų. Matyt, todėl apie jį, lankydamasis daliniuose, bandė kalbėti kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas, krašto apsaugos ministras, štabo viršininkas. Pulko dienyne apie 1927 m. sausio 19 d. gen. S. Žukausko vizitą pulko adjutantas rašė:

„Šiandien aplankė pulko dalis kariuomenės vadas generolas Žukauskas, kuris kalbėdamas su kareiviais priminė gruodžio 17 d. įvykius ir pranešė kareiviams apie rastus dokumentus bolševikų sušaudymui daugelio žymių Lietuvos veikėjų, kurių tarpe ir jis (generolas Žukauskas) pažymėtas, tokiu būdu ir jam, seneliui, tie budeliai būtų atėmę gyvybę galbūt tik už tai, kad jis lietuvis ir senas karininkas – generolas.“⁵¹⁷

Iš tikrųjų tokių dokumentų nebuvo rasta, tačiau, siekiant pateisinti demokratiškai išrinktos valdžios nuvertimą, buvo naudojamos visos priemonės.

1926 m. pabaigoje į Ketvirtąjį pėstininkų pulką iš Penktojo pėstininkų pulko buvo perkeltas mjr. Alfonsas Sinkevičius⁵¹⁸. 1927 m. sausio 19 d. jis buvo paskirtas 2-ojo bataliono vadu, o iki tol bataliono vado pareigas ėjęs mjr. Julionas Stankaitis – Ūkio skyriaus viršininku, nes ankstesnis šio skyriaus viršininkas karo valdininkas Zacharas Kuznecovas buvo perkeltas į Kariuomenės intendantūrą⁵¹⁹. J. Stankaitis Ūkio skyriaus viršininku dirbo iki 1927 m. gegužės 20 d. Pakeltas į pulkininkus leitenantus, birželio 16 d. jis buvo išleistas į atsargą⁵²⁰, o Ūkio skyriaus viršininku paskirtas 2-osios kulkosvaidžių kuopos vadas kpt. Kostas Kanis-Kanevičius⁵²¹.

515 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // Ten pat, b. 68, l. 28–29.

516 Įsakymai 4 p. p. Nr. 366, 373. 1926-12-22, 1926-12-28 // Ten pat, b. 99, l. 493, 501.

517 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // Ten pat, b. 68, l. 30–31.

518 Krašto apsaugos ministerio įsakymas Nr. 110. 1926 m. gruodžio 30 d.

519 Įsakymas 4 p. p. Nr. 21. 1927-01-19 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 112, l. 27.

520 Įsakymas kariuomenei Nr. 66. 1927 m. gegužės 25 d.; Įsakymas 4 p. p. Nr. 216. 1927-06-17 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 112, l. 310.

521 Įsakymas 4 p. p. Nr. 230. 1927-06-26 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 112, l. 321.

1926 m., kaip visada, pulke nemažai dėmesio buvo skiriama ne tik kareivių, bet ir karininkų, puskarininkių mokymui. Nuo 1926 m. sausio 1 iki kovo 1 d. visiems karininkams kartą per savaitę buvo rengiami taktikos mokymai prie maketų – smėlio dėžių. Karininkai buvo suskirstyti į 2 grupes – jaunesniųjų ir vyresniųjų. Abiejų grupių užsiėmimus vedavo batalionų vadai. Be to, kartą per dvi savaites vykdavo paskaitos įvairiomis temomis. Nuo kovo 1 iki birželio 1 d. kartą per dvi savaites užsiėmimus vedavo batalionų, kartą per du mėnesius – kuopų vadai. Buvo nagrinėjami būrio, taip pat kuopos puolimo ir gynybos veiksmai. Paskaitų temos buvo suderintos su pulko vadu⁵²².

Dažniausiai kultūros ir švietimo komisijų pirmininkais buvo skiriami karo kapelionai. Jie buvo atsakingi už pamokų ir paskaitų rengimą ir vedimą. Pagrindinis kultūros ir švietimo komisijų uždavinys buvo bendrasis karių lavinimas. Siekiant užtikrinti kuo efektyvesnį mokymą, naujokai buvo suskirstomi į kelias grupes, pvz.: analfabetų, mokančių tik skaityti, mokančių skaityti ir rašyti ir lietuviškai nemokančių. Kiekvienai iš šių grupių atitinkamai buvo pritaikytas ir pamokų turinys. Pažymėtina, kad karo kapelionai per metus daugiau pravedavo bendrojo lavinimo nei religinio ugdymo pamokų, pavyzdžiui, 1926 m. pulko karo kapelionas pravedė 125 religinio ugdymo ir 134 bendrojo lavinimo pamokas⁵²³.

1927 m. pradžioje pulkas sulaukė naujo vado. Sausio 26 d. atvyko ir pradėjo eiti pareigas naujasis pulko vadas plk. ltn. Viktoras Giedrys⁵²⁴. Pasikeitus pulko vadui, pasikeitė ir kai kurie kadrai, tačiau apskritai didesnių pokyčių neįvyko.

Kovo mėn. kariuomenės vadovybės sprendimu karininkai kpt. Julius Šiurna ir ltn. Ingas Jasiūnas buvo perkelti tarnauti į Penktąjį pėstininkų pulką, o iš šio pulko į Ketvirtąjį pėstininkų pulką atkelti kpt. Viktoras Kazlauskas ir kpt. Iliodoras Gaižauskas⁵²⁵.

1927 m. balandžio 7 d. įsakymu kariuomenei pulko Karininkų klubas buvo

Viktoras Giedrys, 4-ojo pėstininkų pulko ketvirtasis vadas (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 84)

522 4 p. p. taktikos užsiėmimų su karininkais ir puskarininkiais bei istorijos ir bendro turinio paskaitų už 1926 m. apyskaita // Ten pat, b. 123, l. 23.

523 1926 m. 4-ojo pėstininkų pulko karo kapeliono metinės veiklos apyskaita // LCVA, f. 384, ap. 3, b. 419, l. 16.

524 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 68, l. 31.

525 Įsakymas kariuomenei Nr. 43. 1927 m. kovo 21 d.

4-ojo pėstininkų pulko Ryšių kuopa. 1927 m. (VDKM)

pavadintas Ketvirtojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko karininkų ramovė. Gegužės 1 d. įvyko visuotinis pulko karininkų susirinkimas, jo metu į Ramovės valdybą buvo išrinkti kpt. A. Antanaitis, kpt. A. Gaušas ir vyr. ltn. S. Žukaitis, Ramovės šeimininku ir bibliotekininku – ltn. B. Kairiūnas⁵²⁶.

Po valstybės perversmo kurį laiką nepastebėta, kad komunistai ėmė veikti aktyviau, tačiau jau 1927 m. gegužės mėn. pulko teritorijoje vis dažniau buvo randama komunistinės literatūros ir atsišaukimų, bet gegužės 17 d. sugavus ir karo lauko teismui perdavus tokią literatūrą platinusį pulko kareivį komunistą Henriką Segelavičių⁵²⁷, iki lapkričio panašių incidentų nebesitaikė. Komunistų proklamacijų pulke buvo rasta tik naktį iš lapkričio 7-osios į 8-ąją⁵²⁸.

1927 m. birželio 4 d. pulke apsilankė pėstininkų inspektorius. Jis labai kruopščiai patikrino kulkosvaidžių kuopas ir konstatavo, kad jos tinkamai pasirėngusios. Veiksmus su kulkosvaidžiais kariai atliko taisyklingai, tik, inspektoriaus nuomone, kiek per lėtai. Pėstininkų kuopoms priekaištų neturėjo, pažymėjo, kad naujokų mokymas organizuotas gerai⁵²⁹.

526 Įsakymas 4 p. p. Nr. 164. 1927-05-08 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 112, l. 245.

527 Įsakymas I karo apygardai Nr. 4. 1927-06-15 // Ten pat, l. 310.

528 4 p. p. vado 1927-11-23 raportas I karo apygardos viršininkui // Ten pat, b. 105, l. 15.

529 Slaptas įsakymas kariuomenei Nr. 11. 1927 m. birželio 20 d. // Ten pat, b. 115, l. 43.

Pulkas pasiruošęs išvykti į poligoną (VDKM)

Birželio 17–liepos 5 d. pulko suvestinė sunkiųjų kulkosvaidžių kuopa buvo išvykusi į Varėnos poligoną, kur kartu su Pirmojo pėstininkų pulko suvestine sunkiųjų kulkosvaidžių kuopa atliko visus pratimus, o liepos 7 d. dalyvavo šaudymo iš sunkiųjų kulkosvaidžių varžybose. Jas laimėjo Pirmojo pėstininkų pulko kulkosvaidininkai⁵³⁰. Poligone šaudymo iš sunkiųjų kulkosvaidžių pratybose dalyvavo 11 karininkų ir 347 kareiviai⁵³¹.

1927 m. rugpjūčio 27–28 d. vykusioje kariuomenės sporto šventėje pulko sportininkai iškovojo prizą už žygiavimą⁵³². Eil. Ramanauskas tapo 3000 m distancijos čempionu. Susumavus gautus balus paaiškėjo, kad pulko sportininkai vėl užėmė 7-ąją vietą⁵³³.

Pulko sporto rezultatai pagerėjo 1928 m. Rugsėjo 1–2 d. vykusioje kariuomenės sporto šventėje dalinio sportininkai iškovojo pereinamąjį Vyriausiojo štabo viršininko prizą – auksinį laikrodį su muzikos įtaisu⁵³⁴ – ir užėmė 5-ąją vietą⁵³⁵.

1927 m. lapkričio mėn. vėl keitėsi karininkų pareigos. Lapkričio 27 d. Mokomosios kuopos vadas kpt. P. Bronevičius buvo paskirtas 2-ojo bataliono vadu, o kpt. Antanas Gaušas – Mokomosios kuopos vadu⁵³⁶.

530 Įsakymas kariuomenei Nr. 89. 1927 m. liepos 23 d.

531 Įsakymas 4 p. p. Nr. 221. 1927-06-19 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 112, l. 314.

532 Įsakymas kariuomenei Nr. 112. 1927 m. rugsėjo 13 d.

533 Dešimties metų pulko fizinio lavinimosi apžvalga // Senolių takais, Nr. 4, p. 26.

534 Įsakymas kariuomenei Nr. 83. 1928 m. lapkričio 19 d.

535 Dešimties metų pulko fizinio lavinimosi apžvalga // Senolių takais, Nr. 4, p. 26.

536 Puodžiūnas. 4 p. L. K. Mindaugo pulko mokomosios kuopos dešimtmetis // Ten pat, p. 17.

Karių priesaika

Tradiciškai į pulką priimti naujokai, kurių šaukimas dažniausiai būdavo rengiamas du kartus per metus, turėjo prisiekti. Priesaikos ceremoniją organizuodavo pulko vadovybė. Priesaikos diena pulkui buvo didelė šventė. Ji paprastai prasidėdavo pamaldomis bažnyčioje, po to vykdavo priesaikos ceremonija, karių paradas, šventiniai pietūs. Krikščionių priesaiką priimdavo karo kapelionas. Žydai prisiekti buvo vedami į sinagogą, kito tikėjimo kariai prisiekdavo pulko vadui.

1928 m. sausio 31 d. Vyriausiojo štabo viršininkas gen. št. plk. P. Plechavičius patvirtino priesaikos ceremonijos kariuomenėje tvarką:

„Priesaikos metu priešakyje statomas drobele uždengtas stalas su kryžiumi ir Evangelija. Kunigas, apsitaišęs bažnytiniiais rūbais, trumpais žodžiais paaiškina priesaikos reikšmę ir garsiai skaito priesaikos tekstą. Prisiekiantieji kariai laiko pakelę dešinę ranką ir balsiai kartoja priesaikos žodžius. Po priesaikos visi kariai, kunigui vadovaujant, kalba maldą į šv. Panelę „Tavo apgynimo šaukimės“, atkalbėjęs maldą kunigas šlaksto karius šventu vandeniu. Šlakstymo metu, jei yra orkestras, grojama Maironio giesmė „Marija, Marija“ (Č. Sasnausko kompozicija).“⁵³⁷

1928 m. nemažai pulko karių buvo apdovanoti. Minint Vasario 16-ąją Respublikos Prezidentas Antanas Smetona už ypatingus nuopelnus Lietuvai 3-iojo laipsnio Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordinu apdovanojo

⁵³⁷ Apeigos priesaiką daryti // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 142, l. 2.

pulko vadą plk. ltn. Viktorą Giedrį, 4-ojo laipsnio ordinu – kpt. Antaną Gaušą ir karo kapelioną kunigą Vilių Balandį⁵³⁸. Gegužės mėn., minint Tautos šventę, Vyčio Kryžiaus 1-os rūšies 3-iojo laipsnio ordinu buvo apdovanoti šie pulko kariai: kapitonai Alfonsas Antanaitis ir Petras Starevičius, vrš. Vacys Sipavičius, jaunesnieji puskarininkiai Kazys Zakarevičius ir Jonas Snobaitis, eiliniai Juozas Jačys, Filimonas Orlovas, Jonas Gedimonas, Motiejus Mikšys, Stasys Navickas, Vincas Navickas, Antanas Šležys, Felicijonas Gesevičius, Aleksas Salagubovas, Nesteras Kastalenas, Petras Užkurėnas, Kazys Kanopa, Vincas Kulikauskas, Petras Tenys, Lipas Kopanskis, Juozas Dočkus, Jurgis Felendregeris, Mečys Sipavičius, Pranas Jasiūnas, Jonas Leketa, Juozas Vaikštoras ir Juozas Šulcas, Vyčio Kryžiaus 1-os rūšies 4-ojo laipsnio ordinu – kpt. Tomas Vidugiris⁵³⁹.

Pulko kariai (VDKM)

Švenčiant nepriklausomybės atkūrimo 10-metį, Lietuvos nepriklausomybės medaliu buvo apdovanoti 34 pulko karininkai, 832 kareiviai ir 6 civiliai tarnautojai⁵⁴⁰, lapkričio 23 d. Kariuomenės dienos proga Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu – kapitonai Stepas Syrius ir Edvardas Valuntas⁵⁴¹.

Artėjant pulko 10 metų jubiliejui, Vyriausiojo štabo nurodymu buvo sukurtas pulko ženklas. Karininkams skirtas ženklelis turėjo būti sidabrinis (vidus – emaliuotas), su pritvirtintu Mindaugo portretu, kareiviams – toks pat, tik pagamintas iš bronzos. Šiuos ženklelius ketinta sukurti dieną įteikti visiems pulko karininkams ir kareiviams. Jie turėjo būti prisegti ir naujiems, ką tik į pulko sąrašus įtrauktiems kariams. Pulko ženklelį būtų turėję teisę nešioti ir į atsargą išėję kariai⁵⁴².

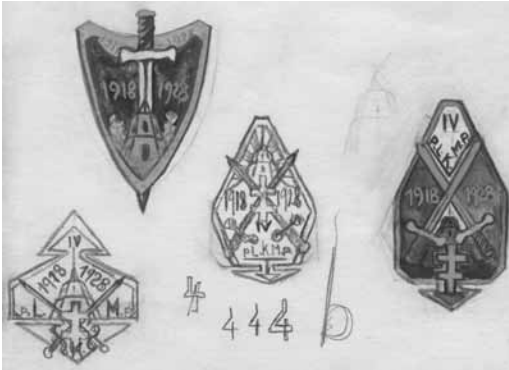
538 Įsakymas kariuomenei Nr. 17. 1928 m. vasario 22 d.

539 Įsakymas kariuomenei Nr. 47. 1928 m. gegužės 25 d.

540 Įsakymas 4 p. p. Nr. 137. 1928-05-14 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 137, l. 376–384.

541 Įsakymas kariuomenei Nr. 91. 1928 m. gruodžio 9 d.

542 Raštas Vyr. štabo viršininkui. 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko ženklelio projektas // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 129, l. 26–27.

Pulko ženklų eskizai (LCVA, f. 517, ap. 1, b. 129, l. 28–30)

Pulko kariai rikiuotėje (VDKM)

1928 m. kovo 27 d. pulką inspektavo I karo apygardos viršininkas. Visas pulkas buvo išrikiuotas. Nė vienas kareivis neturėjo skundų. Apygardos viršininkas patikrino kareivių užrašų knygeles. Jos buvo tvarkingos. Tikrintojas stebėjo ir pulko karių atliekamus rikiuotės pratimus. Vienintelė pastaba dėl to, kad po komandos „Ramiai!“ kai kurie kareiviai judino pirštus.

Apygardos viršininkas apžiūrėjo ir pulko patalpas. Pastebėjo, kad Pajuostyje prausyklos labai apleistos, dėl to pulko vadui pareiškė pastabą⁵⁴³.

1928 m. balandžio mėn. dalinį tikrino Vyriausiojo štabo viršininkas plk. P. Plechavičius. Tradiciškai pulkas buvo išrikiuotas, pražygiavo iškilmingu maršu. Po to štabo viršininkas įvertino karių pasirengimą. Šautuvų konstrukciją jie išmanė puikiai, tačiau pratimus su jais atliko lėtai. Buvo patikrintos ir statutų žinios. Apklausa parodė, kad jos nepakankamos (yra spragų).

Statuto pavadinimas	Apklausta kareivių	Atsakė		Neatsakė
		gerai	patenkinamai	
Vidaus tarnybos statutas	29	11	10	8
Įgulos statutas	22	8	5	9
Drausmės statutas	18	1	10	7
Lauko tarnybos statutas	9	3	5	1

Štabo viršininkas, apžiūrėjęs gyvenamąsias patalpas, konstatavo, kad kai kurių kareivinių būklė bloga.

Vis dėlto bendra išvada buvo palanki. Slaptame įsakyme kariuomenei plk. P. Plechavičius konstatavo: „*Bendrai pulkas atrodo gerai. Pulko vadui, pp karininkams ir kareiviams tarnybos vardu reiškiu padėką.*“⁵⁴⁴

1928 m. gegužės 15 d. Kaune iškilmingai buvo švenčiamas Lietuvos valstybės 10 metų gyvavimo jubiliejus. Šia proga Žaliakalnyje, Aušros aikštėje, buvo surengtas iškilmingas paradas. Paradui vadovavo Vyriausiojo štabo viršininkas plk. P. Plechavičius. Kariuomenės parade dalyvavo ir viena Ketvirtojo pėstininkų pulko kuopa – 110 kareivių⁵⁴⁵. Paradas vyko labai sklandžiai, todėl Respublikos Prezidentas A. Smetona visiems parade dalyvavusiems kariams pareiškė padėką⁵⁴⁶.

1928 m. birželio mėn. pulkas iškilmingai paminėjo savo 10 metų sukaktį. Šia proga šventės išvakarėse, birželio 9 d., 16 val. Karininkų ramovėje, dalyvaujant apygardos viršininkui gen. ltn. P. Tamašauskui, iškilmingai prie koto buvo prikalta dar 1926 m. pulkui įteikta Vyčio Kryžiaus vėliava. Po to apygardos viršininkas pasakė kalbą, aiškindamas vėliavos reikšmę, jos svarbą pulkui. Vėliavos prikavimo prie koto proga buvo sukurta daina „Mindaugiečių priesaika vėliavai“ (žr. 2 priedą).

543 Įsakymas I karo apygardai Nr. 3. 1928-04-04 // Ten pat, b. 141, l. 40–41.

544 Įsakymas I karo apygardai Nr. 5. 1928-06-06 // Ten pat, l. 76.

545 Vyr. štabo viršininko 1928 m. gegužės 15 d. raštas Kauno įgulos viršininkui // Ten pat, l. 58.

546 Įsakymas kariuomenei Nr. 48. 1928 m. birželio 5 d.

Iš bažnyčios išeina Respublikos Prezidentas A. Smetona ir kariuomenės vadas S. Žukauskas (VDKM)

Prezidentas A. Smetona lanko 4-ąjį pėstininkų pulką (VDKM)

Birželio 10 d. Garbės kuopa geležinkelio stotyje iškilmingai sutiko į iškilmės atvykusį Respublikos Prezidentą Antaną Smetoną. Kartu su juo atvyko krašto apsaugos ministras, Vyriausiojo štabo viršininkas, keletas Vyriausybės narių. Iš stoties svečiai nuvyko į Jasnogurkos dvaro aikštę, kur jų jau laukė išrikiuotas pulkas.

Iškilmės prasidėjo pamaldomis. Jas laikantis Panevėžio vyskupas pasakė pamokslą ir pašventino pulko vėliavą. Prezidentas ją įteikė pulko vadui ir pasakė kalbą. Po to kalbėjo krašto apsaugos ministras, Vyriausiojo štabo viršininkas, pulko vadas. Jiems baigus, prasidėjo pulko karių paradas. Vėliau Pajuostyje įvyko bendri pulko karių pietūs. Juose dalyvavo pirmasis pulko vadas J. Variakojis, daug svečių. Prezidentas A. Smetona ir pulko vadas pasakė kalbas.

Birželio 11 d. A. Smetona su žmona išvyko apžiūrėti Panevėžio apylinkių, birželio 12 d., apsilankęs pas Panevėžio burmistrą T. Chodakauską, susitiko su pulko karininkais⁵⁴⁷.

Pasibaigus iškilmėms, birželio 10–liepos 10 d. iš visų pulko kulkosvaidininkų kuopų buvo paimta po vieną sunkiųjų kulkosvaidininkų būrį. Jie buvo išsiųsti į Varėnos poligoną, kur turėjo atlikti šaudymo iš sunkiųjų kulkosvaidžių ir artilerijos priemonių pratimus⁵⁴⁸.

1928 m. vasarą pulko karininkai, vykdydami I karo apygardos viršininko nurodymą, turėjo atlikti kelių Panevėžys–Raguva–Taujėnai, Panevėžys–Kavarskas–Raguva, Panevėžys–Pagiriai, Panevėžys–Ramygala ir Panevėžys–Krekenava rekognoskuotę⁵⁴⁹. Tačiau šio darbo nepadarė. Pulko vadas karo apygardos viršininko paprašė leidimo rekognoskuotę tęsti. Dėl abejingumo, vykdant skirtas užduotis, apygardos viršininkas gen. ltn. P. Tamašauskas pulko vadui plk. V. Giedriui pareiškė pastabą ir nurodė rekognoskuotę baigti iki 1929 m. sausio 1 d.⁵⁵⁰ Matyt, šį kartą pulko karininkai užduotį įvykdė, nes dokumentuose informacijos, kad darbas nepadarytas, nerasta.

Rugsėjo mėn. pulko vado padėjėju buvo paskirtas aukštuosius karo mokslus generalinio štabo akademijoje Čekoslovakijoje baigęs Mokslo valdybos mjr. Vaclovas Žadeika⁵⁵¹. Tiesa, V. Žadeika pulke tarnavo neilgai. 1929 m. gegužės 29 d. jis buvo paskirtas ypatingųjų reikalų karininku prie Vyriausiojo štabo viršininko⁵⁵². Nuo rugsėjo 8 d. į pulką atvyko Karo mokyklą baigę leitenantai Zigmas Drunga, Stasys Vasiliauskas, Aleksandras Miliauskas ir Juozas Paldžius, o po savaitės, rugsėjo 14 d., atlikti stažuotės – 21 Aukštųjų karininkų kursų klausytojas⁵⁵³.

Rugsėjo 14–23 d. pulkas, vadovaujamas pulko vado plk. ltn. V. Giedrio,

547 Pulko dešimties metų sukaktuvių minėjimas 1928 m. // Senolių takais, Nr. 4, p. 12–14.

548 Slaptas įsakymas I karo apygardai Nr. 1. 1928-05-31 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 141, l. 74.

549 I karo apygardos štabo 1928-04-27 raštas 4 p. p. vadui // Ten pat, l. 119.

550 Slaptas įsakymas I karo apygardai Nr. 12. 1928-11-28 // Ten pat, l. 115.

551 Įsakymas kariuomenei Nr. 69. 1928 m. rugsėjo 15 d.

552 Įsakymas kariuomenei Nr. 44. 1929 m. gegužės 29 d.

553 Įsakymai 4 p. p. Nr. 269 ir Nr. 271 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 137, l. 716, 722.

dalyvavo kariuomenės rudens manevruose. Be pulko vado, juose dalyvavo dar 24 pulko karininkai⁵⁵⁴, o rugpjūčio 25–rugsėjo 23 d. į pakartotinius mokymus buvo pašaukti prie pulko priskirti atsargos puskarininkiai⁵⁵⁵.

1928 m. spalio 23 d. pulko apžiūrą atliko I karo apygardos viršininkas gen. lttn. P. Tamašauskas. Jokių didesnių trūkumų nepastebėta, tik pareikšta keletas pastabų⁵⁵⁶.

1928 m. lapkričio 5 d. pulke buvo įkurtas Karo mokslų draugijos būrelis. Į šio būrelio valdybą buvo išrinkti 3 karininkai: mjr. V. Žadeika, kpt. P. Bronevičius ir kpt. A. Antanaitis. Steigiamajame susirinkime nutarta į frakcijas nesi-skirstyti, dirbti kartu⁵⁵⁷. Būrelis tapo populiarius. Jau tais pačiais metais jį sudarė 43 nariai⁵⁵⁸. Pažymėtina, kad būrelis, pulke įkurtas jau anksčiau, buvo atgaivintas, bet 1926 m. vėl uždarytas⁵⁵⁹.

1928 m. lapkričio 23 d. sukako 10 metų, kai buvo oficialiai atkurta Lietuvos kariuomenė. Kaip ir visoje kariuomenėje, Ketvirtajame pėstininkų pulke šis jubiliejus buvo paminėtas tikrai iškilmingai: skaitomos paskaitos apie kariuomenės atkūrimą, pirmąsias Nepriklausomybės kovas, už žuvusiuosius laikomos pamaldos, įvyko karinis paradas, kareiviams surengtas pasilinksminimas⁵⁶⁰. Be to, tą dieną Respublikos Prezidento aktu pulko vadui plk. lttn. V. Giedriui buvo suteiktas pulkininko laipsnis⁵⁶¹. KAM Vyriausiojo štabo nurodymu už Lietuvos

Pulkas
šv. Mišiose
bažnyčioje
(LCVA)

554 Įsakymas 4 p. p. Nr. 281. 1928-09-26 // Ten pat, l. 743–744.

555 I karo apygardos štabo 1928-07-31 raštas // Ten pat, b. 143, l. 18.

556 Įsakymas I karo apygardai Nr. 10. 1928-11-10 // Ten pat, b. 141, l. 109.

557 4 p. p. Karo Mokslo draugijos steigiamojo susirinkimo, įvykusio 1928 m. lapkričio 5 d., protokolas Nr. 1 // Ten pat, b. 144, l. 5.

558 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko Karo Mokslo draugijos ratelio narių sąrašas // Ten pat, b. 141, l. 92.

559 Rinkevičius. Pulko kronika // Senolių takais, Nr. 4, p. 27.

560 KAM Vyriausiojo štabo Operacijų skyriaus 1928-11-17 aplinkraštis // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 117, l. 31.

561 Įsakymas kariuomenei Nr. 88. 1928 m. lapkričio 30 d.

Karių laisvalaikis (VDKM)

kariuomenę lapkričio 24 d. buvo laikomos šv. Mišios, po jų Vyčio Kryžiaus ordino kavaleriams surengtos vaišės⁵⁶².

1928 m. vasarą pulko karo kapeliono iniciatyva buvo įsteigtas Liktninių puskarininkių ir laisvai samdomų tarnautojų klubas. Klubo tikslas buvo sutelkti pulko liktinius puskarininkius ir laisvai samdomus tarnautojus, palaikyti jų draugiškus tarpusavio santykius, padėti jiems lavintis, masinių pasilinksminimų metu surinkti juos į darnų kolektyvą, pajvairinti jų laisvalaikį⁵⁶³.

Kaip ir ankstesniais metais, buvo siekiama, kad į pulką paskirti beraščiai kareiviai į atsargą išėitų išmokę rašyti ir skaityti. Ir tai neblogai sekėsi. Pavyzdžiui, iš 162 1927 m. rudens šaukimo naujokų, į pulką atėjusių beraščių, į atsargą buvo išleista tik 11 taip ir neišmokusių nei skaityti, nei rašyti, 1928 m. iš 189 beraščių tik 2 tokie ir liko⁵⁶⁴.

1928 m. pulke labai suaktyvėjo komunistų veikla. Sausio 30 d. Pajuostyje, prie bokšto ir ant tilto, buvo rasta agitacinės literatūros. Išsiaiškinta, kad jos ten primėtė Pajuosčio dvare gyvenantis Jonas Vainarauskas, 2-osios kuopos eilinis Gvidonas ir Ūkio kuopos eilinis Matesas. Liepos 9 d. 3-iojoje kuopoje po laiptais buvo rasti 5 komunistų laikraščių „Mūsų vėliava“ ir „Kareivių tiesa“ egzemplioriai.

562 Vyr. štabo Operacijų skyriaus 1928-11-17 aplinkraštis // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 155, l. 172.

563 Pulko karo kapeliono raportas pulko vadui; 4 pėstininkų Lietuvos Karaliaus Mindaugo liktinių puskarininkių ir laisvai samdomų tarnautojų klubo įstatai // Ten pat, b. 226, l. 295–296.

564 Rinkevičius. Pulko kronika // Senolių takais, Nr. 4, p. 27.

Pulko karininkai. 1929 m. (VDKM)

Naktį iš liepos 22-osios į 23-iają 2-ojo bataliono teritorijoje buvo primėtyta komunistų proklamacijų. Už jų platinimą suimtas naujokas Petras Medišauskas. Po trejeto dienų rasti 5 „Kareivių tiesos“ egzemplioriai, naktį iš rugsėjo 9-osios į 10-ąją II bataliono kareivinių rajone – 10 proklamacijų ir laikraščių „Kareivių tiesa“. Gruodžio 20 d. 3-iosios kuopos kareivinių kieme vėl buvo primėtyta laikraščių „Kareivių tiesa“ ir komunistų agitacinių lapelių. Gruodžio 21 d. 11 val. 3-iosios kuopos kareivinių rajone sulaikytas pil. Gudelskis, platinęs komunistų propagandinius lapelius „Minėkime žuvusius draugus“. Gruodžio 26 d. 2-ojo bataliono kareivinių rajone rasta 18 leidinio „Naujokas“ egzempliorių⁵⁶⁵.

1929 m. prasidėjo karo kapelionų pasikeitimu. Sausio 15 d. pulko karo kapelionas kunigas Vilius Balandis buvo perkeltas į Pirmąjį pėstininkų pulką, o šio pulko karo kapelionas kunigas Klemensas Jurkus – į Ketvirtąjį pėstininkų pulką⁵⁶⁶. Be kapeliono pareigų, jam buvo pavesta eiti švietimo vadovo ir Karių kapams tvarkyti komisijos pirmininko pareigas⁵⁶⁷.

⁵⁶⁵ LCVA, f. 517, ap. 1, b. 147, l. 3, 15, 18, 21, 23, 30, 36, 39, 44.

⁵⁶⁶ Įsakymas kariuomenei Nr. 5. 1929 m. sausio 15 d.

⁵⁶⁷ Įsakymas 4 p. p. Nr. 39. 1929-02-08 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 156, l. 82.

Nuo vasario 10 iki balandžio 21 d., siekiant pakelti pulko puskarininkių kvalifikaciją, buvo surengti kursai. Kursuose dėstė pulko karininkai⁵⁶⁸.

1929 m. pradžioje pradėta ruošti 500 metų nuo Vytauto Didžiojo mirties minėjimui. Minėjimo organizavimo komisijos pirmininku buvo išrinktas plk. A. Birontas. Jis kariuomenės dalims išsiuntė aplinkraštį, kuriame buvo nurodyti svarbiausi jubiliejinių metų akcentai: didingo paminklo Vytautui Kaune atidarymas ir, jei liks pinigų, Vytauto Didžiojo, arba Istorijos, muziejaus statyba. Atsakydamas į plk. A. Bironto aplinkraštį, pulko vadas plk. V. Giedrys pateikė savo samprotavimus dėl jubiliejaus šventimo. Šios mintys gana įdomios, ne viena vėliau buvo įgyvendinta, todėl jas aptarsime plačiau.

Pulkininkas siūlė svarbiausiu jubiliejinių metų akcentu laikyti ne paminklo, o didelio, gražaus ir stilingo Vytauto Didžiojo muziejaus statybą. Jei užtektų lėšų, jo atminimą įamžinti ne tik Kaune, bet ir kitose Lietuvos vietose.

Be to, paragino pagaminti Vytauto Didžiojo medalių, o už juos gautus pinigus skirti Vytauto Didžiojo fondui, įsteigti Vytauto Didžiojo ordiną už uolią ir pasiaukojamą tarnybą valstybei, Aukštuosius karininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursus pertvarkyti į Aukštąją karo mokyklą. Atkurti Trečiąjį pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto pulką. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto vardu pavadinti Lietuvos universitetą ir Panevėžio gimnaziją, nes daug jos auklėtinių įstojo savanoriais į Lietuvos kariuomenę. Sukaktuvių proga išleisti atkurtos Lietuvos kariuomenės istoriją ir Vytautui Didžiajam skirtą pašto ženklą⁵⁶⁹.

Birželio mėn. pulką tikrino karo sanitarijos viršininkas. Jis pastebėjo, kad 3-iosios kuopos kariai prastai maitinami ir labai aplaidžiai tvarkomasi sanitarijos srityje. Pulko vadas ėmėsi gana drastiškų priemonių: už rastus pažeidimus vyriausiąjį pulko sanitarijos karininką plk. J. Jagminą nubaudė 1 para, jaunesnįjį sanitarijos karininką vyr. ltn. J. Steponaitį – 2 paromis, 3-iosios kuopos vadą vyr. ltn. A. Lastauską – 3 paromis arešto, už netinkamą patikėtų batalionų priežiūrą 1-ojo bataliono vadui kpt. A. Antanaičiui ir 2-ojo bataliono vadui kpt. P. Bronevičiui pareiškė papeikimą⁵⁷⁰.

1929 m. liepos 17 d. Vyriausiojo štabo viršininkas gen. št. plk. Petras Kubiliūnas atliko pulko inspekcinę apžiūrą. Visas dalinys buvo išrikiuotas. Plk. P. Kubiliūnas pažymėjo, kad kareivių išvaizda gera, uniformos ir kepurės parinktos pagal ūgį.

Raštiškus skundus įteikė vyr. ltn. J. Stakionis ir vyr. ltn. gydytojas J. Steponaitis.

568 Rinkevičius. Pulko kronika // Senolių takais, Nr. 4, p. 27.

569 4 p. p. vado raštas L.D.K. Vytauto 500 m. mirties sukaktuvėms ruošti Komisijos pirmininkui plk. Birontui // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 161, l. 49.

570 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 4/sl. 1929-07-09 // Ten pat, b. 160, l. 4.

Pulko apžiūra. 1929 m. liepos 16 d. (<http://www.miestai.net/forumas/showthread.php?t=11487>)

Sandėliuose buvo tvarka, maitinimas geras, virtuvėse švaru, pulko arkliai prižiūrėti.

Apskritai pulkas Vyriausiojo štabo viršininkui padarė gerą išpūdį⁵⁷¹. Kaip matyti, anksčiau pulko vado priimti sprendimai griežtai nubausti už apsileidimą atsakingus karininkus teigiamai paveikė dalinio rezultatus.

Liepos viduryje pulko vadovybė buvo informuota, kad pulkui skirtas vienas lengvasis minosvaidis, todėl I karo apygardos viršininkas įsakė kareivių mokymo programą papildyti ir lengvųjų minosvaidžių kursu, kurį sudarytų: bendrosios žinios apie minosvaidžius, minosvaidžio konstrukcija, priežiūra, šaudymas. Deja, programoje nebuvo numatyta praktinio šaudymo iš minosvaidžių pratybų. Kareiviai su šiais ginklais turėjo būti supažindinti tik teoriškai⁵⁷².

Tais metais pulko sportininkai labai gerai pasirodė rugpjūčio 18 d. vykusiose I karo apygardos sporto dienos varžybose – užėmė net 23 prizines (1–3) vietas⁵⁷³.

1929 m. rugsėjo pradžioje į perkeltą tarnauti į Vyriausiąją kariuomenės štabą pulko vado padėjėjo V. Žadeikos vietą buvo paskirtas Antrojo pėstininkų pulko mjr. Andrius Butkevičius⁵⁷⁴.

Rugsėjo 24–29 d. Ketvirtasis pėstininkų pulkas, Panevėžio, Ukmergės, Kėdainių karinių įgulų daliniai ir šauliai dalyvavo rudens taktikos pratybose Pagiarių–Ramygalos rajone⁵⁷⁵.

Nuo 1929 m. spalio 1 iki gruodžio 20 d. ir nuo 1930 m. balandžio 20 iki liepos 15 d. pulko vadas plk. V. Giedrys buvo išsiųstas mokytis į Lietuvos

571 Įsakymas kariuomenei Nr. 57. 1929 m. liepos 18 d.

572 I karo apygardos štabo 1929-07-25 raštas 4 p. p. vadui // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 173, l. 53.

573 Įsakymas I karo apygardai Nr. 33. 1929-09-05 // Ten pat, b. 158, l. 12–13.

574 Įsakymas kariuomenei Nr. 70. 1929 m. rugsėjo 10 d.

575 Slaptas asmeniškasis įsakymas 4 p. p. Nr. 2 Op. 1929-09-22 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 166, l. 6.

Naujokų
ėmimas.
1929 m.
(LCVA)

didžiojo kunigaikščio Vytauto kursuose organizuotus Aukštesniųjų kariuomenės viršininkų kursų⁵⁷⁶. Tuo metu pulko vado pareigas laikinai ėjo pulko vado padėjėjas mjr. A. Butkevičius⁵⁷⁷.

1929 m. gruodžio 9 d. pulke buvo paminėtos 10-osios metinės, kai Sibire bolševikai sunaikino Pirmąjį atskirąjį Vytauto Didžiojo lietuvių batalioną, taip pat pagerbtas tą dieną žuvusių 5 karininkų ir 3 kareivių atminimas⁵⁷⁸.

1930 m. vasario mėn. I karo apygardos viršininkas gen. ltn. P. Tamašauskas pulko kapitonus S. Syrių, T. Vidugirį, P. Inicką, A. Gaušą, K. Pranckevičių ir vyr. ltn. A. Lastauską pasiuntė į trumpalaikius 3 savaičių kursus Antrajame artilerijos pulke (Kėdainiuose) susipažinti su artilerijos veiksmis⁵⁷⁹. Jiems pasibaigus, buvo organizuoti nauji 3 savaičių kursai, į juos apygardos viršininkas pasiuntė kapitonus P. Bronevičių, A. Kemežį, J. Šečkų, E. Valuntą, J. Stalionį ir vyr. ltn. J. Rinkevičių⁵⁸⁰.

Kovo 8 d. pasikeitė 2-ojo bataliono vadai. Laikinai batalionui vadovavęs kpt. S. Syrus pareigas perdavė naujam bataliono vadui kpt. Vincui Kiršiniui⁵⁸¹. Spalio 10 d. mjr. Kostą Kanį-Kanevičių išleidus į atsargą, pulko Ūkio dalies viršininku buvo paskirtas mjr. Vilius Paškevičius⁵⁸².

Gegužės 31 d. įvyko labai nemalonus incidentas. Mjr. K. Kanis-Kanevičius, Karininkų ramovėje gerokai išgėręs, pasirodė neblavus viešoje vietoje.

576 Įsakymas kariuomenei Nr. 79. 1929 m. rugsėjo 30 d.

577 Įsakymas 4 p. p. Nr. 288. 1929-10-01 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 158, l. 44.

578 KAM Vyriausiojo štabo Spaudos ir švietimo skyriaus raštas 4 pėst. pulko vadui // Ten pat, b. 161, l. 107.

579 Įsakymas I karo apygardai Nr. 7. 1930-02-12 // Ten pat, b. 174, l. 100.

580 Įsakymas I karo apygardai Nr. 10. 1930-02-27 // Ten pat, l. 107.

581 Įsakymas 4 p. p. Nr. 77. 1930-03-09 // Ten pat, l. 124.

582 Įsakymas 4 p. p. Nr. 313. 1930-10-12 // Ten pat, b. 175, l. 125.

Mokomoji kuopa su kulkosvaidžiu ir kita technika. Apie 1930 m. (VDKM)

L. e. pulko vado pareigas gen. št. plk. Kazys Tallat-Kelpša jį už tai, atsižvelgęs į pavyzdinę iki tol tarnybą, nubaudė tik 4 paromis arešto⁵⁸³. Pažymėtina, kad 1930–1932 m. pulko vadovybė turėjo rūpesčių dėl puskarininkių ir jaunesniųjų karininkų nederamo elgesio. Buvo keli atvejai, kai ne tik puskarininkiai ir viršilos, bet ir karininkai pakėlė ranką prieš kareivius, išgėrę jaunesnieji karininkai pasirodė viešose vietose, pasitaikydavo net viešų muštynių ir pan. Deja, nemažonumų dėl girtavimo pulke turėta ir kitais metais.

1930 m. I karo apygardos viršininkas gen. ltn. P. Tamašauskas pulką tikrino ne kartą. Per gegužės 9 d. patikrinimą generolui nepatiko tik būrio, lydinčio pulko vėliavą, veiksmai. Birželio pabaigoje pastabų jis jau turėjo kur kas daugiau. Jis už apsileidimą nubaudė Ūkio skyriaus viršininką mjr. K. Kanį-Kanevičių – pareiškė papeikimą, o 6-osios kuopos vadui Pranevičiui už tai, kad nerado jokių pažeidimų, – padėką⁵⁸⁴.

Rugpjūčio 2–rugsėjo 1 d. visi pulko kulkosvaidžių kuopų karininkai dalyvavo šaudymo pratybose Varėnos poligone⁵⁸⁵. Rugpjūčio 13–15 d. šaudymo pratimų atlikti į Varėnos poligoną buvo atvykęs ir pulko vadas plk. V. Giedrys⁵⁸⁶.

1930 m. rugsėjo 4–6 d. vyko kariuomenės sporto dienos Vytauto Didžiojo

583 Įsakymas I karo apygardai Nr. 5. 1930-06-21 // Ten pat, b. 178, l. 38.

584 Įsakymas I karo apygardai Nr. 4. 1930-05-12; Slaptas įsakymas I karo apygardai Nr. 6/sl. 1930-07-05 // Ten pat, l. 33; b. 122, l. 20.

585 I karo apygardos viršininko 1930-07-14 raštas 4 p. p. vadui // Ten pat, b. 184, l. 2.

586 Įsakymas 4 p. p. Nr. 259. 1930-08-24 // Ten pat, b. 174, l. 80.

Pulko
sportininkai.
1930 m.
(VDKM)

Kareivių
sporto
žaidimai,
rodomi
miesto
gyventojams.
1930 m.
(VDKM)

metams paminėti. Deja, pulko sportininkams šiose žaidynėse nelabai sekėsi. Jie iškovojo tik vieną prizą – už 7 km karišką žygį. Asmenines dovanas už karišką žygį gavo j. psk. Duknevičius (I vieta) ir kareivis Ingrys (III vieta), už karišką patrulio žygį – jaunas pulko kareivis Kostigovas (III vieta)⁵⁸⁷. Žymiai geriau pulko sportininkams sekėsi I karo apygardos sporto dienų varžybose. Čia jie iškovojo net 20 įvairių prizų⁵⁸⁸.

Pasibaigus sporto dienoms, rugsėjo 8 d. Vytauto Didžiojo 500-ųjų mirties metinių proga Panevėžyje buvo surengta šventė. Pulko kareiviai Klaipėdos gatvėje, prie kareivinių, įrengė iškilmių vartus, papuošė juos gėlėmis, žalumynais ir

587 Įsakymas kariuomenei Nr. 50. 1930 m. rugsėjo 25 d.

588 Įsakymas 4 p. p. Nr. 344. 1930-11-07 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 175, l. 192–193.

Psk. Kazimieras Kazlauskas. 1931 m.
(VDKM)

vėliavomis⁵⁸⁹.

1930 m. taip pat buvo pokyčių pulko karininkų sąrašė. Spalio pabaigoje į pulką buvo paskirti net 5 Karo mokyklos XII laidos leitenantai: Adolfas Zaluba, Jonas Klivečka, Bronius Kaupas, Juozas Čerka ir Stasys Nacickas⁵⁹⁰. Lapkričio 23 d. pulko vado padėjėjui mjr. A. Butkevičiui buvo suteiktas pulkininko leitenanto, kpt. P. Bronėvičiui – majoro laipsnis⁵⁹¹.

1931 m. pradžioje pulke buvo 50 karininkų, tarp jų – 1 karo kapelionas ir 1 laisvai samdomas kapelmeisteris, 49 liktiniai puskarininkiai, 19 laisvai samdomų darbuotojų, 735 būtiniosios tarnybos puskarininkiai, grandiniai, eiliniai, Muzikantų komandos auklėtiniai⁵⁹².

Kovo mėn. baigęs Vytauto Didžiojo karininkų kursus grįžo pulko vado padėjėjas plk. lt. A. Butkevičius, o mokytis į kursus

išvyko 1-ojo bataliono vadas mjr. V. Kiršinas. Laikiniai bataliono vado pareigas eiti buvo pavesta kpt. A. Kemežiui⁵⁹³.

1931 m. gegužės mėn. pulko vadovybė susidūrė su maistpinigių mokėjimo liktiniais puskarininkiams problema. Iki tol puskarininkiai kas mėnesį gaudavo daugiau kaip 60 Lt maistpinigių, tačiau, kariuomenės vadovybei nuo gegužės 1 d. nusprendus atostogų metu vedusiems puskarininkiams šią sumą sumažinti, o nevedusiems apskritai jų nebemokėti, kilo nepasitenkinimas. Pulko vadas plk. V. Giedrys paprašė I divizijos vado kreiptis į kariuomenės vadovybę, kad būtų grąžinta iki tol buvusi tvarka. Pulko vadas paaiškino, kad pulko liktiniai puskarininkiai yra iš neturtingų šeimų ir neišsilavinę, jų finansinė padėtis priklauso nuo to, ką gauna pulke, o atlyginimai nedideli. Jis paprašė nebloginti ir taip blogos puskarininkių materialinės padėties⁵⁹⁴. Ar buvo atkurta ankstesnė maistpinigių mokėjimo tvarka, dokumentų rasti nepavyko.

1931 m. rudenį Pajuostyje buvo pastatytos naujos pulko kareivinės. Kareivinių projekto autorius buvo Karo butų skyriaus vedėjas inžinierius Algirdas

589 Vytauto Didžiojo šventės organizavimo komiteto raštas pulko vadui // Ten pat, b. 181, l. 114.

590 Įsakymas kariuomenei Nr. 54. 1930 m. spalio 25 d.

591 Įsakymas kariuomenei Nr. 60. 1930 m. lapkričio 27 d.

592 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 1/sl. // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 199, l. 1.

593 Įsakymai 4 p. p. Nr. 88. 1931-03-19; Nr. 90. 1931-03-21 // Ten pat, b. 197, l. 157, 161.

594 Raportas I pėst. divizijos vadui // Ten pat, b. 209, l. 2–3.

Žygis.
1931 m.
(VDKM)

Šalkauskis. Jį rengiant talkino inžinieriai A. Rozenbliumas, Laucevičius, A. Krikščiuikaitis, technikas Počvaitis, plk. ltn. A. Slabšinskas. Kareivinės buvo mūrinės, 4 aukštų, koridorinio tipo, turėjo centrinio šildymo sistemą. Pirmajame jų aukšte buvo įrengta virtuvė, karių ir puskarininkių valgykla, virtuvės sandėliai, buitinės patalpos. Kituose aukštuose buvo po 3 karių miegamuosius ir po vieną mokomąją klasę. Kiekvienai kuopai buvo įrengtos prausyklos, kareivinių rūsyje – katilinė ir patalpos anglims laikyti. Kareivinėse buvo vandentiekis ir kanalizacija. Tam tikslui įrengta vandentiekio stotis. Vanduo buvo imamas iš 3 gręžinių⁵⁹⁵.

1931 m. beveik visam pulkui susitelkus Pajuostyje, problema tapo kelias nuo Panevėžio iki Pajuosčio. Pavasarį arba gausiai palijus šis kelias tapdavo beveik neišvažiuojamas. Pulko vadas šiuo klausimu rašė keletą kartų kariuomenės vadovybei ir kitoms institucijoms ir tik 1931 m. liepos 24 d. sulaukė Susisiekimo ministerijos pažado jį nužvyruoti⁵⁹⁶. Tačiau, kol pažadas buvo ištesėtas, dar teko palaukti. Tik 1933 m. lapkričio 17 d. pasitarime, vykusiam prie Savivaldybių departamento, buvo nuspręsta iki Pajuosčio nutiesti plentą. Kadangi trūko pinigų, sutarta, kad, tiesiant plentą, prisidės visos suinteresuotos šalys. Žemės darbus (išlyginti gruntą, iškasti griovius ir kt.) atlikti buvo pavesta pulkui, nes iš esmės plentas buvo tiesiamas jo reikmėms⁵⁹⁷.

Liepos mėn. 1-oji ir 2-oji kulkosvaidžių kuopos buvo išvykusios atlikti pratimų į Gaižiūnų poligoną⁵⁹⁸, liepos 16 d. pulko 6-oji kuopa atliko bandomąjį 30 km žygį, liepos 24 d. – likusios kuopos –1-oji, 2-oji ir 3-ioji⁵⁹⁹.

595 Sereikaitė E. Kaip Pajuosčio dvaras tapo husarų batalionu // Mindaugietis, 2014, Nr. 3, p. 9, 11.

596 LCVA, f. 517, ap. 1, b. 209.

597 Panevėžio apskrities valdytojo 1933-12-06 raštas 4 p. p. vadui // Ten pat, b. 244, l. 78.

598 Įsakymas 4 p. p. Nr. 212. 1931-07-05 // Ten pat, b. 197, l. 416.

599 Įsakymai 4 p. p. Nr. 224. 1931-07-17; Nr. 236. 1931-07-27 // Ten pat, l. 445, 467.

Kariai mokymuose su dujokaukėmis. Panevėžys, Pajuostė, 1931 m. (VDKM)

1931 m. vasarą tarp pulko kareivių ir panevėžiečių buvo nemažai nesusi-pratimų, kurie paprastai baigėsi muštynėmis. I pėstininkų divizijos vadas gen. ltn. P. Tamašauskas gavo keletą piliečių skundų ir juos ištirti pavedė pulko mjr. P. Butkevičiui. Jis šią užduotį atliko labai atsakingai ir gana greitai nustatė tikruosius peštynių kaltininkus. Mušeikos atitinkamai buvo nubausti. Už operatyvų ir sąžiningą darbą divizijos vadas mjr. P. Butkevičiui pareiškė padėką⁶⁰⁰.

1931 m. rugpjūčio 8 d. I pėstininkų divizijos vadas gavo raštą, kad Vyriausio-jo štabo viršininko nurodymu gen. št. plk. Kaziui Tallat-Kelpšai įsakyta perimti Ketvirtąjį pėstininkų pulką vadovavimo stažui įgyti. Laikinei einančiam pulko vado pareigas plk. ltn. Genrikui Vizbarui-Paškevičiui įsakyta eiti savo tiesiogines pareigas⁶⁰¹. Vadovauti pulkui gen. št. plk. Kazys Tallat-Kelpša pradėjo rugpjūčio 11 d.⁶⁰²

Naujasis pulko vadas greitai pastebėjo dalinyje netoleruotiną reiškinį – kad aukštesnieji kariniai viršininkai, pavaldiniams nusižengus, nesusivaldo ir juos muša. Porą nusižengusiųjų gana griežtai nubaudęs, 1931 m. rugsėjo 29 d. slap-tame įsakyme pulko vadas nurodė karininkams tinkamai elgtis su pavaldiniais ir kartu griežtai reaguoti į bet kokią netoleruotiną jų elgesį. Taip pat išpėjo, kad už panašius nusižengimus baus visus, nekreipdamas dėmesio į karininko einamas pareigas⁶⁰³.

Be to, pulko vadas atkreipė dėmesį, kad karininkai nelabai atsakingai elgiasi su atsiųstais į pulką stažuotis kariūnais aspirantais. Jis karininkus įpareigojo į kariūnus aspirantus žiūrėti kaip į būsimus atsargos karininkus. Jiems, paliekant

600 Įsakymas I pėst. divizijai Nr. 32. 1931-09-12 // Ten pat, b. 198, l. 84–85.

601 LCVA, f. 930, ap. 2T, b. 91, l. 59.

602 Įsakymas 4 p. p. Nr. 253. 1931-08-11 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 197, l. 498.

603 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 6. 1931-09-29 // Ten pat, b. 122, l. 52.

pulką, parašyti išsamias atestacijas, atkreipiant dėmesį į kariūnų aspirantų būdo savybes, ypač sumanumą, iniciatyvumą, gebėjimą vadovauti, vykdyti įsakymus⁶⁰⁴.

1931 m. lapkričio pabaigoje Ketvirtojo pėstininkų pulko kapitonai Jonas Novoslauskas ir Petras Gumbinas kariuomenės vadovybės sprendimu buvo perkelti į Penktąjį pėstininkų pulką, o į jų vietą iš Penktojo pėstininkų pulko atsiųsti jaunesnieji leitenantai Leonas Pračkaila ir Jonas Burneikis⁶⁰⁵.

1931 m. rudenį pulkas turėjo nemažai malonių rūpesčių: beveik visi kariai persikėlė į naujas kareivines Pajuostyje⁶⁰⁶. Taip kareivinių problema buvo išspręsta. Pulko kariams buvo sudarytos tikrai geros gyvenimo ir tarnybos sąlygos.

1931 m. gruodžio 31 d. plk. K. Tallat-Kelpšai baigus stažuotis, Generalinio štabo valdybos I skyriaus viršininkas gen. št. plk. Vaclovas Griganavičius buvo paskirtas eiti Ketvirtojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko vado pareigas⁶⁰⁷. Jam pulką plk. K. Tallat-Kelpša perdavė 1932 m. sausio 5 d.⁶⁰⁸ Tačiau plk. V. Griganavičius buvo paskirtas į nelaisvą etatinę vietą ir atlyginimas jam buvo mokamas kaip einančiam Generalinio štabo valdybos I skyriaus viršininko etatines pareigas. Pulko vadas plk. V. Giedrys tuo metu mokėsi Vytauto Didžiojo karininkų kursų Generalinio štabo kursuose. Išlaikęs baigiamuosius egzaminus, nuo vasario 1 iki kovo 19 d. jis buvo komandiruotas į Generalinio štabo valdybą atlikti stažuotės⁶⁰⁹.

1931 m. pabaigoje atlikus Karininkų ramovės patikrinimą, prieš ataskaitinį jos narių susirinkimą paaiškėjo, kad pulko karininkai per daug išlaidauja. Jie ramovei buvo skolingi 9938 Lt, o pati ramovė įvairiems Panevėžio tiekėjams nesumokėjusi 6729 Lt. Tai buvo Karininkų ramovės valgyklos, tiksliau – bufeto, skolos, nes karininkai jam buvo skolingi 4/5 šios sumos už „ekstra“ užsakymus – daugiausia alkoholinius gėrimus.

Kazys Tallat-Kelpša, 4-ojo pėstininkų pulko penktasis vadas (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 85)

604 Pulko vado 1931-09-22 raštas pulko vado padėjėjui ir batalionų vadams // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 144, l. 73.

605 Įsakymas kariuomenei Nr. 66. 1931 m. lapkričio 28 d.

606 Pulko vado raportas I PD vadui // F. 517, ap. 1, b. 236, l. 33.

607 Įsakymas kariuomenei Nr. 72. 1931 m. gruodžio 31 d.

608 K. Tallat-Kelpšos 1932-01-05 raportas I pėst. divizijos vadui // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 226, l. 5.

609 Įsakymas kariuomenei Nr. 11. 1932 m. vasario 2 d.

Valgykloje
(VDKM)

1932 m. vasario 2 d. pulko vadas gen. št. plk. V. Griganavičius savo įsakyme karininkams griežtai nurodė likviduoti skolas, o Karininkų ramovės valdybai – didžiausiems skolininkams nieko, išskyrus paprastus valgius, neduoti į skolą ir kuo greičiau likviduoti savo skolas privatiems Panevėžio tiekėjams, nes tokia padėtis, jo nuomone, žemina visos karininkų korporacijos autoritetą visuomenės akyse⁶¹⁰.

Deja, kaip jau minėta, pulko karininkų, ypač jaunesniųjų, girtavimas vis dar buvo opi problema. Nors pulko vadai už tai ne vieną jaunesnįjį karininką buvo griežtai nubaudę, padėtis nesikeitė, kol 1932 m. baigėsi tragedija.

1932 m. kovo 13 d. j. ltn. Antano Petrausko kambaryje iš karto po pietų iki vidurnakčio buvo lošiama kortomis. Be j. ltn. A. Petrausko, kortavo jaunesnieji leitenantai Leonas Pračkaila ir Juozas Jackūnas. Lošė iš pinigų, o už išloštus pinigus girtavo. Apie 18 val. j. ltn. A. Petrauskas įsakė savo būrio kareiviui, kuopos budėtojui, iš bufeto atnešti gėrimų. Kareivis į bufetą tuo tikslu buvo siunčiamas kelis kartus. J. ltn. A. Petrauskas kareiviui ne tik kad davė degtinės, bet, tam nenorint, kelis kartus įsakė gerti, plūsdamas necenzūriniais žodžiais. Kai kareivis pasigėrė, girti jaunesnieji leitenantai leidosi su juo į neatsakingą pokalbį apie kariuomenę, karių drausmę, ištikimybę viršininkams. Kareivis, norėdamas įrodyti savo atsidavimą viršininkui, griebė peilį ir dūrė sau į krūtinę. Peilis pataikė į širdį, ir kareivis mirė.

Už demoralizuojantį elgesį, girtavimą kareivinėse kareivių akivaizdoje, kareivio – pavaldinio – atitraukimą nuo tiesioginių budėtojo pareigų, jo nugirdymą

610 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 4. 1932-02-09 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 122, l. 56.

ir įsileidimą su juo į girtas kalbas jaunesnieji leitenantai A. Petrauskas, L. Pračkaila ir J. Jackūnas buvo pašalinti iš karo tarnybos⁶¹¹.

1932 m. pradžioje pulke buvo net 11 karininkų, kurie neturėjo vidurinio išsilavinimo ir norėjo lankyti kursus, kad galėtų gauti brandos atestatą. Šie kursai veikė prie Vytauto Didžiojo karininkų kursų Kaune, tačiau Panevėžyje tarnaujantys karininkai jų lankyti neturėjo galimybių. Karininkams pareiškus pageidavimą mokytis, pulko vadas plk. V. Griganavičius 1932 m. sausio 4 d. kreipėsi į Vytauto Didžiojo karininkų kursų viršininką, prašydamas skirti lėšų tokiems kursams Panevėžyje steigti. Kursai galėtų būti finansuojami tik iš dalies, nes trūkstamą sumą pasirengę sumokėti patys karininkai⁶¹².

Matyt, šis pulko vado raštas buvo perduotas Kariuomenės intendantūrai, nes kovo 8 d. gautas vieno sakinio atsakymas, kad „*šių metų sąmatoje nenumatyta steigti brandos atestatui įgyti karininkų kursų Panevėžyje*“⁶¹³. Ar buvo daugiau bandymų Panevėžyje karininkams steigti tokius kursus, dokumentų rasti nepavyko.

Kartu reikėtų pažymėti, kad pulko kareivių išsilavinimas nebuvo pakankamas, todėl jų mokymas ir auklėjimas visą laiką buvo aktuali problema. Koks buvo į pulką atvykusių 1932 m. gegužės mėn. šaukimo 346 kareivių išsilavinimo lygis, galima spręsti iš šios lentelės⁶¹⁴:

1 lentelė

1932 m. pavasario šaukimo kareivių išsilavinimo lygis

Eil. nr.	Kareivių išsilavinimo lygis	Lietuvių	Rusų	Žydų	Vokiečių	Lenkų
1	Visiškai nemokančių nei skaityti, nei rašyti (analfabetų)	48	10	6		1
2	Mokančių tik skaityti	3	3			
3	Mokančių skaityti ir rašyti, bet mokyklos nelankiusių	35	11	11		
3	Baigusią pradžios mokyklą arba ją lankiusių	155	10	8	20	
4	Baigusią aukštesnę nei pradžios mokyklą	16	1	5	3	
	Iš viso	257	35	30	23	1
	Nemokančių lietuviškai		7		13	

611 Slaptas įsakymas kariuomenei Nr. 3 // Ten pat, l. 59.

612 Ten pat, b. 226, l. 61.

613 Ten pat, l. 59.

614 Ten pat, b. 236, l. 58.

Mokomosios kuopos 1-asis būrys per pirmąją švietimo pamoką. 1930 m. birželio 24 d. (VDKM)

Taigi, kaip matyti iš lentelės, analfabetų buvo gana daug, o daugumos kareivių išsilavinimas – pradinis.

Panašiai šauktiniai pasiskirstė ir pagal religijas: 257 iš jų buvo Romos katalikai, 59 – judėjai, 44 – sentikiai, 3 – stačiatikiai, 4 – evangelikai reformatai, 1 – evangelikas liuteronas⁶¹⁵.

Žemas kareivių išsilavinimo ir kultūros lygis turėjo įtakos ir jų elgesiui pulkui persikėlus į naujas kareivines. Kareiviai, užuot saugoję naujas, gražias patalpas, budėjimo metu ėmė jas gadinti. Pradurdavo lietvamzdžius, braižė ir kitaip niokojo sienas. Reiškinytas tapo masinis, todėl pulko vadas buvo priverstas imtis gana griežtų priemonių ir kaltininkus bausti. Išleistame įsakyme pulkui jis sargybų vedėjams ir viršininkams įsakė perimamus postus atidžiai tikrinti, pastebėjus naujų pažeidimų, nustatyti, kuris sargybinis tai padarė, pažeidimus fiksuoti sargybų žurnaluose, o nusikaltusius sargybinius griežtai bausti⁶¹⁶.

1931 m. pabaigoje visas pulkas persikėlė į Pajuostį, 1932 m. pavasarį jo teritoriją buvo nuspręsta pagražinti – pastatyti dekoratyvinius vartus. Kad viskas vyktų sklandžiai ir organizuotai, buvo sudaryta komisija. Jos pirmininku buvo paskirtas mjr. P. Bronevičius, nariais – kpt. P. Starevičius ir ltn. M. Janušonis⁶¹⁷. Kitai komisijai, vadovaujamai plk. ltn. G. Vizbaro-Paškevičiaus, buvo pavesta

⁶¹⁵ Ten pat, l. 60.

⁶¹⁶ Įsakymas 4 p. p. Nr. 371.1932-12-21 // Ten pat, b. 218, l. 297–298.

⁶¹⁷ Įsakymas 4 p. p. Nr. 103. 1932-04-06 // Ten pat, b. 219, l. 234.

organizuoti po statybų teritorijos išlyginimą, sporto aikštynų įrengimą, sudaryti dekoratyvinių augalų sodinimo planą, paskirstyti kareivinių teritoriją kuopoms⁶¹⁸.

1932 m. gegužės 2–3 d. pulką inspektavo I pėstininkų divizijos vadas gen. ltn. P. Tamašauskas. Gegužės 2 d. iš pulko karių sudaryta rinktinė atliko žygį „Batalionas divizijos apsaugoje“ Pajuosčio–Barčiūnų kryptimi. Divizijos vadas žygį įvertino teigiamai. Jis pastebėjo keletą smulkių klaidų: kad jauni karininkai nemoka elgtis su kardu, kai kurie netvarkingai apsirengę. 4 kareiviai pasiskundė, kad jų kuopos vyr. puskarininkis Švelnikas užsiėmimų metu muša per veidą, tampo už ausų, spardo. Divizijos vadas pulko vadui visa tai įsakė kruopščiai iširti⁶¹⁹.

1932 m. gegužės 24 d. pulko karininkai 175 Panevėžio valstybinės gimnazijos moksleiviams, karinio rengimo kursų dalyviams, surengė manevrus. 9 val. gimnazistai su orkestru atvyko iki kelio į Pajuostį kryžkelės. Čia prasidėjo manevrai. Buvo sudarytos ir išsiųstos trys žygio užtvaros. Likusieji nužygiavo į Pajuostį. Prie Pajuosčio sargybinius apšaudė „priešo“ žvalgai (keli kareiviai mokomaisiais šoviniais). Pasibaigus manevrams, Pajuostyje buvo surengtas paradas, moksleiviai apžiūrėjo kareivines, buvo patiekti kareiviški pietūs, po to vyko gegužinė. Į Panevėžį jie vėl grįžo su orkestru⁶²⁰.

Pažymėtina, kad šie parodomieji manevrai moksleiviams buvo surengti ne pulko vadovybės, o Vyriausiojo štabo Spaudos ir švietimo skyriaus iniciatyva. Dar balandžio 26 d. pulko vadui buvo atsiųstas šio skyriaus viršininko raštas, kuriame buvo raginama surengti tokius manevrus moksleiviams⁶²¹.

1932 m. gegužės 29 d. vyko pulko šventė. Šįsyk ji buvo ypatinga – pulkas jau buvo įsikūręs naujose kareivinėse. Pajuostyje vyko ne tik tradicinės mišios, paradas, bet ir buvo pašventintos kareivinės ir kiti pulko pastatai⁶²².

1932 m. birželio 2–liepos 31 d. į pulką stažuotės atlikti buvo atsiųsti 24 Karo mokyklos kariūnai aspirantai⁶²³. Jie stažavosi pulke, kuris birželio 6–liepos 20 d. buvo išvykęs į pratybas Gaižiūnų poligone⁶²⁴. Numatytiems pratimams atlikti buvo sudarytas manevrinis batalionas. Su juo į Gaižiūnus buvo išvykęs ir pulko vadas⁶²⁵.

Liepos 18 d. vadovavimo stažo įgyti buvo atsiųstas gen. št. plk. Kazys Mus-teikis, paskirtas pulko vado padėjėju, ir iš Šaulių sąjungos kpt. Jonas Kurpis,

618 Įsakymas 4 p. p. Nr. 112. 1932-04-15 // Ten pat, l. 249.

619 Slaptas įsakymas I pėst. divizijai Nr. 2. 1932-05-10 // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 235, l. 2.

620 Panevėžio valdžios gimnazijos instruktoriaus kpt. J. Rinkevičiaus raportas // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 226, l. 166.

621 LCVA, f. 517, ap. 1, b. 226, l. 167.

622 Paliepimas 4 p. p. Nr. 3. 1932-05-27 // Ten pat, b. 239.

623 Karo mokyklos 1932-05-30 raštas 4 p. p. vadui // Ten pat, b. 236, l. 195.

624 Įsakymas kariuomenei Nr. 56. 1932 m. rugpjūčio 20 d.

625 Įsakymas 4 p. p. Nr. 155. 1932-05-25 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 219, l. 338.

leitenantai Liudas Tugaudis ir Jonas Žebrauskas. Jie buvo paskirti į pulko kuopas⁶²⁶. Plk. K. Musteikis pulke stažavosi iki rugpjūčio 26 d.⁶²⁷

1932 m. birželio pabaigoje pulko vado padėjėjas plk. ltn. Andrius Butkevičius buvo atleistas iš pareigų ir perkeltas į Karo mokyklą⁶²⁸. Nors, vadovaujantis įsakymu kariuomenei, tarnybą naujoje vietoje jis turėjo pradėti birželio 22 d., iš pulko į Karo mokyklą išvyko dar balandžio 23 d.⁶²⁹

Respublikos Prezidento 1932 m. rugsėjo 14 d. aktu Nr. 529 Ketvirtojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko vadas plk. Viktoras Giedrys nuo rugsėjo 1 d. buvo atleistas iš einamų pareigų ir paskirtas Vytauto Didžiojo karininkų kursų Inžinerijos skyriaus instruktoriumi. Eiti pulko vado pareigas ir toliau liko gen. št. plk. Vaclovas Griganavičius⁶³⁰. Pulko vadu jis buvo paskirtas 1934 m. kovo 9 d. Respublikos Prezidento aktu Nr. 221⁶³¹.

1932 m. rugsėjo 24 d. pulkas iškilmingai minėjo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio 550-ąsias mirties metines. Iškilmės Pajuostyje prasidėjo 9 val. šv. Mišiomis. Po jų salėje susirinkusiems kareiviams buvo perskaityta paskaita apie kunigaikštį Kęstutį, po to kalbą pasakė pulko vadas. Buvo sugiedotas himnas. Minėjimas baigėsi pulko orkestrui sugrojus „Prezidento maršą“⁶³².

Minint Kariuomenės dieną, Respublikos Prezidento aktu buvo suteikti aukštesni karių laipsniai keliems pulko karininkams. Į majorus buvo pakeltas Tomas Vidugiris, į kapitonus – Petras Puodžiūnas ir Jonas Matusevičius, į leitenantus – Juozas Peldžius, Stasys Vasiliauskas ir Juozas Kazakevičius⁶³³. Tiesa, nuo gruodžio 1 d. mjr. T. Vidugiris buvo perkeltas į Devintąjį pėstininkų pulką⁶³⁴.

Gruodžio pabaigoje į pulką atvyko naujas karo kapelionas – kunigas Jonas Vaišnoras⁶³⁵. Jis iš karto buvo paskirtas ir pulko Švietimo komisijos vadovu⁶³⁶.

Kaip jau buvo minėta, pulko puskarininkų išsilavinimas buvo gana žemas. Norėdama pakelti jo lygį, pulko vadovybė nuo 1933 m. sausio 11 d. įsteigė bendrojo mokslo kursus liktiniams puskarininkiams. Kursų vadovu buvo paskirtas pulko karo kapelionas kunigas J. Vaišnoras, kursų inspektoriumi – kpt. J. Stepnaitis, lektoriais – tikybos – kapelionas J. Vaišnoras, matematikos – kpt. J. Stakionis, gamtos – I pėstininkų divizijos štabo mjr. V. Navickas, geografijos – I

626 Įsakymas 4 p. p. Nr. 221. 1933-07-20 // Ten pat, b. 243, l. 3.

627 Įsakymas 4 p. p. Nr. 299. 1933-08-28 // Ten pat, l. 154.

628 Įsakymas kariuomenei Nr. 43. 1932 m. birželio 22 d.

629 Įsakymas 4 p. p. Nr. 121. 1932-04-23 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 219, l. 264.

630 Įsakymas kariuomenei Nr. 64. 1932 m. rugsėjo 22 d.

631 Įsakymas kariuomenei Nr. 20. 1934 m. kovo 14 d.

632 Įsakymas 4 p. p. Nr. 282. 1932-09-24 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 218, l. 121.

633 Įsakymas 4 p. p. Nr. 344. 1932-11-24 // Ten pat, l. 246.

634 Įsakymas 4 p. p. Nr. 356. 1932-12-06 // Ten pat, l. 270.

635 Įsakymas kariuomenei Nr. 83. 1932 m. gruodžio 10 d.

636 Įsakymas 4 p. p. Nr. 379. 1932-12-29 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 218, l. 312.

pėstininkų divizijos štabo kpt. J. Rinkevičius, istorijos – j. ltn. A. Slavinskas, piešimo ir braižybos – j. ltn. K. Sadauskas. Lietuvių ir vokiečių kalbų ir literatūros mokytis buvo pakviesti privatus mokytojai⁶³⁷.

1935 m. gruodžio mėn. pulko vado plk. V. Žadeikos sprendimu buvo įsteigti puskarininkių bendrojo lavinimo kursai, kurie turėjo padėti pasirengti mokytis II, IV, V ir VI mokyklos klasėse. Kursų vadovu buvo paskirtas pulko švietimo vadovas, karo kapelionas kunigas J. Vaišnoras. Pamokos turėjo vykti du kartus per savaitę nuo 16 iki 19 val. Lektoriais buvo paskirti: lietuvių kalbos – j. ltn. A. Bernadišius, matematikos – j. ltn. V. Senulis, vokiečių kalbos – j. ltn. H. Ašmutaitis, istorijos – j. ltn. A. Tumavičius, geografijos – j. ltn. A. Pačebutas, gamtos – ltn. J. Burbeikis.

1933 m. pulke gimė nauja tradicija. 1933 m. birželio 13 d. divizijos vado įsakymu buvo surengtos iškilmingos pamaldos Respublikos Prezidento Antano Smetonos vardo dienos proga⁶³⁸. Vėliau Prezidento vardinių minėjimas tapo kasmete švente.

1933 m. liepos viduryje beveik visas pulkas, vadovaujamas pulko vado, ilgiau kaip mėnesį buvo išvykęs į Gaižiūnų poligoną. Panevėžyje ir Pajuostyje pulko vado pareigų eiti buvo paliktas plk. G. Vizbaras-Paškevičius, tvarkyti ūkio reikalų – kpt. P. Starevičius, o likusiems kareiviams vadovauti – mjr. P. Inickas⁶³⁹. Kartu su pulku pratimų atlikti buvo išsiųsti ir 22 jaunesnieji leitenantai⁶⁴⁰. Šios vasaros pratybos galbūt išsiskyrė tuo, kad jų metu kariai turėjo atlikti daug įvairių šaudymo pratimų. Šaudymo pratybos vyko ne tik Gaižiūnų poligone, bet ir

Viršila V. Bulka. 1933 m. (VDKM)

637 Įsakymas 4 p. p. Nr. 10. 1933-01-10 // Ten pat, b. 242, l. 21.

638 1933-06-12 telefonograma // Ten pat, b. 257, l. 42.

639 4 p. p. vykti į Gaižiūnų poligoną ruošiamasis įsakymas. 1933-08-08 // Ten pat, b. 122, l. 94.

640 Įsakymas 4 p. p. Nr. 235. 1933-07-27 // Ten pat, b. 243, l. 26.

Kariai
šaudykloje
(VDKM)

pulke – čia likę kariai tobulino šaudymo įgūdžius pulko šaudykloje.

1933 m. rugsėjo 23 d. pulko karininkų bendruomenę papildė gražus būrys Karo mokyklos XV laidos auklėtinių. Į pulką buvo paskirti šie jaunesnieji leitenantai: Vladas Bagdonas, Vytautas Pečiūra, Antanas Pustelnikas, Vytautas Narbutas, Kazys Juodis, Adomas Tumavičius, Albinas Tindžiulis, Pranas Kalpokas ir Albinas Šeinauskas⁶⁴¹.

Lapkričio 23 d. pulkas paminėjo atkurtos Lietuvos kariuomenės 15-ąsias metines. Šia proga buvo surengta iškilminga rikiuotė, pulko vadas pasveikino karius, grojo pulko orkestras. Kareiviams buvo skaitomos paskaitos apie Lietuvos kariuomenės atkūrimą ir pirmąsias kovas dėl nepriklausomybės⁶⁴².

1933 m. pabaigoje divizijos vado įsakymu pulko karo kapelionas buvo paskirtas visos Panevėžio įgulos karo kapelionu⁶⁴³.

1934 m. pasitinkantį pulką sudarė 57 karininkai, tarp jų – 1 karo kapelionas ir 2 civiliai tarnautojai, priimti į karininkų pareigybes, 53 liktiniai puskarininkiai, 18 civilių tarnautojų, 1024 būtinosios karo tarnybos puskarininkiai, grandiniai, eiliniai, Muzikantų komandos auklėtiniai. Pulkas turėjo 32 arklius, iš jų 4 – jojamuosius, 4 ryšių šunis ir 30 ryšių karvelių⁶⁴⁴.

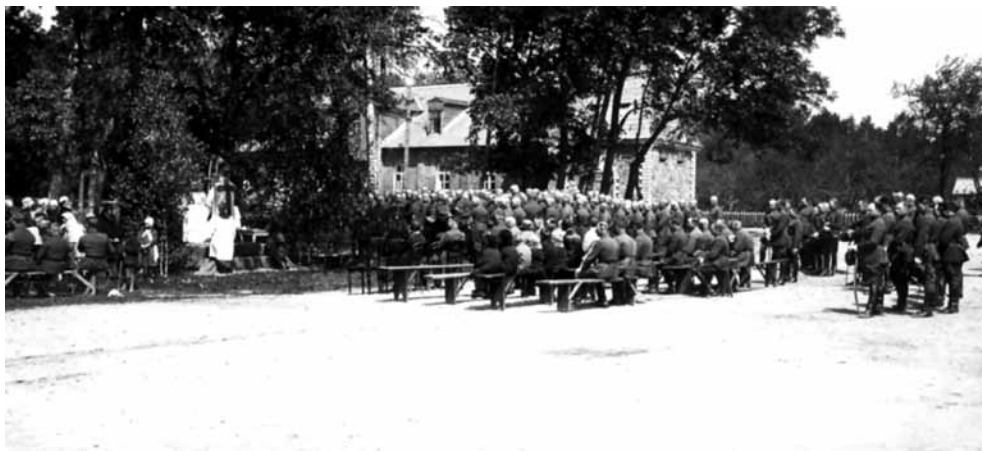
1934 m. balandžio 30 d. įsakymu kariuomenei jos dalyse buvo įsteigti karvelynai ryšių karveliams auginti ir dresuoti. Ketvirtojo pėstininkų pulko karvelynas, įkurtas 1933 m., buvo priskirtas vietiniams karvelynams ir įtrauktas į Ryšių bataliono etatus. Karvelyno viršininku buvo paskirtas kpt. Mikas Slyvauskas, karvelius prižiūrėjo ir dresavo psk. Vilius Kujalis ir

⁶⁴¹ Įsakymas 4 p. p. Nr. 329. 1933-09-24 // Ten pat, l. 223.

⁶⁴² Ten pat, b. 246, l. 16.

⁶⁴³ Įsakymas Panevėžio įgulai Nr. 15. 1933-12-16 // Ten pat, b. 243, l. 397.

⁶⁴⁴ Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 1. 1934-01-08 // Ten pat, b. 269, l. 2.

4-ojo pėstininkų pulko lauko pamaldos (VDKM)

vienas eilinis kareivis⁶⁴⁵.

1934 m. gegužės mėn. pulkas iškilmingai šventė savo 15-ąjį gimtadienį. Kad jubiliejinė sukaktis būtų tinkamai paminėta, dar 1932 m. lapkričio mėn. pulko vadas sudarė pasirengimo šventei komisiją ir jos pirmininku paskyrė kapelioną kunigą J. Vaišnorą. Į komisiją buvo įtraukti majorai P. Bronevičius ir P. Inickas. Komisijai buvo pavesta parengti renginio programą⁶⁴⁶. Pulko 15 metų sukakties proga buvo pagaminta karininkų vinjetė.

Šventė buvo iškilminga. Joje dalyvavo kariuomenės vadas, Vyriausybės, miesto valdžios ir visuomenės atstovai.

1934 m. rugsėjo 8–9 d. kartu su Tautos švente buvo švenčiamas ir Respublikos Prezidento Antano Smetonos 60 metų jubiliejus. KAM Vyriausiojo štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas šią sukaktį įsakė iškilmingai paminėti visose karinėse dalyse. Vykdamas jo nurodymą, rugsėjo 8 d. buvo surengtas minėjimas. Jo metu perskaityta Spaudos ir švietimo skyriaus atsiųsta paskaita apie „Tautos dienos ir Tautos vado jubiliejaus reikšmę“, tris kartus sušukta „Valio!“, perskaitytas jubiliejaus žodis, pulko orkestras sugrojo „Prezidento maršą“⁶⁴⁷.

Rugsėjo pradžioje pulkui buvo skirti 4 automatiniai 20 mm kalibro „Orlikon“ sistemos pabūklai Nr. 11, Nr. 12, Nr. 13 ir Nr. 14, taip pat 300 kovinių šovinių, 25 šviečiamieji ir 25 manevriniai šoviniai. Tačiau juos naudoti iki atskiro nurodymo buvo uždrausta⁶⁴⁸.

Gavus iki tol nenaudotų pabūklų, reikėjo specialistų, kurie galėtų juos prižiūrėti ir naudoti. Rugsėjo pradžioje vienas pulko karininkas buvo išsiųstas į

645 Slaptas 4 p. p. vado raštas KAM Ryšių bataliono vadui // Ten pat, b. 304, l. 9–10.

646 Paliepimas 4 p. p. Nr. 9. 1933-11-14 // Ten pat, b. 244, l. 14.

647 Ten pat, b. 280, l. 37.

648 KAM Ginklavimo valdybos 1934-09-11 raštas 4 p. p. vadui // Ten pat, b. 269, l. 14.

Ginklavimo valdybą susipažinti su gautais pabūklais⁶⁴⁹. Gruodžio 10 d. slapto krašto apsaugos ministro gen. lt. P. Šniukštos įsakymu Nr. 24 § 1 pėstininkų pulkuose buvo įsteigti šios sudėties neetatiniai automatinų pabūklų („Oerlikon“) būriai, o atskirose kuopose – skyriai (žr. 2 lentelę⁶⁵⁰).

2 lentelė **Automatinių pabūklų būrio etatai**

Pavadinimas	Skaičius	Kareiviai						Važiuojamieji arkliai	Laispis	Teisės užimamoje vietoje	Korpusas	Pastabos	
		Karinkai	Viršilos	Vyř. puskarininkiai	Jaun. puskarininkiai	Grandiniai	Eiliniai						Iš viso
<u>Automat. pabūklų būrys</u>	1	-	-	-	-	-	-	-	lt. n.	būrio vadas	pėst.		
Būrio vadas		-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	
Būrininkas		-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	
Kampamininkas		-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	
Tolimatininkas		-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	
Sekėjai		-	-	-	-	-	2	2	-	-	-	-	
Ryšių pasiuntiniai	3												
<u>1 skyrius</u>		-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	
Skyrininkas		-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	
Skyrininko pavaduotojas (Nr. 1) ir sekėjas		-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	
Taikytojas (Nr. 2)		-	-	-	-	-	5	5	-	-	-	-	
Kiti (Nr. 3–7)		-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	
Pabūklo vežėjas													
Arkliai (pabūklui vežti)													
Iš viso skyriuje		-	-	-	1	2	5	8	2				
Iš viso 3 skyriuose		-	-	-	3	6	15	24	6				
Iš viso būryje		-	1	-	1	5	7	17	30	6			

1934 m. į pakartotinius mokymus pulke buvo pakviesta per 900 1906 m. gimusių atsargos karių. Jie buvo suskirstyti į dvi grupes. Pirmoji partija – 462 pašaukti kariai – turėjo mokytis nuo rugsėjo 13 iki spalio 3 d., antroji – 476 kariai – nuo spalio 5 iki spalio 25 d. Buvo parengta gana įtempta programa: grandis žygio apsaugos patrulyje, grandis lauko sargyboje, kautynių skyrius

⁶⁴⁹ Vyriausiojo štabo aplinkraštis Nr. 15. 1934-08-28 // Ten pat, b. 270, l. 68.

⁶⁵⁰ Slaptas įsakymas kariuomenei Nr. 24. 1934 m. gruodžio 10 d. // LCVA, f. 507, ap. 7, b. 293, l. 25.

Pulko kariai (VDKM)

puolant ir ginantis, būrys žygio užtvoroje, puolant ir ginantis, būrio veiksmi naktį, būrys apsaugoje, kuopa puolant ir ginantis. Vyko šaudymo iš šautuvų ir kulkosvaidžių pratybos⁶⁵¹.

Pulko vadovybei mokymuose dalyvaujantys atsargos kariai padarė neblogą išpūdį: jie buvo žvalūs, pasitempę, drausmingi, tiesa, kiek primiršę, kaip reikia kreiptis į viršininkus. Karybos dalykus vis dar išmanė neblogai, tačiau nebuvo tikri, kad pavestas užduotis atlieka gerai. Po trejeto dienų jie jau niekuo nesiskyrė nuo kitų pulko kareivių.

Kur kas blogiau pasirodė atsargos puskarininkiai. Tik keletas mokėjo vadovauti būriams, buvo iniciatyvūs. Pulko vadas iš to padarė išvadas ir pasiūlė divizijos vadui puskarininkius į mokymus šaukti bent savaite anksčiau, kad spėtų atnaujinti vadovavimo įgūdžius.

Šauktinių ir tikrosios karo tarnybos karininkų santykiai buvo geri. Tačiau kilo problemų dėl aprangos, nes atsargos kariai buvo storesni ir ne visiems gauti drabužiai tiko. Iš esmės pašauktų atlikti pratimų atsargos karių nuotaika buvo gera, jie teigiamai vertino mokymus⁶⁵².

1934 m. rugsėjo 15 d. į pulką buvo paskirti Karo mokyklos XVI laidos jaunesnieji leitenantai Stasys Krasnickas, Vincas Senulis, Jonas Zaremba ir

651 4 p. p. šaukiamųjų 1934 m. atsarginių mokymo planas // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 271, l. 29–30.

652 Pastabos atsarginių mokymo reikalu // Ten pat, b. 254, l. 65.

Vilius Paškevičius⁶⁵³.

1934 m. spalio 4 d. pulke atsitiko didelė nelaimė. Mokant naujokus šaudyti iš sunkiojo kulkosvaidžio, bet nesilaikant nustatytų saugumo reikalavimų, tepant vamzdį, pakėlus kulkosvaidžio dangtelį, netyčia iššovus buvo mirtinai sužeistas už keliolikos žingsnių pratyboms vadovavęs j. ltn. A. Slavinskas. Sužeidimas buvo toks sunkus, kad karininkas mirė, nespėjęs jo nunešti į pulko ligoninę⁶⁵⁴. Dėl šio tragiško įvykio pulke buvo atlikta keletas patikrinimų, sugriežtinti elgesio su šaunamaisiais ginklais reikalavimai ir kontrolė.

1934 m. nuo rugsėjo 15 d. Devintajame pėstininkų pulke buvo pradėta formuoti 4-oji atskiroji dviratininkų kuopa. Į šią kuopą Vyriausiojo štabo nurodymu iš Ketvirtojo pėstininkų pulko buvo perkelta 15 grandinių ir 3 eiliniai kareiviai, gerai mokantys važiuoti dviračiais⁶⁵⁵.

1934 m. spalio 29 d. kariuomenės vado nurodymu Devintojo pėstininkų pulko sustiprinti buvo išsiųsta Ketvirtojo pėstininkų pulko 5-oji kuopa, iš viso 98 kariai, tarp jų – kapitonai P. Sabaliauskas ir A. Lastauskas, jaunesnieji leitenantai A. Tindziulis ir K. Juodis. Kariai išvyko į Naumiestį⁶⁵⁶, pasiėmę visą kuopai priklausantį turtą: lovas, stalus, taburetes, piramides šautuvams, spjau-dykles, patalynę⁶⁵⁷.

1934 m. lapkričio–gruodžio mėn. pulko karininkai, puskarininkiai ir civiliai tarnautojai dalyvavo neįprastoje priverstinėje akcijoje.

Šiuo laikotarpiu pulko kariams teko įvykdyti ir vieną labai specifinį pavedimą. Kadangi dėl ekonomikos krizės buvo labai sunku Lietuvoje užaugintas žąsis parduoti užsienyje, pulko karininkai, puskarininkiai ir civiliai tarnautojai turėjo nupirkti atitinkamą jų skaičių: I–XII kategorijų karininkai – nuo 18 iki 9 žąsų, viršilos – po 3, vyresnieji ir jaunesnieji puskarininkiai – po 2, I kategorijos civiliai tarnautojai – po 1, II kategorijos – po 2, III kategorijos – po 3 žąsis⁶⁵⁸.

Lapkričio 30–gruodžio 1 d. divizijos vadas vėl nuodugniai tikrino pulką: lapkričio 30 d. – kaip seni kareiviai rengiami kautynėms, 12 val. – paruoštus pietus, nuo 14 iki 15 val. – jaunų kareivių instruktavimo lauke kokybę, nuo 15 iki 16 val. – senų kareivių mokymo lauke metodiką. Gruodžio 1 d. buvo vertinami šaudymo, durtuvų kautynių, granatų mėtymo, gimnastikos ir taktikos, rikiuotės įgūdžiai. 11 val. klausoma kareivių skundų, po to buvo apžiūrėti Pa-juostyje esantys sandėliai. Kadangi šiam patikrinimui buvo ruošiamasi iš anksto ir žinoma, ką divizijos vadas tikrins, rimtesnių pastabų nesulaukta. Taisytinų

653 Įsakymas kariuomenei Nr. 105. 1934 m. lapkričio 12 d.

654 Nutarimas Nr. 5 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 257, l. 121.

655 Generalinio štabo valdybos I skyriaus 1934-08-11 raštas I pėstininkų divizijos vadui // Ten pat, b. 271, l. 27.

656 Sąrašas 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko 5-os kuopos žmonių, komandiruojamų 7 pėst. pulko vado val-džion // Ten pat, b. 254, l. 90.

657 Ten pat, l. 89.

658 1934-11-10 Tiekimų valdybos aplinkraštis // Ten pat, b. 53, l. 11.

Pulko
kariai
pratybų
metu
(VDKM)

smulkmenų, kaip ir kiekvieno patikrinimo metu, netrūko⁶⁵⁹.

1934 m. pabaigoje pulko vadas išleido slaptą įsakymą, kaip kilus pavojui skubiai organizuoti manevrinį batalioną. Manevrinio bataliono vadu buvo paskirtas mjr. P. Inickas. Prie bataliono vado turėjo būti suformuotas štabas, o patį batalioną sudaryti manevrinė šaulių kuopa, manevrinė suvestinė sunkiųjų kulkosvaidžių kuopa ir bataliono ryšių mazgas. Įsakyme buvo nurodyta, kaip turi būti formuojamas batalionas, aptarti kiti su tuo susiję klausimai⁶⁶⁰. 1935 m. sausio 9 d. įsakymas buvo kiek pakoreguotas (patikslintos detalės). Manevrinio bataliono formavimo reglamentas pulkui vėliau buvo labai naudingas, ypač sudarant manevrinius batalionus įvairių pratybų metu.

Kaip jau minėta, Lietuvos kariuomenėje buvo skatinamas sportas, rengiamos įvairios varžybos, kariuomenės, divizijų, dalinių sporto dienos ir pan. Kariniai daliniai už gerus sporto rezultatus buvo skatinami. Bet tai turėjo ir neigiamą pusę. Karius pradėta versti sportuoti. Tai pastebėjęs pulko vadas 1935 m. sausio 18 d. išleido Pulko sporto taisykles. Pirmajame jų punkte nurodyta: „*Pulke kariai sportuoti skatinami, bet neverčiami ir treniruojasi laisvai pasirinktose sporto šakose.*“⁶⁶¹ Be abejo, tai pasunkino pulko sporto organizatorių, kurie dažnai, užuot išradingai skatinę kareivius sportuoti, tai daryti jiems tiesiog įsakydavo, darbą, bet kartu sudarė sąlygas kariams savanoriškai rinktis patinkančią sporto šaką.

659 Slaptas įsakymas I pėst. divizijai Nr. 10s. 1934-12-10 // Ten pat, b. 270, l. 4.

660 Slaptas asmeniškasis Pavoju išitikus manevriniam batalionui organizuoti įsakymas. 1934-12-28 // Ten pat, b. 122, l. 152.

661 Įsakymas 4 p. p. Nr. 18. 1935-01-18 // Ten pat, b. 287, l. 41.

1935 m. naktį iš sausio 23-iosios į 24-ąją Pajuostyje siautė didžiulė audra. Buvo apdraskyti kelių trobesių stogai, karininkų ramovėje kilo gaisras. Mjr. P. Inicko vadovaujama komisija suskaičiavo audros padarytus nuostolius⁶⁶², bet juos padengti teko iš bendrų pulkui skirtų lėšų.

Vasario 28 d. pulko Ūkio tarnybos viršininkas plk. ltn. G. Vizbaras-Paškevičius, perdavęs pareigas plk. ltn. Stasiui Šileikai, išvyko į III pėstininkų diviziją, į kurią buvo paskirtas intendantu. Plk. ltn. S. Šileika iki tol dirbo Kariuomenės štabo Ketvirtajame skyriuje geležinkelių karo komendantu⁶⁶³. Tačiau plk. ltn. S. Šileika pulke tarnavo neilgai. Tų pačių metų liepos 20 d. jis buvo perkeltas į atkuriamą Trečiąjį pėstininkų pulką. Ketvirtojo pėstininkų pulko Ūkio tarnybos viršininku buvo paskirtas 1-ojo bataliono vadas mjr. P. Bronevičius, o 1-ojo bataliono vadu – į pulką perkeltas mjr. Tomas Vidugiris⁶⁶⁴.

1934–1935 m. žiemą intensyviai vyko pulko karių mokymai. Patvirtintas mokymo planas buvo įvykdytas. Viršilos ir liktiniai puskarininkiai išnagrinėjo 15 būrio pratimų žemėlapiuose, buvo pravestos 2 topografijos, 2 supažindinimo su automatiniais pabūklais „Oerlikon“ pamokos, 1 supažindinimo su cheminėmis medžiagomis ir jų fiziologiniu poveikiu pamoka.

Karininkai, pratybose naudodami žemėlapius, buvo rengiami konkrečioms taktikos pratimams lauko sąlygomis atlikti. Pratybų vadovai ir karininkai dirbo atsakingai. Pulkovo vado nuomone, karininkų įgūdžiai taktikos srityje pastebimai pagerėjo.

Piniavos rajone buvo surengtos dvi lauko pratybos, abejos – avangardinio puolamojo pobūdžio. Tačiau, organizuodamas žiemos pratybas, pulkas susidūrė su kai kuriais sunkumais. Pirmiausia, lapkričio mėn. pašaukti naujokai žiemos pratyboms dar nebuvo pasirengę, todėl buvo juntamas gerai parengtų kareivių trūkumas. Pulkas nebuvo pasiruošęs veiksams šaltu oru ir gausiai pasnigus – neturėjo tam tinkamos aprangos ir apavo, o gurguolė – rogių, vadinasi, naudoti žiemą praktiškai nepritaikyta. Tiesa, galėjo pasitelkti keletą savadarbių rogių kulkosvaidžiams vežti, tačiau jų neužteko. Be to, kariams labai trūko slidžių. Jų pulkas turėjo tik 18, bet jos praktiškai buvo naudojamos vien naujokams mokytis⁶⁶⁵.

Į šiuos trūkumus atkreipė dėmesį ir divizijos vadas. Jis 1934 m. lapkričio 15 d. rašte pulko vadui įsakė tinkamai pasiruošti 1935 m. žiemos manevrams, įsigyti pakankamai baltų apsiaustų žvalgams ir patruliams maskuotis, kur

662 Įsakymas 4 p. p. Nr. 24. 1935-01-24 // Ten pat, l. 55.

663 Įsakymas 4 p. p. Nr. 59. 1935-02-28 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 287, l. 123; Įsakymas kariuomenei Nr. 22. 1935 m. kovo 12 d.

664 Įsakymas kariuomenei Nr. 49. 1935 m. liepos 20 d.; Įsakymas 4 p. p. Nr. 214. 1935-07-29 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 297, l. 473.

665 Bendri samprotavimai dėl žiemos 1934–1935 metų laikotarpio mokymo // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 254, l. 177, 184.

Panevėžio miesto
kapinėse prie
paminklo
savanoriams.
Centre –
psk. Kazimieras
Kazlauskas
(VDKM)

kas daugiau slidžių, rogių keletui gurguolės vežimų, prie virtuvių pritaisyti pavazas⁶⁶⁶.

1935 m. kovo–balandžio mėn. padaugėjo komunistų agitacijos atvejų. Kovą kareivinių rajone buvo rasti 32, balandį – net 45 atsišaukimo „Draugai kareiviai“ egzemplioriai⁶⁶⁷.

1935 m. gegužės mėn. pasikeitė pulko vadai. Respublikos Prezidento 1935 m. gegužės 16 d. aktu Nr. 338 Ketvirtojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko vadas gen. št. plk. Vaclovas Griganavičius buvo atleistas iš pareigų ir paskirtas II pėstininkų divizijos štabo viršininku.

Respublikos Prezidento tos pačios dienos aktu Nr. 339 II pėstininkų divizijos štabo viršininkas gen. št. plk. Vaclovas Žadeika buvo atleistas iš pareigų ir paskirtas Ketvirtojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko vadu⁶⁶⁸. Pulką gen. št. plk. V. Žadeikai gen. št. plk. V. Griganavičius perdavė birželio 13 d. ir išvyko į naują tarnybos vietą⁶⁶⁹.

1935 m. pulkas, kaip ir visa Lietuvos kariuomenė, dalyvavo pirmojoje Kariuomenės ir visuomenės suartėjimo šventėje. Gegužės 25 d. 20 val. jo kariai su orkestru ir visuomenės atstovais nužygiavo į miesto kapines. Ten buvo pagerbti žuvusieji dėl Lietuvos nepriklausomybės.

Gegužės 26 d. 8 val. pulkas buvo išrikiuotas Panevėžio Laisvės aikštėje. 8 val. 40 min. šventės proga karius pasveikino pulko vadas. 9 val. prasidėjo pamaldos. Po pamaldų Laisvės aikštėje įvyko paradas. Paradą priėmė divizijos vadas. Po jo pulkas grįžo į kareivines pietų, 16 val. buvo atvestas į Jasnogurkos kaimą. Čia visuomenei kariai surengė pasirodymą. Tiesa, pulko orkestras linksmino besirencančius į Jasnogurką jau nuo 15 valandos. Gimnazistai rodė grupinę mankštą,

666 I pėst. divizijos štabo viršininko 1934-11-15 raštas 4 p. p. vadui // Ten pat, b. 270, l. 30.

667 4 p. p. vado slapti raštai I pėst. divizijos vadui // Ten pat, b. 311A, l. 35, 28.

668 Įsakymas kariuomenei Nr. 34. 1935 m. gegužės 18 d.

669 Įsakymas 4 p. p. Nr. 165. 1935-06-13 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 297, l. 366.

Pamaldos.
Pajuostė,
1935 m.
gegužės 25 d.
(VDKM)

o pulko kariai – gimnastikos pratimus su įrankiais, ant skersinio, lygiagrečių ir ožio. 17 val. pulkas atliko parodomąją grupinę mankštą.

Po to visus šventės dalyvius pasveikino agronomas Gvildys. 17 val. 40 min. pulko kariai pademonstravo pirmuosius žingsnius priešlėktuvinės apsaugos žygyje, sustiprinto būrio puolime. Visi norintys galėjo pašaudyti iš šautuvų imitaciniais šoviniais⁶⁷⁰.

1935 m. birželio 13 d. pulkas paminėjo Respublikos Prezidento Antano Smetonos vardines. 10 val. vyko šv. Mišios, po jų – iškilminga pulko perdavimo naujam pulko vadui plk. Vaclovui Žadeikai ceremonija. Plk. V. Griganavičius tarė žodį Prezidento vardo dienos proga ir atsisveikino su pulku. Po to plk. V. Žadeika išklaušė pulko karių skundų. Jų turėjo 3 kareiviai. Vienas pasiskundė, kad neleidžiama išeiti iš pulko teritorijos vėlai vakare, du – blogu pulko medikų darbu. Galiausiai įvyko iškilmingas paradas, jį priėmė naujasis pulko vadas⁶⁷¹.

Sparčiai tobulėjanti aviacija būsimame kare turėjo suvaidinti nemenką vaidmenį puolant priešą, kartu ji tapo labai svarbia apsauga nuo galimų jo atakų iš oro. Siekiant nuo jų apsisaugoti, 1935 m. birželio 19 d. buvo patvirtintas Panevėžio įgulos priešlėktuvinės, priešcheminės ir priešgaisrinės apsaugos planas. Vadovauti priešlėktuvinės, priešcheminės ir priešgaisrinės apsaugos daliniams buvo pavesta Ketvirtojo pėstininkų pulko mjr. I. Podgaiskiui⁶⁷².

Pulkų vadai savo įsakymuose ne kartą bandė atkreipti karininkų dėmesį į slaptų dokumentų apsaugą ir naudojimo ypatumus. Tačiau karininkai, kol

670 Paliepimas 4 p. p. Nr. 2. 1935-05-23 // Ten pat, b. 244, l. 58.

671 Paliepimas 4-am pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkui Nr. 3. 1935-06-12 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 53, l. 3; Įsakymas 4 p. p. Nr. 168. 1935-06-15 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 297, l. 668.

672 Panevėžio įgulos priešlėktuvinės, priešcheminės ir priešgaisrinės apsaugos planas // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 122, l. 161–165.

nieko blogo neatsitiko – nė vienas slaplas dokumentas nedingo – elgėsi gana atsainiai.

1935 m. vasarą iš Kariuomenės štabo buvo gautas slaplas aplinkraštis, su kuriuo turėjo susipažinti visi pulko karininkai, bet jis prapuolė. Tik nuodugniai paieškojus, atlikus kvotą, buvo rastas. Jo paieška ir tyrimas parodė, kad slaplų dokumentų judėjimo pulke sistema itin prasta. Karininkai slaplus dokumentus perduodavo vieni kitiems nepaisydami jų laikymo taisyklių.

I pėstininkų divizijos vadas lt. J. Kliveckai skyrė 15 parų arešto areštinėje už tai, kad gautą slaplų raštą užmetė savo bute ir, nors daug kartų štabo karininkų ragintas, ilgai nesiteikė jo ieškoti.

Gydytoją J. Repšį divizijos vadas nubaudė 15 parų arešto už tai, kad nesirūpino gauto slapto dokumento saugumu, paliko be priežiūros, todėl jis tapo prieinamas kareiviams, o paskui ir visiškai pamiršo tokį rankose turėjęs. Kitiems karininkams ir puskarininkiams už įvairius slaplų dokumentų apsaugos pažeidimus buvo skirtos mažesnės bausmės⁶⁷³. Be abejo, tokios griežtos divizijos vado sankcijos buvo labai veiksmingos, ir, matyt, daugiau problemų dėl to pulke nekilo, nes nerasta nė vieno dokumento, kuriame būtų užfiksuota vėlesnių – net menkiausių – darbo su slaptais dokumentais pažeidimų.

Liepos 11 d. divizijos vadas tikrino, kaip pulkas laikosi tvarkos, kaip vyksta jo mokymas aikštėje. Jam atrodė, kad kareiviai nemoka sveikintis, o raštinėje trūksta tvarkos. Daug pastabų pareiškė dėl gimnastikos pratimų, tačiau pagyrė karius už šaudymo organizavimą, nes pulke buvo labai daug sportinio šaudymo mėgėjų⁶⁷⁴. Tais metais sportinio šaudymo įgūdžius tobulino net 80 pulko karių⁶⁷⁵.

Liepos 30 d. pulko vadas su suformuotu manevriniu batalionu, kuriam priklausė net 21 karininkas, išvyko į Gaižiūnų poligoną numatytų pratimų atlikti⁶⁷⁶.

Nuo 1935 m. rugsėjo 1 d. pulkas buvo pertvarkytas pagal naujus taikos meto etatus Nr. 105: 10 karininkų pakeistos pareigos, perskirstyti etatiniai puskarininkiai ir civiliai tarnautojai⁶⁷⁷. Kariuomenės vado įsakymu kai kurie pulko karininkai buvo skirti į naujas pareigas: mjr. T. Vidugiris – į bataliono vado pulko vado padėjėjo teisėmis, mjr. I. Podgaiskis – į bataliono vado bataliono vado teisėmis, mjr. P. Bronevičius – į ūkio viršininko⁶⁷⁸. Be to, pagal naujuosius etatus buvo numatyti 5 ryšių šunų postai (10 šunų), o tuo metu pulkas turėjo tik 4 šunis, todėl reikėjo parengti dar 6⁶⁷⁹.

673 Slaplas įsakymas 4 p. p. Nr. 2. 1936-03-12 // Ten pat, b. 300, l. 16.

674 Slaplas įsakymas I pėst. divizijai Nr. 3. 1935-07-20 // Ten pat, b. 295, l. 48.

675 Įsakymas 4 p. p. Nr. 175. 1935-06-21 // Ten pat, b. 297, l. 383–384.

676 Įsakymas 4 p. p. Nr. 215. 1935-07-30 // Ten pat, l. 475–476.

677 Įsakymas 4 p. p. Nr. 254. 1935-09-01 // Ten pat, b. 288, l. 72–77.

678 Slaplas Kariuomenės štabo 1935-07-24 raštas I pėst. divizijos vadui // Ten pat, b. 305, l. 33.

679 L. e. pulko vado p. mjr. T. Vidugirio 1935-08-24 raštas I pėst. divizijos vadui // Ten pat, l. 54.

Mokomoji kuopa prie Juostės upelio Pajuostės dvaro parke (Variakojis J. *Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 116)

Rugsėjo 7 d. pasikeitė I pėstininkų divizijos vadai. Div. gen. P. Tamašauskas buvo išleistas į atsargą, o divizijos vado pareigas perėmė gen. št. plk. Stasys Pundzevičius⁶⁸⁰.

Nuo 1935 m. spalio 16 d. pulkas oficialiai buvo dislokuotas dviejose vietose: Pajuostyje ir Kupiškyje. Pajuostyje įsikūrė pulko štabas, 2-asis batalionas, Mokomoji ir Ryšių kuopos, minosvaidžių būrys, ūkio būrys, pulko ligoninė ir orkestras. Panevėžyje dar pasiliko Sanitarijos dalies ambulatorija. 1-asis batalionas, jo štabas, ryšių būrys, ūkio būrys ir sanitarijos skyrius buvo įkurdinti Kupiškyje⁶⁸¹.

Viena šaulių kuopa į Kupiškį jau buvo perkelta rugsėjo pabaigoje saugoti baigiamų statyti kareivinių ir turto gabenti. Su kuopa atvyko pakankamai kareivinių, kad prireikus būtų galima vykdyti mobilizaciją⁶⁸².

Spalio 24 d. Kupiškyje vyko pulko 1-ojo bataliono perdisklokavimo iškilmės. Jose dalyvavo visa pulko vadovybė⁶⁸³.

1-ajam batalionui persikėlus į Kupiškį, skubiai buvo parengtas Kupiškio įgulos priešlėktuvinės apsaugos planas. Jame buvo nurodyta saugoti bataliono kareivines, Kupiškio paštą ir geležinkelio stotį, tiltą per Kupos upę. Priešlėktuvinei apsaugai vykdyti batalionas galėjo panaudoti 6 sunkiuosius kulkosvaidžius ir 2

680 Įsakymas I pėst. divizijai Nr. 7. 1935-09-07 // Ten pat, b. 288, l. 80.

681 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // Ten pat, b. 68, l. 33.

682 Slaptas asmeniškasis 4 p. p. vado 1935-09-11 raštas I pėst. divizijos vadui // Ten pat, b. 305, l. 44.

683 Įsakymas 4 p. p. Nr. 302. 1935-10-25 // Ten pat, b. 288, l. 205.

„Oerlikon“ pabūklus.

Buvo įrengti 2 oro sekimo postai: vienas – Kupiškio bažnyčios bokšte, kitas – ant naujųjų kareivinių stogo, nustatyti signalai, kuriais bus informuojama apie oro pavojų⁶⁸⁴.

Batalionui Kupiškyje dar trūko šaudyklos, kurioje būtų galima šaudyti iš visų turimų ginklų. Deja, tinkamo valstybinės žemės ploto nebuvo, todėl jį teko išpirkti iš 4 savininkų⁶⁸⁵.

Kupiškyje batalionas susidūrė ir su kitais sunkumais. Nerado etatuose numatytų specialistų – šaltkalvio ir elektromonterio. Net dėl menkausio gedimo ginklus tekdavo vežti į Pajuostį. Naudojamų elektros įrenginių taip pat nebuvo kam prižiūrėti, tad jie bet kada galėjo sugesti. Nenumatyta ir civilio virėjo etato, o eiliniai būtiniosios karo tarnybos kariai – nekokie virėjai, todėl maistas dažnai būdavo neskanus, netinkamai paruoštas⁶⁸⁶.

Pulko kariai ne visada galėjo eiti savo tiesiogines pareigas dėl ligų. Vartant bylas pavyko rasti įdomų dokumentą – Karo sanitarijos valdybos parengtą suvestinę pulko karių sergamumo lentelę. Duomenys tikrai įdomūs, todėl ją pateikiame.

3 lentelė

Ketvirtojo pėstininkų pulko karių ligotumo ir mirtingumo metinės apyskaitos⁶⁸⁷

Metai	Sirgusiųjų skaičius	Sirgtų dienų skaičius	Mirusiųjų skaičius	Ambulatoriškai gydytų	
				Sirgusių karių skaičius	Sirgtų dienų skaičius
1924	329	Nėra žinių	2	9711	Nėra žinių
1925	517	„	4	10253	„
1926	336	„	2	9832	„
1927	707	„	5	15221	„
1928	606	„	5	18172	„
1929	719	„	3	18311	„
1930	875	8668	-	13747	1197
1931	807	9962	1	18002	2551
1932	859	14078	1	17277	2626
1933	1009	15189	2	15132	4757
1934	611	8927	-	14885	3123
1935	912	17564	1	22562	5942
1936	687	10483	3	16942	4678
1937	722	11600	8	16664	4574

684 Kupiškio igulos priešlėktuvinės apsaugos planas // Ten pat, b. 305, l. 78.

685 1-ojo bataliono vado raportas 4 p. p. vadui // Ten pat, b. 325, l. 75.

686 1-ojo bataliono vado 1936-10-27 raportas 4 p. p. vadui // Ten pat, b. 351, l. 70.

687 Lentelė sudaryta pagal Karo medicinos valdybos 1938-11-25 raštą 4 p. p. vadui // Ten pat, b. 122, l. 281.

Kaip matyti iš lentelės, tam tikrais laikotarpiais gana nemažai pulko karių sirgo, ko gero, daugiausia 1935 m., nes nurodytas stacionare ir ambulatoriškai gydytų karių skaičius tikrai išpūdingas.

Lapkričio viduryje tarnauti į kitus dalinius iš pulko buvo perkelti 1-ojo bataliono vadas mjr. Ignas Podgaiskis ir kpt. Jonas Stakionis⁶⁸⁸, 1-ojo bataliono vadu lapkričio 27 d. paskirtas 1-osios kuopos vadas mjr. Petras Inickas⁶⁸⁹.

1935 m. ėmė jaustis ryšių ir pionierių puskarininkių trūkumas, todėl metų pabaigoje Kariuomenės štabas leido pulkui komanduoti 8 žmones į Ryšių batalioną ryšių puskarininkių kvalifikacijos įgyti ir 6 žmones į Inžinerijos batalioną, kad turėtų pakankamai pionierių puskarininkių⁶⁹⁰.

Pulkui persikėlus į Pajuostį ir suformavus uždara kareivinių rajoną, nuolat kildavo visokių nesusipratimų dėl svečių, ypač lankančių kareivius. Siekdamas to išvengti, 1935 m. lapkričio 16 d. pulko vadas patvirtino *Kareivių svečiams lankyti Pajuostėje taisyklės*. Jose buvo nurodyta, kad visi kareivių svečiai, atvykę į Pajuostį, pirmiausia turi kreiptis į pulko budėtoją. Lankytojas, palikęs jam pasą, nukreipiamas į svečiams skirtą kambarį. Kareivis, pulko budėtojui nusprendus, kad jam galima pasimatyti su lankytoju (nevyksta pratybos, pamokos ar yra labai svarbus reikalas), pakviečiamas į svečių patalpą.

Kareiviai su savo svečiais galėjo bendrauti svečių kambaryje, juos nusivesti į kareivių skaityklą, krautuvę arba parką⁶⁹¹.

Iš karto, kai tik buvo atkurta Lietuvos kariuomenė, karininkai pradėti atestuoti. Gana ilgai tai vyko dar 1919 m. nustatyta atestavimo tvarka. 1935 m. lapkričio 14 d. krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas patvirtino naujas Karininkų atestavimo taisyklės⁶⁹². Jos nuo buvusiųjų nelabai skyrėsi, tiesa, buvo

Pulko parduotuvė (LCVA)

688 Įsakymai Lietuvos kariuomenei Nr. 86 ir Nr. 87. 1935 m. lapkričio 18 ir 19 d.

689 Įsakymas 4 p. p. Nr. 336. 1935-11-27 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 288, l. 298.

690 Slaptas Kariuomenės štabo aplinkraštis Nr. 22. 1935-12-11 // Ten pat, b. 122, l. 193

691 Įsakymas 4 p. p. Nr. 325. 1935-11-16 // Ten pat, b. 288, l. 274-275.

692 Karininkų atestavimo taisyklės // Įsakymas kariuomenei Nr. 85. 1935 m. lapkričio 14 d.

išplėstas karininkų moralinių ir dalykinių savybių vertinimo spektras. Tai leido objektyviau įvertinti karininkų tarnybą, jų dalykines ir asmenines savybes.

1936 m. sausio 4 d. pulko vadas sudarė naują karininkų atestacijos komisiją. Jos pirmininku liko pulko vadas gen. št. plk. V. Žadeika, nariais buvo paskirti mjr. T. Vidugiris, mjr. P. Bronevičius, gyd. mjr. K. Gudelis ir mjr. P. Inickas⁶⁹³.

1936 m. pradžioje pulką sudarė 45 karininkai, 57 liktiniai viršilos, puskarininkiai ir civiliai tarnautojai, 1203 būtiniosios tarnybos puskarininkiai, grandiniai ir eiliniai kariai. Dalinys turėjo 37 arklius, 4 ryšių šunis ir 27 karvelius⁶⁹⁴.

1936 m. kovo 16 d. į pulką metams įgyti komandavimo stažo atvyko Kariuomenės štabo III skyriaus gen. št. mjr. Antanas Špokevičius. Jis buvo paskirtas laikinai eiti 2-ojo bataliono vado pareigas, o bataliono vadas mjr. P. Inickas – dirbti pulko štabe ir sportinio šaudymo vadovu⁶⁹⁵. A. Špokevičius bataliono vado pareigas ėjo iki 1937 m. vasario 15 d. Tą dieną baigėsi jo stažuotė pulke, todėl batalioną vėl perdavė bataliono vadui mjr. P. Inickui⁶⁹⁶.

1933 m. pabaigoje pulko karo kapelionas, pradėjęs eiti ir Panevėžio igulos kapeliono pareigas, 1-ajam pulko batalionui persikėlus į Kupiškį, nebespėdavo atlikti visų jam patiktų dvasininko pareigų. Faktiškai nebuvo galimybių Kupiškyje esančius bataliono karius mokyti tikybos. Dėl to pulko vadas 1936 m. balandžio pradžioje kreipėsi į I pėstininkų divizijos vadą, prašydamas leisti į pulką priimti tarnauti vicekapelioną. Sutikimas buvo gautas – nuo birželio į pulko karo vicekapeliono pareigas buvo priimtas kunigas Mykolas Tarvydis⁶⁹⁷.

1936 m. gegužės 16 d. vyko antroji Kariuomenės ir visuomenės suartėjimo šventė. Jos programa buvo panaši į 1935 m. programą. Išvakarėse buvo pagerbti žuvusieji dėl Lietuvos nepriklausomybės, kitą dieną vyko šv. Mišios, paradas, Aušros kaime⁶⁹⁸ (anksčiau – Jasnogurkos – G. S.) buvo atlikta parodomoji programa. Pajuostyje ir Kupiškyje šventinis renginys vyko gegužės 19 d.⁶⁹⁹ Kaip ir pirmoji, surengta 1935 m., antroji Kariuomenės ir visuomenės suartėjimo šventė buvo populiari, susirinko daug žiūrovų.

Birželio mėn. pulkas dalyvavo šaudymo pratybose Gaižiūnų poligone. Į poligoną atvyko pulko vadas ir kulkosvaidžių kuopos⁷⁰⁰.

Kaip jau buvo minėta, 1935 m. pabaigoje – 1936 m. pradžioje pagrindiniai pulko daliniai persikėlė į Pajuostį, o pulko štabas vis dar buvo Panevėžyje. 1936 m. rugpjūčio 24 d. iš Panevėžio į Pajuostį pagaliau persikėlė ir pulko

693 Įsakymas 4 p. p. Nr. 5. 1936-01-04 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 320, l. 13.

694 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 1. 1936-01-11 // Ten pat, b. 349, l. 1.

695 Įsakymas 4 p. p. Nr. 77. 1936-03-16 // Ten pat, b. 320, l. 166.

696 Įsakymas 4 p. p. Nr. 48. 1937-02-17 // Ten pat, b. 352, l. 115.

697 Slapti 4 p. p. vado 1936-04-07 ir 1936-06-05 raportai I pėst. divizijos vadui // Ten pat, b. 323, l. 40, 44.

698 Įsakymas 4 p. p. Nr. 137. 1936-05-15 // Ten pat, b. 320, l. 334–335.

699 Įsakymas 4 p. p. Nr. 138. 1936-05-16 // Ten pat, l. 338.

700 Įsakymas 4 p. p. Nr. 172. 1936-06-18 // Ten pat, l. 417.

štabas, Ūkio dalis, buvo pervežta pulko vėliava⁷⁰¹.

1936 m. rugpjūčio 27–28 d. vykusiose I pėstininkų divizijos sportinio šaudymo varžybose pirmavo konkurentų neturintys Ketvirtojo pėstininkų pulko šauliai. Komandinėse šaudymo iš šautuvų varžybose pulko karininkų komanda užėmė 1-ąją, puskarininkų – 3-iąją vietas, individualiose varžybose pulko karininkams teko visos trys prizinės vietos. Šaudymo iš pistoletų komandinėse varžybose tiek pulko karininkai, tiek puskarininkiai užėmė pirmąsias vietas. Geriausio divizijos šaulio vardą pelnė pulko j. ltn. V. Bagdonas, tarp puskarininkų – vyr. psk. Antaniškis⁷⁰².

Į pulką naujokai buvo skiriami vadovaujantis teritoriniu principu. Po kiek daugiau nei metų vadovavimo pulkui gen. št. plk. V. Žadeika atkreipė dėmesį į šio principo kai kuriuos neigiamus aspektus. Savo 1936 m. rugsėjo 10 d. raporte I pėstininkų divizijos vadui jis pažymėjo, kad į Pajuostyje esantį batalioną naujokai siunčiami iš Panevėžio miesto ir jo apylinkių, į Kupiškyje stovintį 1-ąjį pulko batalioną – iš Kupiškio ir jo apylinkių. Tai, kad giminaičiai ir artimieji gyvena netoli, kai kuriuos kareivius skatina nusižengti. Neretai išvykę į namus kareiviai grįžta į pulką išgėrę. Be to, į čia pat esančią tėviškę ne vienas kareivis susigundė savavališkai kuriam laikui pasišalinti. Pulko vadas pažymėjo, kad iš Panevėžio pašaukti tarnauti kareiviai yra nedrausmingiausi. Jo nuomone, padėtis pasikeistų, jei pulke tarnautų kareiviai iš įvairių Lietuvos vietų, tai prisidėtų ir prie jų auklėjimo, nes tarnaujantiems viename dalinyje kareiviams iš įvairių vietovių atsirastų paskata pažinti tėvynę, susipažinti su kitų Lietuvos regionų kultūra.

Pulko vadas paprašė, atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, bent artimiausiu metu į pulką naujokų iš Panevėžio ir gretimų apylinkių nesiųsti. Deja, divizijos vadas nepritarė šioms pulkininko mintims. Ant plk. V. Žadeikos raporto divizijos vadas brg. gen. S. Pundzevičius užrašė, kad tai sukeltų daug painiavos komplektuojant naujokais dalis⁷⁰³.

1936 m. pulke kilo kita su šauktiniais susijusi problema, kai jį papildė 298 1936 m. gegužės 1 d. šaukimo naujokai. Iš jų net 81, arba 27 %, buvo nelietuviai. 72 % lietuvių naujokų buvo baigę tik pradžios ir tik 5% aukštesnes mokyklas. Dėl to pulko vadovybei labai sunkiai pavyko sukomplektuoti Mokomąją kuopą, atrinkti nors šiek tiek labiau išsilavinusius naujokus į Ryšių kuopą, štabo tarnybas, ypač į raštininkus, nes beveik nė vienas netiko. Pulko vadas paprašė divizijos vado duoti nurodymą komendantūroms į pulką atsiųsti labiau išsilavinusių rudens šaukimo kareivių ir daugiau lietuvių⁷⁰⁴.

Rugsėjo 1 d. į pulką mėnesiui karo pratimų atlikti buvo atsiųsta 400 atsargos karių⁷⁰⁵.

701 Įsakymas 4 p. p. Nr. 240. 1936-08-25 // Ten pat, b. 321, l. 195.

702 Įsakymas I pėst. divizijai Nr. 35. 1936-09-09 // Ten pat, l. 164–165.

703 Ten pat, b. 323, l. 14.

704 Slaptas 4 p. p. vado 1936-09-04 raportas I pėst. divizijos vadui // Ten pat, l. 17.

705 I pėst. divizijos 1936-07-17 raštas 4 p. p. vadui // Ten pat, l. 31.

Nuo 1936 m. rugsėjo 19 d. pulkas, vadovaujamas pulko vado, dalyvavo kariuomenės rudens manevruose Jonavos rajone. Į nuolatinės dislokacijos vietas manevruose dalyvavę kariai grįžo spalio pradžioje⁷⁰⁶.

Iškilminga šautuvų įteikimo Mokomosios kuopos kareiviams ceremonija (LCVA)

Tais metais rudens manevrams pulkas parengė manevrinį batalioną, jam vadovauti buvo paskirtas gen. št. mjr. A. Špokevičiaus. Dalinys buvo įtrauktas į Trečiojo pėstininkų pulko sudėtį kaip 2-asis batalionas ir kartu su pulku veikė kaip Kėdainių rinktinės sudedamoji dalis⁷⁰⁷. Veiksmai kito pulko sudėtyje batalionui buvo naudinga praktika.

1936 m. spalio 3 d. I pėstininkų divizijos vado įsakymu Ketvirtajame pėstininkų pulke Pajuostyje buvo įsteigti 5 mėn. trukmės liktinių puskarininkių kursai. Jų viršininku buvo paskirtas divizijos štabo mjr. T. Bartkus, padėjėju – Ketvirtojo pėstininkų pulko ltn. J. Klivečka. Vienu metu kursuose buvo rengiami 24 Pirmojo, Trečiojo ir Ketvirtojo pėstininkų pulkų liktiniai puskarininkiai⁷⁰⁸. Kursų atidarymas įvyko spalio 15 d., jame dalyvavo divizijos vadas, pulkų vadai, kursų vadovybė ir klausytojai⁷⁰⁹.

1937 m. gegužės 19 d. ir birželio 2 d. pulką tikrino I pėstininkų divizijos vadas brg. gen. S. Pundzevičius. Patikrinimo išvados buvo labai palankios pulkui. Didesnių trūkumų divizijos vadas nerado, išskyrus tai, kad 1-ajame pulko batalione per patikrinimą buvo nesiskutusių kareivių⁷¹⁰.

Gegužės 23 d. vyko Kariuomenės ir visuomenės suartėjimo šventė. Jos scenarijus buvo panašus į ankstesnių švenčių scenarijus⁷¹¹. Iš esmės renginys nelabai įdomus ir jau pradedantis atsibosti. Tai matydamas, pulko vadas

706 Įsakymas 4 p. p. Nr.265. 1936-09-19 // Ten pat, b. 321, l. 189.

707 Slaptas 1936 m. rudens manevrams pulko manevriniam batalionui formuoti įsakymas // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 335, l. 53–54.

708 Pėstininkų liktinių rikiuotės puskarininkių 5-ių mėnesių kursams steigti įsakymas // Ten pat, b. 326, l. 13.

709 Telefonograma Nr. 17 // Ten pat, b. 329 (byla nenumuota).

710 Įsakymas I pėst. divizijai Nr. 4. 1937-06-17 // Ten pat, b. 300, l. 77.

711 Įsakymas Panevėžio įgulai Nr. 8. 1937-05-21 // Ten pat, b. 361, l. 122.

gen. št. plk. V. Žadeika Kariuomenės štabo II skyriaus viršininkui raštu gana plačiai išdėstė savo mintis dėl Kariuomenės ir visuomenės suartėjimo šventės. Pulkininko nuomone, Panevėžyje kariuomenė jau seniai tam tikromis progomis labai natūraliai bendrauja su visuomene per Tautos ir Pulko šventę, spalio 9-ąją, lapkričio 2-ąją ir 23-iąją, vasario 16-ąją, Kariuomenės sporto dieną. Prieš porą metų pradėjus švęsti Kariuomenės ir visuomenės suartėjimo šventę, suartėjama, pulkininko nuomone, ne su visuomene, o su žmonių miniomis, įsivaizduojant, kad taip praktiškai populiarinama kariuomenė ir karybos mokslas.

Nustojus rengti dideles rajonines tautines šventes, pirmaisiais metais kariuomenės pasirodymai sutraukdavo žiūrovų minias, žmonės gausiai ėjo į pasirodymus iš smalsumo ir ieškodami, pulkininko nuomone, toli gražu ne karybos žinių, o įdomių reginių.

Plk. V. Žadeika iš to padarė išvadą, kad suartėjimo dienomis, turint reikalų jau ne su visuomene, o su minia, tenka tam tikra prasme vaidinti – tenkinti publikos norus, nes kitaip šios dienos taps nepatrauklios.

Pulkininko nuomone, Kariuomenės ir visuomenės suartėjimo dieną kariuomenė dėl jai duotų nurodymų nevysiškai tinkamai pasirodo. Pagaliau minia, kuri dėl savo dydžio ir sudėties gali matyti ir suprasti tik efektingiausias pasirodymo detales, prie tokių dalykų pripranta ir ima labai paviršutiniškai įsivaizduoti kariuomenę. Juk minia mėgsta tik teatrališkąją jos pusę – raitininkų pasirodymus, lėktuvų skraidymą, pompastišką šaudymą, inscenuotas batalijas ir t. t. Taigi, svarbesnių žinių apie kariuomenę minia negauna ir negali gauti. Noras supažindinti su kariuomene daugeliu atvejų tampa jos profanacija. Kariuomenės pasirodymai turi didelį pasisekimą, kol tai – naujiena.

1937 m., palyginti su praėjusiais metais, Kupiškėje buvo daug kas nauja ir pasirodymas labai patiko miniai, tačiau Panevėžyje stokota naujovių, todėl susidomėjimas buvo mažesnis. Kariuomenė visur, kur tik surengdavo pirmąjį pasirodymą, sulaukdavo didelės sėkmės.

Pulkininkas apie kariuomenės pasirodymus (Suartėjimo su visuomene dieną) pasakė ir teigiamų dalykų, tačiau galiausiai padarė išvadą, kad toliau jie kaskart bus vis nuobodesni, todėl pasiūlė bent artimiausius kelerius metus jų nerengti⁷¹².

Matyt, plk. V. Žadeikos įžvalgos buvo teisingos, nes ši pompastiškai pradėta švęsti šventė savaime nunyko. 1939 m. pavasarį jos kariuomenė jau neberengė.

1937 m. rugsėjo 1 d. į pulką karinių pratimų atlikti atvyko didžiulis būrys atsargos karių. Iš Panevėžio apskrities buvo atsiųsti 529 atsarginiai, iš Biržų apskrities – 119. Jie pratybose išbuvo iki rugsėjo 21 d.⁷¹³ Nuo spalio 25 d. karinių pratimų atlikti į pulką buvo atsiųsti 456 atsargos kariai⁷¹⁴. Kartu su atsarginiais

⁷¹² Ten pat, l. 135.

⁷¹³ Įsakymas 4 p. p. Nr. 249. 1937-09-04 // Ten pat, b. 353, l. 74–84.

⁷¹⁴ Įsakymas 4 p. p. Nr. 297. 1937-10-11 // Ten pat, l. 235–243.

1937 m. rudens manevruose rugsėjo 12–19 d. dalyvavo beveik visas pulkas, vadovaujamas pulko vado. Į manevrus su pulku išvyko net 50 karininkų. Jų metu į Ketvirtojo pėstininkų pulko sudėtį kaip 3-iasis batalionas buvo įtrauktas Pirmojo pėstininkų pulko batalionas⁷¹⁵.

1937 m. rudens manevrai visose kariuomenės dalyse išsiskyrė tuo, kad į juos buvo paimta daug ūkininkų arklių ir, deja, nemažai jų buvo sužalota (dažniausiai dėl netinkamų – trinančių – pakinktų). I pėstininkų divizijos vadas įsakė atlikti tyrimą.

Ketvirtajame pėstininkų pulke buvo sužaloti 33 arkliai. Tyrimo išvadose nurodytos pagrindinės paimtų į manevrus arklių sužalojimo priežastys.

Pirma, Panevėžio apskrityje arkliai buvo kinkomi naudojant pavalkus, o ne plėškes, kurios pritrinė prie jų nepratusiems arkliams pečius (nė vienam pulko arkliui taip neatsitiko).

Antra, konstatuota, kad rengiantis manevrams buvo pasamdyta daug vežikų, o jie visiškai nesirūpino ne savo arkliais. Nugaras balnai nutrynė dėl to, kad nebuvo pritaikyti gautiems arkliams, taip pat dėl kareivių nemokėjimo joti⁷¹⁶.

Spalio 7 d. komandavimo stažo įgyti į pulką buvo atsiųstas gen. št. mjr. J. Pūrelis. Mjr. P. Inickui vėl teko perduoti batalioną naujam laikinajam bataliono vadui, o pačiam dirbti štabo karininko darbą⁷¹⁷.

Pulkui nuolat tekdavo priimti ir mokyti atsargos karius, karininkus, kurie turėjo atlikti stažuotę, be to, kasmet buvo atsiunčiama Karo mokyklos kariūnų ir kariūnų aspirantų partija. Toks gausus stažuotojų būrys, nuolat būnantis dalinyje, be abejo, vargino pulko karininkus, todėl jie ne visada pavestas pareigas atlikdavo sąžiningai, kartais tam net laiko neužtekdavo.

Matyt, panaši buvo ir kitų pėstininkų pulkų padėtis, nes 1937 m. spalio 29 d. Ketvirtasis pėstininkų pulkas gavo slaptą kariuomenės vado įsakymą dėl Karo mokyklos kariūnų stažuotės. Kariuomenės vadas pažymėjo, kad kai kuriose dalyse į atvykusius stažuotis Karo mokyklos kariūnus ir kariūnus aspirantus žiūrима neigiamai, kaip į primestą naštą, elgiamasi taip, lyg kadrinių ir atsargos karininkų rengimas dalims nerūpėtų. Kai kuriose dalyse atsiųsti atlikti stažuotės kariūnai ir aspirantai neskiriami į vadovaujamas pareigas – visą stažuotės laikotarpį eina neatsakingas pavaduotojų pareigas, o kai kur skiriami raštininkais (kurių darbą paprastai atlieka ne rikiuotės kariai). Dėl to kariūnai arba neįgyja, arba labai mažai įgyja vadovavimo daliniams lauko sąlygomis patirties.

Beveik visose dalyse stažuotojai auklėjami ir mokomi labai paviršutiniškai.

715 Slaptas įsakymas pulko daliniams vykti į 1937 m. rudens kariuomenės manevrus // Ten pat, b. 359, l. 109, 107.

716 I pėst. divizijos 1938-01-08 slaptas raštas 4 p. p. vadui; 4 p. p. vado slaptas 1938-01-21 raportas I pėst. divizijos vadui // Ten pat, b. 424, l. 3–4.

717 Įsakymas 4 p. p. Nr. 280. 1937-10-11 // Ten pat, b. 353, l. 199.

Apgyvendinami komandomis, atskirai nuo kareivių, be atodairos išleidžiami iš kareivinių, jų elgesys nekontroliuojamas, jiems teikiamos įvairios lengvatos.

Kariuomenės vado nuomone, dėl to kariūnai ištyžta, apsilaidžia, užsiaugina ilgus plaukus, vaikščioja nesusitvarkę ir net persirengia civiliniais drabužiais. Kariuomenės vadas dalių vadams įsakė ateityje laikytis tam tikrų taisyklių. Karo mokyklos viršininkui bent apytiksliai nurodyti, kiek laiko ir kokias pareigas eidami turės stažuotis į dalis siunčiami kariūnai ir aspirantai. Dalių vadams atvykusius stažuotis Karo mokyklos auklėtinius paskirstyti taip, kad kiekvienas jų gautų atitinkamą rikiuotės dalinį ir laikinai eitų jo vado pareigas. Nuolatinius kareivius viršininkus tuo metu skirti į kitas pareigas, o karininkus, būrių vadus palikti stažuotojams prižiūrėti. Stažuotės metu kariūnus ir aspirantus kuo dažniau skirti taktikos pratimų vykdytojais, kad jie įgustų greitai įvertinti aplinkybes, komanduoti, kontroliuoti, kaip vykdomi įsakymai, nesutrikinti pasikeitus aplinkybėms ir savarankiškai veikti. Be to, visą laiką juos auklėti, stebėti jų elgesį, griežtai reikalauti laikytis drausmės. Apgyvendinti kartu su kareiviais, atostogų neleisti. Baigusiems stažuotis – parašyti atestacijas⁷¹⁸.

1938 m. pasitinkantį pulką sudarė 53 karininkai, 2 civiliai tarnautojai (gydytojai), karo kapelionas ir vicekapelionas, kapelmeisteris, 60 liktinių puskarininkių, 12 puskarininkių kandidatų, 17 civilių tarnautojų puskarininkių vietose, 829 būtinosios tarnybos puskarininkiai, grandiniai ir eiliniai⁷¹⁹.

Tais metais pulkas turėjo švęsti 20-ąsias įkūrimo metines. 1927 m. pulko vadovybei prašant, pulko šventė, motyvuojant tuo, kad gruodžio mėn. šalta, buvo perkelta į gegužės 19-ąją – Panevėžio išvadavimo dieną. Tačiau, artėjant pulko 20-mečiui, karininkai nusprendė kreiptis į kariuomenės vadovybę, kad pulko ši data būtų pakeista į ankstesnę. Sausio 21 d. pulko vadas plk. V. Žadeika divizijos vado paprašė tarpininkauti, kad pulko šventė būtų perkelta į gruodžio 29 d. Plk. V. Žadeika savo rašte nurodė, kad gruodžio 29-oji pulko istorijoje reikšmingesnė už gegužės 19-ąją, nes 1918 m. gruodžio 29 d. pradėtas formuoti pulkas, o 1919 m. gruodžio 29 d. buvo pavadintas Keturtoju Lietuvos karaliaus Mindaugo pulku. Toliau jis rašė: „*Tokio pakeitimo reikalauja istorinė tiesa, kuriai turi nusilenkti kai kurie nepatogumai, susiję su rengimu švenčių žiemos metu. Tų nepatogumų sumažėja dėlei to, kad tradiciškai pulko šventė rengiama kartą per penkerius metus, o kiekvienais metais surengiami tik paprasti paminėjimai.*“⁷²⁰

Kiek vėliau, balandžio mėn., pulko vadas kreipėsi į divizijos vadą, prašydamas leisti kukliai paminėti pulko 20-metį: „*Atsižvelgiant į gyvenamąjį laikotarpį tą iškilmingą minėjimą tenka įvykdyti be didelio skaičiaus svečių pakvietimo, be brangių vaisių ir balių. Vieton brangių vaisių ir minėjimų pulko karininkai*

718 Slaptas kariuomenės vado įsakymas Nr. 21. 1937-10-29 // Ten pat, l. 7.

719 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // Ten pat, b. 68, l. 33.

720 1938-01-21 plk. V. Žadeikos raportas divizijos vadui // Ten pat, b. 396, l. 5.

Pulko kariai
pratybose.
Panevėžys,
1937 m.
(VDKM)

*nusprendė vienkartinai paaukoti Ginklų fondui 30 % mėnesinės algos, o liktiniai puskarininkiai iki 50 Lt.*⁷²¹

Gegužės 3 d. buvo gautas divizijos vado atsakymas, kad pulko iniciatyvai kariuomenės vadas pritarė⁷²².

Vasario 16-ąją, Valstybės atkūrimo dieną, 3 pulko karininkai, 2 viršilos ir 5 puskarininkiai buvo apdovanoti Gedimino ordino garbės ženklais⁷²³.

Kaip jau buvo minėta, pulke buvo mokomi ne tik kareiviai, bet ir puskarininkiai, karininkai. 1938 m. vasario mėn. 1-ojo bataliono vadas plk. ltn. T. Vidugiris buvo išsiųstas į Vytauto Didžiojo karininkų kursų 4 savaičių trukmės batalionų vadų kursus⁷²⁴.

1937–1938 m. žiemą karininkai mokėsi reikalingų dalykų. Lapkričio–gruodžio mėn. buvo nagrinėjama tema „Batalionas stabdymo veiksmuose“, sausio mėn. – „Batalionas organizuojant puolimą“, „Artilerijos bendradarbiavimas su pėstininkais“. Sausio ir vasario mėn. vyko lauko pratybos „Štabų ir vadaviečių veiksmai lauke“, „Kuopa žygio apsaugoje“ ir „Kuopos puolimas sparne“. Karininkams buvo perskaitytos kelios paskaitos: „Karo aviacija ir jos bendradarbiavimas su pėstininkais“, „Vokiečių kariuomenės pėstininkų organizacija, ginklavimas ir taktika“, „Prieššarvinė apsauga“, „Lenkų pėstininkų organizacija, ginklavimas ir taktika“, „Priešlėktuvinė apsauga“⁷²⁵. Iš šio mokymo laikotarpio reikėtų išskirti įdomius ir gan plataus masto pulko karininkų ir jiems talkinusių kitų kariuomenės dalių karininkų mokomuosius žaidimus pulko štabe

721 Plk. V. Žadeikos 1938-04-13 raportas divizijos vadui // Ten pat, b. 412, l. 1.

722 I pėst. divizijos štabo 1938-05-03 raštas // Ten pat, l. 2.

723 Sąrašas 4 p. L. K. Mindaugo pulko karių, 1938 m. vasario 16 d. gavusių D. L. K. Gedimino ordino garbės ženklus // Ten pat, b. 396, l. 23.

724 Įsakymas 4 p. p. Nr. 31. 1938-01-31 // Ten pat, b. 386, l. 44.

725 4 p. p. 1937–1938 m. karininkų žiemos mokymo planas // Ten pat, b. 246, l. 44.

naudojant maketą smėlio dėžėje ir žemėlapius, kurie vyko kovo 16–17 d. Žaidimams vadovavo pulko vadas gen. št. plk. V. Žadeika. Jam talkino mjr. J. Purelis, mjr. P. Inickas ir ltn. V. Bagdonas. Artilerijos vadu buvo paskirtas Pirmojo artilerijos pulko mjr. J. Šimėnas, ryšių – I pėstininkų divizijos štabo kpt. J. Juozaitis, pionierių – Inžinerijos bataliono kpt. L. Kontromavičius, sanitarijos padalinių – gyd. R. Trumpauskas, kitų tarnybų – mjr. P. Bronevičius.

Žaidimas prasidėjo kovo 15 d. 9 val., baigėsi kovo 16 d. 14 val. Jo rezultatai buvo išnagrinėti kovo 17 d. 9 val.⁷²⁶

Vasario 21–26 d. divizijos žiemos pratybose, kurioms vadovavo pulko vadas plk. V. Žadeika⁷²⁷, dalyvavo visas pulkas, o rudens pratybose rugsėjo mėn. – tik vienas pulko suformuotas manevrinis batalionas⁷²⁸. Bet 1939 m. rudens manevruose pulkas planavo dalyvauti jau visos sudėties⁷²⁹, tačiau prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas šiuos planus privertė pakeisti. 1939 m. kariuomenės rudens manevrai buvo atšaukti⁷³⁰.

Kad pulko karininkai susipažintų su įdomiais ir naudingais užsienio spaudos straipsniais, pulko vadas gen. št. plk. V. Žadeika pasirinktiems karininkams pavedė skaityti žurnalus ir rengti jų straipsnių santraukas: „Военный вестник“ – mjr. P. Inickui ir kpt. A. Baleišiui, „Химия и оборона“ – j. ltn. V. Lapinskui, „Deutschs Infanterist“ – kpt. P. Kuodžiui ir ltn. A. Giedrikui, „Militär Wochenblatt“ – ltn. V. Bagdonui, „Bellona“ ir „Pregľad Piecoty“ – ltn. V. Andriuškevičiui, „Revue d'Infanterie“ – ltn. P. Kalpokui ir j. ltn. A. Petkūnui, „Красная звезда“ ir „Санитарное дело“ – tarnautojui gydytojui R. Trumpauskui⁷³¹.

Pulko biblioteka daug gaudavo ir lietuviškų leidinių. Nuolat skaitomi buvo „Lietuvos aidas“, „Ūkininko patarėjas“, „Karys“, „Trimitas“, „Skautų aidas“, „Lietuvos keleivis“, „Vakarai“, „Kariūnas“, „Darbas“, „Bibliografijos žinios“, „Mūsų Vilnius“, „Policija“, „Mūsų laikraštis“, „Lietuvos sparnai“, „Verslas“, „Lietuvos sportas“, „Jūra“, „Blaivi Lietuva“, „Tautos ūkis“⁷³².

Nuo 1938 m. kovo 1 d. pulkui teko Pajuostyje ir Kupiškyje suformuoti po neetatinį degazuotojų skyrių. Skyrių pagal patvirtintus etatus turėjo sudaryti skyriaus vadas ir dvi grandys – degazuotojų ir žvalgų, iš viso 19 karių⁷³³.

Pulkui reikėjo naujų mokomųjų priemonių kariams, ypač kareiviams, mokyti, nes turimos daugeliu atvejų tam netiko. Kaip matyti iš pulko vado 1938 m.

726 Nurodymai š. m. karo žaidimams // Ten pat, b. 359, l. 95.

727 Slaptas manevrinis įsakymas 4 p. p. dalimis I pėst. divizijos žiemos pratimams organizuoti // Ten pat, b. 122, l. 231.

728 Slaptas manevrinis įsakymas 1938 m. kariuomenės rudens manevrams pulko manevrinį batalioną formuoti // Ten pat, l. 261.

729 Nurodymai 1939 m. rudens kariuomenės manevrams pasirengti // Ten pat, l. 308.

730 Slaptas asmeninis 4 p. p. adjutanto 1939-09-01 raštas // Ten pat, l. 311.

731 Ten pat, b. 390, l. 85.

732 1938 metams 4 pėst. pulkui išrašyti laikraščiai // Ten pat, b. 391, l. 19.

733 Išrašas iš slapto įsakymo kariuomenei Nr. 1. 1938-02-15 // Ten pat, b. 353, l. 42.

sausio 22 d. rašto pėstininkų inspektoriui, mokomieji ginklų kampeliai šaulių ir kulkosvaidininkų kuopose poreikių negalėjo patenkinti. Mokomosios priemonės, padarytos pačių kareivių, buvo labai primityvios, o turimi brėžiniai sutrinti. Pulko vadas, atsižvelgdamas į didelį karių susidomėjimą

Prieššarvinio paruošimo skyrius (VDKM)

šaudymu, paprašė bent minimaliai aprūpinti reikalingomis priemonėmis, kurių pats dalinys pasigaminti negali, o jeigu tokios galimybės nėra, tai bent pateikti brėžinius, kad pulkas pagal juos galėtų savo jėgomis jas pasigaminti.

Pulko vadas atkreipė dėmesį į tai, kad dėl leidžiamo per mokymus šaudyti iš pistoletų panaudoti šovinių kiekio mažinimo blogėja šaulių rezultatai.

Labai prasta padėtis buvo priešcheminės apsaugos srityje. Nebuvo nei priemonių, nei brėžinių⁷³⁴. Ar kas nors pasikeitė po šių raštų, neaišku, nes apie tai jokių duomenų rasti nepavyko.

Gegužės mėn. pulką paliko mjr. Pranas Bronevičius – buvo paskirtas Utenos apskrities komendantu⁷³⁵. Vietoje jo į pulką Ūkio skyriaus viršininku buvo paskirtas I pėstininkų divizijos mjr. Vytautas Sergijus Mikalauskas⁷³⁶. Mjr. P. Bronevičius šias pareigas mjr. V. Mikalauskui perdavė birželio mėn. pabaigoje⁷³⁷.

Pulke, kaip jau buvo minėta, daug dėmesio buvo skiriama sportui. Kiekvienais metais pulko vado įsakymu atsakingais už įvairių sporto šakų plėtrą buvo skiriami pulko karininkai. Tai liudija ir 1938 m. sporto grupių instruktorių sąrašai.

1-ojo bataliono Kupiškyje sporto instruktoriai:

1. futbolo – ltn. V. Paškevičius,
2. krepšinio – j. ltn. V. Dumčius,
3. šuolių ir bėgimo – j. ltn. J. Martišiūnas,

⁷³⁴ 4 p. p. vado 1938-01-22 raštas pėstininkų inspektoriui // Ten pat, b. 408 l. 23.

⁷³⁵ Įsakymas kariuomenei Nr. 34. 1938 m. gegužės 10 d.

⁷³⁶ Įsakymas kariuomenei Nr. 36. 1938 m. gegužės 16 d.

⁷³⁷ Įsakymas 4 p. p. Nr. 186. 1938-06-25 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 386, l. 303.

4. plaukimo – j. ltn. J. Leonavičius,
5. patrulio žygio – j. ltn. A. Petrauskas,
6. sporto įrankių mėtymo – vrš. Markelevičius.

Dalinių Pajuostyje sporto instruktoriai:

1. moderniosios penkiakovės ir plaukimo estafetės – ltn. P. Kalpokas,
2. patrulio žygio – j. ltn. J. Juodzevičius,
3. granatų mėtymo – j. ltn. L. Tarasevičius,
4. krepšinio – j. ltn. P. Balsas,
5. futbolo – j. ltn. V. Senulis,
6. šaudymo sporto vadovo pavaduotojas – ltn. A. Bernadišius,
7. grupinės mankštos – ltn. V. Andriuškevičius⁷³⁸.

1938 m. Kariuomenės ir visuomenės dieną pulkas minėjo keletą dienų. Birželio 12 d. jos renginiai vyko Panevėžio įguloje. Šventė prasidėjo šv. Mišiomis, po pamokslų pradžios mokyklų inspektorius Skučas įteikė pulkui 108 Panevėžio mokyklų mokinių ir mokytojų nupirktus šautuvus, jaunalietai – 4 šautuvus, Žydų atsargos karių Panevėžio skyriaus atstovai padovanojo 1 lengvąjį kulkosvaidį, Panevėžio žydai prekybininkai – 2 sunkiuosius kulkosvaidžius ir 5 šautuvus, Panevėžio žydų amatininkų grupė – 1 šautuvą.

16 val. Aušros kaime pulko dalinių programą sudarė parodomieji ryšinininkų veiksmai su šunimis ir balandžiais, artilerijos išvažiavimas į ugnivietę ir kareivių būrio puolimas remiant lengviesiems tankams. Tuo metu atskrido Karo aviacijos grandis, vienas jos lėktuvas atliko aukštojo pilotažo numerį.

Pasibaigus programai, 2 joje dalyvavę lengvieji tankai nuvažiavo į Pajuostį, kad juos apžiūrėtų pulko kareiviai.

Į Kupiškį birželio 16 d. vykusią Kariuomenės ir visuomenės šventę atvyko Ministras Pirmininkas kunigas Vladas Mironas, kariuomenės vadas ir laikinai einantis krašto apsaugos ministro pareigas brg. gen. Stasys Raštikis, I pėstininkų divizijos vadas ir kiti aukšti pareigūnai. Programa prasidėjo pamaldomis ir nuo 15 val. tęsėsi įgulos karių aikštėje. Įgulos viršininkas plk. ltn. T. Vidugiris šventę pradėti pakvietė Ministrą Pirmininką. Po V. Mirono sveikinimo visuomenės atstovai pulkui padovanojo 59 šautuvus. Po to kalbą pasakė brg. gen. S. Raštikis. Vėliau pademonstruota, kaip palaikomas ryšys naudojant šunis, priešlėktuvinės apsaugos būrio puolimas dalyvaujant lengviesiems tankams ir artilerijai, vyko raitelių rungtynės, buvo atliekami gimnastikos pratimai. Įvairios visuomeninės organizacijos atliko savo dainų ir šokių programą. Šventinė diena baigėsi bendra gegužine įgulos aikštėje griežiant pulko orkestrui⁷³⁹.

1938 m. birželio 20–22 d. Ukmergėje vyko I pėstininkų divizijos sportinio

⁷³⁸ Įsakymas 4 p. p. Nr. 129. 1938-05-05 // Ten pat, l. 164.

⁷³⁹ 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // Ten pat, b. 68, l. 44–45.

šaudymo varžybos. Šį kartą išsiskyrė pulko šauliai. Iš nugalėtojams skirtų 8 apdovanojimų 7 laimėjo Ketvirtojo pėstininkų pulko sportininkai⁷⁴⁰. Tačiau 1938 m. rugpjūčio 10–14 d. vykusiose kariuomenės sporto žaidynėse jie pasirodė prastai. Tik ltn. Augustinas Bernadišius šaudymo iš kovinių šautuvų varžybose užėmė 1-ąją, o vyr. ltn. J. Martišiūnas moderniosios penkiakovės rungtyje 3-iąją vietą. Daugiau pulko karių nebuvo apdovanota. Pagal surinktų taškų skaičių pulkas užėmė tik 9-ąją vietą⁷⁴¹. Kad ir kaip būtų keista, ypač nuvylė sportinio šaudymo rezultatai, nors prieš tai vykusiose divizijos varžybose ir ankstesniais metais pulkas čia buvo tarp geriausių. Pulko vadas pabandė išsiaiškinti šios nesėkmės priežastis. Pasirodė, kad 1938 m. pulko kariai neturėjo pakankamai laiko treniruotis.

Nuo balandžio 24 d. prieš vykstant į poligoną pulke prasidėjo parengiamieji mokymai. Gegužės 17 d. pulkas išvyko į poligoną ir ten išbuvo iki liepos 4 d. Tiek pasirengimo vykti į poligoną metu, tiek poligone kariai buvo rengiami manevriniais veiksmais, o šaudyti laiko nebuvo numatyta. Rugpjūčio pabaigoje–rugsėjo mėn. pulke mokėsi daug atsargos karių, jiems ir buvo skirta daugiausia dėmesio. Palankus metas pulko karius mokyti šaudyti – nuo liepos 15 iki rugpjūčio 25 d. – nebuvo produktyviai išnaudotas, nes jie turėjo ūkio darbus dirbti. Reikėjo sutvarkyti daug Intendantūros turto, išvalyti neliečiamosios atsargos ginklų. Be to, šaudymo varžybų metu buvo blogas oras, šalta, lijo. Kareiviai sušlapę drebėjo, tai irgi atsiliepė šaudymo rezultatams⁷⁴².

Nuo 1938 m. liepos 11 iki rugpjūčio 11 d. laikinai I pėstininkų divizijos vado pareigas einančiam plk. V. Žadeikai prižiūrint buvo įsteigti nemobilizuojamojo amžiaus netarnavusių kariuomenėje šaulių būrių vadų kursai. Kursų viršininku buvo paskirtas Ketvirtojo pėstininkų pulko kpt. J. Klivečka⁷⁴³.

Rugpjūčio pradžioje gyvenimas Pajuostyje labai pasikeitė. Rugpjūčio 6 d. į Pajuosčio įgulą atskrido 6-oji ir 8-oji karo aviacijos eskadrilės. Tą rytą Pajuostyje nusileido 11 lėktuvų, jais atskrido 14 karininkų. 9 val. juos iškilmingai sutiko pulko vadas, karininkai ir Pajuostyje dislokuotų pulko dalių kareiviai. Kitą dieną įvyko iškilmingi pulko ir aviacijos karininkų susipažinimo pietūs, po to – gegužinė⁷⁴⁴.

1938 m. rugpjūčio 6–11 d. 100 pulko kareivių išvyko į ekskursiją prie jūros. Pirmiausia iš Panevėžio traukiniu jie nuvyko į Kauną, čia aplankė S. Dariaus ir S. Girėno mauzoliejų, Vytauto Didžiojo universiteto Gamtos muziejų, Karo muziejų. Kitą dieną sėdo į garlavį „Vilnius“ ir plaukė Nemunu žemyn. Garlavis sustojo Bitėnuose. Čia pulko kariai 80-mečio proga pasveikino Martyną Jankų,

740 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // Ten pat, l. 47.

741 Kariuomenės vado įsakymas Nr. 20. 1938 m. rugpjūčio 22 d.

742 LCVA, f. 517, ap. 1, b. 389, l. 73.

743 Slaptas įsakymas I pėst. divizijai Nr. 4. 1937-06-17 // Ten pat, b. 300, l. 90.

744 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // Ten pat, b. 68, l. 50.

vakare ant Rambyno kalno buvo sukurtas laužas. Kitą dieną kariai nuplaukė į Nidą, apžiūrėjo kopas, skautai pademonstravo savo sklandytuvus. Po to visi vyko į ekskursiją po Klaipėdą. Karo laivu „Prezidentas Smetona“ kariai buvo nuplukdyti į Palangą. Pasimaudę laivu vėl grįžo į Klaipėdą, iš ten garlaiviu „Vilnius“ parplaukė į Kauną, o po to traukiniu pasiekė Panevėžį⁷⁴⁵. Dalyvavusiems ekskursijoje kariams, be abejo, visa tai paliko didžiulį įspūdį.

1938 m. rudens manevruose dalyvavo pulko manevrinis batalionas, vadovaujamas mjr. P. Inicko, pulko vadas ir 33 karininkai. Rugsėjo 16 d. grįžtančius iš manevrų karius labai šiltai sutiko Panevėžio visuomenė. Kareiviams gyventojai dovanojo gėlių, Klaipėdos gatvėje prie Amatų mokyklos buvo pastatyti iškilmių vartai, prie jų susirinko didžiulė panevėžiečių minia. Čia miesto burmistras pasveikino batalioną sėkmingai baigus manevrus ir bataliono vadui įteikė rožių puokštę miniai karštai šaukiant „Valio!“. Bataliono vadas mjr. P. Inickas padėjo panevėžiečiams už šiltą sutikimą⁷⁴⁶.

1938 m. pabaigoje, po Čekoslovakijos padalijimo ir Sudetų krašto prijungimo, atvirai nacionalistines nuotaikas pradėjo reikšti tarnauti į pulką pašaukti Klaipėdos krašto vokiečiai. Jie garsiai ėmė kalbėti vokiškai, nesivaržydami džiūgavo, kad nebereikia bijoti bendrauti savo gimtąja kalba, nes jie turi galingą užtarėją Vokietiją, ir kad ji greitai Klaipėdos kraštui padarys tą patį, ką padarė Čekoslovakijai. 1-ajame batalione Klaipėdos krašto vokiečiai Kurtas Grossas, gavęs fiktyvius dokumentus, kad serga motina, specialiai nuvyko į Klaipėdos kraštą pažiūrėti, kas ten vyksta atšaukus karo padėtį⁷⁴⁷. Grįžęs į batalioną, jis visiems pasakojo, kas dedasi: Klaipėdoje ir visame krašte vyksta didžiulės manifestacijos, visi sveikinasi vokiškai, vokiečių nuotaika labai pakili, nes jie įsitikinę, kad Klaipėdos kraštas greitai bus prijungtas prie Vokietijos⁷⁴⁸.

1938 m. rudenį nemažai naujokų iš Klaipėdos krašto buvo provokiški. Paieksime keleto jų charakteristikas:

Bruno-Paulas Pallokas – vokiško nusistatymo, mėgsta užgaulioti lietuvius. Jo brolis pabėgo į Vokietiją, kad išvengtų karo prievolės.

Fitzas-Franzas Klaszus – griežtų vokiškų principų, priklauso slaptai jaunimo organizacijai, mėgsta politikuoti, lietuvių nekenčia, draugauja tik su vokiečiais.

Georgas Bloszė – griežtų vokiškų pažiūrų, pastebėtas sveikinantis „Heil Hitler“.

Frichas Dietrichas – griežtų vokiškų pažiūrų, priklauso uždraustoms vokiškoms organizacijoms.

Georgas Purvinas – griežtų vokiškų pažiūrų, šmeižia lietuvius ir viską, kas lietuviška, mėgsta girtauti ir kelti peštynes.

⁷⁴⁵ 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // Ten pat, l. 51–52.

⁷⁴⁶ Ten pat, l. 54.

⁷⁴⁷ 1938 m. lapkričio 1 d. Klaipėdos krašte buvo atšaukta karo padėtis ir spaudos cenzūra.

⁷⁴⁸ Slaptas 1938-12-21 raštas pulko vadui // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 389, l. 62–63.

Alfredas Limbergas – anksčiau priklausė likviduotai antilietuviškai organizacijai „Deutsches Jungvolk“ ir t. t.⁷⁴⁹

Tuo metu ir pulko karininkų nuotaikos buvo nekokios. Jie, tarpusavyje kalbėdamiesi, reiškė pesimistines pažiūras dėl Lietuvos kariuomenės pasirengimo gintis. Jų nuomone, jeigu jau Čekoslovakija, turinti gerai pasirengusią, tinkamai ginkluotą kariuomenę ir daug sąjungininkų, leidosi išdraskoma net nepasipriešinusį ginklu, tai ką jau kalbėti apie galimą Lietuvos kariuomenės pasipriešinimą⁷⁵⁰.

Vyraujant ne per geriausioms nuotaikoms, pulko vadas pabandė kiek galėdamas apsaugoti kareivius nuo neigiamos įtakos – pasistengė dar labiau apriboti jų kontaktus su civiliais. Iki tol leidimai išeiti į miestą buvo duodami gana lengvai. 1938 m. spalio mėn. pulko vadas įsakė, prieš leidžiant į miestą, iširti, ko kareivis ten eina, ir išduoti leidimą tik svarbiam reikalui esant⁷⁵¹.

Lapkričio 23 d. pulkas iškilmingai šventė Lietuvos kariuomenės atkūrimo 20-metį. Šia proga sulaukė daugybės valstybinių ir visuomeninių organizacijų, pavienių asmenų sveikinimų. Visi linkėjo sėkmės pulkui ir Lietuvos kariuomenei⁷⁵².

1938 m. gruodžio 29 d. pulkas iškilmingai atšventė ir savo 20 metų sukaktį. Šventės išvakarėse, gruodžio 28 d., pulko kariams Panevėžio kino teatre „Forum“ nemokamai buvo parodytas kino filmas. Jo žiūrėti kariai žygiavo lydimi orkestro. Pulko jubiliejaus minėjime aktyviai dalyvavo ir panevėžiečiai. Nuo pat ryto miestas buvo papuoštas vėliavomis. Dalyvauti pulko šventėje gruodžio 27 d. į Pajuostį atvyko ir pulko 1-asis batalionas.

Iškilmės prasidėjo 9 val. ryte pamaldomis katedroje. Jose dalyvavo ne tik pulko kariai, bet ir kitų dalinių atstovai, valstybinių įstaigų, organizacijų aukšti pareigūnai. Pamaldas laikė Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas.

Po pamaldų 10 val. 30 min. įvyko pulko paradas. Į jį susirinko daug panevėžiečių, buvusių pulko karių, atvykusių ir iš kitų Lietuvos vietovių. Atvyko ir kariuomenės vadas, lydimas I pėstininkų divizijos vado div. gen. S. Pundzevičiaus. Kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis ir I pėstininkų divizijos vadas brg. gen. S. Pundzevičius pasakė sveikinimo kalbas. Po to kariai pro tribūną pražygiavo iškilmės maršu.

13 val. Pajuostyje, kareivinėse, bendrų su kareiviais pietų metu buvo pasakyta daug kalbų ir sveikinimų karaliaus Mindaugo pulkui, jo vadovybei, pulko veteranams. Iš kalbėtojų ir sveikintojų reikėtų paminėti kariuomenės vadą S. Raštikį, Panevėžio vyskupą K. Paltaroką, pirmąjį pulko vadą J. Variakojį, Panevėžio burmistrą ats. mjr. T. Chodakauską.

Po pietų 16.30 val. įvyko iškilmingas aktas. Jo metu buvo pagerbti dėl

749 Duomenys iš naujokų, atsiųstų tarnybai į 4 p. p., sąrašo // Ten pat, b. 389, l. 65.

750 Slaptas 1938-12-21 raštas 4 p. p. // Ten pat, l. 60.

751 Liepimas 4 pėst. L. K. Mindaugo pulkui. 1938-10-27 // Ten pat, b. 390, l. 83.

752 Ten pat, b. 396.

nepriklausomybės žuvę pulko kariai, perskaityti raštiški sveikinimai. Jų buvo gauta 28. Po to ltn. V. Aižinas perskaitė paskaitą apie Lietuvos kariuomenę. Oficialiosios dalies pabaigoje vėl žodį tarė kariuomenės vadas.

18. 30 val. kareivių skaitykloje buvo parodyta komedija „Išgyvendino“ ir operetė „Kuprotas oželis“, vėliau puskarininkiai ir karininkai savo ramovėse svečiams surengė pobūvius⁷⁵³.

Krašto Apsaugos Ministeris

Kaunas, 1938 m. gruodžio m. 28 d.

PONE PULKININKE,

Šių metų gruodžio mėn. 29 d. 4-as pėstininkų Lietuvos Karaliaus Mindaugo pulkas mini savo 20 metų sukaktį.

Tąja proga sveikinu Tamstą, Pone Pulkininke, visus pulko karius ir tuos atsarginius, kurie yra 4-am pėstininkų pulke tarnavę. Jūsų visų per 20 metų atliktas darbas, jūsų stiprėjimas džiugina visą mūsų kariuomenę ir visą Lietuvą.

Niekas nežinome koks bus ateinantis dvidešimtmetis, bet tikėkime, kad jis bus 4 pėstininkų pulkui ir visai mūsų Tėvynei dar gražesnis, dar laimingesnis.

Tokių vilčių skatinamas nuoširdžiai linkiu visiems Mindaugiečiams darniomis gretomis ir tvirtu žingsniu žengti į antrą dvidešimtmetį.

Brig. generolas *Murkai*

Gen.Štabo Pulk. ŽADEIKAI,
4-jo Pėstininkų L.K.Mindaugo Pulko Vadui.

Sveikinimas 20-mečio proga (LCVA, f. 517, ap. 1, b. 412, l. 46)

⁷⁵³ Mindaugėnai iškilmingai atšventė savo dvidešimtmetį // Karys, 1939, Nr. 1, p. 19–20.

Po pulko šventės ir Naujųjų metų sutikimo sausio 2 d. 23 val. 30 min. pulko vadas nutarė patikrinti, ar kariai per daug neatsipalaidavę. Nors visi jau turėjo miegoti, pulko vadas rado gulinčių, bet vis dar skaitančių laikraščius orkestrantų, 2-osios kuopos dirbtuvėse – besikalbančius kuopos raštininką ir meistrus, 4-ojoje kuopoje, atvirksčiai, miegojo net kuopos budėtojas, o pažadintas nesugebėjo raportuoti. Tuo metu kuopos grandinis lošė kortomis su aviacijos dalies eiliniais. Pamatę pulko vadą, jie puolė slėptis. Sargybos būstinėje buvo išdaužtas langas.

Pulko vadas visus nusižengusius karius nubaudė atitinkamomis bausmėmis⁷⁵⁴.

1939 m. vasario mėn. pulko vado iniciatyva Pajuostyje ir Kupiškyje vyko pulko karininkų pratybos prie žemėlapių. Kovo 17 d. visi taktikos įgūdžius tokiu būdu lavinę karininkai susirinko į vieną vietą – Pajuostį. Pratybų metu buvo imituojami puolimo ir gynybos veiksmai Ukmergės, Gelvonų, Paparčių, Šešuolių, Širvintų ir Musninkų apylinkėse⁷⁵⁵.

1939 m. kovo 16–17 d. nuo 8 val. ryto iki 20 val. vakaro pulko vadas plk. V. Žadeika Pajuosčio karininkų ramovėje vėl organizavo karinius žaidimus prie žemėlapių ir smėlio dėžės. Buvo nagrinėjama tema „Bataliono gynimasis turint atvirą sparną“⁷⁵⁶.

Vasario mėn. pulko daliniuose lankėsi divizijos sanitarijos viršininkas. Deja, jis pamatė, kad pulkas gerokai apsileidęs. Kupiškio įgulos kareivinėse daug kur buvo nenuvalytos dulkės, patalpose šalta. Panaši padėtis buvo ir Pajuosčio kareivinėse. Laiptų turėklai, langai, radiatoriai buvo dulkėti, muzikantų gyvenamosios patalpos netvarkingos, antklodės suplyšusios. Netvarka badė akis ir sargybos būstinėse. Laimė, virtuvėse ir ligoninėje buvo švaru ir tvarkinga⁷⁵⁷.

Kovo 11 d. I pėstininkų divizijos vadas, vykdydamas kariuomenės vado įsakymą, Ketvirtojo pėstininkų pulko vadui pavedė I pėstininkų divizijai Pajuostyje parengti chemikų būrį. Būrio vadu paskirtas pulko ltn. V. Senulis. Būrys turėjo būti sukomplektuotas iš visų trijų divizijos pulkų. Kandidatams į chemikus buvo iškelti tam tikri reikalavimai: jie turėjo būti sveiki ir stiprūs, nenešioti akinių. Prieš siunčiant buvo įsakyta patikrinti sveikatą. Kursai truko mėnesį – prasidėjo gegužės 1 d., o baigėsi gegužės 31 d.⁷⁵⁸

1939 m. dviem pulko karininkams – plk. T. Vidugiriui (vasario 7 d.) ir mjr. P. Inickui (gegužės 12 d.) – suėjo 20 metų nuo tarnybos pulke pradžios. Šia

754 Įsakymas 4 p. p. Nr. 7. 1939-01-07 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 427, l. 9.

755 Nurodymai karo žaidimams organizuoti ir vykdyti // Ten pat, b. 447, l. 1, 109.

756 Nurodymai š. m. kovo mėn. karo žaidimams organizuoti // Ten pat, b. 246, l. 21.

757 Įsakymas I pėst. divizijai. 1939-02-21 // Ten pat, b. 455, l. 20.

758 Įsakymas I pėst. divizijai Nr. 8. 1939-03-11 // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 443, l. 16.

proga pulko vadas sukaktuvininkus pasveikino įsakyme pulkui⁷⁵⁹.

1939 m. kovo 22 d., vokiečiams nuo Lietuvos atplėšus Klaipėdos kraštą, buvo gautas krašto apsaugos ministro įsakymas visus kareivius, nuolatinius Klaipėdos krašto gyventojus, skubiai iš kariuomenės atleisti: ištarnavusius 6 ir daugiau mėnesių išleisti į atsargą, mažiau – skirti į apsaugą⁷⁶⁰. Kariai, ypač pulko karininkai, labai skausmingai priėmė Klaipėdos krašto netektį, tačiau nieko padaryti negalėjo.

1939 m. balandžio mėn. pasikeitė I pėstininkų divizijos vadai. Div. gen. S. Pundzevičių pakeitė brg. gen. Vincas Vitkauskas.

Europoje tvyrant įtampai, rugpjūčio pabaigoje atlikti karinių pratimų į pulką atvyko 25 atsargos karininkai, 118 puskarininkių ir 227 kareiviai⁷⁶¹, tačiau tai buvo ne visi pašauktieji. Rugpjūčio 30 d. iš Kariuomenės štabo II skyriaus gautame labai skubiamame slaptame rašte buvo nurodyta neatvykusius šauktinius griežtai bausti⁷⁶². Ar šis nurodymas prasidėjus Antrajam pasauliniam karui buvo vykdomas, dokumentų rasti nepavyko.

VI. PULKAS PRASIDĖJUS ANTRAJAM PASAULINIAM KARUI

1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietijai užpuolus Lenkiją prasidėjo Antrasis pasaulinis karas. Jis kilo prie pat Lietuvos sienų, nors ji tiesiogiai įtraukta į karo veiksmus ir nebuvo. Karo padarinius pulkas pajuto nuo pat pirmosios dienos. 1939 m. rugsėjo 1 d. pulko vadas divizijos vadovybės buvo informuotas, kad dėl prasidėjusių karo veiksmų atšaukiami 1939 m. rudens manevrai⁷⁶³.

Rugsėjo 5–6 d. atlikti karinių pratimų į pulką dar buvo atsiųsti 1377 atsargos eiliniai ir grandiniai⁷⁶⁴. Tiesa, 91 iš jų, patikrinus sveikatą, buvo paleistas namo kaip netinkamas tarnybai⁷⁶⁵. Tai buvo didžiulis skaičius karių, kuriuos reikėjo aprengti, maitinti, kuriems parengti ir vadovauti buvo būtina turėti karininkų.

Net ir pasirengimo karui sąlygomis rugsėjo 8 d. pulke tradiciškai buvo paminėta Tautos šventė: iškeltos vėliavos, Pajuostyje atlaikytos pamaldos, po pietų perskaityta šiai progai pritaikytų paskaitų⁷⁶⁶.

759 Įsakymas 4 p. p. Nr. 37, 1939-02-07, Nr. 133, 1939-05-12 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 427, l. 42, 141.

760 Įsakymas kariuomenei Nr. 19, 1939 m. kovo 22 d.

761 Įsakymai 4 p. p. Nr. 245, 1939-08-30; Nr. 246, 1939-08-31; Nr. 248, 1940-09-03 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 248, l. 34–37, 39–40.

762 Ten pat, b. 246, l. 14.

763 Ten pat, b. 122, l. 316.

764 Įsakymas 4 p. p. Nr. 257, 1939-09-11; Nr. 258, 1939-09-12 // Ten pat, b. 428, l. 49–55, 56–60.

765 Įsakymas 4 p. p. Nr. 259, 1939-09-14 // Ten pat, l. 61.

766 Įsakymas 4 p. p. Nr. 252, 1939-09-07 // Ten pat, l. 44.

Rugsėjo 11 d. I pėstininkų divizijos vado div. gen. Vinco Vitkausko įsakymu prie divizijos štabo buvo suformuota priešlėktuvinė motorizuotoji kuopa. Jos vadu buvo paskirtas Ketvirtojo pėstininkų pulko ltn. V. Senulis. Į kuopą iš pulko buvo paskirti 2 liktiniai puskarininkiai, 1 jaunesnysis puskarininkis ir 18 eilinių⁷⁶⁷.

Rugsėjo 16 d. į pulką buvo paskirti 6 Karo mokyklos XX laidos absolventai – jaunesnieji leitenantai Jonas Klivečka, Bronius Latoža, Juozas Šimoliūnas, Feliksas Žiurlys, Petras Jurgelionis ir Bagdonas Černiauskas⁷⁶⁸.

1939 m. rugsėjo 17 d. Lietuvos Vyriausybei paskelbus dalinę mobilizaciją, pulkas turėjo persitvarkyti pagal karo meto etatus⁷⁶⁹.

1939 m. rugsėjo 17 d. 14 val. 23 min. telefonu buvo gautas I pėstininkų divizijos štabo viršininko įsakymas vykdyti mobilizaciją. Vėliau šis įsakymas buvo patvirtintas raštu. Mobilizacijos įsakymas buvo gautas be jokio įspėjimo sekmdienį, t. y. ne darbo dieną, 15 val. 30 min. Kadangi daug karininkų gyveno 4–7 km atstumu nuo pulko štabo, mobilizacijos paskelbimo aplinkybės pulkui buvo labai nepalankios. Dalinių vadai buvo sušaukti 16 val. ir duotas įsakymas vykdyti mobilizaciją.

Kadangi pulke iš anksto buvo parengtas pareigūnų sušaukimo planas, per gana trumpą laiką į štabą pavyko sukviesti svarbiausius mobilizaciją vykdysiančius pareigūnus. Tiesa, susirinko ne visi, bet šiomis aplinkybėmis pakankamai. Tad jau 15 val. 40 min. buvo duotas įsakymas 16 val. skelbti pulko mobilizaciją. Skubiai pareigūnų surinkti nepavyko dėl perkrautų telefono linijų ir greitų susisiekimo priemonių stokos. Dėl to iš pradžių teko kai kurias mobilizacijos plane numatytas pareigūnų pareigas keisti, pavyzdžiui, į kitą, nei numatyta, dalinį išsiųsti raštininką, pakeisti išdininką, kulkosvaidininkų kuopos vadu skirti kitą karininką, perskirstyti kai kuriuos puskarininkius.

Be to, dėl per mažo bendro pareigūnų skaičiaus ir kai kurių pareigūnų pavėluoto atvykimo dėl įvairių pateisinamų priežasčių reikėjo perskirstyti mobilizacijos vykdytojus. Dėl pareigūnų stokos dalinį formuoti buvo paskirtas vienas ką tik į pulką atvykęs atsargos jaunesnysis leitenantas, kuris vykdė šaulių kuopos mobilizaciją. Kai kuriems karininkams mobilizacijos pradžioje teko eiti ir dvejus pareigas.

Karininkams, nedirbusiems ūkinio darbo, labai sunku buvo šioje srityje susigaudyti, o patyrusių ūkvedžių ir raštininkų katastrofiškai trūko. Ne visi mobilizuoti į pulką karininkai buvo susipažinę su jo išdėstymu, todėl ilgai klaidžiodavo, kol rasdavo reikiamą patalpą.

767 Slaptas įsakymas I pėst. divizijai Nr. 14. 1939-09-11 // Ten pat, b. 300, l. 122.

768 Įsakymas kariuomenei Nr. 64. 1939 m. rugsėjo 16 d.

769 Slaptas įsakymas kariuomenei. 1939 m. rugsėjo 18 d.

Pradėjus vykdyti mobilizaciją paaiškėjo, kad pulke per mažai liktinių puskarininkių. Jų neužteko net liktinių kuopininkų pareigoms eiti.

Nors atvykusių mobilizuotų karių paskirstymas vyko sklandžiai, netrukus pastebėta, kad pulke tarnaujančių karių nepakanka visiems numatytiems darbams atlikti. Juk jiems reikėjo eiti sargybas, patruliuoti, vykdyti priešlėktuvinę ir cheminę saugą, įrengti nukreipimo postus, dirbti sandėlyje ir kt. Net ne visi nukreipimo postai buvo pastatyti, nors teko dirbti naktimis ir blogu oru. Šie sunkumai buvo įveikti, nes vykdę mobilizaciją pulko kariai puikiai išmanė savo pareigas ir negailėjo jėgų.

Pajuostyje sutelkti Dešimtajam pėstininkų pulkui mobilizuojami kariai greitai buvo išsiųsti į Kupiškį.

Priešlėktuvinė apsauga buvo mobilizuota Panevėžio mieste per 2, 5 val., Pajuostyje – tuojau pat. Labai greitai buvo sutelkta ir gaisrininkų komanda, tačiau dėl karių stokos jos nariams teko vykdyti dar ir kitus mobilizacinius pavedimus.

Tikrosios tarnybos karininkai atvyko laiku, tačiau buvę kursuose ar komandiruotėse – pavėlavę, kaip ir atsargos karininkai, net ir gyvenantys Panevėžyje. Oficiali priežastis – per vėlai gauti šaukimo lapeliai. Tarp atvykusių atsargos karininkų labai mažai buvo kulkosvaidininkų, be to, iš pradžių visiems labai trukdė dirbti žinių ūkio ir administraciniais klausimais stygius. Vykstančiam į žygį pulkui vis dar trūko 13 karininkų, tiesa, 4 pulką pasivijo jau pakeliui į naują dislokacijos vietą.

Į pulką atvykę atsargos kareiviai buvo geros nuotaikos, blavūs. Rugsėjo 17 d. iki 23 val. jau buvo atvykę 25 % atsarginių. Vėliau jie rinkosi lėčiau, nes buvo labai blogas oras. Pavėlavo 25 % atsarginių. Jie aiškino, kad vėlai gavo šaukimo lapelius, kai kurie teisinosi, kad turėjo ilgai keliauti pėsti.

Atsarginių paskirstymas po dalinius vyko gana sklandžiai, tačiau pirmąją naktį vis dėlto kilo sunkumų, nes nukreipimo postų buvo per mažai. Be to, atsirado ir kita problema. Dėl per mažo pulko karių skaičiaus daug painiavos kilo dėl atvykusiųjų registracijos. Apie 4 % atvykusių atsarginių neturėjo jokių asmens dokumentų, teisinosi, kad juos skubėdami paliko namuose. Atsargos knygelių neturėjo 5–6 % atsarginių. Duonos, kurios turėjo atsinešti, beveik niekas nepasiėmė. Dažniausias paaiškinimas – per skubėjimą apie maistą nepagalvojo, miestiečių – kad negavo nusipirkti. Maišelius asmeniniams daiktams susidėti atsinešė tik apie 5 % kareivių. Gydytojai dėl sveikatos paleido namo 60 atsargos kareivių. 30–40 % atsargos kareivių pateko ne į numatytas dalis. Dažniausiai taip atsitikdavo naktį, dalis buvo pametę šaukimo lapelius, o nustatyti, į kokį pulko dalinį tas karys turi prisistatyti, užtrukdavo.

Mobilizuotas pulkas į žygį išvyko neturėdamas apie 3 % kareivių. Kai kurie jų pulką pasivijo žygio metu, kiti atvyko jau į naują jo dislokacijos vietą. Taigi pulkas buvo beveik mobilizuotas.

Apskritai, nesant priešo puolimo pavojaus, pulko mobilizacija vyko, nors ir lėtai, bet gana sėkmingai⁷⁷⁰. Sunkiausiai jos metu buvo sprendžiami ūkio ir aprūpinimo klausimai. Galiojantys ūkio nuostatai daugeliu atvejų nebuvo pritaikyti mobilizacijos ir karo meto reikalavimams, nereglementavo greito turto perdavimo ir perėmimo, ūkinio atsiskaitymo procedūrų. Pulko ūkio pareigūnai ir dalinių vadai buvo visiškai neparengti veikti ekstremaliomis aplinkybėmis.

Apręgti ir sutvarkyti tokiomis sąlygomis atsarginius pulko pareigūnams buvo nepaprastai sunku, bet jie labai sparčiai atliko šią užduotį. Paskelbus mobilizaciją, pašaukti karinių pratimų atlikti atsarginiai turėjo būti paleisti iš pulko, kad galėtų vykti į savo mobilizuojamas dalis. Šie atsarginiai, užuot palengvinę mobilizaciją, virto didžiausia našta pulkui, sutrikdė sklandų aprangos išdavimo darbą, atitraukė daug pareigūnų nuo tiesioginių pareigų, komplikavo dalinių atsiskaitymo procesą. Taigi mobilizacijos metu daliniams teko vykdyti ir atsarginių, kurie turėjo vykti į kitus dalinius, demobilizaciją. Pajuostyje paleidžiamųjų buvo apie 1100, todėl dirbti buvo ypač sunku. Atsarginiai iš pulko mobilizacijos metu turėjo būti paleisti kuo greičiau, todėl visas, savaime suprantama, vyko paskubomis, netvarkingai. Pulko pareigūnai buvo priversti nepaisyti formalumų, susijusių su turto tvarkymu, todėl ūkio reikalai buvo gerokai supainioti. Atlikus mobilizaciją, jiems teko iš peties padirbėti, kad visas vėl būtų sutvarkyta.

Taigi, pulke susidarė tokia situacija, kad mobilizacijos metu pirmiausia teko paleisti pašauktus eilinių pratimų atlikti atsargos karius, kurių pulko etatinėse kuopose buvo net dvigubai daugiau, negu reikėjo padaliniui priimti naujų atsarginių dviem neetatinėms kuopoms sukomplektuoti. Reikėjo iš paleidžiamų atsargos kareivių paimti turta: dalį jo perduoti kitiems daliniams ir tuo pačiu metu pasistengti apręgti naujus atvykusius atsarginius bei vykdyti kitas mobilizacines užduotis. Sunku buvo ir kuriams daliniams, kuriems teko tą turtą imti ne iš sandėlių, o iš kitų pulko dalinių, kurie jį buvo gavę pašauktiems pratimų atlikti atsarginiams aprūpinti.

Dalinių turtui gabenti iš sandėlių į formavimo vietas buvo numatyta skirti 20 pastočių, tačiau iki rugsėjo 18 d. ryto iš jų atvyko tik 7. Padėtis pagerėjo atvažiavus 2 sunkvežimiams, kurie mobilizacijos metu pulkui buvo skirti divizijos štabo. Pulko sandėliai dirbo sklandžiai. Turtas buvo išduodamas numatytu plane laiku ir be jokių kliūčių.

Atsargos kariai turėjo būti aprūpinti apranga iš karto, kai tik atvykdavo į dalinį, kol jie neišvyko į žygį, tačiau kai kurių drabužių trūko, todėl ne visi buvo

---

⁷⁷⁰ Pastabos apie 1939 m. rugsėjo mėn. mobilizaciją 4 p. L. K. Mindaugo pulke // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 468, l. 25–26.

tinkamai aprengti. Jie, atvežus trūkstamų uniformų sunkvežimiu, persirengdavo pulkui žygio metu sustojus poilsio⁷⁷¹.

Pulkui paskelbus mobilizaciją, dalį turto turėjo pristatyti gyventojai. Tačiau iki pulkui išvykstant į žygį vis dar trūko 45 arklių, 30 vienkinkių ir 18 porinių vežimų. Trūkumą teko kompensuoti pulko ūkio kuopos sąskaita. Didžiausia problema buvo netinkami pakinktai, nes dauguma gyventojų suneštų pakinktų buvo prasti. Dėl pakinktų stokos lėtėjo, triko mobilizacija. Ypač blogos būklės buvo pristatyti balnai. Dėl to ir dėl pašauktų karių nemokėjimo jodinėti su balnais daugeliui arklių netrukus buvo sužalotos nugaros.

Gyventojų arkliai buvo neblogi, tik apie 10 % jų teko išbrokuoti, daugiausia dėl to, kad buvo šlubi arba sužeisti. Kita vertus, dauguma pristatytų arklių buvo be kamanų, kantarų⁷⁷², jiems nebuvo parūpinta pašaro. Dėl blogų kamanų kai kurie nutrūko, teko juos gaudyti. Daugelis nebuvo pratę dirbti poroje, todėl juos sunkiai sekėsi kinkyti į porinius vežimus, nemažai buvo prastai pakaustyti arba visai nekaustyti, o juos pakaustyti nebuvo nei laiko, nei galimybių, nes pulkas turėjo per mažai kalvių. Arkliams žymėti lentelės pasirodė nepraktiškos, nemažai jų pasimetė. Be to, paskirtas pulkui veterinarijos gydytojas Chodosevičius nebuvo tarnavęs kariuomenėje, todėl jam buvo sunku susigaudyti – pulko karininkams teko jam nurodinėti, ką ir kur daryti, – nors jis ir labai stengėsi, rodė uolumą, buvo rūpestingas.

Sanitarijos tarnyba dirbo neblogai, tačiau irgi pasitaikė visokių nesklandumų, ypač apsirūpinant tvarsčiais. Į žygį buvo paimta ir sergančių karių, jie vėliau pulkui tapo našta.

Ne visi pašaukti atsargos karininkai galėjo įsigyti laipsnių skiriamųjų ženklų, nors pinigai tam jiems buvo išmokėti, tiesiog Panevėžyje jų buvo parduodama nepakankamai⁷⁷³.

Pulko kariai padarė viską, kad dalinys per palyginti trumpą laiką būtų mobilizuotas ir išvyktų į žygį.

Kupiškyje dislokuotas pulko batalionas buvo mobilizuotas į savarankišką Dešimtąjį pėstininkų pulką per 48 val.⁷⁷⁴ Ketvirtojo pėstininkų pulko 1-ojo bataliono kariai ir 18 karininkų rugsėjo 18 d. buvo perkelti į Dešimtąjį pėstininkų pulką⁷⁷⁵. Pulkų mobilizacijos eigą galima pailiustruoti šia lentele:

771 Ten pat, l. 26 a. p.–27.

772 Kantaras – arklio apynasris.

773 Pastabos apie 1939 m. rugsėjo mėn. mobilizaciją 4 p. L. K. Mindaugo pulke // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 468, l.27 a. p.–28.

774 10 pėstininkų pulko pastabos dėl mobilizacijos ir demobilizacijos // Ten pat, l. 52–54.

775 Įsakymas 4 p. p. Nr. 265. 1939-09-21 // Ten pat, b. 428, l. 69.

Ketvirtąjį pėstininkų pulko mobilizacijos eiga⁷⁷⁶

Terminas	Kari- nin- kai	Ka- rei- viai	Pus- kari- ninkiai	Ark- liai	Veži- mai	Bal- nai	Dvi- ra- čiai
Nuo mobilizacijos paskelbimo 1939-09-17 iki 24.00 val. atvyko / pristatyta	16	773	1	-	-	1	2
Nuo 1939-09-17 24.00 val. iki 1939-09-18 14.00 val.	22	884	40	298	102	40	-
Nuo 1939-09-18 14.00 val. iki 1939-09-18 20.00 val.	5	1026	10	191	62	10	-
Atvyko / pristatyta vėliau	4	148	2	21	23	2	-
Neatvyko / nepristatyta	9	92	30	45	18	30	-
Iš viso mobilizuota	47	2831	53	510	187	53	2

I pėstininkų divizijai atlikus mobilizaciją buvo gautas kariuomenės vado įsakymas palikti savo dislokacijos vietas ir susitelkti prie pietrytinių šalies sienų. Vadovaudamasis šiuo įsakymu, divizijos vadas div. gen. V. Vitkauskas išleido operatyvinį įsakymą divizijai Nr. 2. Jame rašoma, kad SSRS kariuomenė puola Vilniaus–Molodečno, kavalerija – Breslaujos kryptimis. Atrodo, kad judriausi daliniai stengsis atkirsti lenkams pasitraukimo kelius į šiaurę, o smūgiu iš rytų bloks į Vakarus... Tenka laukti, kad lenkų kariuomenė besitraukdama įžengs į Lietuvos teritoriją.

Išvados:

1. Reikia būti pasirėngusiems internuoti perėjusią administracinę liniją Lenkijos kariuomenę, jei ji nesudėtų ginklų – bloks ją atgal.

2. SSRS kariuomenę, kuri persekiinama Lenkijos kariuomenę peržengs administracinę liniją, bloks atgal už jos.

I pėstininkų divizijos, sustiprintos Pirmuoju kavalerijos pulku, uždavinys – pasirėngti priešintis galimo prasiveržimo Vilniaus–Ukmergės ir Švenčionių–Utenos kryptimis atvejais.

Ketvirtajam pėstininkų pulkui divizijos vadas iškėlė šiuos uždavinius:

„4 PP (be I Bn) žygiuoti į Taujėnai, Vidiškiai rajoną, kuri pasiekti iki IX. 19 24.00 val.

4 PP I Bn autopriemonėmis vykti į Vidiškiai rajoną. Būti pasirėngus ginti up. Šventoji dešiniajame krante, up. Mūša, Gut Radiszewka bare. Didžiumą jėgų turėti Vidiškių rajone. Sauga rytiniame up. Šventoji krante.

⁷⁷⁶ Ten pat, b. 468, l. 30.

*Užd. 10 PP žygiuoti į Anykščiai, Sjemeniszki, Podgaj, Gilie rajoną. Žygio pradžia IX. 19. 8.00. Anykščių rajoną pasiekti IX. 20 5.00 val.*⁷⁷⁷

Pulkui gavus įsakymą palikti savo dislokacijos vietą ir išsidėstyti naujame rajone, pulko vadas įsakė pradėti žygį rugsėjo 18 d. 21 val. 30 min. 1-asis pulko batalionas išvyko atsiųstais sunkvežimiais. Jis nurodytą naują dislokacijos vietą Vidiškių rajone pasiekė rugsėjo 19 d. 5 val. 30 min. Likusi pulko dalis žygį pradėjo rugsėjo 19 d. 11 val. 40 min. Žygiuojančiai vorai poilsio buvo įsakyta sustoti Eigirdų–Narbutų rajone. Tačiau 2-ojo bataliono apgyvendinimo reikalus tvarkantiems kariams ten neradus pakankamai vietos postoviui, pulko vadas įsakė sustoti Raguvos rajone. 2-oji vora į Raguvą atvyko rugsėjo 19 d. 11 val., 3-iasis batalionas ir 1-ojo bataliono likučiai 11 val. pailsėti sustojo Putiliškiuose. Pailsėjus 16 val. pulko vadas įsakė tęsti žygį į Taujėnų rajoną. Tačiau, nors ir gavusi įsakymą žygiuoti, 1-oji vora iš Raguvos pajudėjo tik 18 val. 40 min., po to – 3-iasis batalionas ir 1-ojo bataliono likučiai.

Žygis vyko labai lėtai. Beveik pusė karių dėl nutrintų kojų nebegalėjo žygiuoti – apavas ne visiems pašauktiems atsarginiams buvo visiškai pritaikytas. Batalionų vadams teko samdyti pastotes ir vežti juos vežimais. Reikia pripažinti, žygis buvo labai sunkus. Dvi bemiegės naktys ir varginančios dienos, kai tarp postovių buvo įveikiama vidutiniškai 28 km.

Rugsėjo 20 d. 2-asis batalionas nurodytą rajoną Albeliai–Valašiniai–Paąžuoliai pasiekė 3 val. 30 min., 2-asis batalionas ir 1-ojo bataliono likučiai rajoną Vadai–Čebatoriškiai – 4 val. Čia pulko vadas nurodė konkrečias vietas, kur daliniai turi dislokuotis. Į nurodytus rajonus jie atvyko rugsėjo 20 d. 19 val.⁷⁷⁸

Pulko štabas apsistojo Pamernackuose. Rugsėjo 21 d. daliniai tvarkėsi naujose dislokacijos vietose. Rugsėjo 22 d. juos aplankė pulko vadas. Apžiūrėjo, kaip jie įsikūrė, davė nurodymus dėl saugos, vidaus tvarkos ir pan. Tą pačią dieną Pamernackuose fronto sąlygomis buvo išleistas pirmasis įsakymas pulkui Nr. 265.

Rugsėjo 24 d., sekmadienį, pulko daliniai dalyvavo pamaldose: 1-ojo bataliono kariai – Vidiškių bažnyčioje, 2-ojo bataliono – Kurėnų II dvare, 3-iojo bataliono – Naujasodyje⁷⁷⁹.

Pulko daliniams užimant nurodytas pozicijas, deja, nebuvo išvengta savavaliavimo ir nesusipratimų su vietos gyventojais. Pulko vadas, esant tokiai situacijai, nurodė kreiptis į vietos policiją ir seniūnus⁷⁸⁰.

Kiekvienam pulko batalionui buvo įsteigtos gydyklos: 1-ajam batalionui – Vidiškiuose, 2-ajam – Kurėnų kaime, 3-iajam – į pietus nuo Strazdiškių⁷⁸¹.

⁷⁷⁷ Operatyvinis įsakymas I pėst. divizijai Nr. 2 // Ten pat, b. 440, l. 22–23.

⁷⁷⁸ 4 p. p. veiksmų dienoraštis // Ten pat, l. 1.

⁷⁷⁹ Ten pat, l. 1–2.

⁷⁸⁰ 4 p. p. įsakymas Nr. 271. 1939-09-27 // Ten pat, b. 428, l. 80.

⁷⁸¹ Įsakymas 4 p. p. Nr. 270. 1939-09-26 // Ten pat, l. 78.

Rugsėjo 28 d. daliniai galutinai įsikūrė naujose pozicijose. Kam trūko aprangos, buvo atvežta iš Panevėžio ir visi pašaukti kariai aprenkti. Kadangi nebuvo aišku, kiek laiko pulkas bus dislokuotas šiose pozicijose, o rugsėjo mėn. visur nuimamas derlius, pulko vadas rugsėjo 28 d. išleido įsakymą, kad pulko dalinių vadams suteikiama teisė ypatingomis aplinkybėmis iki 10 proc. karių išleisti atostogų lauko darbų nudirbti (bet tik į artimiausias apylinkes). Tačiau tuo pasinaudoti neteko, nes jau kitą dieną buvo gautas operatyvinis divizijos vado įsakymas Nr. 4 divizijai grįžti į savo nuolatinės dislokacijos vietas ir demobilizuotis.

Pulko daliniai leidosi į žygį rugsėjo 30 d. 7 val. 20 min., o spalio 1 d. 16 val. jau buvo savo dislokacijos vietose ir pradėjo demobilizaciją⁷⁸².

Pulkui išvykus, turto prižiūrėti nuolatinėje stovykloje liko Ūkio kuopos vadas, ūkvedys, Ūkio kuopos puskarininkis ir vairuotojas (nes buvo leista pasilikti sunk-vežimį), o kiekviename dalinyje – ūkvedys ir pora kareivių. Taikos meto dalinių sandėliuose ir įsikūrimo vietose dėl atsarginių karių stygiaus ir dalies šauktinių, atvykusių atlikti karinių pratimų, paleidimo buvo nemažai susikaupę atliekamo turto, kurio pulkui, naktį pakilusiam į žygį, nespėta grąžinti. Dalį jo, praktiškai net nesuskaičiavus, teko perduoti Panevėžyje ir Pajuostyje formuojamiems daliniams. Dėl to jų turto atskaitomybės duomenys susipainiojo. Atsarginių asmeninio turto irgi nespėta įvertinti – tiesiog jis liko dalinių kūrimosi vietose⁷⁸³.

I pėstininkų divizijai grįžus į nuolatinės dislokacijos vietas, divizijos vadas div. gen. V. Vitkauskas visiems kariams padėkojo „už gerą kario pareigų supratimą, stropų jų pildymą, sąžiningumą ir pakeltą nuovargį mobilizuojantis ir demobilizuojantis“, o atsargos kariams atskirai – už „tvarkingą ir greitą atvykimą į paskirtas vietas ir sąžiningą tarnybą kariuomenės dalyse“⁷⁸⁴.

1939 m. spalio 1 d., gavęs aukštesniosios vadovybės nurodymą, pulko vadas įsakė pradėti demobilizaciją, bet tarnauti pulke palikti 1939 m. jaunesniojo leitenanto laipsnį įgijusius aspirantus ir 1914–1915 m. gimusius mobilizuotus atsarginius, taip pat prieš mobilizaciją pašauktus karinių pratimų Ketvirtajame pėstininkų pulke ir kitose kariuomenės dalyse atlikti atsargos karininkus, puskarininkius ir kareivius (iki 6 savaičių jų tęsti). Visus kitus mobilizuotus karininkus, puskarininkius ir kareivius įsakyta demobilizuoti.

Karininkai, neatsakingi už valdinį turtą, atsiskaitę už jiems asmeniškai duotus daiktus, buvo demobilizuojami kartu su kareiviais, o karininkai, kuriems buvo patikėtas kariuomenės turtas, išleidžiami tik jį pridavę į sandėlius.

782 Įsakymas 4 p. p. Nr. 272. 1939-09-28 // LCVA, f. 817, ap. 1, b. 428, l. 101; Slaptas operatyvinis įsakymas I pėst. divizijai Nr. 4. 1939-09-29; 4 p. p. veiksmų dienoraštis // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 440, l. 2, 7.

783 Pastabos apie 1939 m. rugsėjo mėn. mobilizaciją 4 p. L. K. Mindaugo pulke // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 468, l. 29.

784 Įsakymas I pėst. divizijai Nr. 2. 1939-10-02 // Ten pat, b. 428, l. 112.

Dalinių vadams buvo įsakyta išpėti išleidžiamus į atsargą karius ir grąžinamo turto savininkus, kad viešos mobilizacijos atveju, net ir negavę šaukimo lapelių, atsarginiai privalo tuojau atvykti, o grąžinamo turto savininkai turtą vėl nedelsdami pristatyti į tas pačias vietas, kaip buvusios mobilizacijos metu.

Nevykstantys į namus traukiniais kariai buvo paleisti spalio 2 d., vykstantys – pagal sudarytą traukinių judėjimo grafiką⁷⁸⁵.

Spalio 14 d. pulkas persitvarkė pagal iki rugsėjo 17 d. galiojusius etatus. Į pulką grįžo ir 1-asis batalionas, dislokuotas Kupiškyje. Nuo spalio 14 d. 1-ojo bataliono karininkai vėl buvo įtraukti į pulko sąrašus. Šiam batalionui buvo grąžintas ir ankstesnis – 2-asis – numeris, 1-oji kuopa pavadinta 4-ąja, 4-oji – 5-ąja, 5-oji – 7-ąja. Nuo rugsėjo 18 d. buvo išformuota mobilizacijos metu suformuota 1-oji, 3-ioji, 5-oji, 6-oji, 8-oji, 9-oji šaulių ir 3 kulkosvaidžių kuopos, pulko būstinės būrys, Chemikų būrys, Inžinerinis būrys, Raitųjų žvalgų būrys. Pasikeitė kai kurių pulko puskarininkių pareigos⁷⁸⁶.

Atsargos karininkai ir kareiviai, pašaukti tarnauti į Dešimtąjį pėstininkų pulką ir palikti toliau atlikti numatytų karinių pratimų, buvo perkelti į Ketvirtąjį pėstininkų pulką⁷⁸⁷.

Dar pulkui nespėjus demobilizuotis, spalio 3 d. buvo gautas plk. ltn. J. Skorulio pasirašytas Kariuomenės štabo raštas, kad pulko batalionas, dislokuotas Kupiškyje, skirtų sargybą Rokiškio internautų stovyklai saugoti⁷⁸⁸. Kitą dieną buvo gautas I divizijos vado įsakymas Rokiškio internautų stovyklos apsaugai užtikrinti skirti 3 karininkus, 120 kareivių ir 2 porinius vežimus. Kareiviai turėjo būti aprūpinti kasdienėmis ir išieginėmis uniformomis, patalyne⁷⁸⁹.

1939 m. spalį su SSRS pasirašius Vilniaus ir Vilniaus krašto grąžinimo Lietuvos sutartį, buvo sudaryta Vilniaus rinktinė, o jos vadu paskirtas I divizijos vadas div. gen. Vincas Vitkauskas. Ketvirtojo pėstininkų pulko 2-asis batalionas buvo sustiprintas dar viena kuopa ir įtrauktas į šios rinktinės sudėtį. 2-asis batalionas, vadovaujamas mjr. J. Rinkevičiaus, Vilniaus rinktinės vado žinion išvyko spalio 14 d., o papildoma šaulių kuopa – spalio 16 d.⁷⁹⁰

Lietuvos kariuomenei pradėjus žygį į Vilniaus kraštą, Ketvirtojo pėstininkų pulko ir Trečiojo pėstininkų pulko batalionai, Trečiojo artilerijos pulko baterija, tankų būrys ir Ryšių kuopa gavo užduotį pirmąją žygio dieną užimti barą nuo buvusios administracinės linijos iki sienos su SSRS, taip pat Pabrade, Švenčionėlius, Ignaliną ir kitas vietas. Iš šių dalinių buvo sudaryta Švenčionėlių ir

785 Liepimas 4-am pėstininkų Lietuvos Karaliaus Mindaugo pulkui Nr. 1. 1939-10-01 // Ten pat, b. 122, l. 376.

786 Įsakymas 4 p. p. Nr. 288. 1939-10-16 // Ten pat, b. 428, l. 167–168.

787 Įsakymas 4 p. p. Nr. 289. 1939-10-17 // Ten pat, l. 172.

788 Ten pat, b. 467, l. 2.

789 Slaptas I pėst. divizijos štabo viršininko raštas 4 p. p. vadui // LCVA, f. 509, ap. 1, b. 467, l. 10.

790 Įsakymas I pėstininkų divizijai Nr. 15. 1939-11-03 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 122, l. 334.

Dūkšto įgulos. Antrąją dieną turėjo būti organizuota sienos su SSRS iki sienos su Latvija apsauga⁷⁹¹.

Spalio 17 d. nuspręsta sustiprinti 2-ąjį batalioną 6A manevrine kuopa. Ją suformuoti iš Pajuostyje likusių kareivių buvo įsakyta ltn. A. Giedrikui. Būrių vadais buvo paskirti jaunesnieji leitenantai Č. Teišeriūnas, A. Musteikis ir L. Valkūnas. Kuopai įsakyta išvykti į Saldutiškį traukiniu spalio 18 d.⁷⁹²

Ketvirtojo pėstininkų pulko batalionas sieną Švenčionėlių bare saugojo iki gruodžio 11 d. Tą dieną 8 val. jos apsaugą perėmė pasienio policija. Nors užduotis buvo įvykdyta, sustiprintas batalionas leidimo grįžti į savo pulką negavo. Jam, kaip ir Ryšių būriui, priskirtam prie Vilniaus rinktinės Ryšių kuopos, buvo įsakyta vykti į Vilnių.

Už apgyvendinimą atsakingi bataliono kariai į Vilnių išvyko gruodžio 11 d. ryte. Ten iš Septintojo pėstininkų pulko perėmė ir saugojo patalpas, iki atvyko batalionas. Su batalionu į Vilnių atvyko ir pulko karo kapelionas kunigas J. Vaišnoras. O į pulką grįžo tik orkestras. Pabradėje dar kuriam laikui buvo paliktas vienas bataliono būrys pastatų saugoti⁷⁹³.

Suvestinis 2-asis batalionas buvo pasiūstas su visais mobilizuotais kareiviais ir karininkais. Jie buvo demobilizuoti tik gruodžio 28 d. Iš bataliono paleista 520 kareivių. Vietoje jų į 6 savaičių pratybas buvo pašaukti kiti atsarginiai ir suvestinis batalionas jais papildytas. Į kiekvieną šaulių kuopą buvo atsiūsta 120, į Kulkosvaidžių kuopą – 140, o į Ryšių būrį – 20 naujų kareivių⁷⁹⁴.

Vykdamą slaptą kariuomenės vadovybės 1939 m. lapkričio 11 d. įsakymą Nr. 21 paliktieji toliau tarnauti buvo paleisti lapkričio 20 d. Vietoj jų 6 sav. karinių pratimų atlikti buvo pašaukta kita 1914–1915 m. gimusių atsarginių, puskarininkių ir atsargos jaunesniųjų karininkų partija. Kai kuriuose pulko daliniuose paleistų ir į jų vietas pašauktų žmonių buvo nemažai: 5-ojoje kuopoje buvo pakeista 50, 6-ojoje kulkosvaidžių kuopoje – 130, 120 – internuotus lenkų karius Rokiškio stovykloje saugojusių karių⁷⁹⁵. Jie pulke tarnavo iki 1940 m. sausio 20 d.⁷⁹⁶

Nuo 1940 m. vasario 1 d. išformavus Vilniaus rinktinę, sausio 22 d. 2-asis sustiprintas batalionas grįžo į pulką, į savo nuolatinę dislokacijos vietą⁷⁹⁷.

Nors pulkas gyveno gana sudėtingu laikotarpiu, kariai nepamiršo paminėti svarbiausių įvykių ir datų. 1939 m. spalio 22 d. į atsargą garbingai buvo išleistas

791 Slaptas operatyvinis įsakymas Vilniaus rinktinei Nr. 1. 1939-10-18 // Ten pat, b. 394, l. 27–28.

792 Slaptas pulko adjutanto raštas 2-ojo bataliono vadui // Ten pat, b. 306, l. 52.

793 Slaptas operatyvinis įsakymas Vilniaus rinktinei Nr. 4. 1939-12-09 // Ten pat, b. 394, l. 60.

794 Slaptas įsakymas II suvestinio Bn daliniams, paleidžiamiesiems į nuolatinę stovėjimo vietas, grąžinti ir tiems daliniams naujais atsarginiais papildyti // Ten pat, b. 122, l. 348.

795 4 p. p. suvestinio Bn atsargos kariams į namus paleisti ir jiems naujais pašauktais atsarginiais pakeisti įsakymas Nr. 6/sl. 1939-11-14 // Ten pat, l. 333.

796 I pėst. divizijos štabo 1940-01-13 raštas 4 p. p. vadui // Ten pat, b. 306, l. 14.

797 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 2. 1940-02-17 // Ten pat, b. 122, l. 356.

Panevėžio
karių
kapinės
(V. Zabielos nuotrauka)

plk. ltn. Pranas Bronevičius, pulke ištarnavęs daugiau kaip 18 metų⁷⁹⁸. Lapkričio 23 d. pulkas iškilmingai paminėjo atkurtos Lietuvos kariuomenės 20-metį. Išvakarėse karių kapinėse buvo laikomos šv. Mišios už žuvusius pulko karius. Jose dalyvavo Mokomoji kuopa ir pulko orkestras. Tą dieną Panevėžyje ir Kupiškyje vyko pamaldos, kareiviams buvo skaitomos paskaitos apie Lietuvos kariuomenės atkūrimą, o gruodžio 27 d. irgi iškilmingai paminėtos pulko įkūrimo metinės.

1940 m. sausio pradžioje kariuomenės vadovybė nusprendė Pirmąjį pėstininkų pulką, dislokuotą Vilniuje, sustiprinti gerai parengtais kitų pulkų kareiviais. Iki sausio 20 d. 100 kareivių į Pirmąjį pėstininkų pulką turėjo nusiųsti ir Keturtojis pėstininkų pulkas⁷⁹⁹.

1940 m. sausio 25 d. prie pulko buvo priskirtas Devintojo pėstininkų pulko 2-asis batalionas⁸⁰⁰. Jis sausio 26 d. buvo perkeltas iš Vilniaus ir dislokuotas Ukmergėje⁸⁰¹. Ketvirtojo pėstininkų pulko vado žinion perėjo mjr. Jonas Brizgys, kpt. Kazys Čepaitis, leitenantai Vladas Ašmonas, Juozas Miliukas, Vincas Gavėnas, Pranas Nedzinskas, Antanas Januškevičius, Petras Narinkevičius, Vladas Statkevičius, jaunesnieji leitenantai Mečys Jurgelis, Petras Drabiškis, Povilas Rutkauskas, Juozas Urbonaitis, Leonas Tarasevičius, Stasys Zacharka, Juozas Rimkus, Valerijonas Bukšnys, taip pat 14 puskarininkių ir 243 kareiviai⁸⁰². Tiesa, vasario 24 d. kpt. K. Čepaitis ir ltn. J. Miliukas vėl buvo perkelti į Devintąjį pėstininkų pulką⁸⁰³.

1939–1940 m. žiemos karininkų ir puskarininkių mokymo programa gerokai skyrėsi nuo ankstesnių metų programos. Pagrindinis mokymo tikslas šiuo

798 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika // Ten pat, b. 68, l. 55.

799 Slaptas I pėst. divizijos vado 1940-01-13 raštas 4 p. p. vadui // Ten pat, b. 306, l. 12.

800 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 2. 1940-02-17 // Ten pat, b. 122, l. 356.

801 Slaptas įsakymas kariuomenei Nr. 6. 1940-03-09 // Ten pat, l. 376.

802 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 4. 1940-03-12 // Ten pat, l. 368–370.

803 Slaptas įsakymas kariuomenei Nr. 6. 1940-03-09 // Ten pat, l. 376.

periodu buvo išanalizuoti nesenus karinius įvykius prie Lietuvos sienų: Vokietijos ir Lenkijos karo veiksmus pasitelkus aviaciją ir motorizuotuosius dalinius skverbiantis į gilų priešų užnugarį, neatsižvelgiant į savo sparnų padėtį ir užnugario saugumą, dėl ko netrukus Lenkijos pastangos žlugo. Smulkiai išnagrinėti Vokietijos–Lenkijos ir SSRS–Lenkijos karo eigą.

Be to, programoje buvo nurodyta atkreipti dėmesį į:

a) prieššarvinę ir priešlėktuvinę gynybą kiekvienoje taktinėje padėtyje, naudojamas priemones, vietą ir gamtos sąlygas;

b) veiksmus neaiškiomis sąlygomis, kai keičiantis situacijai laiku negaunama įsakymų ir nurodymų;

c) partizaninio karo sąlygas, kai galima pasitelkti šaulius ir vietos gyventojus;

d) pareigūnų tarnybą ir iniciatyvą aktyvių veiksmų sąlygomis;

d) štabų ir vadovavimo dalinių veiklos tobulinimą⁸⁰⁴.

Keletas karininkų buvo išsiųsti pasitobulinti. 1940 m. vasario mėn. į Vytauto Didžiojo aukštosios karo mokyklos generalinio štabo skyrių įstojo kpt. Jonas Klivečkas, leitenantai Augustinas Bernadišius ir Pranas Kalpokas⁸⁰⁵.

1940 m. vasario 19 d. Panevėžio apskrities ligoninėje kilo gaisras. Pulko ugniagesiai daug padėjo miesto ugniagesiams likviduojant gaisrą ir jo padarinius. Panevėžio burmistras už suteiktą pagalbą jiems oficialiai padėkojo⁸⁰⁶.

1940 m. vasario 14 d. slaptame įsakyme kariuomenei Nr. 3 pulkui įsakyta nuo kovo 1 d. persitvarkyti pagal naujus taikos meto etatus Nr. 104 (2 variantą). Kovo 21 d. slaptu įsakymu kariuomenei Nr. 8 pulko batalionai buvo

Pulko ugniagesių komanda (VDKM)

804 I pėst. divizijos karininkų ir puskarininkų 1939/40 m. žiemos mokymui nurodymai // Ten pat, b. 353, l. 8.

805 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 3. 1940-02-28 // Ten pat, b. 122, l. 357.

806 Panevėžio miesto burmistro 1940-02-24 raštas 4 p. p. vadui // Ten pat, b. 517, l. 35.

paskelbti savarankiškais ūkiniais vienetais. Pulkui persitvarkyti buvo įsakyta iki balandžio 1 d.⁸⁰⁷ Pagal šiuos etatus pulke turėjo būti 3 batalionai, todėl Devintojo pėstininkų pulko 2-asis batalionas, dislokuotas Ukmergėje ir perduotas Ketvirtojo pėstininkų pulko vado žinion, nuo kovo 1 d. buvo įtrauktas į pulko sudėtį ir pavadintas 3-uoju batalionu. Devintojo pėstininkų pulko 4-oji kuopa buvo pavadinta Ketvirtojo pėstininkų pulko 7-ąja kuopa, 5-oji ir 6-oji kuopos – 8-ąja ir 9-ąja kuopomis, 2-oji kulkosvaidžių kuopa – 3-iąja kulkosvaidžių kuopa, Devintojo pėstininkų pulko Ryšių būrys – Ketvirtojo pėstininkų pulko 3-iojo bataliono Ryšių būriu.

Nuo kovo 1 d. buvo išformuota pulko Mokomoji kuopa, Minosvaidžių būrys, Ūkio dalis ir Ūkio būrys, orkestras. Tą pačią dieną buvo sudaryti savarankiški batalionų ūkiniai vienetai ir pradedama pereiti prie savarankiškos ūkinės atskaitomybės. Pulko štabas ir Ryšių kuopa kaip ūkiniai vienetai buvo priskirti prie 2-ojo bataliono⁸⁰⁸.

Kariuomenės vado įsakymu buvo atliktas kai kurių pulko aukštųjų karininkų persikirstymas. Nuo kovo 1 d. iš Karo mokyklos perkeltas gen. št. plk. ltn. Viktoras Sutkus buvo paskirtas 3-iojo bataliono vadu pulko vado padėjėjo teisėmis, plk. ltn. Zigmas Rumša – pulko intendantu, iš Karo invalidams šelpti komiteto atleistas mjr. Vincas Sakalas – 2-ojo bataliono vadu pulko vado padėjėjo teisėmis. Buvęs 2-ojo bataliono vadas mjr. Juozas Rinkevičius perkeltas į Vilniaus komendantūrą. Iš III pėstininkų divizijos štabo atleistas gen. št. plk. ltn. Aleksandras Andriušaitis paskirtas pulko vado padėjėju atskirojo bataliono vado teisėmis. Buvęs pulko ūkio viršininkas kpt. Vytautas Sergijus Mikalauskas atleistas iš iki tol eitų pareigų ir paskirtas pulko štabo karininku bataliono vado teisėmis⁸⁰⁹.

Plk. ltn. V. Sutkus į pulką atvyko ir 3-iąją batalioną perėmė kovo 21 d. Kovo 22 d. buvęs 3-iojo bataliono vadas mjr. J. Brizgys išvyko į Devintąjį pulką. Vietoje mjr. V. Sakalo į Karo invalidams šelpti komitetą buvo perkeltas pulko kpt. B. Kairiūnas⁸¹⁰.

Įdomu, kad mjr. V. Sakalui perimant 2-ąją batalioną net 11 karių pareiškė skundus: 2 – kad neleidžiami atostogų, 2 – kad serga, o gydytojai neatleidžia jų nuo užsiėmimų, net 6 – kad per dažnai skiriami į sargybas⁸¹¹.

Nuo kovo 1 d. iš Devintojo pėstininkų pulko į Ketvirtąjį pėstininkų pulką

807 Slaptas įsakymas 4 pėst. pulkui Nr. 7. 1940-03-30 // Ten pat, b. 432, l. 9.

808 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 5 // Ten pat, b. 122, l. 362.

809 Įsakymai 4 pėst. pulkui Nr. 74, 1940-03-11; Nr. 86, 1940-03-22; Nr. 94, 1940-03-28; Nr. 104, 1940-04-08 // Ten pat, b. 456, l. 103, 126, 133, 150.

810 Įsakymai 4 p. p. Nr. 93, 1940-03-27; Nr. 94, 1940-03-27; Nr. 103, 1940-04-06 // Ten pat, l. 131, 133, 149.

811 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko II batalioną priimant pareiškė skundus sekantieji kariai // Ten pat, b. 523, l. 13.

buvo perkelti 4 viršilos, 7 puskarininkiai, 3 jaunesnieji puskarininkiai ir 4 liktiniai jaunesnieji puskarininkiai⁸¹².

Atgavus Vilnių ir I pėstininkų divizijos štabui ten persikėlus, divizijos vado įsakymu Panevėžio įgulos viršininku nuo kovo 8 d. buvo paskirtas pulko vadas gen. št. plk. V. Žadeika, Ukmergės įgulos viršininku – pulko 3-iojo bataliono vadas plk. ltn. V. Sutkus⁸¹³.

Be to, vyko kai kurių pulko dalinių perdislokacija. Kovo 11 d. iš Pajuosčio į Panevėžį buvo perkelta Ryšių kuopa, kovo 19 d. – kai kurios pulko štabo tarnybos⁸¹⁴. Balandžio 1 d. Panevėžyje buvo dislokuota Motorizuotoji priešlėktuvinė kuopa, priskirta prie Ketvirtojo pėstininkų pulko⁸¹⁵. Kuopa (81 karys) su visu turtu balandžio 2 d. atvyko į Pajuostį. Kartu čia persikėlė ltn. Antanas Pustelnikas, j. ltn. Česlovas Čekanauskas ir j. ltn. Jonas Antanavičius⁸¹⁶.

Tačiau, pradėjus tvarkytis pagal naujus taikos meto etatus ir naują organizacinę struktūrą, pulko gyvenime iškilo rimtų kliūčių. Pirma, batalionams pradėjus atskirai tvarkyti savo ūkius, pulko štabas, Ryšių kuopa ir kai kurie kiti jo padaliniai šiuo atžvilgiu buvo priskirti prie 2-ojo bataliono. Greitai paaiškėjo, kad toks ūkinių klausimų sprendimas ne tik kad nepašalina su jais susijusių sunkumų, bet dar labiau reikalus supainiojo, nes labai išaugo 2-ojo bataliono ūkinio darbo apimtis, o papildomų etatų nebuvo numatyta. Šiame batalione buvo sutelkta labai daug mobilizacinio turto, nes pagal mobilizacijos planus pulko štabas turėjo išaugti į divizijos būstinę, juo labiau kad jau ir taikos meto pulko štabo etatai tai rodė.

Pulko vadas, išdėstęs šiuos argumentus, kreipėsi į Kariuomenės štabą, prašydamas leisti 2-ajame batalione padidinti ūkio darbuotojų skaičių⁸¹⁷.

Kariuomenės vadovybei niekaip nereaguojant į iškeltas problemas, pulko vadas gegužės 31 d. vėl parašė raštą Kariuomenės štabo III skyriaus viršininkui, kuriame, primindamas 2-ojo bataliono problemas, nurodė, kad bataliono karininkai neproporcingai apkrauti darbu. Pavyzdžiui, kuopos vadas J. Burneikis, be kuopos vado pareigų (kaip vienintelis karininkas), dar buvo atsakingas už mobilizacinio turto priežiūrą Linkuvos, Pasvalio ir Joniškio sandėliuose – turėjo ten nuolat lankytis, tikrinti, kaip turtas laikomas. Be to, jis rengėsi laikyti egzaminus kuopos vado vietai užimti, buvo paskirtas į kelias komisijas. Pulko vadas vėl paprašė padidinti 2-ojo bataliono etatų skaičių, kad šio bataliono karininkams būtų galima sumažinti darbo krūvį⁸¹⁸. Tačiau šių problemų jau nebespėta išspręsti.

812 Įsakymas I pėst. divizijai Nr. 13. 1940-03-08 // Ten pat, b. 456, l. 103.

813 Įsakymas I pėst. divizijai Nr. 13. 1940-03-08 // Ten pat, l. 103.

814 Slaptas įsakymas kariuomenei Nr. 6. 1940-03-09 // Ten pat, b. 122, l. 376.

815 Slaptas įsakymas kariuomenei Nr. 6. 1940-03-09 // Ten pat, l. 376.

816 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 8 // Ten pat, l. 378.

817 4 p. p. 1940-04-11 raštas Kariuomenės štabo III skyriaus viršininkui // Ten pat, b. 503, l. 40.

818 4 p. p. vado 1940-05-31 raštas Kariuomenės štabo III skyriaus viršininkui // Ten pat, l. 46.

Kaip matyti iš pateiktos medžiagos, 1940 m. pirmoje pusėje pulke vyko daug pertvarkymų. Ir dėl kiekvieno kasdienėje pulko veikloje atsirasdavo vienokių ar kitokių sutrikimų.

Birželio 1 d. pulko vadas plk. V. Žadeika nutarė patikrinti pulką. Patikrinimo metu jam teko konstatuoti, kad visi persitvarkymai neigiamai paveikė karių rengimą, ypač rikiuotės mokymą. Be to, vadas pastebėjo ir atkreipė pulko dalių vadų dėmesį į daugybę mažesnių problemų ir trūkumų⁸¹⁹. Ypač bloga padėtis buvo 3-iajame batalione, kuris dalyvavo ir Vilniaus užėmimo operacijoje, o po to buvo perkeltas į Ukmergę ir priskirtas prie Ketvirtojo pėstininkų pulko. Čia žiemos mokymų planas faktiškai nebuvo įvykdytas⁸²⁰.

Birželio 7 d. Pajuostyje pulko vadas klausė kareivių skundų. Pasiskundė 8 kareiviai: 7 – dėl įvairių negalavimų, kad medicinos punkte jų skundus ignoruoja ir negydo, vienas – žydas Ruvikas Dvareckis – dėl to, kad jo viršininkas nubaudė už kalbėjimąsi su draugu žydiškai ir kitaip įžeidinėjo jo tautinius jausmus. Visus skundus pulko vadas pavedė ištirti bataliono vadui⁸²¹.

Ne geresnė padėtis buvo ir kitose pulko dalyse. Tą pačią dieną pulko vadas patikrino, kaip mokomi Pajuosčio įgulos kariai. Jis buvo priverstas konstatuoti, kad pulko persitvarkymo sunkumai „*dar iki šiam laikui daro neigiamos įtakos atskirų dalių mokymui*“. Vadas atkreipė dėmesį į praktikos stoką, vadų neryžtingumą, svyravimą ir neužtikrintumą duodant įsakymus (kas buvo būdinga ir vykdytojams) ir pareiškė daug kitų pastabų. Jis pulko karininkams įsakė kuo greičiau likviduoti mokymo spragas⁸²². Tačiau šiuos nurodymus įvykdyti sutrukdė prasidėjusi SSRS okupacija.

Pažymėtina, kad kiekvienas pulko patikrinimas baigdavosi tam tikromis pulko vado pastabomis. Jis siekė, kad dalinys pasitemptų, pasiektų dar geresnių rezultatų. Pulko laimėjimai, daroma pažanga dažniausiai vertinti kaip savaimė suprantami dalykai ir įsakymuose nebuvo fiksuojami. Iš tikrųjų per du nepriklausomos Lietuvos dešimtmečius pulkas tapo tikrai pavyzdinga Lietuvos kariuomenės dalimi. Jis buvo visiškai pasirengęs vykdyti bet kokius karinės vadovybės įsakymus, kad apgintų Lietuvos nepriklausomybę. Deja, istorija pulkui, kaip ir visai Lietuvos kariuomenei, šios galimybės nesuteikė.

819 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 11 // Ten pat, b. 122, l. 390.

820 3-iojo bataliono vado plk. ltn. V. Sutkaus 1940-05-17 raštas pulko vadui // Ten pat, b. 510, l. 35.

821 Įsakymas 4 p. p. Nr. 135. 1940-06-12 // Ten pat, b. 456, l. 188.

822 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 11. 1940-06-17 // Ten pat, b. 433, l. 46.

VII. PULKAS LIETUVĄ OKUPAVUS SSRS

Prieš bolševikams užimant Lietuvą, 1940 m. birželio 15 d. pulkas buvo išsidėstęs įvairiose vietose: štabas ir Ryšių kuopa – Panevėžio mieste, 2-asis batalionas, Mokomoji kuopa, Ūkio kuopa, Minosvaidžių kuopa ir Muzikantų komanda – Pajuostyje, 1-asis batalionas – Kupiškyje, 3-iasis batalionas – Ukmergėje. Pulko vadas buvo gen. št. plk. V. Žadeika, 1-ojo bataliono – plk. T. Vidugiris, 2-ojo bataliono – plk. ltn. V. Sakalas, 3-iojo bataliono – gen. št. plk. ltn. V. Sutkus, pulko štabo viršininkas ir pulko vado padėjėjas – gen. št. plk. ltn. A. Andriušaitis, intendantas – plk. ltn. Z. Rumša, Rikiuotės-komplektavimo skyriaus viršininkas – mjr. V. Mikalauskas, Ryšių kuopos vadas – kpt. A. Baleišis, Sanitarijos skyriaus viršininkas – gyd. plk. ltn. R. Trumpauskas, adjutantas – kpt. S. Vasiūnas⁸²³.

Po Maskvos ultimatumo 1940 m. birželio 15 d. apie 12 val. Panevėžyje pasirodė Rusijos kariuomenės tankas, o vakare rusų transporto lėktuvai jau leidosi į lietuvių eskadrilės aerodromą Pajuostyje⁸²⁴. Tuo metu pulkas jau buvo gavęs skubią kariuomenės vado telefonogramą, kurioje buvo išdėstytas div. gen. V. Vitkausko įsakymas draugiškai sutikti į Lietuvą besiveržiančius sovietinės kariuomenės dalinius.

Po kelių dienų, t. y. birželio 17 d., į Panevėžį buvo perkelta 5-oji lengvųjų artilerijos pabūklų kuopa, o birželio 20 d. ir 2-asis batalionas⁸²⁵. Pajuostyje esančios pulko patalpos perduotos sovietinei kariuomenei. Perkeltos dalys buvo apgyvendintos privačiose patalpose. Kadangi reikėjo palaikyti ryšius su okupacinėmis pajėgomis, birželio 18 d. kpt. Vladas Spirauskas buvo paskirtas ryšių su SSRS karine įgula Ukmergėje karininku⁸²⁶.

1940 m. birželio 21 d. pulko vadas gavo labai skubų slapta Kariuomenės štabo 1-ojo skyriaus raštą, kuriame buvo nurodyta, kad dėl kai kuriose įgulose padarytų nusižengimų tvarkai ir drausmei kariuomenės vadas įsakė kariniuose daliniuose dažniau tikrinti patrulius ir sargybas, į patrulius skirti sąmoningiausius ir drausmingiausius karius, budėtojai – karininkus. Stebėti, kad kitų tautybių kareiviai nebūtų įžeidžiami. Daryti viską, kad išleidžiami į miestą kariai neturėtų progos dalyvauti įvairiuose incidentuose. Kariuomenės vadas pabrėžė, kad karinių dalinių ir įstaigų viršininkai šiuo metu atsakingi už griežtą drausmę ir tvarką patikėtuose daliniuose ir įstaigose, kad už nusižengimus bus traukiami teisminėn atsakomybėn ne tik nusižengusieji, bet ir jų neprižiūrėję vadai ir viršininkai⁸²⁷. Tačiau Ketrirtajame pėstininkų pulke kokių nors pasipriešinimo

823 Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 76.

824 Ten pat.

825 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 26. 1940-06-26 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 122, l. 406.

826 Įsakymas 4 p. p. Nr. 146. 1940-07-06 // Ten pat, b. 456, l. 194.

827 Ten pat, b. 433 (byla nenumeruota).

faktų pirmosiomis okupacijos dienomis nebuvo užfiksuota.

Sovietinei kariuomenei okupavus Lietuvą, okupantams, ko gero, didžiausią nerimą kėlė ne jau paklususi Lietuvos kariuomenė, o Šaulių sąjunga, ginkluota patriotinė organizacija, kuri galėjo pasipriešinti, todėl ją buvo nuspręsta nuginkluoti. Birželio 25 d. pulko vadas gavo slaptą ir labai skubų Kariuomenės štabo I skyriaus raštą, kuriame įspėjama, kad šiuo metu, Lietuvai ir SSRS nuoširdžiai laikantis Savitarpio pagalbos sutarties, Lietuvos saugumas priklauso nuo šioje sutartyje numatyto Lietuvos ir SSRS kariuomenių bendradarbiavimo ir kad dėl to Šaulių sąjungos uždaviniai iš dalies keičiasi. Šaulių sąjungos kultūriniai uždaviniai, suderinti su naujais dvasiniais reikalavimais, ne tik kad nemažėja, bet, atvirkščiai, net didėja, o kariniai – neišvengiamai siaurėja: „*Būtent, ginkluotai veikti jai nenumatoma, nes toks įvairių ginkluotų pajėgų bendradarbiavimas praktiškai absoliučiai neįmanomas, [kad] <...> šiuo metu taip brangūs ginklai nebūtų plačiai išsklaidyti be tinkamos priežiūros ir kontrolės.*“

Kariuomenės vadas div. gen. V. Vitkauskas įsakė visiems šauliams valdinius, visuomenės paaukotus ir nuosavus ginklus perduoti artimiausioms kariuomenės dalims ir už tinkamą įsakymo vykdymą paskyrė atsakingus – Trečiojo ir Ketvirtąjo pėstininkų pulkų vadus⁸²⁸.

Šaulių sąjunga įsakymą įvykdė. Per nurodytą laiką Panevėžio, Utenos, Rokiškio, Biržų, Zarasų ir XXI geležinkelio šaulių rinktinės pulkui perdavė:

lengvųjų kulkosvaidžių – 73,
valdiškų šautuvų – 3603,
nuosavų registruotų šautuvų – 1012,
nuosavų neregistruotų šautuvų – 206,
valdiškų pistoletų – 30,
nuosavų registruotų pistoletų – 1143,
nuosavų neregistruotų pistoletų – 227,
valdiškų šautuvinių šovinių – 1005137,
nuosavų šautuvinių šovinių – 4679,
valdiškų pistoletinių šovinių – 1867,
nuosavų pistoletinių šovinių – 2059,
granatų – 1867,
sprogstamosios medžiagos – 4,65 kg⁸²⁹.

Sovietinė okupacija iš karto pakeitė pulko gyvenimą. Jau birželio 25 d. pulko vadas informavo dalinius, kad neįvyks planuotos:

1. divizijos sporto žaidynės;
2. kariuomenės sportinio šaudymo varžybos;

828 Slaptas, labai skubus 1940-06-25 Kariuomenės štabo I skyriaus raštas // Ten pat, b. 471, l. 2.

829 4 p. p. vado 1940-07-07 raštas Kariuomenės štabo I skyriaus viršininkui // Ten pat, l. 45.

3. šaudymo iš sunkiųjų ginklų Švenčionėlių–Pažeimenės poligone pratybos;
4. priešlėktuvinių kuopų šaudymo pratybos Palangoje⁸³⁰.

Birželio 26 d. pulkas gavo skubų Liaudies kariuomenės štabo viršininko div. gen. S. Pundzevičiaus pasirašytą raštą, kuriame nurodyta kariuomenės vado įsakymu iš kariuomenės dalinių ir įstaigų, jei dar nepašalinta, pašalinti visus prezidento Antano Smetonos portretus, bareljefus, šūkius ir kitus su jo vardu susijusius daiktus ir viešuosius užrašus⁸³¹. Nurodymas buvo įvykdytas: išvardytos vaizdinės priemonės suneštos į pulko sandėlius.

Birželio 28 d. pulko vadas Rokiškio ir Biržų apskričių komendantams įsakė skubiai, pirmuoju traukiniu, grąžinti į pulką laikinai jiems priskirtus pulko kareivius⁸³².

Liepos 7 d. į pulką atvyko pulko politiniu vadovu paskirtas Vladas Biržietis⁸³³. Tai buvo nauja, daugybę klausimų kelianti pareigybė.

Liepos 9 d. pasikeitė pulko vadai – plk. Vaclovas Žadeika pulką perdavė plk. Petriui Geniui⁸³⁴. Tą pačią dieną visas kariuomenės dalis pasiekė kariuomenės vado div. gen. V. Vitkausko ir kariuomenės politinio vadovo V. Petrausko pasirašytas raštas, kuriame buvo nurodyta, atsižvelgiant į kariuomenės pertvarką, dalių vadams, pasitarus su politiniais vadovais, nuspręsti, kuriuos karininkus ir liktinius puskarininkius reikia išleisti į atsargą, perkelti ar skirti į naujas pareigas⁸³⁵. Tą dieną pulkas gavo ir telefonogramą, kad kariuomenės vadas leidžia kareiviams laisvu nuo tarnybos laiku dalyvauti politiniame gyvenime⁸³⁶. Liepos 13 d. pasikeitė pulko vado padėjėjai: plk. ltn. A. Andriušaitis išvyko į Kariuomenės štabą, o jo pareigas perėmė mjr. V. Mikalauskas⁸³⁷.

Liepos 10 d. į atsargą buvo išleista 312 pulko kareivių⁸³⁸.

Liepos 11–13 d. nuo 19 val. 30 min. per Lietuvos radiją buvo transliuojami kariuomenės pusvalandžiai, skirti rinkimams į Liaudies seimą. Lietuvos liaudies kariuomenės Agitacijos ir propagandos skyriaus vedėjas J. Pajaujis savo telegramoje nurodė visiems pulko kareiviams sudaryti sąlygas šių radijo laidų klausyti⁸³⁹.

Liepos 12 d. pulko 3-iojo bataliono 8-oji kuopa, saugojusi Vaitkuškio dvare internuotųjų stovykloje esančius Lenkijos karius, grįžo į batalioną, nes liepos 11 d. internuotuosius perėmė SSRS kariuomenės atstovai⁸⁴⁰.

830 4 p. p. štabo 1940-06-25 raštas dalinių vadams // Ten pat, b. 483, l. 119.

831 Ten pat, b. 469, l. 11.

832 1940-06-28 4 p. p. štabo raštas Rokiškio ir Biržų apskričių komendantams // Ten pat, b. 432, l. 13.

833 Įsakymas 4 p. p. Nr. 148. 1940-07-09 // Ten pat, b. 456, l. 202.

834 Įsakymas 4 p. p. Nr. 150. 1940-07-09 // Ten pat, l. 207.

835 Ten pat, b. 362, l. 137.

836 Telefonograma // Ten pat, b. 469, l. 9.

837 Įsakymas 4 p. p. Nr. 153. 1940-07-13 // Ten pat, b. 456, l. 209.

838 Įsakymas 4 p. p. Nr. 149, 1940-07-11 // Ten pat, l. 204.

839 1940-07-10 telefonograma // Ten pat, b. 246, l. 3.

840 Slaptas įsakymas Ukmergės įgulai Nr. 2. 1940-07-31 // Ten pat, b. 464, l. 125.

Liepos 13 d. buvo gautas Lietuvos liaudies kariuomenės vado raštas, kad pulko daliniai iš Panevėžio iškeliami. Įsakyta pulko štabą ir Ryšių kuopą perkelti į Pasvalį, 2-ąją batalioną – į Pakruojo dvarą, pulko farmacijos sandėlį – į Joniškėlio dvarą. Pulkui nurodyta persikelti iki rugpjūčio 1 d.

Vadovaujantis Kariuomenės tiekimo valdybos 1940 m. birželio 26 d. aplink-raščiu Nr. 9, pulko kariams iš paliekamų pastatų leista išsivežti visą turimą turtą, lovas, stalus, suolus ir kt. Įsakyta palikti elektros instaliaciją su lemputėmis, vandentiekio ir kitus įmūrytus įrenginius, kurių neišardžius neįmanoma paimti. Šiliniuose turėjo būti palikti siurbliai ir kiti įrenginiai, visas paliekamas turtas surašytas pastatų perdavimo aktuose, teritorijos sutvarkytos, šiukšlės išvežtos⁸⁴¹.

Pulkui perkelti buvo skirti 2 traukiniai po 25 vagonus. Pirmasis traukinys atvyko liepos 17 d. 6 val. ryto⁸⁴². Pirmiausia pradėtas kraustyti 2-asis batalionas. Jis galutinai į Pakruojo dvarą persikėlė liepos 21 d., Ryšių kuopa į Pasvalį – liepos 23 d. Paskutiniai liepos 24 d. buvo perkelti pulko štabas, 5-oji lengvųjų artilerijos pabūklų kuopa – į Pasvalį, pulko štabo Sanitarijos skyrius – į Pasvalį ir Pakruojo dvarą⁸⁴³. Pulko vadas nurodė perkeltoms dalims iki liepos 29 d. susitvarkyti naujose dislokacijos vietose, o liepos 29 d. įsakė jose toliau tęsti kareivių mokymą⁸⁴⁴.

Nuo pat sovietinės okupacijos pradžios pulko kariai ir civiliai tarnautojai buvo nuolat sekami. Tai darė ne tik į jį paskirti politiniai vadovai, bet ir priversti tai daryti pulko žinių karininkai. Byloje išlikęs visiškai slaptas pulko žinių karininko 1940 m. liepos 23 d. raštas batalionų žinių karininkams, kuriame nurodoma iki liepos 27 d. atsiųsti karių ir civilių tarnautojų sekimo žinias. Žinių karininkai turėjo atsakyti į šiuos klausimus:

1. Kokiomis nuotaikomis gyvena karininkai, liktiniai puskarininkiai, kareiviai ir civiliai tarnautojai?
2. Ar nemėgina liktiniai puskarininkiai, kareiviai ir civiliai tarnautojai suvedinėti asmeninių sąskaitų su karininkais arba tarpusavyje?
3. Ar karininkai ir puskarininkiai nevaržo kareivių ir civilių tarnautojų, ketinančių stoti į Komunistų partiją?
4. Ar nematyti karių ir civilių tarnautojų drausmės pakrikimo žymių?
5. Ar neatsiranda kasdienio darbo trukdytojų?
6. Kaip traktuojami politiniai vadovai?

Rašte buvo nurodyta šalia klausimų aprašyti svarbesnius karių pokalbius, nurodyti pavardes karių, kurie savo kalbomis ir veiksmais kelia neramumus ir gali pakenkti kariuomenės reikalams.

841 Ten pat, b. 572, l. 62.

842 Panevėžio įgulos naujo dislokacinio ploto sutalpinimo ir persikėlimo planas // Ten pat, b. 122, l. 396.

843 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 14 // Ten pat, l. 401.

844 Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 15. 1940-07-26 // Ten pat, l. 403.

Žinių santraukas buvo įsakyta siųsti kas 10 dienų, o apie svarbius įvykius pranešti nedelsiant, žinias renkant, bendradarbiauti su politiniais vadovais⁸⁴⁵.

Archyve yra išlikęs 3-iojo bataliono surinktų žinių biuletenis, atskleidžiantis gana įdomių dalykų, todėl kai kurias šio dokumento dalis pacituosime ištiesai.

„Nuotaika

Dauguma karininkų politikos klausimais laikosi pasyviai. Neaiški situacija ir stoka nurodymų bei patyrimo naujoj liaudies kariuomenės santvarkoj, dauguma kažko laukia.

Yra susidariusi nuomonė, kad tie, kurie aktyviai neprišededa savo kalbomis (iš tribūnų) per ruošiamus mitingus, bus politinių vadovų blogai atestuoti ir atleisti iš tarnybų. Iš kitos pusės yra nuomonių, kad pasikeitus politinėms aplinkybėms, dabartiniai aktyvistai turės nukentėti. Apie viešai pasireiškusių per mitingus karininkus ir liktinius puskarininkius susidarė nuomonė, kad jie yra komunistai ir bijo, kad neįskųstų kompartijai, ir todėl nuo jų šalinasi.

Slegiantį įspūdį sudarė bataliono karininkų ir liktinių puskarininkių tarpe, kad š. m. liepos 24 d. liktinius puskarininkius pristatė pakelti į aukštesnį laipsnį tuos, kurie viešai mitinguose ar kitur buvo pasireiškę, arba yra kompartijos nariai, nors jie savo išsilavinimu, gabumais, morale ir tarnybos stažu daug žemiau stovi už kitus.

Vadai prisibijo tų kareivių, kurie yra partijos nariai, kartais net pasireiškia pa-taikavimas. Vadai bijo, kad kareiviai nesisųstų politvadovams, daugeliu atvejų vengia ką nors spręsti kareivių atžvilgiu, nors tie klausimai yra jų kompetencijos, o siunčia pas politvadovus. Tuo būdu politvadovai apkraunami netiesioginiu darbu.

Kompartijos nariai kariai didžiuojasi ir jaučiasi turį daugiau galios prieš kitus, nes jie gali visas negeroves pranešti kompartijai.

Asmeninių sąskaitų suvedimas

Pirmoje liepos pusėje kareiviai, kompartijos nariai, stengėsi pašiepti karininkus ir liktinius puskarininkius ir didžiuotis prieš juos sakydami, kad dabar kadras neturės tokių teisių ir galios prieš juos (kareivius).

Drausmės pakrikimas

Jaučiamas drausmės pakrikimas. Jaunesnieji nenoromis arba visai nesisveikina su vyresniaisiais. Kareiviai masiniai šalinasi iš kareivinių į miestą. Yra pasišalinusių dvi ir daugiau dienų, vėluoja grįžti iš atostogų.

⁸⁴⁵ LCVA, f. 517, ap. 1, b. 362, l. 27.

Valdiniai gavę įsakymus iš viršininkų nenoromis juos vykdo ir grasina, kad skųsis politvadovams, sakydami, kad dabar ne tie laikai. Pasitaiko net tarnyboje prieštaraavimo ir neklusnumo žymių. Pvz. Vedėjui vedant į postą sargybiniai netvarkingai eina rikiuotėje, neklauso sargybos vado, kai šis liepia sutvarkyti sargybos būstą. Atsikabinėja net prieš aukštesnius tiesioginius viršininkus, kai kartais tenka vykdyti kokius skubius darbus ne užsiėmimų laiku sakydami, kad dabar liuoslaikis ir jie turi teisę nieko nedirbti.

Kareivių komitetų nariai, prisimesdami turį įvairių skubių politinių reikalų, stengiasi simuliuoti, išvengti užsiėmimų ir dažnai užsiėmimuose nedalyvauja. Dalinių vadai, bijodami skundų, bijosi ką nors jiems sakyti, leidžia užsiėmimuose nedalyvauti.

Sukelia kitų kareivių pasipiktinimą, kada į mitingus visi kareiviai eina rikiuotėje, o kompartijos kareivių komiteto nariai eina ne rikiuotėje.

Liktinių puskarininkų ir karininkų drausmė pasiliko ta pati, o stropumas net padidėjo.

Kaip traktuojami politvadovai

Liktiniai puskarininkiai ir karininkai žiūri kaip į jų darbo ir pažiūrų sekėjus ir todėl jų bijo ir nelabai apkenčia.

Kareiviai stengiasi jiems viskuo skųstis, net tokiais dalykais, kur visai jų kompetencijai nepriklauso.

Bendrai traktuojami kaip politiniai naujos gyvenimo tvarkos vadovai.⁸⁴⁶

1940 m. liepos 17 d. pulko vadas gavo Liaudies kariuomenės vado įsakymą Nr. 29 nedelsiant atlikti karininkų, puskarininkų ir civilių tarnautojų atestaciją. Įsakyme nurodyta ypatingą dėmesį atkreipti, ar atestuojamasis geba, ar yra nusiteikęs tinkamai eiti Liaudies kariuomenės skirtas pareigas: „*Pvz., karininkų atestacijos p. 16 „Valstybiškumas ir tautiškumas“ reikia suprasti kaip klausimą, ar atestuojamasis nusiteikęs ir kokiame laipsnyje ginti liaudies interesus ir ar atsidavęs naujosios liaudies vyriausybės siekių vykdymui.*“ Įsakyme pabrėžta, kad atestacijos dokumentą turi pasirašyti ne tik vadas, bet ir politinis vadovas. Politiniams vadovams buvo suteikta teisė parašyti savo nuomonę, jei ji skiriasi nuo dalinio vado ar atestacijos komisijos pirmininko išvadų. Atestaciją buvo įsakyta atlikti iki rugpjūčio 8 d.

Kad atestacijos dokumentai būtų pateikti laiku, pulko vadas įsakė juos parengti iki rugpjūčio 5 d.⁸⁴⁷ Liepos 26 d. pulko vadas plk. P. Genys išleido

⁸⁴⁶ Slaptas operatyvinis Žinių biuletenis // Ten pat, b. 483, l. 133.

⁸⁴⁷ Slaptas įsakymas 4 p. p. Nr. 13. 1940-07-20 // Ten pat, b. 122, l. 402.

Petras Genys, 4-ojo
pėstininkų pulko
aštuntasis vadas
(Variakojis J.
*Karaliaus Mindaugo
pulkas*, p. 87)

įsakymą dėl atestacinės komisijos sudarymo. Komisijos pirmininku paskyrė save, nariais – 1-ojo, 2-ojo ir 3-iojo bataliono vadus. Be to, nurodė atestacinės komisijos posėdžiuose dalyvauti pulko politiniam vadovui V. Biržiečiui ir batalionų politiniams vadovams⁸⁴⁸. Komisija į posėdį susirinko rugpjūčio 3 d. 8 val.

Liepos 27 d. batalionų vadai gavo skubų pulko politinio vadovo V. Biržiečio nurodymą vakarinio patikrinimo metu vietoje Lietuvos himno giedoti „Internacionalą“. Kartu buvo atsiųsti jo žodžiai ir natos. Pranešta, jog į kiekvieną dalį bus komandiruotas pulko orkestras, kad visi gerai išmoktų giedoti „Internacionalą“⁸⁴⁹.

1940 m. birželio–liepos mėn. įvykiai, lėmę nepriklausomos valstybės okupaciją, gerokai sujaukė pulko karių gyvenimą ir mokymą. Pastarajam imta skirti vis mažiau dėmesio, tačiau liepos 31 d. Kariuomenės štabo viršininkas div. gen. S. Pundzevičius įspėjo mokant 1940 m. šaukimo kareivius esminių pakeitimų nedaryti, tik išimti tai, kas neatitinka nūdienos realijų ir dvasios, t. y. iš mokymo planų išbraukti tikyba, o jai skirtą laiką skirti karių politiniam švietimui. Trūkstamas karių politiniam švietimui valandas paimti iš dalinių vadų nuožiūra skirstytino laiko⁸⁵⁰.

1940 m. rugpjūčio 1 d. divizijos vadas brg. gen. J. Černius oficialiai patvirtino naujus pulko dislokacijos rajonus: 1-ojo bataliono – Kupiškis, 2-ojo bataliono – Pakruojo dvaras, 3-iojo bataliono – Ukmergė⁸⁵¹.

Tą dieną vėl pasikeitė pulko vadai. Liepos 29 d. Valstybės Prezidento aktu plk. Petras Genys buvo išleistas į atsargą. Jis pulką perdavė plk. Antanui

848 Įsakymas 4 p. p. Nr. 162. 1940-07-26 // Ten pat, b. 456, l. 220.

849 Ten pat, b. 472, l. 82.

850 Ten pat, b. 476, l. 125.

851 Slaptas įsakymas I pėst. divizijai Nr. 5. 1940-08-01 // LCVA, f. 509, ap. 1, l. 11.

Kupiškio įgulos liktiniai viršilos ir puskarininkiai. 1940 m. liepos 23 d. (VDKM)

Šurkui⁸⁵². Naujajam pulko vadui pasirodė, kad karininkai labai daug kareivių išleidžia atostogų, jo nuomone, visai nereikšmingais atvejais, kaip kad sutvarkyti namų reikalų ar padėti atlikti ūkio darbus. Šiuo klausimu jis net išleido specialų įsakymą. Įsakymas įdomus tuo, kad, ko gero, buvo parengtas ne pulko vado, o politinio vadovo, kadangi jo žodynas visiškai nesiderina su dalykišku iki tol išleistų įsakymų tonu.

Pateikiame didesnę šio įsakymo ištrauką:

„Šiuo metu visoje Lietuvos Tarybų Socialistinėje Respublikoje eina intensyvus darbas. Visa darbo liaudis su didele energija ir pasišventimu nori padvigubinti darbo našumą, nori parodyti, kaip jie moka sąmoningai, niekieno neverčiami dirbti, kaip jie moka dirbti savo liaudžiai be ponų ir fabrikantų priežiūros.

Ir mūs liaudies kariuomenės kariams atėjo gražiausias laikas parodyti, kad mes savo liaudžiai esame atsidavę ir jos reikalus ginsime iki paskutiniųjų, kad mes suprantame darbo ir gero kariško pasirengimo reikalingumą. Todėl turime dirbti ir mokytis, atostogų važinėti be rimtų priežasčių dabar ne laikas. Išsukinėjimas nuo darbo, dėl neva negalavimo ar dėl nesveikatos, yra baustinas sauvaliavimas.

Visiems vadams ir politiniams vadovams išaiškinti savo dalinių liaudies kariams žalą, kurią daro nesąmoningi atskiri draugai.

Pas nekuriuos karius yra pastebėta išviršinių apsilaidimo žymių: vaikščioja nesusitvarkę, nesusijuosę, sulinkę ir apaugę ilgais plaukais. Vadams ir politiniams

852 Įsakymas 4 p. p. Nr. 164. 1940-08-01 // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 456, l. 223.

*vadovams įsakau į tai atkreipti savo pastabią akį ir tokių apsilaidimų nedaleisti. Visada liaudies kariuomenės karys turi imti sau už pavyzdį kultūringą, susitvarkiusį, kur reikia pasitempusį, drausmingą, sąmoningą ir politiniai išauklėtą galingos Raudonosios Armijos kari. Mes turime būti verti jos ginklo draugai ir stengtis pakilti iki jos išsimokymo ir išauklėjimo lygio. Tad apsilaidimo ir drausmės sumažėjimo žymių nei vienam dalynyje neturi būti. Už tai atsakingi vadai ir politiniai vadovai.*⁸⁵³

Kaip matyti iš šio įsakymo, tiek pulko vadas, tiek politinis vadovas pripažino, kad padėtis pulke nėra gera. Pulko kariai nenorėjo susitaikyti su okupacija, su valstybingumo praradimu. Tiek karininkai, tiek kareiviai savo nepritarimą ir nepasitenkinimą reiškė pasyviai, abejingai vykdydami pareigas, nesilaikydami drausmės ir pan., o imti pavyzdžio iš rusų kareivių, aišku, nė neketino.

1940 m. rugpjūčio 9 d. pulkas neteko savo vėliavos. Tos dienos Liaudies kariuomenės įsakymu Nr. 109 Ketvirtojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko vėliava kartu su jos tvirtinimo atributika buvo perduota Vytauto Didžiojo karo muziejui.

1940 m. rugpjūčio 16 d. pulko vadas plk. A. Šurkus, vykdydamas aukštesniosios vadovybės nurodymus, įsakė sudaryti rinktinę Panevėžio aerodromo statybos kuopą. Į ją buvo paskirti 5 karininkai, 4 puskarininkiai, 14 jaunesniųjų puskarininkių, 162 eiliniai ir grandiniai, kuopos vadu – kpt. L. Stankevičius. Netrukus buvo išduotos darbo priemonės – 150 didelių kastuvų ir 75 kirviai. Maistu ir visu kitu turėjo aprūpinti pulkas. Kariams buvo skirta po 2 kompleksus darbo ir po 1 komplektą išėiginių drabužių. Ši kuopa perėjo RKKK 3-iojo inžinerinio aerodromų statybos bataliono kuopos vado žinion⁸⁵⁴.

Rugsėjo 1 d. įsakymu pulkui buvo paskelbtas rugpjūčio 30 d. įsakymas 29-ajam šaulių teritoriniam korpusui Nr. 1, kuriuo informuojama, kad, remiantis Pabaltijo karo apygardos karinės tarybos nutarimu, nuo rugpjūčio 30 d. Lietuvos liaudies kariuomenė pertvarkoma į SSRS Raudonosios armijos 29-ąjį šaulių teritorinį korpusą⁸⁵⁵. Prasidėjo skubūs pulko pertvarkymo darbai.

Rugsėjo 6 d. pulko vadas plk. A. Šurkus savo dalinį perdavė gen. št. plk. Viktorui Sutkui⁸⁵⁶, o 2-ojo bataliono vadas plk. ltn. V. Sakalas savąjį – ltn. A. Bernadišiui ir išvyko 29-ojo šaulių teritorinio korpuso 184-osios šaulių divizijos vado žinion⁸⁵⁷. Kitą dieną pulko intendantas plk. ltn. Z. Rumša, perdavęs pareigas mjr. V. Mikalauskui, išvyko 29-ojo šaulių teritorinio korpuso vadovybės žinion⁸⁵⁸.

853 Įsakymas 4 p. p. Nr. 171. 1940-08-10 // Ten pat, l. 229.

854 Nurodymai aerodromų darbus vykdyti // Ten pat, b. 122, l. 407.

855 Įsakymas 4 p. p. Nr. 179. 1940-08-01 // Ten pat, b. 456, l. 239.

856 Įsakymas 4 p. p. Nr. 180. 1940-09-06 // Ten pat, l. 241.

857 Raportas // Ten pat, b. 528, l. 46.

858 Įsakymas 4 p. p. Nr. 184. 1940-08-16 // Ten pat, b. 456, l. 246.

Ko gero, pirmasis raštas, kurį pasirašė naujasis pulko vadas, buvo raportas 179-osios šaulių divizijos vadui, kad iš Ketvirtojo šaulių pulko karių sudaryta rinktinė kuopa pasiūsta aerodromų įrengimo darbų dirbti į Skverbus, Troškūnus ir Pajuostį. Maistu iki šiol ją aprūpino Kupiškyje dislokuotas pulko batalionas, bet nuo rugsėjo 10 d. to daryti nebegalės, nes iš miestelio iškeliamas. Plk. ltn. V. Sutkus prašė 179-osios divizijos vado spręsti rinktinės kuopos maitinimo klausimą, nes ji ir toliau lieka dirbti aerodromo įrengimo darbų⁸⁵⁹.

Performuojant Liaudies kariuomenę į 29-ąją šaulių teritorinį korpusą Ketvirtasis pėstininkų pulkas buvo įtrauktas į šio korpuso 262-ojo pulko sudėtį. Rugsėjo 13 d. l. e. pulko vado pareigas gen. št. plk. ltn. V. Sutkus įsakė jam persikelti į šio pulko dislokacijos vietą. Įsakyme buvo nurodyta, kad vadai ir kovotojai bus įtraukti į 262-ojo pėstininkų pulko etatus jo daliniams atvykus į naują dislokacijos vietą – į Valkininkus. Pulko aerodromų statybos daliniai buvo palikti savo vietose. Visus pulko arklius buvo įsakyta sutelkti Ukmergėje, 3-iojo bataliono kareivinių rajone, o po to keliu Ukmergė–Vilnius nuvaryti į Valkininkus. Pradėjus turto krovimo darbus pulko butų ūkio kariai buvo išsiųsti į Valkininkus plk. ltn. Z. Rumšos žinion. Pats pulko vadas dar kurį laiką liko Pasvalyje.

Paliekamus pastatus buvo nurodyta perduoti atitinkamiems 29-ojo korpuso daliniams, o nepaskirstytas patalpas – RKKKA įgulų viršininkams⁸⁶⁰.

Pulko štabas, Ryšių, Minosvaidžių, Mokomoji kuopos, Muzikantų komanda ir 2-ojo bataliono daliniai buvo perkelti į Trakus ir sujungti su Penktojo pėstininkų pulko daliniais. Vienas batalionas persikėlė į Užutrakių dvarą, kitas – į Valkininkų miestą.

Pulko batalionus nuo 1940 m. balandžio 1 d. pertvarkius į savarankiškus ūkinius vienetus, batalionų vadai savo daliniams ėmė rengti įsakymus. Paskutinis įsakymas 1-ajam batalionui buvo išleistas rugsėjo 14 d., 2-ajam – rugsėjo 15 d., 3-ajam – rugsėjo 21 d.⁸⁶¹

Rugsėjo 27 d. gauti nurodymai iš 2-ojo ir 3-iojo batalionų karių sudaryti dar vieną darbo kuopą Ukmergės aerodromui statyti: tam skirti 50 2-ojo bataliono ir 100 3-iojo bataliono karių. Kuopos vadui pavesta ryšius palaikyti jau su 262-uoju 29-ojo korpuso pulku⁸⁶².

859 LCVA, f. 509, ap. 1, b. 495, l. 77.

860 Slaptas įsakymas persikelti į 262 š. p. stovėjimo vietą (atskirų įsakymų santrauka) // LCVA, f. 517, ap. 1, b. 365, l. 1.

861 Ten pat, b. 458.

862 Nurodymai Ukmergės aerodromo statybos darbams vykdyti // Ten pat, b. 468, l. 34.

Pulko likvidavimas

Spalio 5 d. pulko vadas išleido įsakymą, kad Ketvirtasis pėstininkų pulkas performuojamas į Raudonosios armijos 262-ąjį pulką. Buvusio pulko karininkai, politiniai vadovai, civiliai tarnautojai ir kovotojai išbraukiami iš jo sąrašų atvykę 262-ojo pulko vado žinion⁸⁶³. Tą pačią dieną Trakuose išleistu pulko vado įsakymu Ketvirtajam pėstininkų pulkui likviduoti buvo sudaryta keletas specialių komisijų. Vyriausioju pulko likvidavimo komisijos pirmininku buvo paskirtas plk. ltn. Z. Rumša, pulko dalinių likvidavimo komisijos pirmininku – kpt. A. Baleišis, nariais: j. ltn S. Vitkauskas, viršila Ruzgus, psk. Kujelis, civiliai tarnautojai Balčiūnas, Meškauskas, Dobrovolskis, Žukauskas, laisvai samdomas tarnautojas Lapėnas. Taip pat buvo sudarytos ir batalionų likvidavimo komisijos: 1-ojo bataliono likvidavimo komisijos pirmininku paskirtas kpt. A. Kazanas, 2-ojo – ltn. J. Sirgėdas, 3-iojo – kpt. J. Klivečka⁸⁶⁴.

Su sudėtingiausiomis pulko turto likvidavimo problemomis susidūrė 2-asis batalionas. 1940 m. kovo mėn. batalionus paskelbus savarankiškais ūkiniais vienetais, pulko turto knygoje jis dar nebuvo galutinai padalytas. Prie šio bataliono turto, kaip jau minėta, buvo priskirtas ir kitų pulko dalinių turtas, taip pat daug mobilizuoto turto, todėl šio bataliono likvidavimo komisijai teko du ar net tris kartus daugiau darbo nei kitų batalionų komisijoms. Be to, paskirtiems į ją karininkams buvo pavesta likviduoti kitų padalinių turtą.

Spalio 7 d. 2-ojo bataliono likvidavimo komisijos pirmininkas informavo pulko likvidavimo komisijos pirmininką, kad jo vadovaujama komisija bataliono turto sutvarkyti laiku negalės, ir paprašė atšaukti bataliono likvidavimo komisijos narius, likviduojančius ne bataliono turtą, ir vietoj jų paskirti naujus⁸⁶⁵. Ar buvo atsižvelgta į prašymą, neaišku – daugiau dokumentų apie šios turto likvidavimo komisijos darbą rasti nepavyko.

Kadangi pulkas buvo įtrauktas į Raudonosios armijos 29-ojo šaulių teritorinio korpuso sudėtį, nepavyko rasti galutinio akto ir pulko vado įsakymo dėl Ketvirtojo pėstininkų pulko likvidavimo. Blieka tik spėlioti, ar tokio įsakymo iš viso nebuvo, ar jis kažkur dingo, tačiau jo tarp išlikusių Ketvirtojo pėstininkų pulko dokumentų nėra, todėl tikslios (formalios) pulko likvidavimo datos pateikti negalime.

863 Įsakymas 4 p. p. Nr. 187. 1940-10-05 // Ten pat, b. 456, l. 252.

864 Įsakymas 4 p. p. Nr. 188. 1940-10-05 // Ten pat, l. 255.

865 2-ojo bataliono likvidacinės komisijos pirmininko 1940-10-07 raštas vyriausiajam 4 pėst. pulko likvidacinės komisijos pirmininkui // Ten pat, b. 521, l. 273.

VIII. KETVIRTOJO PĖSTININKŲ PULKO VADAI

Kpt. Jonas Variakojis⁸⁶⁶

(Panevėžio apsaugos būrio viršininkas, Atskirojo Panevėžio bataliono, Penktojo pulko vadas nuo 1918 m. gruodžio 29 d. iki 1921 m. rugsėjo 1 d.)

Jonas Variakojis gimė 1892 m. gegužės 20 d. Biržų apskrityje Biržų valsčiaus Rinkuškų kaime. Mokėsi Pernu gimnazijoje. Trumpai dirbo A. Smetonos redaguojamo laikraščio „Viltis“ ir „Lietuvių balsas“ redakcijose. 1913 m. įstojo studijuoti teisės į Sankt Peterburgo universitetą. Baigė tik tris kursus, nes 1916 m. buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę.

1917 m. vasario 1 d. baigė Vladimiro karo mokyklą, buvo paskirtas į 21-ąjį Sibiro šaulių pulką ir išsiųstas į Galicijos frontą. Mūšių metu buvo sužeistas.

Po bolševikų perversmo 1917 m. pabaigoje atvyko į Voronežą, kaip Lietuvių karių sąjungos atstovas dalyvavo II lietuvių karių suvažiavime Petrograde. 1918 m. kovo 3 d.

kaip Vyriausiosios lietuvių tarybos delegacijos narys atvyko į Lietuvą informuoti Lietuvos Tarybos apie lietuvių karių organizavimąsi Rusijoje. Lietuvių taryba jį, kaip savo įgaliotinį, pasiuntė į Oršą organizuoti lietuvių pabėgėlių grąžinimo į Lietuvą.

1918 m. spalio mėn. J. Variakojis grįžo į Lietuvą. 1918 m. gruodžio 29 d. įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę ir krašto apsaugos ministro M. Velykio įsakymu buvo paskirtas Panevėžio srities apsaugos būrio vadu. Pradėjo telkti savanorius į Lietuvos kariuomenę Panevėžio krašte. Tačiau į krašto gilumą besiveržianti Raudonoji armija privertė Panevėžio srities apsaugos būrį trauktis Kėdainių link. Dalyvavo kautynėse sulaukiant raudonarmiečių puolimą Kauno kryptimi.

1919 m. kovo 22 d. J. Variakojis buvo paskirtas Panevėžio bataliono vadu. 1919 m. Panevėžio batalioną perorganizavus į pulką, lapkričio 1 d. paskirtas

⁸⁶⁶ LCVA, f. 930, ap. 2V, b. 108; Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 8, V., 2008, p. 184–185; Nepriklausomybės kovų dalyvis Jonas Variakojis // http://www.respublika.lt/lt/naujienos/kultura/portretai/nepriklausomybes_kovu_dalyvis_jonas_variakojis/print.1

Ketvirtojo pėstininkų pulko vadu. 1919 m. lapkričio 18 d. J. Variakojui suteiktas vyresniojo leitenanto, 1920 m. sausio 17 d. – kapitono laipsnis.

Nuo 1919 m. spalio 7 d. iki 1920 m. sausio 3 d. J. Variakojis su savo pulku kovojo su bermontininkais, nuo 1920 m. sausio 3 d. iki balandžio 23 d. – lenkų fronte. 1921 m. rugsėjo 1 d. jis buvo paskirtas eiti III pėstininkų divizijos štabo viršininko pareigas. Ne kartą laikinai ėjo divizijos vado pareigas.

1921–1923 m. J. Variakojis lankė Aukštuosius karininkų kursus. 1923 m. juos baigė. 1923 m. gegužės 18 d. jam buvo suteiktas majoro laipsnis. Ne kartą laikinai ėjo ir III karo apygardos viršininko pareigas.

1925 m. gegužės 15 d. jam buvo suteiktas pulkininko leitenanto laipsnis. 1926 m. kovo 31 d. išleistas į atsargą, išvyko gyventi į Ukmergės apskrities Širvintų valsčiaus Šešuolėlių dvarą.

1928 m. lapkričio 29 d. paskirtas susisiekimo ministru, 1929 m. rugsėjo 23 d. – krašto apsaugos ministru. Šias pareigas ėjo iki 1930 m. birželio 28 d. Vėl grįžo į Šešuolėlių dvarą.

1944-aisiais pasitraukė į Vakarus. Nuo 1949 m. gyveno Čikagoje, JAV. 1963-iaisiais baigė rašyti knygą apie Ketvirtąjį pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulką.

J. Variakojis apdovanotas Vyčio Kryžiaus 4-ojo ir 5-ojo laipsnio, Vytauto Didžiojo 2-ojo laipsnio, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 3-iojo laipsnio ordinais, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių, Lietuvos nepriklausomybės medaliais, Latvijos Lačplėsio 3-iojo laipsnio ordinu, Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio medaliu.

Žmona – Elena Grabauskaitė-Končienė, sūnus – Jonas.

Jonas Variakojis mirė 1963 m. spalio 31 d. Palaidotas lietuvių tautinėse kapinėse Čikagos priemiestyje.

Paminklas Jonui Variakojui Panevėžyje (V. Zabielos nuotrauka)

Plk. Pranas Tamašauskas⁸⁶⁷

(pulko vadas nuo 1921 m. rugsėjo 1 d. iki 1926 m. spalio 2 d.)

Pranas Tamašauskas gimė 1880 m. balandžio 13 d. Kretingos apskrities Salantų valsčiaus Imbarės kaime. 1897 m. Pranas išvyko mokytis į Sankt Peterburgą. Gimnazijoje privačiai pasiruošęs iš karto įstojo į 6 klasę. 1899 m. baigė gimnaziją. 1900 m. savanoriu įstojo į Rusijos kariuomenę ir buvo priimtas mokytis į Vilniaus pėstininkų karo mokyklą. Ją baigė 1902 m. ir vasario 20 d. gavo pirmąjį karininko – podporučiko – laipsnį. Pateko tarnauti į 115-ąjį Viazmos pulką, kuris stovėjo Rygos mieste, ėjo įvairias pareigas.

1914 m. prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, P. Tamašauskas jau turėjo štabskapitono laipsnį. Tuo metu jis vadovavo kuopai ir kautynėse rugpjūčio 6–7 d. buvo sunkiai sužeistas. Pasveikęs grįžo į veikiančiąją armiją ir vadovavo batalionui.

1915 m. vasarį pateko į vokiečių nelaisvę. Nelaisvėje praleido apie 3 metus. 1918-ųjų pabaigoje grįžo į Lietuvą. Čia 1918 m. gruodžio 5 d. įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Tarnybą pradėjo Pirmajame pėstininkų pulke, buvo paskirtas 2-ojo bataliono vadu. 1919-ųjų vasarį dalyvavo kautynėse ties Alytumi ir Jieznu. 1919 m. kovo 15 d. perkeltas į Krašto apsaugos ministeriją karininku ypatingiems pavedimams. Rugpjūčio 1 d. paskirtas Generalinio štabo Rikiuotės skyriaus Sudėties dalies viršininku. 1919 m. spalio 8 d. jam buvo suteiktas pulkininko laipsnis.

1920 m. kovo 1 d. P. Tamašauskas buvo paskirtas armijos inspektoriaus padėjėju, nuo rugpjūčio 1 d. – ypatingųjų reikalų karininku prie kariuomenės vado. Kurį laiką dirbo vertėju ir prezidento adjutantu. 1921 m. rugsėjo 1 d. paskirtas Ketvirtojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko vadu. Šias pareigas ėjo 5 metus. Ne kartą laikinai ėjo apygardos viršininko pareigas. 1926 m. spalio 2 d. išleistas į atsargą. Tačiau atsargoje išbuvo neilgai. Kadangi prisidėjo prie 1926 m. gruodžio perversmo Lietuvoje, gruodžio 24 d. jis vėl buvo grąžintas į kariuomenę ir paskirtas I karo apygardos viršininku.

⁸⁶⁷ LCVA, f. 930, ap. 2T, b. 12; Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 8, p. 18; Generolas Pranas Tamašauskas // Respublika, 2013 m. kovo 23 d.

1928 m. vasario 16 d. P. Tamašauskui suteiktas generolo leitenanto laipsnis ir jis apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 2-ojo laipsnio ordinu. 1931–1935 m. – Pirmosios pėstininkų divizijos vadas. 1935 m. rugpjūčio 29 d. suteiktas generolo laipsnis ir išleistas į atsargą.

Kaip savanoris gavo žemės Pajuostyje ir čia apsigyveno. Bendradarbiavo spaudoje. Savo atsiminimus spausdino „Lietuvos aide“, „Panevėžio balse“. Ypač platūs šio karininko atsiminimai paskelbti „Panevėžio balse“.

1944-aisiais išvyko iš Lietuvos. Iš pradžių gyveno Vokietijoje, dirbo pas ūkininkus. 1949 m. atvyko į JAV.

Apdovanotas II rūšies Vyčio Kryžiaus 1-ojo, Vytauto Didžiojo 2-ojo, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 2-ojo laipsnio, Šaulių žvaigždės, Skautų svastikos ordinais, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių, Lietuvos nepriklausomybės medaliais, ugniagesių „Artimui pagalbon“ 1-ojo laipsnio kryžiumi, Čekoslovakijos Baltojo liūto 3-iojo laipsnio ordinu su kardais, Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio medaliu, Rusijos kariuomenėje – Šv. Anos 2-ojo laipsnio su kardais ir kaspinu, Šv. Stanislovo 2-ojo laipsnio su kardais ir 3-iojo laipsnio, Šv. Vladimiro 4-ojo laipsnio su kardais ordinais.

Žmona – Aleksandra, sūnus – Algirdas Petras.

Mirė Pranas Tamašauskas 1951 m. lapkričio 22 d. Los Andžele. 1999 m. jo palaikai buvo pagabenti į Lietuvą ir palaidoti Kaune, Petrašiūnų kapinėse.

Plk. Kazys Sprangauskas⁸⁶⁸

(einantis pulko vado pareigas nuo 1926 m. spalio 2 d. iki 1927 m. sausio 25 d.)

Kazys Sprangauskas gimė 1895 m. lapkričio 21 d. Kaune. Mokėsi Veiverių liaudies mokykloje, 1914 m. baigė Veiverių mokytojų seminariją. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, baigęs trumpalaikius sanitarų kursus, tarnavo epideminiame būryje Kalinkovičių m., Minsko gubernijoje.

Nuo 1915 m. rugsėjo 1 d. tarnavo eiliniu 499-ajame Kalugos pulke. 1915 m. lapkričio – 1916 m. vasario mėn. mokėsi Pskovo praporščikų mokykloje, ją baigęs, toliau tarnavo 499-ajame Kalugos pulke jaunesniuoju karininku.

⁸⁶⁸ LCVA, f. 930, ap. 5, b. 2494; Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 7, V., 2007, p. 133–134.

1916 m. balandžio mėn. perkeltas į 4-ąjį Lomžos pulką, dislokuotą Vidžių mieste, tarnavo jaunesniuoju karininku, ėjo kuopos vado, pulko adjutanto pareigas. 1917–1918 m. vasario mėn., būdamas 53-iojo inžinerinio dalinio kuopos vadu, vėliau – štabo adjutantu, vadovavo Jėkabpilio–Vidžių gynybos pozicijų rengimui.

1918 m. vasario mėn. buvo demobilizuotas, gyveno Voroneže. 1918 m. birželio mėn. grįžo į Lietuvą ir gruodžio 1 d. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, tarnavo raštvedžiu KAM valdybos Tiekimo skyriuje Vilniuje. 1919 m. sausio 11 d. buvo perkeltas į Kauno komendantūrą, paskirtas būrio vadu, vėliau – ginklų prižiūrėtoju. Nuo gegužės 1 d. perkeltas į Pirmąjį pėstininkų pulką. Išvadavus Zarasus, nuo rugsėjo 17 d. iki spalio 1 d. buvo Zarasų komendantas.

1919 m. spalio 18 d. suteiktas kapitono laipsnis. Pasižymėjo 1919 m. lapkričio 22 d. kautynėse su bermontininkais prie Radviliškio vadovaudamas Pirmojo pėstininkų pulko 3-iajam batalionui. 1921 m. rugpjūčio 20 d. perkeltas į I pėstininkų divizijos štabą. 1923 m. gegužės 18 d. pakeltas į majorus. 1923 m. lapkričio 10 d. perkeltas į Minosvaidžių batalioną, o 1924 m. gegužės 14 d. paskirtas šio bataliono vadu.

1924 m. rugpjūčio mėn. baigė Aukštuosius karininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursus. Nuo 1926 m. sausio 1 d. perkeltas tarnauti į Vyr. kariuomenės štabo III (Operacijų) skyrių, tačiau jau sausio 22 d. paskirtas eiti Šestojo pėstininkų pulko vado pareigas. 1926 m. vasario 16 d. pakeltas į pulkininkus leitenantus. Išformavus Šeštąjį pėstininkų pulką, 1926 m. rugsėjo 15 d. paskirtas Ketvirtojo pėstininkų pulko vado padėjėju. Nuo 1926 m. spalio 2 d. iki 1927 m. sausio 25 d. ėjo pulko vado pareigas.

1927 m. rugpjūčio 17 d. perkeltas į III karo apygardos štabą I (Mobilizacijos) skyriaus viršininku. Nuo 1929 m. spalio 14 d. iki 1930 m. sausio 1 d. ėjo Šiaulių aps. komendanto pareigas. 1930 m. liepos 1 d. paskirtas III pėstininkų divizijos štabo viršininku. 1931 m. rugpjūčio 29 d. baigė Aukštesniųjų karininkų kursus, 1934 m. gegužės 18 d. – Vytauto Didžiojo karininkų kursų Generalinio štabo skyrių, suteiktos gen. štabo karininko teisės ir paskirtas į Vyr. kariuomenės štabo valdybą I (Mobilizacijos) skyriaus viršininku. 1934 m. rugsėjo 7 d. pakeltas į pulkininkus. Nuo 1935 m. gegužės 18 d. – Vytauto Didžiojo karininkų kursų etatinis lektorius. Nuo 1935 m. rugsėjo 1 d. paskirtas eiti I pėstininkų divizijos štabo viršininko pareigas. Štabo viršininku dirbo iki 1940 sausio 1 d., po to paskirtas Vytauto Didžiojo aukštosios karo mokyklos etatiniu lektoriumi.

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940 m. birželio 25 d. paskirtas Kariuomenės štabo viršininko padėjėju. 1940 m. birželio 30 d. pakeltas į brigados generolus.

Likviduojant Lietuvos kariuomenę 1940 m. gruodžio 20 d. iš kariuomenės atleistas. Dirbo Birštono pradinės mokyklos vedėju. 1941 m. birželio 14 d. suimtas, išvežtas į lagerį Rešotuose, Nižnij Ingašo rajone, Krasnojarsko krašte, vėliau kalintas Temlage, Mordovijoje, Tagillage, Sverdlovsko srityje, nuo 1945 m. lageryje Javase, Zubovo Polianos rajone, Mordovijoje.

Ypatingojo pasitarimo nuteistas 10 m. kalėti, įkalintas Bolšaja Murtos rajone, Krasnojarsko krašte, 1949 m. gegužės 9 d. ten žuvo.

Apdovanotas Vyčio Kryžiaus 5-ojo laipsnio, Vytauto Didžiojo 3-iojo laipsnio, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 3-iojo laipsnio, Šaulių žvaigždės ordinais, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių, Lietuvos nepriklausomybės, Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio medaliais, Rusijos kariuomenėje – Šv. Stanislovo 3-iojo laipsnio ordinu su kardais ir kaspinu.

Žmona – Kotryna Vaitkevičaitė, sūnus – Kazys, duktė – Ona Danutė Bačarova.

Gen. št. plk. Viktoras Giedrys⁸⁶⁹

(pulko vadas nuo 1927 m. sausio 25 d. iki 1931 m. rugpjūčio 11 d.)

Viktoras Giedrys gimė 1894 m. kovo 12 d. Vilkaviškio apskrities Kybartų valsčiaus Kybartų kaime. 1913 m. baigė Veiverių mokytojų seminariją. 1916 m. sausio mėn. įstojo į Vilniaus karo mokyklą, 1916 m. gegužės 1 d. ją baigė. Jam buvo suteiktas praporščiko laipsnis, paskirtas į 3-iosios atskirosios Sibiro brigados XIX Sibiro šaulių pulką. Nuo 1917 m. sausio 19 d. tarnauti perkeltas į 116-ąją Malojaroslavco pulką jaunesniuoju karininku. 1917 m. kovo 19 d. pakeltas į podporučikus. Dalyvavo Pirmojo pasaulinio karo kovose su vokiečiais, 1917 m. prie Smurgainių buvo sužeistas. 1918 m. sausio 3 d. iš Rusijos kariuomenės demobilizuotas.

1919 m. vasario 10 d. mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, paskirtas tarnauti į Seinų komendantūrą, gegužės 15 d. paskirtas komendanto pavaduotoju. 1919 m. rugpjūčio 16 d. perkeltas į 1-ąją atsargos batalioną. Gražinus Lietuvos kariuomenėje karių laipsnius, 1919 m. lapkričio 22 d. jam buvo suteiktas kapitono laipsnis.

⁸⁶⁹ LCVA, f. 930, ap. 2G, b. 59; Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 3, p. 180.

1920 m. rugpjūčio 1 d. perkeltas tarnauti į Dešimtąjį pėstininkų pulką, paskirtas 2-ojo bataliono vadu. 1922 m. sausio 30 d. baigė Aukštųjų karininkų kursų pirmąją laidą. Paskirtas į Dešimtąjį pėstininkų pulką 1-ojo bataliono vadu. 1923 m. gegužės 18 d. pakeltas į majorus. 1923 m. gruodžio 31 d. perkeltas tarnauti į Devintąjį pėstininkų pulką, 1924 m. kovo 29 d. – į II karo apygardos štabą, 1926 m. sausio 1 d. – į Vyriausiojo štabo Operacijų skyrių. 1926 m. vasario 16 d. pakeltas į pulkininkus leitenantus.

1927 m. sausio 25 d. paskirtas Ketvirtojo pėstininkų pulko vadu ir lapkričio 23 d. pakeltas į pulkininkus. 1930 m. birželio 19 d. baigė Aukštesniuosius kariuomenės viršininkų kursus. 1932 m. rugsėjo 1 d. perkeltas į Vytauto Didžiojo karininkų kursus, paskirtas Inžinerijos skyriaus inspektoriumi. 1934 m. gegužės 14 d. baigė Vytauto Didžiojo karininkų kursų Generalinio štabo skyrių ir buvo paskirtas I pėstininkų divizijos štabo viršininku. 1935 m. liepos 19 d., atkūrus Trečiąjį pėstininkų pulką, paskirtas jo vadu.

1939 m. balandžio 23 d. perkeltas į Kariuomenės štabą, paskirtas pėstininkų inspektoriumi. 1939 m. birželio 13 d. pakeltas į brigados generolus. 1940 m. rugpjūčio 26 d. paties prašymu dėl ligos išleistas į dimisiją, kuri laiką gimnazijoje dirbo rusų kalbos mokytoju. Mirė 1955 m. kovo 14 d. Vilniuje.

Apdovanotas II rūšies Vyčio Kryžiaus 3-iojo laipsnio, Vytauto Didžiojo 3-iojo laipsnio, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 3-iojo laipsnio ordinais, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių ir Lietuvos nepriklausomybės medaliais, ugniagesių „Artimui pagalbon“ 2-ojo laipsnio kryžiumi.

Žmona – Genė Finkelšteinaitė, duktė – Natalija Mirga.

Gen. št. plk. Kazys Tallat-Kelpša⁸⁷⁰

(einantis pulko vado pareigas nuo 1931 m. rugpjūčio 11 d. iki 1932 m. sausio 4 d.)

Kazys Tallat-Kelpša gimė 1893 m. spalio 28 d. Padievyčio vienkiemyje, Laukuvos valsčiuje, Tauragės apskrityje. 1914 m. baigė Kauno komercijos mokyklą. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, 1914 m. lapkričio 15 d. savanoriu įstojo į Rusijos kariuomenę, buvo paskirtas į Pirmąjį atsargos raitelių pulką. 1915 m. gegužės 8 d. perkeltas į Trečiąjį Novorosijsko dragūnų pulką, gruodžio 23 d. suteiktas praporščiko laipsnis. Dalyvavo Pirmojo pasaulinio karo mūšiuose Lietuvoje, Baltarusijoje, Rytų Galicijoje, Rumunijoje. 1916 m. rugpjūčio 31 d. pakeltas į kornetus. 1917 m. sausio 3 d. mūšyje Rumunijoje sunkiai sužeistas. Rusijoje valdžią užgrobęs bolševikams, išleistas į atsargą, 1918 m. grįžo į Lietuvą.

⁸⁷⁰ LCVA, f. 930, ap. 8, b. 9, l. 16–24; ap. 2T, b. 91; Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 8, p. 15–16.

1919 m. sausio 21 d. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, paskirtas karininku prie Kauno m. komendantūros. 1919 m. kovo 20 d. paskirtas prie Prancūzijos karo misijos ir kovo 23 d. priskirtas prie KAM štabo. 1920 m. sausio 24 d. suteiktas kapitono laipsnis. 1920 m. vasario 6 d. paskirtas karo atašė Latvijoje ir Estijoje padėjėju, o nuo gegužės 15 d. – atašė. 1920 m. lapkričio 19 d. perkeltas į Antrąjį raitelių pulką. Ėjo įvairias pareigas. 1921 m. gruodžio 8 d. pasiūstas mokytis į Belgijos karo akademiją (*Ecole de Guerre*) Briuselyje, tačiau 1922 m. rugpjūčio 23 d. atšauktas ir grąžintas į raitelių pulką. 1922 m. spalio 29 d. perkeltas į Karo mokslo skyrių, 1923 m. vasario 15 d. –

į Aukštuosius karininkų kursų, paskirtas etatiniu lektoriumi. 1923 m. lapkričio 1 d. vėl pasiūstas į Belgijos karo akademiją, 1926 m. lapkričio 25 d. ją baigė.

1926 m. gruodžio 15 d. paskirtas į Vyr. kariuomenės štabo III (Operacijų) skyrių. 1927 m. rugpjūčio 1 d. pakeltas į gen. štabo pulkininkus leitenantus ir rugsėjo 29 d. paskirtas Aukštųjų karininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursų mokslo reikalų vedėju, o 1927 m. gruodžio 15 d. – I karo apygardos štabo viršininku. 1929 m. lapkričio 23 d. pakeltas į gen. štabo pulkininkus.

1931 m. rugpjūčio 8 d. paskirtas einančiu Ketvirtojo pėstininkų pulko vado pareigas vadovavimo stažuotei atlikti, 1931 m. gruodžio 31 d. – Vytauto Didžiojo karininkų kursų etatiniu lektoriumi. 1933 m. liepos 26 d. perkeltas į Karo mokyklą etatiniu lektoriumi, dėstė taktiką, karo meną, karo istoriją. 1934 m. rugpjūčio 2 d. paskirtas II pėstininkų divizijos štabo viršininku, spalio 25 d. – Lietuvos kariuomenės kavalerijos viršininku. 1935 m. lapkričio 22 d. pakeltas į generolus leitenantus (nuo 1936 m. gruodžio 28 d. – brigados generolas).

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940 m. birželio 25 d. iš kariuomenės atleistas. 1944 m. rugpjūčio 12 d. su šeima pasitraukė į Vokietiją, iš jos – į Austriją. 1949 m. pabaigoje emigravo į JAV, gyveno Klivlande.

Apdovanotas Vytauto Didžiojo 3-iojo laipsnio, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 3-iojo laipsnio ordinais, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių ir Lietuvos nepriklausomybės medaliais, Latvijos Trijų žvaigždžių 2-ojo laipsnio ordinu, Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio medaliu, Rusijos kariuomenėje – Šv. Stanislovo 3-iojo laipsnio su kardais ir kaspinu, Šv. Anos 3-iojo laipsnio su kardais ir kaspinu ordinais, Šv. Georgijaus (Jurgio) 4-ojo laipsnio kryžiumi, Šv. Georgijaus kardū.

Žmona – Janina Daugulytė, sūnus – Algimantas Jonas.
K. Tallat-Kelpša mirė 1968 m. vasario 22 d. Klivlande, palaidotas Visų Šventųjų kapinėse.

Plk. Vaclovas Griganavičius⁸⁷¹

(einantis pulko vado pareigas nuo 1932 m. sausio 5 d. iki 1934 m. kovo 9 d.; pulko vadas nuo 1934 m. kovo 9 d. iki 1935 m. gegužės 16 d.)

Vaclovas Griganavičius gimė 1891 m. liepos 1 d. Radeckų vienkiemyje, Taujėnų valsčiuje, Ukmergės apskrityje. Kurį laiką mokėsi Kauno kunigų seminarijoje. 1910 m. Kazanės universitete išlaikė provizoriaus padėjėjo egzaminus. 1912 m. gruodžio 1 d. buvo pašauktas į Rusijos kariuomenę, paskirtas į 5-ąją artilerijos brigadą kareivių. 1913 m. rugsėjo 1 d. baigė Mokamąją komandą.

1915 m. kovo 8 d. baigė Karo mokyklą, suteiktas praporščiko laipsnis. 1916 m. rugpjūčio 1 d. pasiūstas į 24-ąją orlaivių kuopą, artilerijos žvalgų kursų, juos baigė 1917 m. sausio 2 d.

1917 m. gruodžio 17 d. išleistas į atsargą. Dalyvavo lietuvių karių sąjūdyje Rusijoje, už tai nuo 1918 m. vasario 18 d. iki lapkričio 1 d. buvo bolševikų kalinamas. 1919 m. grįžo į Lietuvą ir gegužės 1 d. buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, paskirtas Artilerijos pulko Mokomosios komandos jaunesniuju karininku, spalio 8 d. – 6-osios baterijos vadu. 1919 m. spalio 8 d. suteiktas kapitono laipsnis. 1919–1920 m. dalyvavo kautynėse su lenkais.

1922 m. sausio 1 d. baigė Aukštuosius karininkų kursus. 1922 m. spalio 1 d. pasiūstas mokytis į Čekoslovakijos karo akademiją, ją baigė 1924 m. spalio 7 d. Grįžęs į Lietuvą paskirtas į Vyriausiojo štabo Mobilizacijos skyrių. 1925 m. gegužės 15 d. pakeltas į gen. štabo pulkininkus leitenantus. 1925 m. spalio 30 d. paskirtas Mobilizacijos skyriaus viršininku. 1927 m. rugpjūčio 1 d. pakeltas į gen. štabo pulkininkus. 1931 m. gruodžio 30 d. paskirtas eiti Ketvirtojo pėstininkų pulko vado pareigas, o 1934 m. kovo 9 d. – pulko vadu. 1935 m. gegužės 16 d. perkeltas į II pėstininkų diviziono štabo viršininko pareigas. 1938 m.

⁸⁷¹ LCVA, f. 930, ap. 5, b. 807, l. 50; Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 3, p. 219.

birželio 24 d. išleistas į atsargą.

Apdovanotas II rūšies Vyčio Kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinu, Vytauto Didžiojo 3-iojo laipsnio ordinu, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 3-iojo laipsnio ordinu, Lietuvos nepriklausomybės medaliu, ugniagesių „Artimui pagalbon“ 2-ojo laipsnio kryžiumi, Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio medaliu, Čekoslovakijos Baltojo liūto 3-iojo laipsnio ir 4-ojo laipsnio ordinais su kardais, Belgijos 1-ojo laipsnio Karo kryžiumi, Rusijos kariuomenėje – Šv. Georgijaus (Jurgio) kryžiaus ordinu ir Šv. Georgijaus 4-ojo laipsnio medaliu.

Vincas Griganavičius mirė 1940 m. rugsėjo mėn. Svirnų vienkiemyje, Kavarsko valsčiuje, Ukmergės apskrityje.

Plk. Vaclovas Žadeika⁸⁷²

(pulko vadas nuo 1935 m. gegužės 16 d. iki 1940 m. birželio 30 d.)

Vaclovas Žadeika gimė 1889 m. birželio 30 d. Alytaus apskrities Daugirdų kaime. Baigęs Marijampolės gimnaziją studijavo Sankt Peterburgo universiteto Matematinės gamtos fakultete.

1916 m. rugsėjo mėn. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę ir pasiūstas į Pavlo karo mokyklą Petrograde. 1917 m. birželį ją baigus, suteiktas praporščiko laipsnis, dalyvavo Pirmojo pasaulinio karo kovose Šiaurės fronte. 1917 m. lapkričio mėn. perkeltas į Atskirąjį lietuvių batalioną Galicijoje, ėjo kuopos jaunesniojo karininko, kuopos vado padėjėjo pareigas.

1918 m. kovo mėn. buvo demobilizuotas. Grįžęs į Lietuvą 1919 m. sausio 27 d. savanorių įstojo į Lietuvos kariuomenę, buvo paskirtas Pirmojo pėstininkų pulko adjutantu. 1919 m. spalio 18 d. suteiktas vyr. leitenanto laipsnis. 1920 m. vasario 17 d. paskirtas 2-osios kuopos vadu. 1920 m. birželio 25 d. perkeltas į Krašto apsaugos ministro kanceliariją, paskirtas kanceliarijos viršininko padėjėju. 1920 m. lapkričio 8 d. perkeltas į Karo mokyklą, paskirtas 1-osios kuopos 3-iojo būrio vyr. karininku, buvo lietuvių kalbos lektorius.

872 LCVA, f. 930, ap. 5, b. 3107; Lietuvos kariuomenės karininkai, t. 8, p. 320; Vaclovas Žadeika // <http://www.vilnijosvartai.lt/personalities/view/?id=287> [žiūrėta 2013-02-03]

1921 m. gegužės 21 d. perkeltas į Generalinį štabą, paskirtas karo cenzoriumi. 1923 m. gruodžio 15 d. perkeltas į Generalinio štabo I (Mobilizacijos) skyriaus Organizacijos dalies vedėjo pareigas. 1924 m. spalio 1 d. paskirtas I (Mobilizacijos) skyriaus Atskaitomybės dalies vedėju. 1925 m. gegužės 15 d. pakeltas į majorus, o gruodžio 22 d. paskirtas Vyr. kariuomenės štabo Rikiuotės skyriaus viršininku.

Nuo 1926 m. spalio iki 1928 m. rugpjūčio studijavo ir baigė Prahos karo akademiją. Grįžęs buvo paskirtas Ketvirtojo pėstininkų pulko vado padėjėju. 1929 m. birželio 9 d. perkeltas į Vyr. kariuomenės štabą, paskirtas ypatingųjų reikalų karininku, o 1930 m. gegužės 29 d. – ypatingųjų reikalų karininku prie Vyr. kariuomenės štabo viršininko. 1929 m. lapkričio 23 d. pakeltas į pulkininkus leitenantus. 1930 m. birželio 27 d. paskirtas eiti Vyr. kariuomenės štabo IV (Tarnybų) skyriaus viršininko pareigas. 1932 m. gegužės 24 d. pakeltas į pulkininkus. 1934 m. spalio 25 d. paskirtas II pėstininkų divizijos štabo viršininku, 1935 m. gegužės 16 d. – Ketvirtojo pėstininkų pulko vadu, 1940 m. birželio 30 d. – Trečiojo pėstininkų pulko vadu. Šias pareigas ėjo iki pulko likvidavimo, t. y. iki 1940 m. spalio 26 d.

Likvidavus Lietuvos kariuomenę, 1940 m. lapkričio 15 d. buvo paskirtas Raudonosios armijos 29-ojo šaulių teritorinio korpuso štabo Chemijos tarnybos viršininku. 1941 m. birželio 14 d. suimtas, išvežtas į lagerį Norilske, Krasnojarsko krašte. 1943 m. gegužės 23 d. perkeltas į lagerį Taišete, Irkutsko srityje. 1943 m. gegužės 15 d. SSRS NKVD Ypatingojo pasitarimo nuteistas 10 metų. 1943 m. liepos 25 d. žuvo lageryje.

Apdovanotas Vyčio Kryžiaus 5-ojo laipsnio, Vytauto Didžiojo 3-iojo laipsnio, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 3-iojo ir 4-ojo laipsnio, Šaulių žvaigždės ordinais, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių, Lietuvos nepriklausomybės, Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio medaliais, Latvijos Aizsargų nuopelnų kryžiumi, Švedijos Vazos 3-iojo laipsnio ordinu.

Žmona – Veronika Vitkutė, dukterys – Laimutė Veronika ir Raminta Eugenija.

Plk. Petras Genys⁸⁷³

(pulko vadas nuo 1940 m. liepos 1 d. iki 1940 m. liepos 29 d.)

Petras Genys gimė 1894 m. rugpjūčio 27 d. Biržų apskrities Joniškio valsčiaus Gailionių kaime. Mokėsi Panevėžyje.

Pirmojo pasaulinio karo metais į Lietuvos teritoriją veržiantis vokiečiams pasitraukė į Maskvą, čia 1916 m. vasario 1 d. baigė Aleksejaus karo mokyklą, suteiktas podporučiko, vėliau – poručiko laipsnis.

1917–1918 m. tarnavo lietuvių batalione Vitebske. Grįžęs į Lietuvą, 1918 m. lapkričio 10 d. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, paskirtas į Pirmąjį pėstininkų pulką jaunesniuju karininku. Kartu su pulku dalyvavo kovose su raudonarmiečiais, bermontininkais ir lenkais, vadovavo kuopai, vėliau – batalionui. 1919 m. spalio

18 d., Lietuvos kariuomenėje atkūrus karių laipsnius, P. Geniui buvo suteiktas majoro laipsnis. 1920 m. spalio 29 d. paskirtas I pėstininkų pulko vado padėjėju, keliolika kartų laikinai vadovavo pulkui. 1922 m. sausio 6 d. pakeltas į pulkininkus leitenantus. 1922 m. spalio 6 d. baigė Aukštųjų karininkų kursų II laidą.

1924 m. kovo 20 d. pradėjo vadovauti Septintajam pėstininkų pulkui. 1925 m. gegužės 20 d. pakeltas į pulkininkus. 1930 m. birželio 19 d. baigė Aukštesniųjų kariuomenės viršininkų kursus. 1939 m. balandžio 4 d. paskirtas Trečiojo pėstininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulko vadu. 1940 m. birželio 30 d. iš Trečiojo pėstininkų pulko vado pareigų atleistas ir paskirtas Ketvirtojo pėstininkų pulko vadu. 1940 m. rugpjūčio 1 d. paties prašymu išleistas į atsargą.

Išėjęs į atsargą P. Genys gyveno savo ūkyje Rozalime, Panevėžio apskrityje. Vokiečių okupacijos metu 1941 m. spalio 24 d. paskirtas Lietuvos savisaugos dalinių Panevėžio apygardos vadu, likvidavus apygardą, 1942 m. rugsėjo 8 d. – 10-ojo bataliono vadu. 1942 m. lapkričio 30 d. išleistas į atsargą. 1944 m. vasario 10 d. įstojo į Vietinę rinktinę, paskirtas Biržų apskrities komendantu.

⁸⁷³ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 3, p. 168–169; LCVA, f. 930, ap. 8, b. 242; f. R-222, ap. 1, b. 7.

1944 m. pasitraukė į Vokietiją. 1949 m. emigravo į JAV, gyveno Čikagoje. Mirė 1969 m. spalio 15 d., palaidotas Čikagos Šv. Kazimiero lietuvių kapinėse.

Apdovanotas Vyčio Kryžiaus 5-ojo laipsnio, Vytauto Didžiojo 3-iojo laipsnio, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 3-iojo laipsnio ordinais, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu, Šaulių žvaigždės ordinu, Lietuvos nepriklausomybės medaliu, Skautų svastikos ordinu, Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio medaliu.

Žmona – Vilgelmina Kiško-Kisielytė, dukros – Liudmila, Regina Nijolė ir Marija Eglė.

Plk. Antanas Šurkus⁸⁷⁴

(pulko vadas nuo 1940 m. liepos 30 d. iki pulko likvidavimo)

Antanas Šurkus gimė 1893 m. rugpjūčio 30 d. Mažeikių apskrities Vegerių valsčiaus Karpėnų kaime. 1912 m. baigė Žagarės prekybos mokyklos šešias klases, 1913 m. – matininkų kursus Rygoje. 1913–1914 m. dirbo Archangelsko žemės tvarkymo komisijoje. 1914 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, paskirtas į 98-ąją atsargos pulką Penzoje. 1916 m. balandžio 13 d. baigė Orenburgo praporščikų mokyklą, paskirtas į 154-ąją pėstininkų pulką Penzoje. Nuo 1916 m. gegužės mėn. dalyvavo Pirmojo pasaulinio karo kovose. 1918 m. vasario 16 d.

demobilizuotas, tačiau 1919 m. rudenį pašauktas į Raudonąją armiją, tarnavo Sokolnikų baterijoje, nuo 1920 m. – 10-ajame artilerijos divizione. 1921 m. sausį iš kariuomenės paleistas.

Grįžęs į Lietuvą, 1921 m. rugpjūčio 1 d. mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, paskirtas Septintojo pėstininkų pulko jaunesniuoju karininku. 1922 m. rugsėjo 3 d. jam suteiktas vyr. leitenanto laipsnis. 1923 m. gegužės 27 d. paskirtas 3-iosios kuopos, 1926 m. sausio 1 d. – 2-osios kuopos vadu. 1926 m. vasario 16 d. pakeltas į kapitonus. 1928 m. lapkričio 28 d. baigė Aukštųjų karininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursų Bendrąjį skyrių (septintąją laidą).

⁸⁷⁴ Lietuvos kariuomenės karininkai, t. 7, p. 352.

1929 m. balandžio 1 d. paskirtas Mokomosios kuopos vadu. 1930 m. gegužės 22 d. perkeltas į Pirmąjį pėstininkų pulką, paskirtas 2-ojo bataliono vadu. 1930 m. lapkričio 23 d. pakeltas į majorus. 1935 m. kovo 2 d. paskirtas į Septintąjį pėstininkų pulką vado padėjėju. 1935 m. liepos 14 d. pakeltas į pulkininkus leitenantus. 1935 m. liepos 20 d. vėl perkeltas į Pirmąjį pėstininkų pulką, paskirtas 2-ojo bataliono vadu. 1936 m. spalio 6 d. perkeltas į Karo mokyklą, paskirtas bataliono vadu, 1940 m. sausio 13 d. – Pirmojo pėstininkų pulko vadu. 1940 m. vasario 16 d. pakeltas į pulkininkus.

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940 m. liepos 16 d. iš kariuomenės atleistas. 1940 m. liepos 25 d. vėl priimtas į karo tarnybą, paskirtas Ketvirtojo pėstininkų pulko vadu. Likviduojant Lietuvos kariuomenę, 1940 m. rugsėjo 2 d. paskirtas Raudonosios armijos 29-ojo šaulių teritorinio korpuso 179-osios šaulių divizijos 215-ojo šaulių pulko vadu. 1941 m. birželį išsiųstas į Maskvą, į tobulinimosi kursus Frunzės karo akademijoje.

1942–1944 m. A. Šurkus tarnavo 16-osios lietuviškosios pėstininkų divizijos pulko vadu, 1944–1945 m. – divizijos vado pavaduotoju. 1946–1948 m. dėstė Vilniaus pedagoginiame institute, Vilniaus universitete. 1946–1947 m. buvo Vilniaus pedagoginio instituto rektorius, 1948–1953 m. – SDAALR pirmininko pavaduotojas, pirmininkas. Mirė 1953 m. gruodžio 5 d. Vilniuje.

Apdovanotas Vytauto Didžiojo 5-ojo ir Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio ordinais, Lietuvos nepriklausomybės medaliu, Švedijos Kalavijo 4-ojo laipsnio ordinu.

Žmona – Zofija Veronika Renfeltaitė, sūnus – Algirdas, duktė – Ramutė.

IX. IŠVADOS

1918 m. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, tuojau pat buvo pradėtos kurti ir valstybės institucijos. Tų pačių metų pabaigoje atkuriamą kariuomenę. Ji buvo pradėta formuoti Vilniuje, įsteigiant Pirmąjį pėstininkų pulką.

Lietuvos Vyriausybei 1918 m. pabaigoje pradėjus kurti karinius dalinius didesniuose Lietuvos miestuose, 1918 m. gruodžio 29 d. krn. Jonas Variakojis buvo paskirtas Panevėžio srities apsaugos viršininku. Taigi, pulko istorija prasidėjo nuo šio paskyrimo ir ją pradėjo vienas žmogus – Jonas Variakojis.

Panevėžio srities apsaugos būrys Panevėžyje pradėtas formuoti labai nepalankiomis sąlygomis, prie miesto artėjant Raudonajai armijai ir jame jau veikiant bolševikų valdžios struktūroms. Naktį iš sausio 6 į 7 d., į miestą veržiantis raudonarmiečiams, būrio užuomazgos iš jo pasitraukė Kėdainių link. Būrys, kol atvyko į Kėdainingus, gerokai išaugo ir kartu su Kėdainių apsaugos būriu sėkmingai pasipriešino Kauno kryptimi besiveržiantiems raudonarmiečiams.

Panevėžio apsaugos būrys pagarsėjo savo rengiamomis ekspedicijomis prieš raudonarmiečius: juos demoralizavo, susilpnino jų kovinį potencialą. Už kovinius nuopelnus, be to, gerokai išaugus kovotojų skaičiui, 1919 m. kovo 22 d. įsakymu Panevėžio srities apsaugos būrys buvo performuotas į Panevėžio atskirąjį batalioną.

Batalionas dalyvavo kovose su raudonarmiečiais vaduojant Ukmergę, Panevėžį, Kupiškį, kovėsi Latvijos teritorijoje, iki raudonarmiečiai buvo išstumti už Dauguvos. Spalio viduryje išsiųstas į frontą kovoti su bermontininkais. Šių kovų metu lapkričio 17 d. batalionas buvo performuotas į Ketvirtąjį pėstininkų pulką.

Pasibaigus kovoms su bermontininkais, pulkui beveik metus teko kautis lenkų fronte. Jo atkaklus pasipriešinimas L. Želigovskio kariuomenei ir faktinė pergalė prieš lenkus Musninkų apylinkėse prilygsta lietuvių pergalėms prie Širvintų ir Giedraičių. Pulko pasiaukojamai kovėsi kariai daug prisidėjo, kad L. Želigovskio kariuomenė pralaimėtų.

Pasibaigus kovoms su Lenkija, pulkas toliau liko fronte neutraliosios zonos tarp Lietuvos ir Lenkijos saugoti. Vieno bataliono kariai saugojo pavestą neutraliosios zonos barą. Jie nuolat buvo pasirengę kovos veiksmams, nes lenkai rengė įvairias provokacijas. Tuo metu pulkas patyrė nuostolių – buvo sužeistų ir žuvusių karių.

1923 m. balandžio 25 d. I pėstininkų diviziją prie demarkacijos linijos pakeitus IV pėstininkų divizijai, Ketvirtajam pėstininkų pulkui buvo įsakyta vykti į Panevėžį. Šis miestas tapo nuolatine jo dislokacijos vieta.

Taikos meto sąlygomis pagrindinė pulko užduotis buvo mokytis ir auklėti ka-

reivius ir puskarininkius, rengti patikimą rezervą, galintį veikti ekstremalioomis karo sąlygomis. Ypatingas dėmesys buvo skiriamas kareivių švietimui.

Iki 1932 m. pulkas buvo išmėtytas įvairiose Panevėžio vietose, dėl to net kilo kareivių rengimo problemų. Jie buvo pripratę prie nedidelių erdvių, o pasikeitus aplinkai, ypač manevrų metu, patirdavo tam tikrų sunkumų. Padėtis pasikeitė 1932 m., kai pulkas buvo perdislokuotas į naujas kareivines Pajuostyje.

Ketvirtajame dešimtmetyje pulko, kuris jau turėjo puikias gyvenimo sąlygas tiek Pajuostyje, tiek (nuo 1935 m.) Kupiškėje, vadovybė didžiulį dėmesį skyrė privalomosios karo tarnybos karių ir atsarginių, atvykusių karinių pratimų atlikti, mokymui, auklėjimui, įgūdžių tobulinimui. Pulko kariai buvo pasirengę vykdyti bet kokias iškeltas užduotis.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, pulko vadovybė pademonstravo gerą pasirengimą ir, sėkmingai atlikusi mobilizaciją, performavo pulką pagal karo meto reikalavimus. Pulkas mobilizavosi labai greitai – jau po 31 val. nuo mobilizacijos pradžios jo daliniai išvyko į naują dislokacijos rajoną. Pulko 1-asis batalionas į Vienuoliktąjį pėstininkų pulką mobilizavosi per 48 val.

Sovietų okupacijai pulko kariai, vykdydami vadovybės nurodymą, aktyviai nesipriešino, tačiau savo poziciją rodė įvairiomis pasyvaus pasipriešinimo formomis: garsiai reikšdami nepasitenkinimą, pažeidinėdami drausmę, bėgdami iš pulko. Tačiau tai jau nieko nebegalėjo pakeisti. Didesnių pasipriešinimo atvejų, išskyrus drausmės susilpnėjimą, dokumentuose neužfiksuota.

Pulko, kaip ir visos Lietuvos kariuomenės, istorija baigėsi jį likvidavus. Jo kariai buvo įtraukti į Raudonosios armijos 29-ojo teritorinio korpuso 62-ojo pulko sudėtį.

PRIEDAI

1 priedas

**Ketvirtojo pėstininkų pulko turto, prarasto generolo L. Želigovskio kariuomenės įsiveržimo į Lietuvos teritoriją laikotarpiu nuo 1920 m. rug-
sėjo 30 iki 1920 m. lapkričio 21 d., sąrašas⁸⁷⁵**

Turto pavadinimas	Skaičius
Milinės	390
Žieminiai mundurai	179
Žieminės kelnės	347
Vasarinės kepurės	241
Kokardos	8
Pusbačiai	290 porų
Bintai (kojų vyturai)	325 poros
Vasariniai marškiniai	706
Šilti marškiniai	528
Apatinės kelnės	620
Šiltos apatinės kelnės	515
Rankšluosčiai	521
Čiužiniai	346
Pagalvės	5
Paklodės	14
Antklodės	569
Ilgi kailiniai	2
Pirštinės	67
Antausiai	209
Kojinės	478 poros
Palaidinės	220
Odinės striukės	15
Liemenės	11
Diržai	289
Kuprinės (rancai)	365
Duonmaišiai	373
Gertuvės	103
Katiliukai	555
Šaukštai	157
Puodeliai	136
Šovinynai (dėtuvės)	554

⁸⁷⁵ LCVA, f. 517, ap. 1, b. 141, l. 10–17.

Kastuvėliai	16
Šalmai	56
Perpetės	1198
Diržai kuprinėms	634
Gurguolės turtas	
Arkliai	17
Kamanos	8
Laužtukai	9
Kantarai (išvedžiojimo kamanos)	18
Šepečiai arkliams valyti	41
Šukos arkliams šukuoti	37
Balnai	6
Balnų priedai	2
Grandinės	19
Šakės	4
Grėbliai	2
Kirviai	2
Kastuvai	4
Brezentiniai užtiesalai	10
Pavalkai	5
Dviračiai kulkosvaidžių vežimėliai	2
Dviračiai vežimai	3
Kaimiški vežimai	5
Rusiški vežimai	1
Sanitariniai vežimai	1
Vienkinkiai vežimai	3
Neštuvai	5
Vinys	12 svarų
Samčiai	1
Inventorius	
Puodeliai	2
Kibirai	3
Žibalinės lempos	15
Plaukų kirpimo mašinėlės	1
Galąstuvai	1
Lentos	30 vnt.
Žibintai	2
Stalai	2
Kurpiaus stalai	1
Arbatinukai	1
Aršiniai (matuoklės)	2
Raktai tankams užvesti	1

Varstotai raktams gaminti	1
Karstai	3
Buteliai	1
Teptukai	5
Geležies šampuokliai	2
Klijai	½ svaro
Kiaurasamčiai	4
Dėžutės	3
Adatos	10
Sanitariniai maišai	2
Artilerijos turtas	
Šautuvai	336
Revolveriai	1
Šautuvų diržai	307
Žiūronai	2
Durtuvai (šautuvams)	84
Rankinės granatos	21
Durtuvų makštys	29
Kulkosvaidžių juostų dėžės	4
Kulkosvaidžių spynos	14
Kulkosvaidžių žiotys	16
Kardai	5
Vandendėžės	16
Kulkosvaidžių atsarginės tūtos	9
Kulkosvaidžių juostos	125
Tepalinės	4
Kulkosvaidžių atsarginės detalės	2 komplektai
Grąžinimo spyruoklės	2
Žirklys kulk. juostoms kirpti	6
Brezentiniai užklotai kulkosvaidžiams dengti	2
Dėžės kulkosvaidžių atsarginėms detalėms laikyti	10
Kulkosvaidžių stovai	2

Mindaugiečių priesaika vėliavai⁸⁷⁶

Šiandien mus laimina dangus,
Didvyriai bočiai žiūr' į mus,
Ir Mindaugo dvasia, kūrėjo,
Priimt mūs priesaikos atėjo.
Prisiekiame Tau, dvasia gaivinga,
Kad bus ši vėliava galinga,
Kol kraujas gyslose tekės,
Kol akys šviesą dar regės.
Danguj kol saulė neužges,
Kol Nemune vandens užteks,
Gerkles kol kraujas neužlies,
Joks priešas Tavęs nepalies.
Prisiekiame Tau, etc.
Rami būk, mūs brangi Tėvyne!
Kol nors vienam plaks širdis krūtinėj,
Kol kario ranka nesustings,
Į Tave priešas neižengs.
Prisiekiame Tau, etc.
Priesaikos žodžiai nuaidėjo,
Plasnoja vėliava nuo vėjo.
Iš girių atsiliep' aidai,
Nes visi būsim jos sargai!
Prisiekiame Tau, etc.

---

876 Senolių takais, Nr. 3, p. 3.

Ketvirtojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko kariai, žuvę už Lietuvos nepriklausomybę 1919–1923 m.⁸⁷⁷

Karininkai

1. Bausys Juozas
2. Hofmanas Karolis
3. Nastopka Jonas

Puskarininkiai

4. Domarkas Domas
5. Dovidėnas Jonas
6. Činikas Povilas
7. Godliauskas Pranas
8. Gusevičius Povilas
9. Tomelis Ignas

Grandiniai ir eiliniai

10. Antanaitis Jonas
11. Atkočaitis Jonas
12. Baltušis Jonas
13. Barauskas Zigmas
14. Bernotavičius Stasys
15. Bičkus Paulius
16. Breneris Zakas
17. Burkauskas Domas
18. Čupelis Ignas
19. Dailys Jurgis
20. Dilka Bolius
21. Drigutis Jonas
22. Dzitoveckas Vincas
23. Gabrys Antanas
24. Gerdvyla Stepas
25. Giedraitis Bronius
26. Giedravičius Antanas
27. Grigas Stepas
28. Grynis Juozas
29. Ivanauskas Domas
30. Jasnauskas Antanas

---

⁸⁷⁷ 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko kariai, žuvusieji už Lietuvos nepriklausomybę 1919–1923 metų laikotarpy // Senolių takais, Nr. 3, p. 14–15.

31. Judiškis Antanas
32. Juzėnas Juozas
33. Kancė Antanas
34. Kasiliauskas Jonas
35. Kazlauskas Jonas
36. Kiela Kazys
37. Kirdulis Juozas
38. Kupčinskas Juozas
39. Lazauskas Mikas
40. Leizerinas Jankelis
41. Matijošaitis Tomas
42. Matukas Mikas
43. Minkus Juozas
44. Monkus Kazys
45. Motiejaitis Aleksandras
46. Muraška Kazys
47. Navagrudskis Mikas
48. Navikas Jonas
49. Pivoras Eduardas
50. Počiūnas Vladas
51. Rapševičius Simas
52. Rimaitis Pranas
53. Rumčakas Juozas
54. Ruzginas Antanas
55. Ružela Jonas
56. Spirikavičius Vladas
57. Sauseris Jonas
58. Smailys Vincas
59. Sniauskas Pranas
60. Stankevičius Karolis
61. Štaras Stasys
62. Šimkus Stasys
63. Šiaulinskas Antanas
64. Tamošiūnas Antanas
65. Taujanskas Andrius
66. Tvarkus Juozas
67. Ulys Juozas
68. Valančius Zenonas
69. Venckūnas Vladas
70. Vinauskas Jonas

71. Verčinskis Vladas
72. Vinkus Stepas
73. Vytas Jonas
74. Žostautas Stasys
75. Žlioba Stasys

SANTRUMPOS

- ap. – aprašas
ats. – atsargos
b. – byla
Bn, b-nas – batalionas
brg. gen. – brigados generolas
div. gen. – divizijos generolas
dv. – dvaras
eil. – eilinis
f. – fondas
gen. – generolas
gen. ltn. – generolas leitenantas
gen. št. – generalinio štabo
gr. – grandinis
j. ltn. – jaunesnysis leitenantas
kpt. – kapitonas
krn. – karininkas
krv. – kareivis
l. – lapas
LAP – lengvieji artilerijos pabūklai
LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
L. K. – Lietuvos karalius
ltn. – leitenantas
min. – minutė
mjr. – majoras
NKVD – Vidaus reikalų liaudies komisariatas (rus. Народный комисариат
внутренних дел)
Op. – operacinis
p. – puslapis
PD – pėstininkų divizija
pėst. – pėstininkų
plk. – pulkininkas
plk. ltn. – pulkininkas leitenantas
PP, p. p. – pėstininkų pulkas
psk. – puskarininkis
RA – Raudonoji armija
RKKA – Darbininkų ir valstiečių raudonoji armija (rus. Рабоче-Крестьянская
красная армия)
RVKA – Rusijos valstybinis karinis archyvas (rus. Российский государственный

военный архив)

S, sl. – slaptas

SDAALR – Savanoriška draugija armijai, aviacijai ir laivynui remti

SSRS (SSSR) – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga

Šv. – šventas

ŠTK – Šaulių teritorinis korpusas

t. – tomas

up. – upė

užd. – uždavinys

V. – Vilnius

val. – valanda

VRYK – Visos Rusijos ypatingasis komitetas (rus. Всероссийский чрезвычайный комитет)

vrš. – viršila

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

Lietuvos centrinis valstybės archyvas:
f. 384 – Krašto apsaugos ministerija
f. 509 – Pirmoji pėstininkų divizija
f. 517 – Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas
f. 929 – Kariuomenės štabas
Rusijos centrinis karinis archyvas:
f. 200 – Sovietų Latvijos armijos valdyba
f. 201 – Vakarų fronto Vakarų armija. Vakarų fronto Baltarusijos-Lietuvos armija
Įsakymai kariuomenei. 1918–1940 m.

Periodiniai leidiniai

Karys (1920–1940)
Kardas (1925–1940)
Karo archyvas (1925–1940)
Mūsų žinynas (1921–1940)

Monografijos

Ališauskas Kazys. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. 1918–1920, t. 1, Chicago, 1972, 490 p.
Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, V.: Leidybos centras, 1998.
Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, V., 2004, 498 p.
Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai, t. 2, V., 2008, 447 p.
Łukomski Grzegorz, Polak Bogusław, Wrzosek Mieczysław. Wojna Polsko-Bolszewicka 1919–1920 działania bojowe. Kalendarium, t. 2, Koszalin, 1990.
Martinionis Antanas. Žygis į Vilnių 1939 m. spalio 27–29 d., V.: Kardas, 1997, 365 p.
Rukša Antanas. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, t. 2, Cleveland, 1981, 619 p.; t. 3, Cleveland, 1982, 523 p.
Statkus Vytenis. Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m., Chicago, 1986.
Surgailis Gintautas. Lietuvos kariuomenės vadai, V.: Mintis, 1992.

Straipsniai ir memuarai

Baltušis-Žemaitis. Karas su bolševikais Lietuvoje 1919 m. // Mūsų žinynas, 1929, Nr. 56, p. 277–294.

Juravičius Jonas. Lietuviai nenorėjo vergauti // <http://ausra.pl/index.php/numeriai/archyvas-2014/nr-2014-08/lietuviai-nenor-jo-vergauti/>

4 pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko mokomosios kuopos pirmieji metai // Karo archyvas, t. 11, K., 1939, p. 269–283.

4 pėst. pulkas Vilniuje (Iš kpt. P. Starevičiaus atsiminimų) // Karys, 1932, Nr. 25, p. 501, Nr. 26, p. 515–517.

4 pėst. Liet. Kar. Mindaugo pulko šešerių metų sukaktuvės // Kardas, 1925, Nr. 11, p. 3–6.

Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 1–8.

Mindaugėnai iškilmingai atšventė savo dvidešimtmetį // Karys, 1939, Nr. 1, p. 19–20.

Panevėžio bataliono veikimo aprašymas (1919 m. liepos 6–12 d.) // Mūsų žinynas, 1922, Nr. 1, p. 94–98.

Puodžiūnas. 4 p. L. K. Mindaugo pulko mokomosios kuopos dešimtmetis // Senolių takais, Nr. 4, p. 15.

Sereikaitė Erika. Kaip Pajuosčio dvaras tapo husarų batalionu // Mindaugietis, 2014, Nr. 3, p. 9, 11.

Urbšys Juozas. Trumpa Panevėžio bataliono veikimo apžvalga kariaujant 1919 m. su bolševikais Latvijos teritorijoje // Karys, 1922, Nr. 258–260.

Urbšys Juozas. Dar iš Panevėžio bataliono veikimo 1919 metais // Mūsų žinynas, Nr. 24, K., 1925, p. 482–496.

Variakojis Jonas. Karaliaus Mindaugo pulkas // Karys, Brooklyn, N. Y., 1965, 120 p.

Mjr. Vidugiris. Kupiškio operacija. 1919 m. gegužės 26–31 d. // Karo archyvas, t. 6, K., 1935, p. 78–95.

Žukaitis S. Panevėžio atgavimas iš bolševikų 1919 m. // Karo archyvas, t. 5, K., 1929, p. 198–222.

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

A

- Abraham – 124
Adaksinas Maksimas – 140
Adamkavičius Edvardas – 68, 96, 97
Aižinas Vladas – 202
Aleksejevas – 67
Alepinas Makaras – 92
Ališauskas Kazys – 7, 15, 17, 19, 20, 23, 24, 27, 28, 33, 37, 38, 40, 44, 46,
62, 63, 255
Andrašiūnas Stasys – 48
Andrašūnas Jonas – 59, 66, 68, 69, 72, 79, 94, 105, 107, 119, 124
Andriušaitis Aleksandras – 216, 219, 221
Andriuškevičius Vytautas – 196, 198
Andžejauskas Andrius – 60
Andžejauskas Juozas – 12, 60
Antanaitis Alfonsas – 59, 147, 150, 153, 161
Antanaitis Jonas – 107, 140, 250
Antanavičius Jonas – 132, 217
Antaniškis – 190
Arantas Kazys – 17
Arlauskas Stasys – 82
Arulis Stepas – 120
Ašmonas Vladas – 214
Ašmutaitis Herbertas – 175
Atkočaitis Jonas – 250
Augulis K. – 99

B

- Babickas Povilas – 19
Bačkys Juozas – 119, 127, 140
Bagdonas Vladas – 176, 190, 196
Balandis Vilius – 42, 91, 107, 139, 140, 153, 160
Balčas Boleslovas – 11
Balčas Stasys – 11, 12
Balčas Vladas – 11

Balčiūnas – 229
Balčiūnas Jonas – 13
Baleišis Antanas – 196, 219, 229
Balsas Petras – 198
Baltušis Jonas – 250
Baltušis-Žemaitis Feliksas – 30, 255
Banaitis Kazys – 14
Barauskas – 80
Barauskas Zigmąs – 250
Bardišius Juozas – 121
Bartkevičius Česlovas – 24, 72, 107
Bartkus Tadas – 119, 124, 191
Bausys Jonas – 95, 107
Bausys Juozas – 73, 250
Berentas Eduardas – 83
Bernadišius Augustinas – 175, 198, 199, 215, 227
Bernotavičius Stasys – 250
Bialyj – 126
Bičkus Paulius – 15, 19, 250
Bikmanas Vilius – 119, 144
Bilminas Bronius – 77, 88, 90, 92, 95, 107
Birontas Adolfas – 161
Biržietis Vladas – 221, 225
Bistras Leonas – 143
Borisovas Mikalojus – 92
Bortkevičius Česlovas – 80
Braknė Jonas – 128
Brazdys – 60
Braziulevičius Vladas – 135
Breneris Zakas – 250
Briedikis Alfonsas – 26
Brizgys Jonas – 214
Bronevičius Pranas – 87, 143, 147, 151, 161, 163, 166, 172, 177, 182, 185,
189, 196, 197, 214
Broszė Georgas – 200
Bukšnys Valerijonas – 214
Bulak-Balachovičius Stanislavas – 53, 54, 56, 57, 59
Bulka V. – 175
Burkauskas Domas – 250
Burneikis Jonas – 169, 175, 217

Butkevičius Andrius – 162, 163, 166, 168, 174
Butvila Vladislovas – 42
Bužinskas Jonas – 129

C

Chardigny Pierre – 106
Chodakauskas Tadas – 157, 201
Chodosevičius – 208

Č

Čaplikas Viktoras – 146
Čekanauskas Česlovas – 217
Čekanavičius – 26
Čepaitis Kazys – 214
Čeplinskas Leonardas – 120
Čerka Juozas – 166
Černiauskas Bagdonas – 205
Černius Jonas – 225
Činikas Povilas – 208
Čižas Pranas – 120
Čupelis Ignas – 250

D

Dailyda Jurgis – 250
Danbrauskas N. – 107
Daubaras Vincas – 120
Daugulytė Janina – 238
Daukantas Teodoras – 137, 139
Daunoraitis Alfonsas – 13
Daunoraitis Juozas – 11, 12, 21
Dietrich Frich – 200
Dilkas Bolius – 250
Dobrovolskis – 229
Dočkus Juozas – 153
Domarkas Domas – 250
Domarkas Ignas – 137, 147

Doveikis Jonas – 212
Dovidėnas Jonas – 121, 250
Drabiškis Petras – 214
Dragūnas Antanas – 129, 132, 138
Dragūnevičius Kazys – 11, 15, 18, 20, 21, 23, 26, 30, 45, 87, 128
Dragūnevičius P. – 99
Drigutis Jonas – 250
Druknevičius – 165
Drunga Zigmas – 157
Dubrauskas Nilas – 74, 82, 133, 140
Dulksnys Kostas – 104, 107, 132, 140
Dulkus – 60
Dumčius Vladas – 67, 147, 196
Dvareckis Ruvikas – 218
Dzitoveckas Vincas – 250

E

Eidukaitis Stasys – 119
Eivė – 147
Elisievas Mikolas – 57, 60, 107, 124, 125, 128

F

Felendregeris Jurgis – 153
Finkelšteinaitė Genė – 236

G

Gabrys Antanas – 250
Gailevičius E. – 92
Gailevičius Stasys – 92
Gaižauskas Iliodoras – 149
Gaižauskas Petras – 128
Galinskas Vincas – 121
Galvanauskas Ernestas – 75
Gasparkas Juozas – 121
Gaušas Antanas – 107, 119, 127, 140, 147, 150, 151, 153, 163
Gavėnas Vincas – 214

Gedimonas Jonas – 153
Geiga V. – 23
Genys Petras – 221, 224, 225, 226, 241
Gensbergelis – 26
Gepfneris Aleksandras – 72, 107
Gerdvyła Stepas – 250
Gesevičius Felicijonas – 153
Gėgžna Juozas – 19, 59, 100
Giedraitis Bronius – 250
Giedravičius Antanas – 250
Giedrikas Aloyzas – 196, 213
Giedrys Viktoras – 149, 153, 157, 158, 161, 162, 164, 166, 169, 174, 235
Gladny – 77
Glovackis Vincas – 41, 43, 44, 68
Gneskis Jonas – 13
Godliauskas Pranas – 70, 250
Gofmanas Kozelis – 72
Goncerauskas Antanas – 129
Grabauskaitė-Končienė Elena – 231
Griganavičius Vaclovas – 169, 170, 171, 174, 183, 184, 238, 239
Grigas Stepas – 250
Grinius Kazys – 147
Grynis Juozas – 250
Grossas Kurtas – 200
Grudzinskas Bronius – 14
Gudelis Kazys – 189
Gudelskis – 160
Gumbinas Petras – 169
Gusevičius Povilas – 250
Gutauskas Juozas – 125
Gvidonas – 159
Gvildys – 184

H

Halas – 19, 26
Hofmanas Karolis – 53, 66, 69, 70, 150

I

- Icakas Jurkilas – 54
Indans J. – 48
Inickas Petras – 119, 127, 163, 175, 177, 181, 182, 188, 189, 193, 196,
200, 203
Ingrys – 165
Ivanauskas Domas – 250

J

- Jackunas Albertas – 147
Jackūnas Juozas – 170, 171
Jačys Juozas – 153
Jagminas Juozas – 95, 161
Jakaitis Aleksas – 128, 131, 133, 136, 137, 139, 141, 145, 148
Jakševičius Benjaminas – 12
Janeliūnas Augustinas – 73
Jankus Martynas – 199
Jansonas Kazys – 140
Janušauskas Kazys – 120
Januškevičius Antanas – 214
Janušonis Mikas – 133, 140, 172
Jasiūnas Ignas – 128, 149
Jasiūnas Pranas – 153
Jasnauskas Antanas – 250
Jocius Vladas – 83
Jokubaitis Vincas – 83
Judiškis Antanas – 251
Juodis Kazys – 176, 180
Juodzevičius Jurgis – 198
Juozaitis Jonas – 196
Juravičius Jonas – 125, 126, 256
Jurelė Jonas – 129
Jurėnas Jonas – 21, 23, 24, 25, 37, 38, 48, 60, 72
Jurgelionis Petras – 205
Jurgelis Mečys – 214
Jurkus Klemensas – 160
Juška Zigmas – 73
Juzefovičius – 30

Juzėnas Juozas – 251

K

Kairiūkštis Bronius – 128, 216

Kairiūnas Bronius – 150

Kalendaitis Juozas – 120

Kalis – 107

Kalpokas Pranas – 176, 196, 198, 215

Kaminskas Juozas – 24

Kancė Antanas – 251

Kanis-Kanevičius Kostas – 132, 147, 148, 163, 164

Kanopa Kazys – 153

Kapolukas – 53

Karneckas Justas – 128

Karpavičius – 144

Kasiliauskas Jonas – 251

Kasiulis Jonas – 72

Kastalenas Nesteras – 153

Katche Maksimas – 26, 28, 32, 41, 50, 51, 53, 58, 59, 72, 73

Kaupas Bronius – 53, 166

Kavaliauskas Domas – 125, 145, 146

Kazakevičius Juozas – 32, 174

Kazanas Afanasijus – 229

Kazlauskas Kazimieras – 166, 182

Kazlauskas Jonas – 251

Kazlauskas Viktoras – 149

Kemežis Antanas – 163, 166

Kiaunė J. – 14

Kiaunis Jurgis – 13

Kibirkštis Justinas – 10, 11, 13

Kiekla Kazys – 251

Kirdeikis Kazys – 13

Kirdulis Juozas – 251

Kiršinas Vincas – 163, 166

Kisielis Antanas – 72

Kiško-Kisielytė Vilhelmina – 242

Klaszus Fitz-Franz – 200

Kleščinskis Konstantinas – 83, 118, 121, 123

Klikūnas Mykolas – 14

Klikūnas Povilas – 14
Klivečka Jonas – 166, 185, 191, 199, 205, 215, 229
Kmita Vaclovas – 82
Kognevickis – 13
Kondrackis Aleksandras – 74
Kontromavičius Leonardas – 196
Kopanskis Lipas – 153
Kostigovas – 165
Koškulis Vilius – 129, 132, 139
Krasnickas Stasys – 179
Kraucevičius Juozas – 115
Kregždė Konstantinas – 11, 83
Kriaučionis Ignas – 129
Kriaučūnas Jonas – 12
Kriausčiūnas Juozas – 11, 12
Krikščiukaitis A. – 167
Kriščiūnas Vladas – 127
Kubilius – 81, 82
Kubilius J. – 107
Kubilius Kazys – 11, 12
Kubilius Stasys – 12
Kubiliūnas Petras – 161
Kujalis Vilius – 176
Kujelis – 229
Kukinas N. – 104, 107
Kukuraitis Mykolas – 14, 60
Kulikauskas Vincas – 153
Kulvietis B. – 27
Kuodis Petras – 128, 196
Kupčinskas Juozas – 20, 251
Kurkauskas Vladas – 83
Kurpis Jonas – 173
Kušleika – 81
Kuzma Jonas – 81
Kuznecovas Zacharas – 144, 147, 148

L

Labanauskas Petras – 12
Ladiga Kazys – 32, 33, 66, 68, 71, 78, 79, 80, 82, 143, 144
Lapėnas – 229
Lapinskas Vincas – 196
Lappo – 125
Lastauskas Adomas – 161, 163, 180
Latoža Bronius – 205
Laucevičius – 167
Laurinaitis Jonas – 140
Laužais Klemensas – 120
Laužais Pranas – 120
Lazauskas Mikas – 251
Leizerinas Jankelis – 251
Leketa Jonas – 153
Leonavičius Julius – 198
Lesčius Vytautas – 7, 15, 16, 19, 21, 30, 37, 69, 71, 113, 121, 255
Lestauskas Adomas – 128, 135
Liatukas Pranas – 41, 75
Liaudanskas Antanas – 70, 72
Liepa – 22
Likas – 22
Limberg Alfred – 201
Linkevičius Jurgis – 128
Liorentas Jonas – 139
Liščiauskas Petras – 121
Luga Jonas – 120
Łukomski Grzegorz – 83, 255
Lukšys Povilas – 16, 17

M

Mačekūnas Stasys – 11, 12
Mačinskas Kasparas – 60, 68, 81
Mačiulis Pranas – 83, 87
Markelevičius – 198
Markelis Jonas – 120, 126
Martinionis Antanas – 255
Martišiūnas Juozas Kazys – 196, 199

Masiulis Petras – 21
Mastauskas Martynas – 72
Matesas – 159
Matijošaitis Tomas – 126, 251
Matukas Mikas – 251
Matusevičius Jonas – 135, 174
Medišauskas Petras – 160
Meškauskas – 229
Michalauskas Liudas – 32, 52, 144
Michelevičius A. – 45
Mickevičius Jurgis – 48
Mikalauskas Vytautas Sergijus – 119, 197, 216, 219, 221
Mikelėnas A. – 107
Miknys Petras – 11, 12
Mikoliūnas Juozas – 11, 15, 18, 20
Mikšys Motiejus – 153
Mikštas Pranas – 26, 77
Miliauskas Aleksandras – 157
Miliukas Juozas – 214
Minkevičius Stasys – 83
Minkus Juozas – 251
Mironas Vladas – 198
Miulleris S. – 58
Monkus Kazys – 251
Motiejaitis Aleksandras – 251
Motiejūnas-Valevičius Jonas – 31, 34, 41, 43
Muraška Kazys – 251
Musteikis Antanas – 213
Musteikis Kazys – 173, 174

N

Nacickas Stasys – 166
Narakas Antanas – 73, 96, 105
Narbutas Vytautas – 176
Narinkevičius Petras – 214
Nastopka Jonas – 27, 34, 37, 60, 250
Nastopka Stasys – 26, 36, 41, 44, 45, 75, 88, 96, 111, 113, 114, 116
Navagrudskis Mikas – 251
Navagrudskis Povilas – 51

Navakas Juozas – 73
Navickas Stasys – 153
Navickas Vincas – 153, 174
Navikas Jonas – 251
Nazarovas – 144
Nedzinskas Pranas – 214
Niessel Henri Albert – 71, 73
Novagrudskis Povilas – 51
Novoslauskas Jonas – 133, 169

O

Obiecanauskas Mikas – 60
Orlovas Filimonas – 153

P

Pabedinskas Antanas – 59, 66, 82, 107, 119
Pačebutas Antanas – 175
Palloks Bruno-Paul – 200
Paldžius Juozas – 157
Paškevičius Vilius – 163, 180, 197
Paulauskas V. – 135
Pečiūras Vytautas – 176
Peldžius Juozas – 174
Petkevičius Kazys – 119, 124, 126
Petkūnas Antanas – 196
Petrauskas Antanas – 170, 171
Petrauskas Mikas – 135
Petrauskas Vincas – 66, 69, 73, 76, 82, 83, 107, 123
Petrokas Juozas – 141
Petrovas Mikas – 50, 82, 141, 147, 148
Petrovas V. – 77, 119, 127, 140
Pivoras Eduardas – 251
Plenta Juozas – 145
Počiūnas Vladas – 251
Počvaitis – 167
Podgaiskis Ignas – 184, 185, 188,
Polak Bogusław – 83, 255

Pošiūnas Antanas – 37
Pračkaila Leonas – 169, 170, 171
Pranckevičius Kazys – 144, 163, 164
Pranevičius – 164
Pučkis – 36, 53
Pundzevičius Stasys – 186, 190, 191, 201, 204, 221, 225
Puodžiūnas Petras – 133, 174, 256
Purelis J. – 193, 196
Purpetris Andrius – 138
Purvinas Georg – 200
Puser fon Miuller Pranas – 26, 30, 58, 101, 107
Pustelnikas Antanas – 176, 217
Puzinas Tadas – 26, 51

R

Radionovas Jonas – 129
Radvilas Adomas – 120
Radžiūnas – 137
Ragauskas Jonas – 26
Ragelis Petras
Rajeckas Leonas – 123, 127, 132, 140, 141, 142
Ramanauskas – 151
Ramaška Kazys – 13
Rapševičius Simas – 251
Rapšys Simonas – 14
Raštikis Stasys – 198, 201
Reikala (Reikallo) Julijonas (Julius) – 26, 27, 28, 31, 35, 36, 38, 40, 43, 44,
50, 58, 60
Reikala M. – 27
Renfeltaitė Zofija Veronika – 243
Repšys Juozas – 73, 189
Rimaitis Pranas – 251
Rimas Antanas – 14
Rimgaila Eduardas – 120
Rimkus Juozas – 214
Rinkevičius Juozas – 158, 159, 161, 163, 173, 175, 212, 216
Rozenbliumas A. – 167
Rukša A. – 78, 255
Rumčakas Juozas – 251

Rumša Zigmas – 216, 219, 227, 228, 229
Rutkauskas Povilas – 214
Ruzginas Antanas – 251
Ruzgus – 229
Ružela Jonas – 251

S

Sabaliauskas Petras – 12, 180
Sadauskas Kazys – 175
Salagubovas Aleksas – 153
Sakalas Vincas – 216, 219, 227
Sakalauskas Vincas – 138
Samsonas Kazys – 24
Sar-tonas-Virbalis – 126
Sasnauskas S. – 152
Sauseris Jonas – 251
Segelavičius Henrikas – 150
Senulis Vincas – 175, 179, 198, 203, 205
Sereika A. – 18, 19
Sereika Petras – 14
Sereikaitė E. – 130, 167, 256
Sinkevičius Alfonsas – 148
Sipavičius Mečys – 153
Sipavičius Vacys – 153
Sirgėdas Jurgis – 229
Syrus Stepas – 147, 153, 163
Skeberdis – 12
Skyrius Juozas – 81, 119
Skorulis Juozas – 212
Skorupskis – 68
Skučas – 138
Slabšinskas Antanas – 167
Slavinskas Antanas – 175, 180
Slivka – 51
Slyvauskas Mikas – 176
Slišys Balys – 131
Smailys Vincas – 251
Smetona Antanas – 41, 75, 152, 155, 156, 157, 175, 177, 184, 221, 230
Snarskis Valerijonas – 21, 23, 24, 36, 37, 38, 45, 72, 107, 129

Sniauskas Pranas – 251
Snobaitis Jonas – 153
Songinas Genrikas – 145, 147
Spirauskas Vladas – 219
Spirikavičius Vladas – 251
Sprangauskas Kazys – 145, 148, 233
Sprangeris – 29, 37, 39
Stakionis Jonas – 146, 161, 174, 188
Stanaitis Juozas – 121
Stanelis Ildefonsas – 73, 77, 127
Stanionis J. – 163
Stankaitis Julijonas – 142, 147, 148
Stankevičius Alfonsas – 73
Stankevičius Karolis – 251
Stankevičius Leonas – 14, 227
Starevičius Petras – 73, 85, 86, 87, 147, 153, 173, 175, 256
Statkevičius Vladas – 214
Statkus Vytenis – 7, 255
Stelfman – 48
Steponaitis Juozas – 119, 124, 161, 174
Stulginskis Aleksandras – 131, 137, 141, 143
Surgailis Gintautas – 255
Sutkus Viktoras – 216, 217, 219, 227, 228
Svilas Benediktas – 125
Svylas Aleksandras – 139

Š

Šaklauskis Algirdas – 167
Šalkauskas E. – 107
Šarauskas Juozas – 12, 16
Šečkus J. – 163
Šeinauskas Albinas – 176
Šeras Petras – 54
Šiaučiūnas Kazys – 83
Šiaulinskas Antanas – 251
Šileika Stasys – 182
Šimėnas Jonas – 196
Šimkus Jonas – 113
Šimkus Stasys – 251

Šimoliūnas Juozas – 205
Šionbergas (Schönberg) – 28
Šipelis Juozas – 13
Šipelis Mykolas – 12
Šiurna Julius – 142, 149
Škirpa Kazys – 68
Šležys Antanas – 153
Šlikys Jurgis – 128
Šliūpas Jonas – 81
Šniukšta P. – 178
Špokevičius Antanas – 189
Špokevičius Jonas – 119, 191
Šprengeris – 35, 36
Štaras Stasys – 251
Šulcas Bronius – 128
Šulcas Juozas – 153
Šulga – 107
Šurkus Antanas – 226, 227, 242, 243
Šurna J. – 107
Švarcas Petras – 73
Švelnikas – 173

T

Tallat-Kelpša Kazys – 164, 168, 169, 236
Talocka Jonas – 83
Tamašauskas Pranas – 117, 118, 126, 141, 143, 145, 148, 155, 157, 158,
163, 164, 168, 173, 186, 232, 233
Tamošiūnas Antanas – 251
Tarasevičius Leonas – 198, 214
Taruška Ignas – 14, 15, 74
Taruška Kazys – 59, 107
Tarvydas Ignas – 120
Tarvydis Mykolas – 189
Taujanskas Andrius – 251
Teišeriūnas Česlovas – 213
Tenys Petras – 153
Tindžiulis Albinas – 180
Tolocka Jonas – 82
Tomelis Ignas – 250

Trumpauskas Ričardas – 196, 219
Tugaudis Liudas – 174
Tumavičius Adomas – 175, 176
Tumavičius Jurgis – 119, 124
Tumelis Jonas – 119
Tvarkus Juozas – 251

U

Ulys Juozas – 251
Ulrichas – 28
Umbrasas V. – 33
Urbelis Antanas – 73, 81, 127
Urbonaitis Juozas – 214
Urbonas Petras – 73
Urbonienė Lina – 143
Urbšas Adolfas – 119
Urbšys Juozas – 26, 50, 51, 66, 72, 81, 82, 124, 132, 256
Uzemble – 26
Užkurėnas Petras – 153

V

Vaikštoras Juozas – 153
Vainarauskas Jonas – 159
Vainauskas V. – 16, 17
Vaišnoras Jonas – 174, 175, 177, 213
Vaitkevičaitė Kotryna
Vaitkevičius Bronius – 24
Vaitkevičius Mykolas – 13
Vaitkevičius Petras – 13, 70
Vaitkevičius Romualdas – 73, 95, 107
Valančius Zenonas – 251
Valikonis Antanas – 13
Valkūnas Leonas – 213
Valunta Edvardas – 132, 147, 153, 163
Variakojis Jonas – 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24,
25, 26, 27, 28, 29, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 55,
58, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 78, 84, 86, 87,

91, 93, 94, 95, 96, 97, 102, 105, 107, 111, 113, 117, 118, 119, 126, 131, 149,
157, 169, 186, 201, 219, 225, 230, 231, 244

Varikas Juozas – 120

Varšukas V. – 50

Vasiliauskas Stasys – 157, 174

Vasiūnas Stasys – 219

Velykis Mykolas – 230

Venckūnas Juozas – 12

Venckūnas Petras – 14

Venckūnas Vladas – 251

Verčinskis Vladas – 252

Vendt – 77

Vidugiris Juozas – 26, 31, 34,36, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 50, 51, 53, 55,
57, 59, 60, 64, 66, 68, 69, 70, 72, 74, 82, 99, 100, 105, 106, 107, 118, 119,
125, 127, 132, 138

Vidugiris Tomas – 22, 25, 140, 147, 153, 163, 174, 182, 185, 189, 195,
198, 203, 219, 256

Villeris Emilis – 48, 66, 70, 73, 87, 107, 119, 132, 133

Vinauskas Jonas – 251

Vinkleris – 28

Vinkus Stepas – 252

Virgoličius Jevgenijus – 67

Vitkauskas Sigizmundas – 229

Vitkauskas Vincas – 204, 205, 209, 211, 212, 219, 221

Vitkus Jonas – 49

Vitkutė Veronika – 240

Vytas Jonas – 252

Vizbaras-Paškevičius Genrikas – 168, 172, 175, 182

W

Wrzosek Mieczysław – 83, 255

Z

Zabiela V. – 108, 146, 214, 231

Zacharka Stasys – 214

Zakarevičius Kazys – 153

Zaluba Adolfas – 166

Zamkus Juozas – 83
Zaremba Jonas – 179
Zeschau – 28, 29
Zinkevičius Bronius – 120
Zulis Ipolitas – 72

Ž

Žadeika Vaclovas – 157, 158, 162, 175, 183, 184, 189, 190, 192, 194, 195,
196, 203, 217, 218, 219, 221, 239
Žebrauskas Jonas – 173
Žiurlys Feliksas – 205
Žlioba Stasys – 252
Žostautas Stasys – 252
Žukaitis Stepas – 32, 33, 35, 36, 37, 39, 119, 123, 134, 140, 150, 256
Žukas Konstantinas – 83, 112
Žukauskas – 229
Žukauskas Aleksandras – 32, 38, 54, 60, 72, 95
Žukauskas Povilas – 125
Žukauskas Silvestras – 31, 32, 39, 52, 58, 92, 99, 104, 131, 148, 156
Žulys Ipolitas – 139

SERIJOS „LIETUVOS KARIUOMENĖS ISTORIJA“ IŠLEISTI LEIDINIAI

1. Krašto apsaugos departamento generalinio direktoriaus įsakymai. 1990–1991. Sudarytojas Gintautas Surgailis. V., 2003, 222 p.
2. Surgailis Gintautas. Lietuvos karinis laivynas. 1935–1940. V., 2003, 208 p.
3. Kazakevičius Vytautas. Geležies amžiaus strėlės Lietuvoje (II–XII–XIII amžius). V., 2004, 136 p.
4. Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose. 1918–1920. V., 2004, 498 p.
5. Aničas Jonas. Karininkas Antanas Juozapavičius. 1894 02 13–1919 02 13. V., 2004, 124 p.
6. Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 1. 1991 Nr. 222–355. 1992 Nr. 01–479. Sudarytojas Gintautas Surgailis. V., 2004, 512 p.
7. Juodagalvis Jonas. Švenčionių krašto savanoriai. 1918–1920 m. V., 2005, 236 p.
8. Surgailis Gintautas. Rusijos kariuomenės išvedimas. 1990–1993. V., 2005, 345 p.
9. Rusijos kariuomenės išvedimas dokumentuose. Sudarytojai Algis Balaišis ir Gintautas Surgailis. V., 2005, 472 p.
10. Raubickas Eugenijus. Ženklas ant munduro. V., 2005, 294 p.
11. Gečas Steponas. Steponas Darius Lietuvos kariuomenėje ir sporte. V., 2005, 232 p.
12. Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 2. 1992 Nr. 480–749. Sudarytojas Gintautas Surgailis. V., 2006, 374 p.
13. Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 3. 1992 Nr. 750–975. Sudarytojas Gintautas Surgailis. V., 2006, 286 p.
14. Aničas Jonas. Generolas Silvestras Žukauskas. 1861–1937. V., 2006, 294 p.
15. Surgailis Gintautas. Valstybės sienos apsauga 1990–1994 metais. V., 2008, 247 p.
16. Surgailis Gintautas. Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas. V., 2011, 300 p.
17. Katilius Artūras. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos departamento Mokomasis junginys 1990–1991 m. Istorinė apybraiža, atsiminimai, dokumentai. V., 2011, 226 p.
18. Rakutis Valdas, Vaičenonis Jonas. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo mechanizuotojo pėstininkų bataliono istorija. V., 2012, 196 p.
19. Surgailis Gintautas. Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas. V., 2013, 188 p.
20. Katilius Artūras, Tininis Vytautas. Lietuvos kariuomenės karių unifor-

mos, ženklai ir vėliavos 1990–2010. V., 2014, 390 p.

21. Tamošiūnienė Milena. Tarp politinio įrankio ir aukos: karo belaisviai Lietuvos Respublikos politikoje 1919–1920 m. V., 2014, 166 p.

22. Generolas Jonas Galvydis-Bykauskas. V., 2014, 260 p.

23. Surgailis Gintautas. Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pės-tininkų pulkas. Vilnius, 2014, 292 p.

24. Stoliarovas Andriejus. Lietuvos Respublikos karinė justicija 1919–1940 m. V., 2015, 337 p.

UDK 356(474.5)(091)

Su75

Gintautas Surgailis

KETVIRTASIS PĖSTININKŲ LIETUVOS KARALIAUS MINDAUGO PULKAS

Atsakingasis redaktorius – dr. Manvydas Vitkūnas

Kalbos redaktorė Nijolė Andriušienė

Viršelio dizainerė Laima Adlytė

Maketavo Jolanta Girnytė

Tiražas 300 egz.

2016-02-01. Užsakymas GL-66.

Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija,
Šilo g. 5 A, LT-10322 Vilnius

Spausdino Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras,
Muitinės g. 4, Domeikava, LT-54359 Kauno r.

ISSN 1822-4423

ISBN 978-609-8074-50-5

20 metų sukaktį.
Pone Pulkininke, visus
4-am pėsti-
visą mūsų kariuomenę
džiugina visą mūsų kariuomenę
Jūsų visą per 20 metų atliktas
stiprėjimas džiugina visą mūsų kariuomenę
nešinoje koks bus pėstininkas
kad jis bus 4 pėstininkas
dar gražesnis, dar laimingesnis
ilgių skatinamas nuoširdžiai
s darniomis gretomis 19
dvidešimtmetį.

Generolas,

